

Budsjettnemnda for jordbruket
08.04.2011

Utredning nr. 3

Resultatkontroll for gjennomføring av landbrukspolitikken



Innhold

I OVERSIKTSDEL

1	INNLEDNING	1
2	PRODUKSJONSGRUNNLAG OG STRUKTURUTVIKLING.....	3
2.1	Areal og arealutvikling	3
2.2	Strukturutvikling i noen produksjoner.....	9
3	PRODUKSJON OG MATVAREFORBRUK.....	29
3.1	Oversikt over samlede produserte mengder	29
3.2	Økologisk jordbruk.....	33
3.3	Import og eksport	40
3.4	Selvforsyningsgrad	53
3.5	Norsk andel av kraftfôrforbruket	55
4	TRYGG MAT, DYREVELFERD, DYRE- OG PLANTEHELSE	57
4.1	Trygg mat	57
4.1.1	Zoonoser	57
4.1.2	Rester av plantevernmidler i vegetabiliske næringsmidler	60
4.1.3	Restmengder av forbudte eller uønskede stoffer i kjøtt og levende dyr	61
4.2	Dyrehelse og dyrevelferd	63
4.3	Plantehelse.....	70
5	DISTRIKTSPOLITIKK OG SYSSELSETTING	73
5.1	Utviklingen i antall jordbruksbedrifter og areal.....	73
5.1.1	Jordbruksbedrifter i de ulike landsdeler.....	73
5.1.2	Jordbruksbedrifter og areal i de ulike kommuneklasser.....	75
5.1.3	Jordbruksbedrifter og areal i de ulike virkeområdene for distriktpolitiske virkemidler	79
5.2	Utviklingen i noen produksjoner	82
5.3	Syssetting.....	88
5.4	Utviklingen i arbeidsforbruket i jordbruket	89
5.4.1	Landsdelsnivå	89
5.4.2	Kommuneklasser	92
5.4.3	Virkeområder for distriktpolitiske virkemidler	93
5.4.4	Utvikling annen arbeidshjelp.....	93
5.5	Alder på bruker.....	94
5.6	Eiendomsoverdragelse og rekruttering.....	96
5.7	Bygdeutvikling	98
5.8	Tilleggsnæringer.....	101
6	MILJØ- OG RESSURSVERN	107
6.1	Miljøprogram i jordbruket	108

6.2	Kulturlandskapet og bruken av arealene	110
6.3	Rovdyrskader på beitedyr	113
6.3.1	Erstatninger av sau og lam	113
6.4	Forurensing fra landbruket	117
6.4.1	Klimagasser i landbruket.....	117
6.4.2	Avrenning til vann	119
6.4.3	Jordarbeiding, erosjon og intensitet	123
6.4.1	Gjødselforbruk	127
6.4.2	Plantevernmidler	128
6.4.3	Innsamling av landbruksplast.....	129
7	INNTEKTER, ØKONOMISKE FORHOLD OG LEVEKÅR.....	131
7.1	Utvikling i vederlag til arbeid og egenkapital for Totalkalkylens normaliserte regnskaper	131
7.2	Utvikling i vederlag til arbeid og egenkapital for de enkelte områdene, driftsformene og størrelsesgruppene.....	131
7.2.1	Inntekt etter område.....	132
7.2.2	Inntekt etter produksjon.....	133
7.2.3	Inntekt etter bruksstørrelse	134
7.3	Personinntekt fra jordbruk, skogbruk og fiske.....	135
7.4	Alminnelig inntekt.....	139
7.5	Levekår.....	143
7.5.1	Levekår og økonomi.....	143
7.5.2	Helse og arbeidsmiljø	148
7.5.3	Velferd og avløsning.....	149
7.6	Utvikling i egenkapital, gjeld, inntekt og forbruk.....	151
7.7	Lønnsutvikling etter næring.....	152
8	BRUKEN AV INNSATSFAKTORER I JORDBRUKET – KOSTNADSUTVIKLINGEN.....	155
8.1	Ikke - varige innsatsfaktorer	155
8.1.1	Verdier og indekser.....	155
8.1.2	Kraftfôrpriser.....	156
8.2	Varige innsatsfaktorer.....	158
8.3	Priser på jordleie.....	160
8.4	Renter.....	162
8.5	Tap på utlån i landbruket	162
8.6	Innsatsfaktorer sett i relasjon til produksjon	163
8.7	Kostnadsutviklingen i omsetningsleddene	164
8.7.1	Organisasjonenes totale kostnader.....	165
8.7.2	Total aktivitet.....	166
8.7.3	Antall ansatte	168
8.7.4	Anleggsstruktur	169
8.7.5	Enhetskostnader.....	169
8.7.6	Kjøttens samvirkets normerte slaktekostnad.....	171
9	PRISER.....	173
9.1	Prissammenligninger og matvarenes andel av forbruket	174

9.2	Poteter og grønnsaker	176
9.3	Melk og melkeprodukter	177
9.4	Storfe kjøtt	180
9.5	Sau- og lammekjøtt	181
9.6	Svine kjøtt	182
9.7	Egg	183
10	LIKESTILLING	185
10.1	Brukere og sysselsetting i jordbruket etter kjønn	185
10.2	Eiere etter kjønn og eiendomsoverdragelser	187
10.3	Driftsformer	190
10.3.1	Inndeling	190
10.3.2	Driftsform og produksjon	190
10.4	Arbeidsforbruk og utdanning	191
10.5	Personinntekt fra jordbruket og andre næringer	193
11	INTERNASJONALE RAMMEVILKÅR	197
11.1	OECDs støtteberegninger for jordbruket	197
11.2	Norges oppfølging av WTO-forpliktelsene	203

I OVERSIKTSDEL

1 Innledning

«Resultatkontroll for gjennomføringen av landbrukspolitikken» er en årlig utredning og publikasjon fra Budsjettnemnda for jordbruket. Resultatkontrollen ble første gang lagt fram som utredning til jordbruksforhandlingene i 1994. Resultatkontrollen skal omfatte en sammenstilling av data som belyser utviklingen i jordbruket i relasjon til de mål og retningslinjer Stortinget har trukket opp. Bakgrunnen er St.prp. nr. 8 (1992–1993) der det het at det bør: «... legges opp til en mer omfattende resultatkontroll knyttet opp til de mål og retningslinjer Stortinget har trukket opp. Her vil vektleggingen være avhengig av hvordan Stortinget vil prioritere de ulike mål for landbrukspolitikken framover».

Opgaven med å skaffe materialet til resultatkontrollen ble ifølge St.prp. nr. 82 (1992–1993) «Jordbruksoppgjøret 1993», gitt til Budsjettnemnda for jordbruket. Under protokollen fra forhandlingsmøtet mellom Staten og Norges Bondelag 8. mai 1993 er følgende angitt:

«Partene forutsetter videre at Budsjettnemnda for jordbruket til hvert jordbruksoppgjør utarbeider et materiale som grunnlag for resultatkontroll ut fra de mål og retningslinjer som Stortinget fastlegger Jfr. St.prp. nr. 8 (1992–93) side 33–34 og Innst. S. nr. 92 (1992–93) side 30–31 og 47. Materialet skal angi utviklingen på sentrale områder som priser, kostnader, inntekter, investeringer, bruk av innsatsfaktorer, arealbruk, produksjon, miljø og ressursvern, distriktspolitikk, sysselsetting, likestilling mm.»

St.meld. nr. 19 (1999–2000) sier videre om Resultatkontrollen:

«Det er i Stortingsproposisjonene om jordbruksoppgjørene de siste årene lagt fram en relativt omfattende dokumentasjon på utviklingen i primærproduksjonen. Det er behov for å videreutvikle denne. En rekke mål med landbrukspolitikken er knyttet til landbrukets produksjon av samfunnsgoder og det er en naturlig konsekvens å følge dette opp i resultatrapporteringen til Stortinget. Måloppnåelse i forhold til rekruttering, bosetting og andre samfunnsoppgaver vil bli viktigere resultatindikatorer i forhold til utformingen av landbrukspolitikken. Dette bør også reflekteres i resultatkontrollen fra Budsjettnemnda for jordbruket, denne bør gjennomgå og forbedres med utgangspunkt i målsettingen for landbrukspolitikken. Det vil være behov for regionale data og tallmateriale for landbrukets betydning i distriktene. Landbruket er en langsiktig næring og det foretas langsiktige tilpasninger. Årlig resultatkontroll fanger ikke raskt nok opp de langsiktige tilpasningene av politikken. Departementet mener det er behov for å foreta grundigere analyser av den langsiktige tilpasningen i

næringen og at det må legges tilstrekkelig vekt på de langsiktige utviklingstrekkene i den løpende utforming av landbrukspolitikken. Det bør imidlertid også legges vekt på å forenkle resultatkontrollarbeidet, blant annet ved at enkelte forhold/virkemidler vurderes med noen års mellomrom.» (side 94–95).

Nemnda har hatt som utgangspunkt at resultatkontrollen bør være enkel og oversiktlig, det vil si at den bør ha et rimelig antall indikatorer og ikke være for detaljert i geografisk oppdeling. På den andre siden har nemnda sett at det både i den politiske behandlingen og den administrative oppfølgingen av landbrukspolitikken også kan være behov for en detaljert resultatkontroll. Spesielt når det gjelder geografisk inndeling har nemnda sett den administrative inndeling, det vil si fylkesinndelingen, som viktig. Dette skyldes at den politiske og administrative behandling og oppfølging lokalt ofte skjer på dette nivå. Når fylkesinndelingen nyttes, får en imidlertid mange tall, og oversikten tapes lett. Nemnda har på denne bakgrunn valgt å dele resultatkontrollen i en oversiktsdel (Del I) og en detaljert del (Del II). I oversiktsdelen er det gjennomgående gitt landstall og landsdelstall og i noen grad fylkestall. I den detaljerte delen presenteres ytterligere detaljer, hovedsakelig fylkestall ved siden av landsdelstall. Denne delen inneholder bare tabeller uten forklarende tekst, og fra og med 2010 legges denne delen kun ut på internett. Den kan finnes på <http://www.nilf.no/PolitikkOkonomi/Bm/BFJmateriale.shtml>.

Distriktpolitikken står sentralt. Nemnda har derfor valgt å presentere utviklingen i antall jordbruksbedrifter og i sysselsettingen også for kommuneklasser og virkeområder for distriktpolitiske virkemidler.

Bortsett fra oppgavene over inntektsutvikling på driftsgranskingsbrukene, er de regionale tallene innhentet utenfra. Det aller meste av tallmaterialet er innhentet fra Statistisk sentralbyrå, men Statens landbruksforvaltning og landbruksorganisasjonene er også viktige kilder. I årets resultatkontroll er det i de fleste tabeller tatt med tall for årene 1979, 1989 og 1999, som er årene for de fullstendige landbrukstellingene, i tillegg til beregnet totalpopulasjon for 2009 og foreløpige tall fra landbrukstelling i 2010 for å få belyst utviklingen.

2 Produksjonsgrunnlag og strukturutvikling

Norge har 1,7 dekar fulldyrket jord per innbygger. I europeisk sammenheng er dette lite. Litt over 3 prosent av landarealet er jordbruksareal. St.meld. nr. 19 (1999–2000) legger vekt på jordvern og at arealer er i produksjon. Det heter at *«En langsiktig politikk for landets matsikkerhet innebærer et sterkt jordvern for å bevare produksjonsgrunnlaget, og vektlegging av løpende innenlandsk produksjon og foredling»* og at *«særlig arealer med klima og jordsmonn som gjør dem egnet til dyrking av matkorn, er av nasjonal interesse.»*

I dette kapitlet er det gitt en oversikt over areal, arealbruk og de ulike husdyrproduksjonene.

2.1 Areal og arealutvikling

Arealtallene fra 1979, 1989 og 1999 er hentet fra Statistisk Sentralbyrå sine fullstendige landbrukstellingene, mens vi for 2008 og 2009 har brukt tall fra Statistisk Sentralbyrå sin beregnede totalpopulasjon for jordbruksbedrifter. I 2010 presenteres foreløpige tall fra den fullstendige landbrukstellingen dette året.

Tabell 2.1 nedenfor viser Norges totale landareal og jordbruksareal i hvert enkelt fylke. Vestfold, Østfold og Akershus/Oslo har størst andel dyrket landareal. Tabellen viser at Hedmark, Oppland og Rogaland har de største jordbruksarealene, Hedmark og Oppland med litt over 1 mill. dekar, og Rogaland med ca 1 mill. dekar.

Tabell 2.1 Norges totale landareal og jordbruksareal i drift. 2010*. Km2 = 1000 daa

	Totalt landareal	Jordbruksareal i drift*	Andel dyrket, %
Østfold	3 888	744	19,1
Akershus og Oslo	5 005	782	15,6
Hedmark	26 084	1 057	4,1
Oppland	23 784	1 025	4,3
Buskerud	13 796	516	3,7
Vestfold	2 147	414	19,3
Østlandet	74 704	4 540	6,1
Telemark	13 854	251	1,8
Aust-Agder	8 314	111	1,3
Vest-Agder	6 677	189	2,8
Agder og Telemark	28 845	551	1,9
Rogaland	8 589	1 000	11,6
Hordaland	14 525	414	2,8
Sogn og Fjordane	17 676	447	2,5
Møre og Romsdal	14 583	568	3,9
Vestlandet	46 784	1 429	3,1
Sør-Trøndelag	17 840	747	4,2
Nord-Trøndelag	20 778	879	4,2
Trøndelag	38 618	1 626	4,2
Nordland	36 079	575	1,6
Troms	24 866	254	1,0
Finnmark	45 762	94	0,2
Nord-Norge	106 707	922	0,9
Hele landet, 2010*	304 247	10 068	3,3

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk Sentralbyrå. Statistisk årbok 2010 og foreløpige tall fra landbrukstelling 2010.

Tabell 2.2 og 2.3 med tilsvarende tabeller på <http://www.nilf.no/PolitikkOekonomi/Bm/BFJmateriale.shtml>, viser fordelingen av jordbruksareal i de ulike landsdeler og fylker. I 1979 regnet en med 140 000 dekar som ikke var i drift og i 2010 var det 66 300 dekar. Åpen åker og hage utgjorde 35 prosent av jordbruksarealet i drift på landsbasis i 2010, men er svært ulikt fordelt mellom fylker og landsdeler. Fylkene rundt Oslofjorden, Østfold, Vestfold og Akershus har fra 81 til 84 prosent av arealet i åpen åker og hage. Vest-Agder, Rogaland, Hordaland, Sogn og Fjordane, Møre og Romsdal og fylkene i Nord-Norge har fra 2 til 6 prosent åpen åker og hage og tilsvarende mer eng og beiteareal. Resten av fylkene har mellom 14 prosent (Aust-Agder) og 60 prosent (Hedmark) åpen åker. På landsbasis viser arealet av åker og hage noe nedgang de siste årene. Fulldyrket eng og beite har en liten nedgang fra 1999, mens annen eng og beite har økt.

Nye digitale markslagskart

Det totalt registrerte jordbruksarealet nådde et maksimum i 2001. Deretter har det vært en årlig reduksjon slik at det registrerte arealet i 2010 er 3,8 prosent lavere. Fra 2005 har nytt digitalt kartgrunnlag vært tatt i bruk som kontrollgrunnlag ved søknad om produksjonstillegg. Tall fra SLF viser at arealmålingene fra nytt kartverk i perioden 2005–2010 innebar en engangsreduksjon i arealet på nær 2,6 prosent per år i gjennomsnitt i de kommuner hvor kartverket ble tatt i bruk. For øvrige kommuner var nedgangen 0,3 prosent i snitt per år. En kan ikke si hvorvidt nedgangen i kommuner som har tatt i bruk nytt kartverk skyldes mer nøyaktige målinger enn tidligere eller om det er en nedgang som har funnet sted over år og som ikke ble fanget opp av eksisterende kart før nytt kartverk ble tatt i bruk.

Tabell 2.2 Jordbruksarealet i Nord-Norge, Sør-Norge og landet. 1000 dekar¹⁾

		1979	1989	1999	2009	2010*
Sør-Norge	Åker og hage	4 091	4 349	3 933	3 541	3 517
	Fulldyrka eng og beite	3 472	3 686	4 120	4 089	4 039
	Fulldyrka i alt	7 563	8 035	8 053	7 630	7 556
	Fulldyrket jord, daa/innbygger	2,10	2,14	2,02	1,76	1,72
	Annen eng og beite	1 104	1 014	1 371	1 575	1 590
	Jordbruksareal i drift i alt	8 667	9 049	9 424	9 204	9 145
	Jordbruksareal, daa/innbygger	2,41	2,41	2,37	2,12	2,08
	Jordbruksareal ute av drift	94	90	59	52	58
Nord-Norge	Åker og hage	59	81	62	25	27
	Fulldyrka eng og beite	684	698	757	739	725
	Fulldyrka i alt	743	779	819	765	753
	Fulldyrket jord, daa/innbygger	1,59	1,69	1,77	1,65	1,62
	Annen eng og beite	129	81	140	173	170
	Jordbruksareal i drift i alt	872	860	958	938	922
	Jordbruksareal, daa/innbygger	1,87	1,87	2,07	2,02	1,98
	Jordbruksareal ute av drift	46	23	11	8	9
Hele Landet	Åker og hage	4 150	4 430	3 995	3 566	3 544
	Fulldyrka eng og beite	4 156	4 384	4 877	4 828	4 764
	Fulldyrka i alt	8 306	8 814	8 872	8 394	8 308
	Fulldyrket jord, daa/innbygger	2,04	2,09	2,00	1,75	1,71
	Annen eng og beite	1 233	1 095	1 511	1 748	1 759
	Jordbruksareal i drift i alt	9 539	9 909	10 382	10 142	10 068
	Jordbruksareal, daa/innbygger	2,35	2,35	2,34	2,11	2,07
	Jordbruksareal ute av drift	140	113	70	60	66

* Foreløpige tall

1) Fra og med 2005 har nye arealmålinger (nytt kartverk) medført en nedjustering av arealene

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstall i 1979, 1989 og 1999, beregna totalpopulasjon i 2009 og foreløpige tall fra landbrukstelling i 2010.

For fylkesvis fordeling, se tabeller på <http://www.nilf.no/PolitikkOkonomi/Bm/BFJmateriale.shtml>

Tabell 2.3 viser årlig prosentvis endring for totalt jordbruksareal, fulldyrket areal og eng og beite for landsdelene. Fra 1999 til 2010 har jordbruksarealet økt i Rogaland, men fra 2009 til 2010 er jordbruksarealet redusert. I de andre landsdelene er det en svak reduksjon i denne perioden. Østlandet og Trøndelag har den største andelen av fulldyrket areal i 2010. Andelen av eng og beite er størst på Vestlandet, Rogaland og Nord-Norge. På landsbasis har andelen av eng og beite økt fra 55 prosent i 1989 til 65 prosent i 2009 og 2010. Andelen fulldyrket jord på landsbasis har blitt redusert fra 89 prosent i 1989 til 83 prosent i 2010.

Tabell 2.3 Totalt jordbruksareal i drift fordelt på landsdeler. 1000 dekar¹⁾

		1979	1989	1999	2009	2010*	Årlig % - vis endring		
							79-89	89-99	99-10
Østlandet	Totalt areal	4 400	4 568	4 658	4 567	4 540	0,4	0,2	-0,2
	Fulldyrket areal	4 130	4 356	4 351	4 183	4 154	0,5	0,0	-0,4
	% fulldyrket	94	95	93	92	91			
	Eng og beite	1 319	1 293	1 598	1 790	1 790	-0,2	2,1	1,0
	% eng og beite	30	28	34	39	39			
Agder og Telemark	Totalt areal	553	558	585	560	551	0,1	0,5	-0,5
	Fulldyrket areal	477	494	501	465	454	0,4	0,1	-0,9
	% fulldyrket	86	88	86	83	82			
	Eng og beite	360	363	428	440	433	0,1	1,6	0,1
	% eng og beite	65	65	73	79	79			
Rogaland ²⁾	Totalt areal	752	848	968	1 003	1 000	1,2	1,3	0,3
	Fulldyrket areal	487	544	568	548	543	1,1	0,4	-0,4
	% fulldyrket	65	64	59	55	54			
	Eng og beite	629	703	862	943	938	1,1	2,1	0,8
	% eng og beite	84	83	89	94	94			
Vestlandet	Totalt areal	1 491	1 513	1 564	1 444	1 429	0,1	0,3	-0,8
	Fulldyrket areal	1 074	1 143	1 113	976	958	0,6	-0,3	-1,3
	% fulldyrket	72	76	71	68	67			
	Eng og beite	1 377	1 404	1 502	1 398	1 384	0,2	0,7	-0,7
	% eng og beite	92	93	96	97	97			
Trøndelag	Totalt areal	1 471	1 562	1 650	1 630	1 626	0,6	0,5	-0,1
	Fulldyrket areal	1 395	1 498	1 520	1 457	1 446	0,7	0,1	-0,5
	% fulldyrket	95	96	92	89	89			
	Eng og beite	891	937	1 102	1 092	1 084	0,5	1,6	-0,1
	% eng og beite	61	60	67	67	67			
Nord-Norge	Totalt areal	872	860	958	938	922	-0,1	1,1	-0,3
	Fulldyrket areal	743	779	819	765	753	0,5	0,5	-0,8
	% fulldyrket	85	91	85	82	82			
	Eng og beite	813	779	896	913	895	-0,4	1,4	0,0
	% eng og beite	93	91	94	97	97			
Hele Landet	Totalt areal	9 539	9 909	10 382	10 142	10 068	0,4	0,5	-0,3
	Fulldyrket areal	8 306	8 814	8 872	8 394	8 308	0,6	0,1	-0,6
	% fulldyrket	87	89	85	83	83			
	Eng og beite	5 389	5 479	6 388	6 576	6 524	0,2	1,5	0,2
	% eng og beite	56	55	62	65	65			

* Foreløpige tall

1) Fra og med 2005 har nye arealmålinger (nytt kartverk) medført en nedjustering av arealene

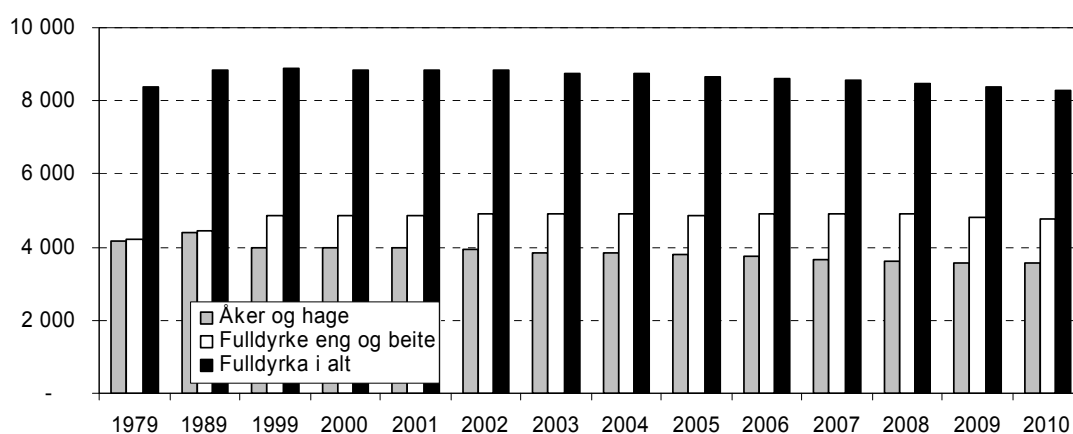
2) Per 01.01.02 gikk Ølen kommune over fra Hordaland til Rogaland fylke, så det utgjør noe av endringen både i Rogaland og for Vestlandet

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstall i 1979, 1989 og 1999, beregna totalpopulasjon i 2009 og foreløpige tall fra landbrukstalling i 2010

For fylkesvis fordeling, se tabeller på <http://www.nilf.no/PolitikkOkonomi/Bm/BFJmateriale.shtml>

Figur 2.1 nedenfor viser en oversikt over arealet av åker og hage, fulldyrka eng og beite samt fulldyrka i alt på landsbasis for årene 1979, 1989 og hvert år fra og med 1999 til og med 2010. Den viser blant annet at arealet av fulldyrka eng og beite er større enn samlet areal av åker og hage, og denne differansen har blitt større med årene. I 1979 og 1989 var disse to arealene tilnærmet like store.

Totalt registrert jordbruksareal nådde et maksimum i 2001. Deretter har det vært en sammenhengende nedgang til siste registrerte år, 2010, på 3,0 prosent. Nedgangen for fulldyrka areal som figuren viser er på 6,0 prosent for samme tidsrom. Mye av nedgangen tilskrives innføringen av nytt digitalt kartverk som har medført en nedjustering av det registrerte arealet, jfr. tidligere omtale. I det totale jordbruksarealet inngår også overflatedyrket jord og innmarksbeite. Slikt areal utgjør om lag 17 prosent av totalarealet i slutten av perioden, mens andelen var 11 prosent i 1989.



Figur 2.1 Åker og hage, fulldyrka eng og beite og fulldyrka i alt. Hele landet. 1000 dekar

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Totalkalkylen for jordbruket.

Tallene for nydyrking uten tilskudd er revidert ut i fra den fullstendige landbrukstellingen i 1999 og viste et nydyrka areal på totalt 95 232 dekar i perioden 1994 til 1998. Det er tillatt omdisponert til annet enn jordbruksformål om lag 8–9 tusen dekar per år de senere årene.

Arealendringene kan skyldes flere forhold. Blant annet bygger arealtallene på forskjellige statistikker; den fullstendige landbrukstellingen og søknader om produksjonstilskudd. Produksjonstilskuddstatistikken fanger ikke opp jordbruksareal som ikke det blir søkt produksjonstilskudd til eller areal i søknader som ikke blir innvilget, og vil derfor være noe lavere enn det faktiske jordbruksarealet i drift, registrert i de fullstendige landbrukstellingene. I etterkant av omleggingen av virkemiddelsystemet fra pristilskudd til produksjonsuavhengige tilskuddordninger på 90-tallet, ble det registrert et større areal i drift enn tidligere i produksjonstilskuddstatistikken.

2.2 Strukturutvikling i noen produksjoner

Fra og med 2004 ble begrepet *driftsenhet* byttet ut med *jordbruksbedrift*. Denne endringen var en følge av regelendringene for å være tilskuddsberettiget. Med de nye reglene er det ikke så enkelt å presentere driftsenheter på samme måte som før. Samdrifter i melkesektoren har skapt presentasjonsproblemer en del år, og etter hvert som vi har fått mange varianter av juridiske foretak har det blitt enda mer komplisert. Dette skyldes at samme «gårdsbruk» eller «gårdbruker» i tradisjonell tankegang kan inngå med produksjon på flere tilskuddssøknader ved at virksomheten er organisert i, eller eieren deltar i, flere selskaper (foretak). For eksempel kan en tenke seg at kornproduksjonen skjer i et enkeltpersonforetak mens et veksthus er organisert som en annen selskapsform. Etter denne overgangen kan for eksempel 3 tidligere driftsenheter bli 1 jordbruksbedrift, men de kan også bli 4.

Det er skjedd omfattende endringer i antall og størrelse av jordbruksbedriftene og i sammensetningen av produksjonene de seneste årene. Nedenfor er det vist størrelsesfordeling for alle jordbruksbedrifter, og noen forskjellige produksjoner. En jordbruksbedrift kan være representert med flere produksjoner. En kan derfor ikke summere jordbruksbedriftene med de ulike produksjonene og komme fram til et riktig tall for totalt antall jordbruksbedrifter.

Tabell 2.4 viser utviklingen i det totale antall jordbruksbedrifter. Det er nedgang i antall for de mindre jordbruksbedriftene og en økning for de større. De aller minste jordbruksbedriftene har sterkest prosentvis årlig nedgang. For perioden fra 1999 til 2010 går også antall jordbruksbedrifter i både størrelsesgruppen 100–200 dekar og 200–300 dekar ned. Gruppa 200–300 dekar har økt sin andel av jordbruksbedriftene fra 1999 til 2010, på tross av at de har blitt færre.

Tabell 2.4 Antall jordbruksbedrifter med areal, uten areal og leid areal per jordbruksbedrift

Jordbruksareal i drift	1979	1989	1999	2009	2010*	Årlig % - vis endring		
						79-89	89-99	99-10
< 100 ¹⁾	94 733	62 000	31 237	14 636	14 017	-4,2	-6,6	-7,0
%	76	62	44	31	30			
100-199	21 632	25 330	22 286	13 867	13 401	1,6	-1,3	-4,5
%	17	25	32	29	29			
200-299	5 652	7 928	10 367	8 797	8 452	3,4	2,7	-1,8
%	5	8	15	18	18			
300-499	2 576	3 266	5 273	6 988	6 876	2,4	4,9	2,4
%	2	3	7	15	15			
500-799	575	714	1 287	2 443	2 495	2,2	6,1	6,2
%	0	1	2	5	5			
≥ 800	134	144	290	957	1 039	0,7	7,3	12,3
%	0	0	0	2	2			
Alle jordbr.bedrifter	125 302	99 382	70 740	47 688	46 280	-2,3	-3,3	-3,8
1000 daa	9 539	9 909	10 382	10 143	10 068	0,4	0,5	-0,3
Daa/jordbruksbedrift	76	100	148	213	218	2,7	3,9	3,6
J.bedr. uten areal ²⁾	655	342	729	1 900	1 779	-6,3	7,9	8,4
Leid areal, 1000 daa	1 920	2 318	3 239	4 141		1,9	3,4	
Leid areal, %	20	23	31	41				
Leid areal, daa/j.bedr.	15	23	46	87		4,3	7,1	

* Foreløpige tall

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5-99 dekar

2) Til og med 1999 er dette jordbruksbedrifter med < 5 dekar, og disse er ikke med i sumlinja «alle jordbruksbedrifter»

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1979, 1989 og 1999, beregna totalpopulasjon i 2009 og foreløpige tall fra landbrukstelling i 2010

For fylkesvis fordeling, se tabeller på <http://www.nilf.no/PolitikkOekonomi/Bm/BFJmateriale.shtml>

Antall dekar per jordbruksbedrift øker gjennom hele perioden fra 1979, noe som har sammenheng med at antallet jordbruksbedrifter avtar. Arealet på de jordbruksbedriftene som går ut av drift, kan enten gå helt ut av jordbruksdrift eller overtas av andre jordbruksbedrifter ved salg eller utleie. Tabell 2.4 viser videre at antall jordbruksbedrifter uten areal har økt i perioden, med unntak av 1989 og 2010. Jordbruksbedrifter uten areal utgjorde 0,5 prosent av alle jordbruksbedrifter i 1979, 1,0 prosent i 1999 og hhv. 4,0 og 3,8 prosent i 2008 og 2009. Videre viser tabell 2.4 at både totalt leid areal og leid areal per jordbruksbedrift har økt fra 1979 til 2009. Andelen av leid areal er høyest i Nord-Norge når en ser på landsdelene, hvor 49 prosent er leid. Variasjonen mellom fylkene er imidlertid betydelig, og det er i Agder-fylkene, Telemark og Troms, vi finner størst andel leid jord – alle med over 50 prosent.

Fra og med 2002 ble reglene for å kunne søke produksjonstilskudd endret, jfr. Forskrift om produksjonstilskudd i jordbruket. Flere selskapsformer er blitt tilskuddsberettiget, blant annet aksjeselskaper, ansvarlige selskaper og stiftelser. Tabell 2.5 viser hvor mange prosent av søkerne som ikke var enkeltpersonsforetak i 1999, 2004, 2008 og 2010.

Tabell 2.5 Fylkesvis andel av tilskuddssøkerne som ikke er enkeltpersonforetak. Prosent

Fylke	1999	2004	2008	2010	Antall i 2010
Østfold	0,7	2,9	3,7	3,8	91
Akershus og Oslo	0,7	2,5	3,1	3,2	70
Hedmark	0,8	2,8	4,4	4,3	158
Oppland	1,6	6,5	9,3	7,9	401
Buskerud	0,4	2,8	4,5	4,4	104
Vestfold	0,4	2,1	3,3	3,4	53
Telemark	0,7	2,1	3,2	3,3	52
Aust-Agder	0,9	3,0	4,7	4,2	29
Vest-Agder	0,6	2,5	5,8	5,4	63
Rogaland	1,0	5,0	8,6	8,2	379
Hordaland	0,9	3,3	5,5	5,2	170
Sogn og Fjordane	0,8	2,9	6,2	5,7	187
Møre og Romsdal	1,0	4,3	7,9	7,2	216
Sør-Trøndelag	1,2	3,3	6,6	5,8	184
Nord-Trøndelag	1,6	5,7	8,1	7,9	279
Nordland	0,7	3,9	6,7	6,5	163
Troms	0,7	2,5	3,7	4,6	51
Finnmark	0,5	4,0	6,7	6,9	25
Hele landet	0,9	3,8	6,2	5,9	
Antall	630	2 020	2 949	2 681	2 681

Kilde: SLF sin tilskuddsstatistikk per 31.07.10

For landet som helhet har andelen upersonlige søkere økt fra 0,9 prosent til 5,9 prosent, og det er blitt 2 051 flere upersonlige søkere fra 1999 til 2010. Oppland har flest søkere som har andre selskapsformer, og dette henger sammen med at det er her det finnes flest samdrifter. Den største andelen upersonlige brukere er i Rogaland. Minst andel av søkere med andre selskapsformer er det i Akershus/Oslo og i Telemark.

Tabell 2.6 viser endringer i antall jordbruksbedrifter med korn og oljevekster. Antall jordbruksbedrifter med korn har hatt en nedgang på 66 prosent fra 1979 til 2010. Fra 1999 til 2010 har totalt antall jordbruksbedrifter blitt redusert med 38 prosent. Samtidig har kornarealet per jordbruksbedrift økt fra 82 dekar til 227 dekar. Det er antallet av de minste jordbruksbedriftene med korn som har hatt den største prosentvise årlige nedgangen, og denne gruppen har blitt redusert gjennom hele perioden. Antall jordbruksbedrifter i arealgruppene 100–200 dekar og 200–300 dekar økte i antall fra 1979 til 1989, men har siden blitt jevnt redusert. Jordbruksbedriftene over 300 dekar har gjennom hele perioden økt både relativt sett og i antall.

Tabell 2.6 Antall jordbruksbedrifter med korn og oljevekster etter areal av korn og oljevekster

Arealgruppe, dekar	1979	1989	1999	2009	2010*	Årlig % - vis endring		
						79–89	89–99	99–10
< 100	28 651	25 330	10 165	4 395	4 138	-3,3	-6,8	-7,8
%	72	62	46	31	31			
100–199	6 960	7 611	6 170	4 214	4 049	0,9	-2,1	-3,8
%	18	23	28	30	30			
200–299	2 346	2 848	2 793	2 223	2 153	2,0	-0,2	-2,3
%	6	9	13	16	16			
300–499	1 242	1 677	2 026	1 952	1 958	3,0	1,9	-0,3
%	3	5	9	14	14			
500–799	283	367	609	857	854	2,6	5,2	3,1
%	1	1	3	6	6			
≥ 800	50	66	146	378	401	2,8	8,3	9,6
%	0	0	1	3	3			
Antall j.bedr.	39 532	33 103	21 909	14 019	13 553	-1,8	-4,0	-4,3
1 000 daa	3 255	3 530	3 282	3 104	3 078	0,8	-0,5	-0,6
Daal/j.bedr.	82,3	106,6	149,8	221,4	227,1	2,6	3,7	3,9

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1979, 1989 og 1999, beregna totalpopulasjon i 2009 og foreløpige tall fra landbrukstalling i 2010

For fylkesvis fordeling, se tabeller på <http://www.nilf.no/PolitikkOekonomi/Bm/BFJmateriale.shtml>

St.meld. nr. 19 tar opp at de klimatiske forhold begrenser arealer egnet til matkornproduksjon, og framholder at «Disse arealene har stor forsyningsmessig verdi og representerer en viktig nasjonal interesse.» Det er rug og særlig hvete som dyrkes til matkorn i videre utstrekning. Andelen som går til mat eller fôr, varierer mellom år, og i leveringssesongen 2008/2009 ble 28,3 prosent av hveten og 42,4 prosent av solgt mengde rug avregnet som matkvalitet. Denne andelen er mye lavere enn et normalår, fordi værforholdene var spesielt ugunstige dette året. Dyrkinga av hvete og rug er konsentrert til Østlandet, og særlig fylkene

rundt Oslofjorden og Hedmark. Totalt ble det dyrket hvete og rug på 789 200 dekar i 2010 (foreløpig tall), herav 185 700 dekar høsthvete, 535 700 dekar vårhvete og 67 800 dekar rug. I 2009 var totalarealet 887 700 dekar, og i 2008 totalt 1 015 400 dekar.

Tabell 2.7 og 2.8 viser antall jordbruksbedrifter og arealet av poteter og grønnsaker på friland. Det har vært størst prosentvis årlig nedgang for de minste jordbruksbedriftene. Antall jordbruksbedrifter med poteter på arealer under 50 dekar har gått ned i hele perioden fra 1979. For jordbruksbedrifter med 50–100 dekar poteter har det vært en økning i antallet fram til 1989 og en nedgang i årene etterpå. Jordbruksbedrifter med over 100 dekar har økt i både antall og relativ andel fram til og med 2008, mens det i 2010 var en nedgang i antall for alle grupper unntatt gruppen over 300 dekar. Totalt sett har antall jordbruksbedrifter med poteter avtatt med ca. 97 prosent fra 1979 til 2010. Potetarealet har også hatt en markert nedgang, med 38 prosent i samme periode. Potetarealet per jordbruksbedrift har dermed økt betydelig fra 1979, og etter 1999 er det tredoblet. I 2010 er potetareal per jordbruksbedrift på 47,3 dekar, og det er en økning på 3,3 dekar fra 2009. Det totale antall dekar ble redusert med 5 009 dekar (4 %) det siste året, samtidig som antall jordbruksbedrifter er redusert med 326 bruk (10 %) fra 2009 til 2010.

Tabell 2.7 Antall jordbruksbedrifter med poteter etter potetareal

Arealgruppe, dekar	1979	1989	1999	2009	2010*	Årlig % - vis endring		
						79-89	89-99	99-10
< 10	83 644	34 418	7 831	1 734	1 512	-8,5	-13,8	-13,9
%	96	90	76	55	54			
10-49	3 184	2 711	1 420	560	475	-1,6	-6,3	-9,5
%	4	4	14	18	17			
50-99	492	802	657	366	350	5,0	-2,0	-5,6
%	1	1	6	12	12			
100-199	69	199	276	307	311	11,2	3,3	1,1
%	0	0	3	10	11			
200-299	7	17	61	87	82	9,3	13,6	2,7
%	0	0	1	3	3			
≥ 300		11	15	71	71		3,2	15,2
%		0	0	2	3			
Antall j.bedr.	87 396	38 158	10 260	3 125	2 801	-8,2	-12,1	-11,1
Antall daa	214 013	188 929	148 522	137 485	132 528	-1,2	-2,4	-1,0
Daa/j.bedr.	2,4	5,1	14,5	44,0	47,3	7,8	11,0	11,4

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1979, 1989 og 1999, beregna totalpopulasjon i 2009 og foreløpige tall fra landbrukstalling i 2010.

For fylkesvis fordeling, se tabeller på <http://www.nilf.no/PolitikkOekonomi/Bm/BFJmateriale.shtml>

Arealet med grønnsaker på friland (tabell 2.8) ble redusert med 14 prosent fra 1979 til 1989. Fra 1989 fram til 2008 økte arealet med 34 prosent til ca 76 300 dekar. Deretter er arealet redusert til ca 71 300 dekar i 2010. Samtidig har antall jordbruksbedrifter gått ned med 96 prosent fra 1979 til 2010. Det mest markerte trekk er at antall produsenter med under 10 dekar har avtatt sterkt i hele perioden. Selv om arealgruppen 10–49 dekar har blitt sterkt redusert i antall, så har gruppen økt sin relative andel betraktelig. Alle størrelsesgrupper over 50 dekar har økt sin relative andel i perioden 1979 til 2010, selv om enkelte grupper har redusert antallet jordbruksbedrifter enkelte år. Dette har gitt en gjennomsnittlig økning i grønnsakarealet per jordbruksbedrift fra 2,5 dekar i 1979 til 68,7 dekar i 2010. I 1999 utgjorde jordbruksbedrifter med mindre enn 50 dekar grønnsaker 82 prosent, mens de i 2010 utgjorde 62 prosent. Grønnsaker på friland er inkludert kålrot til mat og erter og bønner til konserverindustrien.

Tabell 2.8 Antall jordbruksbedrifter med grønnsaker på friland etter grønnsakareal

Arealgruppe, dekar	1979	1989	1999	2009	2010*	Årlig % - vis endring		
						79-89	89-99	99-10
< 10	24 756	5 079	964	352	327	-14,6	-15,3	-9,4
%	94	78	45	29	32			
10-49	1 475	1 181	784	411	313	-2,2	-4,0	-8,0
%	6	18	37	34	30			
50-99	168	187	249	243	209	1,1	2,9	-1,6
%	1	3	12	20	20			
100-199	31	60	98	123	115	6,8	5,0	1,5
%	0	1	5	10	11			
≥ 200	3	9	28	65	73	11,6	12,0	9,1
%	0	0	1	5	7			
Antall j.bedr.	26 433	6 516	2 123	1 194	1 037	-13,1	-10,6	-6,3
Antall daa	66 365	57 030	60 187	72 271	71 254	-1,5	0,5	1,5
Daa/j.bedr.	2,5	8,8	28,3	60,5	68,7	13,3	12,5	8,4

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1979, 1989 og 1999, beregna totalpopulasjon i 2009 og foreløpige tall fra landbrukstelling i 2010

For fylkesvis fordeling, se tabeller på <http://www.nilf.no/PolitikkOkonomi/Bm/BFJmateriale.shtml>

Tabell 2.9 viser utviklingen i antall jordbruksbedrifter med engareal. Tabellen omfatter alt engareal, dvs. sum fulldyrka og overflatedyrka/innmarksbeite, med andre ord alle eiendommer som dyrker grovfôr. Antall jordbruksbedrifter har blitt redusert med ca. 65 prosent fra 1979 til 2010, mens arealet har økt med 21 prosent i samme periode. Andelen jordbruksbedrifter med over 100 dekar engareal har økt fra å utgjøre 14 prosent i 1979 til å være 66 prosent i 2010.

Tabell 2.9 Antall jordbruksbedrifter med engareal etter størrelsen på engarealet

Arealgruppe, dekar	1979	1989	1999	2009	2010*	Årlig % - vis endring		
						79-89	89-99	99-10
< 99	88 538	53 870	28 940	12 373	12 000	-4,8	-6,0	-7,7
%	87	72	52	34	34			
100-199	11 954	17 410	18 626	11 113	10 758	3,8	0,7	-4,9
%	12	23	33	31	30			
200-299	1 479	2 771	6 489	6 945	6 670	6,5	8,9	0,3
%	1	4	12	19	19			
300-499	315	443	1 805	4 616	4 581	3,5	15,1	8,8
%	0	1	3	13	13			
500-799	36	43	131	1 093	1 175	1,8	11,8	22,1
%	0	0	0	3	3			
≥ 800	9	9	13	203	241	0,0	3,7	30,4
%	0	0	0	1	1			
Antall j.bedr.	102 331	74 546	56 004	36 343	35 425	-3,1	-2,8	-4,1
1000 daa	5 388	5 278	6 388	6 577	6 524	0,2	1,5	0,2
Daa/j.bedr.	52,7	73,5	114,1	181,0	184,2	3,4	4,5	4,5

* Forløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1979, 1989 og 1999, beregna totalpopulasjon i 2009 og foreløpige tall fra landbrukstelling i 2010

For fylkesvis fordeling, se tabeller på <http://www.nilf.no/PolitikkOkonomi/Bm/BFJmateriale.shtml>

Tabell 2.10 viser struktursammensetningen på jordbruksbedrifter med melkeku fra 1979 til 2010. Antall jordbruksbedrifter med melkekyr er redusert med 71 prosent i denne perioden, samtidig som antall melkekyr har blitt redusert med 36 prosent. Fra 2009 til 2010 har antall jordbruksbedrifter gått ned med 836, som tilsvarer 6 prosent, mens antall melkekyr per jordbruksbedrift gikk opp med 0,9.

De minste størrelsesgruppene har opplevd en stor reduksjon i antall jordbruksbedrifter. Fra 1979 til 2010 avtok antall besetninger med under 20 kyr. Grappa 10–20 kyr økte sin relative andel fram til 1999, men deretter er andelen redusert. Fra 1979 til 2010 var det en økning i antallet jordbruksbedrifter i alle størrelsesgrupper med over 20 melkekyr. I 1999 hadde 15 prosent av alle jordbruksbedrifter med melkeku over 20 melkekyr, mens i 2010 utgjorde denne størrelsesgruppa 43 prosent.

Tabell 2.10 Antall jordbruksbedrifter med melkeku etter besetningsstørrelse¹⁾

Besetnings- størrelse	1979 ²⁾	1989 ²⁾	1999	2009	2010*	Årlig % - vis endring		
						79–89	89–99	99–10
< 10	23 147	11 610	6 047	1 445	1 260	-6,7	-6,3	-13,3
%	59	40	27	12	11			
10–19	12 203	14 796	13 180	5 582	5 115	1,9	-1,1	-8,2
%	31	51	58	48	46			
20–39	3 320	2 585	3 264	3 804	3 734	-2,5	2,4	1,2
%	9	9	14	32	34			
40–69	210	137	153	754	852	-4,2	1,1	16,9
%	1	0	1	6	8			
≥ 70	26	15	15	125	162	-5,4	0,0	24,2
%	0	0	0	1	1			
Antall j.bedr.	38 906	29 143	22 659	11 710	11 123	-2,8	-2,5	-6,3
1 000 melkekyr	372	340	313	240	238	-0,9	-0,8	-2,5
Melkekyr per j.bedr.	9,6	11,7	13,8	20,5	21,4	2,0	1,7	4,1

* Foreløpige tall

1) Samdrifter er med som en jordbruksbedrift (se også tabell 2.12)

2) Tallene inkluderer også eventuelle ammekyr

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1979, 1989 og 1999, beregna totalpopulasjon i 2009 og foreløpige tall fra landbrukstelling i 2010

For fylkesvis fordeling, se tabeller på <http://www.nilf.no/PolitikkOkonomi/Bm/BFJmateriale.shtml>

Tabell 2.11 gir en fylkesvis oversikt over registrerte samdrifter 2002, 2004, 2008 og 2010, og antall eiendommer som er med i samdriftene i 2010. Antall samdrifter økte frem til 2008, men gikk noe ned både i 2009 og 2010. Oppland har i alle år vært det fylket med flest samdrifter. De fleste samdriftene består av 2 eiendommer, og i 2010 er det registrert 1 065 slike samdrifter. I juli 2010 har Statens landbruksforvaltning registrert 1 684 samdrifter totalt, og disse utgjør 14,8 prosent av alle jordbruksbedrifter med melkeproduksjon og består av 4 464 eiendommer.

Tabell 2.11 Antall samdrifter i melkeproduksjon og fordelingen av eiendommer som inngår

	2002	2004	2008	2010*	Antall samdrifter fordelt på antall eiendommer per samdrift				Antall eiendommer i samdrift 2010
					2	3	4	≥ 5	
Østfold	11	14	25	23	20	2	1	0	50
Akershus	5	8	17	16	12	3	0	1	38
Hedmark	36	47	87	71	41	17	7	6	191
Oppland	223	279	401	296	196	42	23	35	793
Buskerud	10	17	35	28	11	6	7	4	88
Vestfold	7	8	12	12	8	2	1	1	31
Telemark	12	14	11	10	7	1	2	0	25
Østlandet	304	387	588	456	295	73	41	47	1 216
Aust-Agder	9	9	12	8	5	3	0	0	19
Vest-Agder	13	22	46	35	24	7	3	1	86
Rogaland	111	211	346	315	198	72	24	21	815
Agder og Rogaland	133	242	404	358	227	82	27	22	920
Hordaland	54	79	124	98	65	14	9	10	258
Sogn og Fjordane	60	91	172	138	88	25	10	15	371
Møre og Romsdal	72	100	188	159	99	31	15	14	426
Vestlandet	186	270	484	395	252	70	34	39	1 055
Sør- Trøndelag	64	88	193	135	72	26	22	15	385
Nord- Trøndelag	130	179	258	227	142	44	20	21	605
Trøndelag	194	267	451	362	214	70	42	36	990
Nordland	45	57	115	90	60	19	6	5	230
Troms	9	8	10	11	9	1	1	0	25
Finnmark	2	5	15	12	8	4	0	0	28
Nord-Norge	56	70	140	113	77	24	7	5	283
<i>Hele landet</i>	<i>873</i>	<i>1 236</i>	<i>2 066</i>	<i>1 684</i>	<i>1 065</i>	<i>319</i>	<i>151</i>	<i>149</i>	<i>4 464</i>

* Tall per 01.07.10

Kilde: Statens landbruksforvaltning

I Jordbruksoppgjøret 2008 ble avtalepartene enige om å innføre mulighet til kvoteleie, og dette ble første gang innført fra og med kvoteåret 2009. Ifølge Forskrift om kvoteordningen for melk (FOR 2003-01-07 nr. 14)¹ kan eieren av landbrukseiendom leie ut hele eller deler av kvoten til andre landbrukseiendommer med kvote. Slik leie må foregå mellom eiendommer i samme fylke/region, og utleier må minimum leie ut 10 000 liter kumelkkvote til hver leietaker. Avtalt leieperiode må minimum være 5 kvoteår, og samdriftsdeltakere kan ikke leie kvote. SLF har tall på bortleid mengde i hvert fylke, mens leieprisen er fullstendig markedsstyrt, og det eksisterer ikke noe sentralt register over avtalte priser. Det er tre større etablerte omsetningskanaler som bistår ved kvoteleie, og det er *www.melkekvoter.no*, *www.melkebors.no* og Norsk Landbruksrådgivning Rogaland. De to første har i utgangspunktet landsdekkende aktivitet, mens den siste i hovedsak holder seg innenfor Rogaland fylke. Fra *www.melkekvoter.no* har vi fått opplysninger om leiepriser de har formidlet, og deres mengde dekker 2 prosent av totalt leid kvote i landet. I flere fylker mangler vi dessverre prisopplysninger, etter som ingen av de to aktørene har tall derifra.

Når det gjelder avtalt leiepris på kvote i 2010, så var det Nord - Trøndelag som hadde høyest pris (tabell 2.12). Landsgjennomsnittet var 51 øre per liter, mens de i Nord - Trøndelag i gjennomsnitt betalte 63 øre per liter kvote. Oppland det fylket hvor det er mest leie av kvote, over 13 mill. liter. Totalt for landet var 70 mill. liter kumelkkvote bortleid i 2010. Oppland er også det fylket hvor størst andel jordbruksbedrifter leier ut kvote, mens det er i Hedmark, Oppland og Nordland størst andel jordbruksbedrifter leier kvote. For landet som helhet har 6,3 prosent av jordbruksbedriftene bortleie av kvote, mens 8,1 prosent av melkebøndene leier kvote. Gjennomsnittlig utleid kvote og gjennomsnittlig innleid mengde er størst for begge deler i Finnmark. For landet som helhet var gjennomsnittlig bortleide kvote 73 700 liter per jordbruksbedrift, mens gjennomsnittlig innleid kvote var 57 600 liter per jordbruksbedrift.

¹ Landbruks- og matdepartementet sendte 18.11.2010 ut forslag til ny forskrift om kvoteordningen for melk på høring

Tabell 2.12 Leie av melkekvoter. Fylkesvis gjennomsnittspris, utleid og leid mengde.
2010

Fylke	Gjennom- snittlig leiepris, kr/liter	Mengde utleid, 1000 liter	% av eiendommer med kvote som har utleie	Gjennom- snittlig utleie, liter/j.bedr.	% av eiendommer med kvote som har leie	Gjennom- snittlig leie, liter/j.bedr.
Østfold, Vestfold, Akershus og Oslo		790	1,8	87 700	2,4	72 100
Hedmark		5 100	7,7	80 700	11,2	55 200
Oppland	0,61	13 200	9,6	65 200	11,3	55 100
Buskerud		1 400	5,9	71 200	7,1	59 400
Telemark		200	2,0	57 500	2,0	57 500
Aust-Agder		400	3,8	81 500	7,6	40 800
Vest-Agder		1 300	5,6	60 600	6,7	50 900
Rogaland		12 800	6,2	89 500	7,3	76 600
Hordaland	0,35	2 600	5,2	53 800	5,8	47 800
Sogn og Fjordane		4 500	5,6	56 800	7,2	44 000
Møre og Romsdal	0,35	5 400	4,9	76 600	7,2	52 600
Sør-Trøndelag	0,40	8 500	7,7	77 400	9,8	60 400
Nord-Trøndelag	0,63	7 000	5,4	83 300	7,7	58 300
Nordland		5 600	7,3	73 900	10,0	54 000
Troms		800	3,5	73 200	4,8	53 700
Finnmark		600	3,8	93 300	4,4	79 900
Landet	0,51	70 000	6,3	73 700	8,1	57 600

Kilde: www.melkekvoter.no og SLF (søknadsfrist 10. januar 2010)

I 1997 ble den første runden med kjøp og salg av melkekvoter gjennomført. Formålet med dette var å effektivisere sektoren, stimulere aktive produsenter, ta i bruk ledig båskapasitet og øke fleksibiliteten. Totalt 641 kumelkebønder solgte da kvoten, noe som utgjorde nesten 32 millioner liter. Flest selgere var det i Møre og Romsdal, mens det var i Telemark den største andelen melkebønder solgte. 6,4 prosent av melkebøndene i Telemark solgte det første året. Hvert år senere har staten gjennomført en tilsvarende ordning, og i 2000 ble det i tillegg en ekstra salgsrunde på høsten. Antall kvoteselgere ble derfor størst i 2000, da i alt 1 642 kumelkebønder sluttet. Tabell 2.13 viser fylkesvis oversikt over antallet kvoteselgere og hvor mange liter de totalt har solgt i 1997, 2000, 2009 og 2010. Tallene gjelder kumelk, og tabellen viser også totaltall for hele perioden.

Tabell 2.13 Salg av melkekvoter ku. Antall kvoteselgere og solgt mengde. Utvalgte år og 1997–2010

Fylke	1997		2000		2009		2010*		Hele perioden	
	Antall	1000 liter	Antall	1000 liter	Antall	1000 liter	Antall	1000 liter	Antall	1000 liter
Østfold	19	1 200	39	2 900	9	1 000	3	300	213	17 400
Oslo og Akershus	18	1 000	43	3 500	3	400	5	700	233	19 600
Hedmark	27	1 300	82	5 300	13	1 200	9	1 000	446	30 100
Oppland	55	2 400	106	5 700	15	1 000	19	2 100	733	42 500
Buskerud	9	300	46	2 300	9	900	5	500	290	17 900
Vestfold	6	400	21	1 700	3	400	1	100	99	8 500
Telemark	25	1 100	22	900	8	800	5	300	184	9 400
Aust-Agder	18	600	25	1 000	4	300	1	50	159	7 900
Vest-Agder	15	600	60	2 900	18	1 300	7	600	334	17 700
Rogaland	70	4 700	186	12 600	37	3 400	31	3 000	1 108	82 900
Hordaland	37	1 500	139	6 700	30	2 000	18	1 400	721	38 500
Sogn og Fjordane	74	2 500	147	6 200	33	1 900	29	1 900	785	36 500
Møre og Romsdal	108	5 500	175	10 200	45	4 000	35	3 300	1 153	74 400
Sør-Trøndelag	74	4 000	180	11 000	30	2 700	38	3 600	971	65 200
Nord-Trøndelag	23	1 200	156	10 100	11	1 000	40	3 700	788	56 600
Nordland	37	1 900	141	7 900	23	2 100	17	1 500	690	42 800
Troms	21	1 200	55	3 600	12	1 400	9	1 100	274	19 200
Finnmark	5	300	19	1 500	1	100	5	400	86	6 400
Landet	641	32 000	1 642	96 000	304	25 900	277	25 500	9 267	593 500

* Foreløpige tall

Kilde: Statens landbruksforvaltning

I 2009 valgte 304 bruk å selge kvoten, og 277 bruk i 2010. Nord-Trøndelag hadde flest kvoteselgere i 2010, men det var i Telemark at relativt flest foretak solgte kvote i 2010 (3,3 %). Totalt for perioden har 9 267 foretak solgt kvoten, og det er total solgt 593 mill. liter.

De solgte melkekvotene har enten blitt beholdt av staten, eller blitt solgt ut igjen til melkebønder som har villet kjøpe mer kvote. Andelene her har variert mellom årene. Privat kjøp og salg av melkekvoter innenfor eget fylke/region ble innført i 2003. I 2003 og 2004 kunne 30 prosent av kvoten omsettes privat, mens de resterende 70 prosent ble solgt til staten for kr 3,50 per liter. Fra og med 2005 økte den private omsettelige andelen til 60 prosent.

En konsekvens av at det har blitt stadig færre melkebønder, og at flere av disse har kjøpt mer kvote, er vist i tabell 2.14. Den viser gjennomsnittlig kvote for kumelk i de ulike fylker enkelte år, og vi ser at gjennomsnittskvotene øker. Samdrifter er her regnet som en enhet, noe som også bidrar til å øke gjennomsnittet.

Tabell 2.14 Fylkesvis oversikt over gjennomsnittlig kvote på kumelk. 1998, 2003, 2009 og 2010. Liter

Fylke	1998	2003	2009	2010	% endring 1998–2010
Østfold	97 500	124 300	197 100	207 600	112,9
Oslo/ Akershus	294 600	282 600	375 600	381 100	89,2
Hedmark	79 500	94 900	128 600	131 900	66,0
Oppland	67 000	81 200	112 100	111 600	66,5
Buskerud	64 600	79 400	125 200	130 300	101,9
Vestfold	97 900	135 200	208 400	219 800	124,4
Telemark	53 000	65 800	100 500	107 000	102,1
Aust-Agder	57 900	72 900	111 200	113 700	96,4
Vest-Agder	58 700	72 200	105 700	112 200	91,1
Rogaland	90 500	108 400	155 600	161 000	77,9
Hordaland	59 000	71 200	105 900	110 100	86,7
Sogn og Fjordane	57 000	66 900	91 400	95 600	67,8
Møre og Romsdal	71 700	89 000	131 400	137 200	91,5
Sør-Trøndelag	74 500	88 400	133 000	134 900	80,9
Nord-Trøndelag	81 600	99 600	149 400	151 900	86,2
Nordland	69 900	83 700	120 700	125 400	79,3
Troms	76 300	93 200	119 900	126 100	65,4
Finnmark	91 900	99 800	147 800	158 600	72,5
Landet	73 200	88 800	128 400	132 300	80,6

Kilde: Statens landbruksforvaltning

Vi ser at gjennomsnittskvoten har økt jevnt i perioden. Økningen fra 1998 til 2010 var på 59 100 liter per jordbruksbedrift, noe som tilsvarer over 80 prosent økning. Oslo har minst økning, mens Vestfold har opplevd størst økning av gjennomsnittskvoten i denne perioden.

Tabell 2.15 viser gjennomsnittspris fra to private omsetningskanaler som til sammen hadde 32 prosent av det private markedet for omsetning av kumelkekvoter i 2010. Markedsandelen varierer mellom fylkene. Omsetningskanalene omsatte i 2010 totalt om lag 3,7 mill. liter med en gjennomsnittspris 6,04 kr/l, og dette er en prisøkning i forhold til 2009. Høyest pris i 2010 var i Rogaland og Nordland, med henholdsvis 9,64 og 9,05 kr/l. Lavest pris var i Telemark med 4,30 kr/l. Den totale mengden som ble omsatt privat i 2010 var på 11,5 mill. liter kumelk (tilsvarende 44,9 % av den totale mengden solgt ifølge tabell 2.13).

Tabell 2.15 Privat omsetning av melkekvoter (ku). Mengde og pris hos to aktører, og totalt antall liter omsatt i 2009 og 2010

	2009			2010		
	Gj.snitt- lig pris. Kr/liter	Mengde i utvalget. 1000 liter	Omsatt privat, 1000 liter	Gj.snitt- lig pris. Kr/liter	Mengde i utvalget. 1000 liter	Omsatt privat, 1000 liter
Østfold, Vestfold,						
Akershus/Oslo	7,85	252,4	875,3			522,6
Hedmark	6,74	363,4	587,1	6,85	155,3	466,0
Oppland	6,95	164,8	512,6	7,65	61,9	1 031,3
Buskerud			50			0
Telemark	3,75	33,4	340,5	4,30	87,3	50,0
Aust-Agder			154,0		187,4	16,7
Vest-Agder			537,4		220,1	293,0
Rogaland	6,00	25,0	1 693,5	9,64	161,2	1 482,6
Hordaland	3,89	185,2	406,4	7,51	236,5	357,0
Sogn og Fjordane	4,09	169,7	472,8	5,05	307,9	857,8
Møre og Romsdal	4,65	799,2	2 013,6	4,50	351,8	1 621,5
Sør-Trøndelag	5,01	719,9	1 301,7	5,07	752,9	1 755,7
Nord-Trøndelag	6,11	0,4	465,4	6,51	1 039,8	1 851,8
Nordland	8,03	336,7	1 030,9	9,05	101,2	757,4
Troms	4,16	26,0	666,43			220,7
Finnmark	5,50	61,2	61,2	4,80	34,3	171,7
Landet	5,61	3 770,9	11 168,8	6,04	3 697,5	11 455,8

Kilde: Melkebors.no, melkekvoter.no og Statens landbruksforvaltning, 2010.

Tabell 2.16 omhandler strukturen i melkekvoter i de ulike landsdelene, og i landet som helhet per 1. mars 2011. De to nederste linjene i tabellen viser hvilken andel av jordbruksbedriftene og kvotene som befinner seg i de ulike intervallene. En jordbruksbedrift kan benytte flere innleide kvoter. I 2011 var det totalt 10 849 jordbruksbedrifter med kvote, og disse hadde totalt en melkekvote på 1 614 830 786 liter. I 2009 var tilsvarende tall 12 475 jordbruksbedrifter med total kvote på 1 601 966 664 liter. Alle landsdeler har flest jordbruksbedrifter i størrelsesorden 40–159 000 liter. På landsbasis befinner 66,2 prosent av jordbruksbedriftene seg innen dette intervallet, og disse står for 44,0 prosent av melkekvoteene.

Tabell 2.16 Fordeling av antall jordbruksbedrifter og kvote i de ulike landsdeler etter kvotestørrelse. Mars 2011

Landsdel	Melkekvote, 1000 liter					Sum
	< 40	40–99	100–159	160–239	≥ 240	
Østlandet						
Antall	114	990	789	405	366	2 664
1 000 liter kvote	2 777	73 156	98 732	78 233	139 293	392 192
Agder/Telemark						
Antall	39	221	163	59	48	530
1 000 liter kvote	1 203	15 411	20 217	11 448	16 205	64 484
Rogaland						
Antall	35	393	464	350	337	1 579
1 000 liter kvote	722	29 753	59 174	67 647	131 024	288 320
Vestlandet						
Antall	165	1 245	777	337	267	2 791
1 000 liter kvote	4 967	90 095	96 984	63 981	100 551	356 578
Trøndelag						
Antall	44	559	759	394	333	2 089
1 000 liter kvote	884	43 759	96 094	75 252	124 031	340 020
Nord-Norge						
Antall	39	347	474	199	137	1 196
1 000 liter kvote	924	26 986	59 746	38 476	47 105	173 238
Landet						
Antall	436	3 755	3 426	1 744	1 488	10 849
1 000 liter kvote	11 477	279 160	430 947	335 037	558 209	1 614 831
Andel av antall	4,0	34,6	31,6	16,1	13,7	
Andel av kvote	0,7	17,3	26,7	20,7	34,6	

Kilde: Statens landbruksforvaltning

Fra 1999 er det blitt registrert jordbruksbedrifter med ammekyr etter besetningstørrelse. Dette er vist i tabell 2.17 nedenfor. Gjennom hele perioden har det vært flest jordbruksbedrifter med under 10 ammekyr, men andelen er stadig synkende. Det var flest jordbruksbedrifter med ammeku i år 2000, og etterpå har antallet blitt jevnt redusert. Antallet jordbruksbedrifter med ammeku har gått ned med 15 prosent fra 2000 til 2010. Samtidig har antall ammekyr økt med 56 prosent, noe som medfører at gjennomsnittet økte med over 6 kyr per jordbruksbedrift.

Tabell 2.17 Antall jordbruksbedrifter med ammeku etter besetningsstørrelse

Besetnings- Størrelse	1999	2000	2003	2009	2010*	Årlig % -vis endring 99–10
< 10	4 266	4 590	3 647	2 801	2 561	-4,5
%	78	75	65	53	49	
10–19	872	1 066	1 356	1 440	1 477	4,9
%	16	17	24	27	28	
20–39	284	401	493	867	907	11,1
%	5	7	9	16	17	
40–69	35	46	79	197	229	18,6
%	1	1	1	4	4	
≥ 70	7	5	9	20	24	11,9
%	0	0	0	0	0	
Antall jordbr.bedr.	5 464	6 108	5 584	5 325	5 198	-0,5
1 000 ammekyr	37	45	52	67	70	6,1
Ammekyr per jordbr.bedr.	6,7	7,3	9,2	12,5	13,5	6,5

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Den fullstendige jordbrukstellingen i 1999, beregna totalpopulasjon i 2000, 2003 og 2009 og foreløpige tall fra landbrukstelling i 2010.

For fylkesvis fordeling, se tabeller på <http://www.nilf.no/PolitikkOekonomi/Bm/BFJmateriale.shtml>

Tabell 2.18 viser strukturutviklingen i saueholdet fra 1979 til 2010. Vi ser at antall jordbruksbedrifter med vinterfôra sau er redusert med 67 prosent i dette tidsrommet. Tallet på vinterfôra sauer økte samtidig med 6,5 prosent. Fra 1999 til 2010 har antall jordbruksbedrifter blitt redusert med 35 prosent mens antall sau har gått ned med 3,8 prosent. Antall sau per jordbruksbedrift har økt fra 19 i 1979 til henholdsvis 42 og 63 i 1999 og 2010. I 1979 hadde 8 prosent av jordbruksbedrifter med sau over 50 vinterfôra sauer, mens denne andelen var økt til 48 prosent i 2010. Fra 1999 til 2010 økte antallet jordbruksbedrifter i alle størrelsesgrupper større enn 100 sauer.

Tabell 2.18 Antall jordbruksbedrifter med vinterføra sau etter besetningsstørrelse

Besetnings- Størrelse	1979	1989	1999	2009	2010*	Årlig % - vis endring		
						79-89	89-99	99-10
< 50	40 932	23 496	15 787	7 987	7 743	-5,4	-3,9	-6,3
%	92	81	70	53	53			
50-99	2 827	4 216	5 223	4 419	4 344	4,1	2,2	-1,7
%	6	15	23	30	30			
100-199	677	1 091	1 587	2 126	2 175	4,9	3,8	2,9
%	2	4	7	14	15			
200-299	59	72	101	303	338	2,0	3,4	11,6
%	0	0	0	2	2			
≥ 300	19	12	11	100	113	-4,5	-0,9	23,
%	0	0	0	1	1			
Antall jordbr.bedr.	44 514	28 887	22 709	14 935	14 713	-4,2	-2,4	-3,9
1 000 sau	863	899	955	908	919	0,4	0,6	-0,4
Sauer per j.bedr.	19,4	31,1	42,1	60,8	62,5	4,9	3,1	3,7

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1979, 1989 og 1999, beregna totalpopulasjon i 2009 og foreløpige tall fra landbrukstelling i 2010

For fylkesvis fordeling, se tabeller på <http://www.nilf.no/PolitikkOkonomi/Bm/BFJmateriale.shtml>

Tabell 2.19, 2.20 og 2.21 viser sammensetningen av de kraftfôrkrevende husdyrproduksjonene smågris-, egg- og kyllingproduksjon, fra 1979 til 2010. Antall jordbruksbedrifter med purker (inkludert ungpurker) har avtatt med 84 prosent fra 1979 til 2010, mens antall purker har økt med 16 prosent. Fra 1999 til 2010 har 60 prosent av jordbruksbedriftene sluttet med gris, mens antall purker er redusert med 3 prosent. Gjennomsnittsstørrelsen på besetningene har økt, fra 9 i 1979 til 27 i 1999 og 65 purker i 2010. Alle størrelsesgrupper med under 60 årspurker har blitt færre etter 1999, mens antallet besetninger med over 60 purker har økt. Den relative andelen jordbruksbedrifter med over 30 purker har gått fra 5 prosent i 1979 til 33 prosent i 1999, og utgjorde 64 prosent i 2010.

Tabell 2.19 Antall jordbruksbedrifter med purker, inkludert ungpurker, etter besetningsstørrelse

Besetnings- Størrelse	1979	1989	1999	2009	2010*	Årlig % - vis endring		
						79-89	89-99	99-10
< 30	8 512	4 508	2 501	616	531	-6,2	-5,7	-13,1
%	95	86	68	39	36			
30-59	366	594	864	458	420	5,0	3,8	-6,3
%	4	11	24	29	29			
60-99	29	100	220	269	263	13,2	8,2	1,6
%	0	2	6	17	18			
100-149	3	16	54	116	131	18,2	12,9	8,4
%	0	0	1	7	9			
≥ 150	4	11	37	123	115	10,6	12,9	10,9
%	0	0	1	8	8			
Antall jordbr.bedr.	8 914	5 229	3 676	1 584	1 460	-5,2	-3,5	-8,1
1 000 purker	82	84	97	98	95	0,3	1,5	-0,3
Purker per j.bedr.	9,2	16,1	26,5	61,9	65,0	5,8	5,1	8,5

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1979, 1989 og 1999, beregna totalpopulasjon i 2009 og foreløpige tall fra landbrukstelling i 2010

For fylkesvis fordeling, se tabeller på <http://www.nilf.no/PolitikkOkonomi/Bm/BFJmateriale.shtml>

Antall jordbruksbedrifter med høner er redusert med 88 prosent i tidsrommet 1979 til 2010. Antall høner har samtidig økt med ca. 63 000 stk, noe som har medført at antall høner per jordbruksbedrift har økt betydelig (tabell 2.20). Fra 1999 til 2010 har alle størrelsesgrupper med mindre enn 5 000 høner blitt redusert mtp. antall jordbruksbedrifter. I 1999 hadde 97 prosent av jordbruksbedriftene mindre enn 5 000 høner, mens disse bedriftene utgjorde 77 prosent i 2010. Antall høner totalt ble redusert med ca. 6 000 stk, mens gjennomsnittlig antall høner per jordbruksbedrift økte litt fra 2009 til 2010.

Tabell 2.20 Antall jordbruksbedrifter med verpehøner, etter besetningsstørrelse

Besetningsstørrelse	1979	1989	1999	2009	2010*	Årlig % - vis endring		
						79-89	89-99	99-10
< 100	11 198	3 653	2 712	1 118	1 129	-10,6	-2,9	-7,7
%	76	62	67	60	62			
100-999	2 474	996	321	82	70	-8,7	-10,7	-12,9
%	17	17	8	4	4			
1 000-1 999	411	592	398	69	64	3,7	-3,9	-15,3
%	3	10	10	4	4			
2 000-4999	470	624	477	160	130	2,9	-2,7	-11,1
%	3	11	12	9	7			
5 000-7 999	59	33	116	381	390	-5,6	13,4	11,7
%	0	1	3	21	21			
≥ 8 000	43	32	40	45	44	-2,9	2,3	0,9
%	0	1	1	2	2			
Antall jordbr.bedr.	14 655	5 930	4 064	1 855	1 827	-8,7	-3,7	-7,0
1 000 høner	3 828	3 442	3 181	3 897	3 891	-1,1	-0,8	1,8
Høner per j.bedr. ¹⁾	1 107	1 512	2 353	5 288	5 575	8,3	3,0	9,5

* Foreløpige tall

1) Jordbruksbedrifter som har under 100 høner er ikke tatt med i beregningen

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstellinger i 1979, 1989 og 1999, beregna totalpopulasjon i 2009 og foreløpige tall fra landbrukstelling i 2010

For fylkesvis fordeling, se tabeller på <http://www.nilf.no/PolitikkOkonomi/Bm/BFJmateriale.shtml>

Tabell 2.21 viser utviklingen i antall jordbruksbedrifter med slaktekylling, og her er gruppestørrelsene målt etter antall slaktede kyllinger. Denne tabellen er forskjellig i forhold til de andre tabellene, med at den mangler tall eldre enn 2001. Dette skyldes at Statistisk sentralbyrå ikke har opplysninger om antall slaktekyllinger før 2001. Vi ser at antall jordbruksbedrifter med slaktekylling gikk ned i perioden 2001 til 2003, men økte deretter til 2009. Totalt for perioden 2001 til 2009 økte antallet jordbruksbedrifter med 24 prosent, og antallet kyllinger med 86 prosent. Jordbruksbedrifter med under 100 000 slaktekyllinger har blitt færre i løpet av perioden, mens det har blitt flere av de store bedriftene. I 2001 utgjorde størrelsesgruppene med over 100 000 slaktekyllinger 9 prosent av alle jordbruksbedrifter, mens de i 2009 utgjorde 59 prosent. Antall kyllinger i gjennomsnittsbesetningen har økt med 50 prosent fra 2001 til 2009.

Tabell 2.21 Antall jordbruksbedrifter med slaktekyllinger etter antall slakt

Antall slakta kyllinger	2001	2003	2008	2009	Årlig % - vis
					Endring 01-09
< 25 000	90	61	72	80	-1,5
%	18	13	11	13	
25 000–49 999	103	82	45	53	-8,0
%	20	17	7	8	
50 000–74 999	165	104	74	63	-11,3
%	32	22	12	10	
75 000–99 999	108	158	92	67	-5,8
%	21	33	15	11	
100 000–149 999	27	56	315	339	37,2
%	5	12	50	54	
≥ 150 000	18	21	30	30	6,6
%	4	4	5	5	
Antall jordbr.bedr.	511	482	628	632	2,7
1000 kyllinger	31 774	35 242	60 483	59 048	8,1
1000 kyllinger per j.bedr.	62	73	96	93	5,2

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Den beregna totalpopulasjon.

For fylkesvis fordeling, se tabeller på <http://www.nilf.no/PolitikkOekonomi/Bm/BFJmateriale.shtml>

3 Produksjon og matvareforbruk

Norge har et begrenset areal med dyrka jord. Klimatiske forhold legger samtidig begrensninger på avlingsutbyttet. Dette bidrar til at en betydelig del av matvarebehovet blir dekket med import. Blant annet dekkes alt sukker og en stor del av frukt- og grønnsaksforbruket av import. Totalt utgjør norsk produksjon ca. 50 prosent av det totale innenlandske matvareforbruket i dag, regnet på energibasis.

Dette kapitlet viser tilgangen på matvarer gjennom produksjon og import, og tar også opp matvareforbruk, eksport av jordbruksprodukter og selvforsyningsgrad.

3.1 Oversikt over samlede produserte mengder

I St.meld. nr. 19 (1999–2000) er det pekt på at en regional fordeling av matproduksjonen i Norge er ønskelig med tanke på langsiktig matvaresikkerhet, bosetting i bygdene og et levende kulturlandskap.

Tabellene 3.1a–h illustrerer hvordan utviklingen i den norske jordbruksproduksjonen fordeler seg mellom regionene. «Årlig prosentvis endring» er en indikator som er svært følsom for spesielle utslag i start- og sluttår for perioden. Den må derfor leses med en viss forsiktighet, spesielt for produksjoner som påvirkes av værforholdene i de enkelte år, som korn og potet.

Tabell 3.1a viser 26 prosent lavere kornproduksjon i 2009 enn i 2008 på Østlandet. Også i de andre regionene, unntatt Rogaland, var kornproduksjonen mindre i 2009 enn året før. Total kornproduksjon i 2009 var på 1 055 mill. kg, en nedgang på 24 prosent fra 2008.

Det er bare Trøndelag som hadde større produksjon i 2009 enn i 1999.

Tabell 3.1a Produksjon av korn fordelt på regioner. Mill. kg

	1989	1999	2006	2008	2009	Årlig %-vis endring	
						89–99	99–09
Østlandet	985,0	1 006,7	941,6	1 121,2	832,0	0,2	-1,9
Agder/Telemark	32,2	45,7	32,2	34,7	28,5	3,6	-4,6
Rogaland	12,5	14,8	17,4	14,3	14,4	1,7	-0,3
Vestlandet	6,8	8,5	5,2	5,3	4,5	2,3	-6,2
Trøndelag	141,2	140,9	181,8	210,5	175,2	0,0	2,2
Nord-Norge	0,0	1,5	0,6	0,8	0,5		-10,2
Landet	1 179,6	1 218,1	1 178,8	1 386,8	1 055,1	0,3	-1,4

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Før fylkesvis fordeling, se <http://www.nilf.no/PolitikkOekonomi/Bm/BFJmateriale.shtml>

Tabell 3.1b nedenfor viser at produksjonen av potet gikk ned med på 65,9 mill. kg fra 2008 til 2009. Fra 1999 til 2009 hadde Vestlandet den største reduksjonen i potetavling. Det var bare Rogaland som hadde økning.

Tabell 3.1b Produksjon av potet fordelt på regioner. Mill. kg

	1989	1999	2005	2008	2009	Årlig %-vis endring	
						89-99	99-09
Østlandet	301,3	273,9	224,1	294,5	241,2	-0,9	-1,3
Agder/Telemark	24,5	13,0	12,3	12,7	9,4	-6,1	-3,2
Rogaland	38,8	23,7	21,6	27,8	26,6	-4,8	1,2
Vestlandet	16,4	11,6	7,7	7,8	6,7	-3,4	-5,3
Trøndelag	61,2	47,9	40,8	47,1	40,4	-2,4	-1,7
Nord-Norge	13,1	10,3	10,1	8,5	8,2	-2,4	-2,3
Landet	455,1	380,2	316,6	398,4	332,5	-1,8	-1,3

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

For fylkesvis fordeling, se <http://www.nilf.no/PolitikkOekonomi/Bm/BFJmateriale.shtml>

Tabell 3.1c viser at den totale melkeproduksjonen ble økt med 0,3 prosent fra 2009 til 2010, til 1 506,0 mill. liter. Rogaland, Vestlandet og Nord - Norge hadde en nedgang i melkeproduksjonen i samme periode, mens de resterende landsdelene hadde en svak oppgang. Lokal foredling av kumelk er ikke inkludert, da dette utgjør en svært liten andel av totalproduksjonen.

Tabell 3.1c Produksjon av kumelk fordelt på regioner. Mill. liter

	1989	1999	2006	2009	2010 ¹⁾	Årlig %-vis endring	
						89-99	99-10
Østlandet	448,7	407,0	361,0	365,4	367,8	-1,0	-0,9
Agder/Telemark	73,2	65,8	58,9	57,5	58,1	-1,1	-1,1
Rogaland	316,1	269,2	279,1	279,1	278,4	-1,6	0,3
Vestlandet	422,8	385,1	327,4	325,8	325,0	-0,9	-1,5
Trøndelag	386,7	347,9	316,5	317,0	320,8	-1,1	-0,7
Nord-Norge	187,8	172,4	157,6	157,3	155,9	-0,9	-0,9
Landet	1 835,4	1 647,3	1 500,4	1 502,1	1 506,0	-1,1	-0,8

1) Fra 2010 er ikke gårdssmør tatt med som tidligere år

Kilde: Norske meierier og Q-meieriene (i Gausdal og på Jæren)

For fylkesvis fordeling, se <http://www.nilf.no/PolitikkOekonomi/Bm/BFJmateriale.shtml>

Tabellene 3.1d–f viser utviklingen i kjøttproduksjonen i de ulike regioner. Fra 2008 til 2009 var det en nedgang på 1,5 prosent (1,3 mill. kg) i produksjonen av storfekjøtt, og en økning på 4,2 prosent på produksjon av svinekjøtt. Mengde saue- og lammekjøtt økte med 2,1 prosent i samme periode.

Den totale produksjonsmengden av storfekjøtt var i 2009 på 84,8 mill. kg og i 2020 på 83,5 mill. kg. Den største prosentvise nedgangen de siste årene har vært på Vestlandet, men fra 2009 til 2010 har mengden produsert storfekjøtt holdt seg stabil. Rogaland er den eneste landsdelen som har økt mengden produsert storfekjøtt fra 2009 til 2010. Østlandet og Nord – Norge har redusert 0,1 mill kjøtt i samme periode.

Tabell 3.1d Produksjon av storfekjøtt fordelt på regioner. Mill. kg

	1989	1999	2006	2009	2010	Årlig %-vis endring	
						89–99	99–10
Østlandet	18,9	25,8	23,7	24,4	23,3	3,1	-0,9
Agder/Telemark	3,2	4,7	4,3	4,1	4,1	3,8	-1,3
Rogaland	11,4	15,7	14,6	14,3	14,4	3,2	-0,8
Vestlandet	19,5	20,4	17,6	16,1	16,1	0,4	-2,1
Trøndelag	15	19,8	18,4	17,1	17,1	2,8	-1,3
Nord-Norge	7,3	9	8,6	8,7	8,6	2,2	-0,4
<i>Landet</i>	<i>75,4</i>	<i>95,4</i>	<i>87,2</i>	<i>84,8</i>	<i>83,5</i>	<i>2,4</i>	<i>-1,2</i>

Kilde: Fraktkontoret for Kjøtt og Statistisk sentralbyrå. Statens landbruksforvaltning.

For fylkesvis fordeling, se <http://www.nilf.no/PolitikkOekonomi/Bm/BFJmateriale.shtml>

Svinekjøttproduksjonen (tabell 3.1e) var i 2010 på 128,8 mill. kg, og det er en økning på 5,2 mill. kg (4 %) fra 2009. Agder/Telemark og Vestlandet hadde omtrent uendret produksjon sammenlignet med 2009, mens de andre regionene hadde økt produksjon. Østlandet sto for 40 prosent av produksjonen i 2010, mens Rogaland har hatt den største årlige økning fra 1999 til 2010.

Tabell 3.1e Produksjon av svinekjøtt fordelt på regioner. Mill. kg

	1989	1999	2006	2009	2010	Årlig %-vis endring	
						89–99	99–10
Østlandet	36,7	48,8	49,5	51,4	52,3	2,9	0,6
Agder/Telemark	3,6	4,0	3,5	3,3	3,6	1,1	-0,9
Rogaland	15,7	24,5	31,0	34,9	37,1	4,5	3,8
Vestlandet	9,5	6,1	6,0	6,2	6,4	-4,3	0,5
Trøndelag	16,0	20,1	20,5	21,2	21,9	2,3	0,8
Nord-Norge	2,3	4,9	5,5	6,6	7,4	7,6	3,9
<i>Landet</i>	<i>83,8</i>	<i>108,4</i>	<i>115,9</i>	<i>123,6</i>	<i>128,8</i>	<i>2,6</i>	<i>1,6</i>

Kilde: Fraktkontoret for Kjøtt og Statistisk sentralbyrå. Statens landbruksforvaltning.

For fylkesvis fordeling, se <http://www.nilf.no/PolitikkOekonomi/Bm/BFJmateriale.shtml>

Produksjonen av saue- og lammekjøtt (tabell 3.1f) var i 2010 på 24,4 mill. kg, en økning på 0,5 mill. kg fra 2009. Alle landsdeler holdt seg stabile fra 2009 til 2010 med unntak av Rogaland og Vestlandet hvor produksjonen så vidt økte.

Tabell 3.1f Produksjon av saue- og lammekjøtt fordelt på regioner. Mill. kg

	1989	1999	2006	2009	2010	Årlig %-vis endring	
						89-99	99-10
Østlandet	5,2	5,6	6,2	5,8	5,8	0,7	0,4
Agder/Telemark	1,3	1,7	1,6	1,5	1,5	2,7	-1,2
Rogaland	3,9	4,0	5,0	5,0	5,3	0,2	2,5
Vestlandet	6,9	6,0	5,6	5,4	5,6	-1,4	-0,6
Trøndelag	2,0	2,1	2,3	2,3	2,3	0,3	0,9
Nord-Norge	3,4	3,2	3,8	3,9	3,9	-0,7	2,0
Landet	22,7	22,6	24,6	23,9	24,4	-0,0	0,7

Kilde: Fraktkontoret for Kjøtt og Statistisk sentralbyrå. Statens landbruksforvaltning.

For fylkesvis fordeling, se <http://www.nilf.no/PolitikkOekonomi/Bm/BFJmateriale.shtml>

Tabell 3.1g viser en total økning i produksjonen av fjørfekjøtt på nesten 130 prosent fra 1999 til 2010. Fra 2009 til 2010 var det på landsbasis en vekst på 2,5 prosent. Agder og Telemark, Rogaland og Vestlandet hadde en liten nedgang fra 2009 til 2010. Mens de andre fylkene holdt seg på samme nivå eller økte produksjonen. Østlandet økte mest prosentvis fra 2009 til 2010, med 1,2 mill. kg (4,5 %).

Tabell 3.1g Produksjon av fjørfekjøtt fordelt på regioner. Mill. kg

	1989	1999	2006	2009	2010*	Årlig %-vis endring	
						89-99	99-10
Østlandet	12,9	24,0	35,4	38,4	40,0	6,5	4,7
Agder/ Telemark	0,7	0,9	0,9	1,1	1,0	2,1	1,2
Rogaland	2,5	4,8	9,5	13,7	13,1	7,0	9,5
Vestlandet	1,3	1,3	1,2	1,0	0,9	0,0	-2,7
Trøndelag	2,5	5,5	15,4	26,9	28,1	8,3	16,0
Nord-Norge	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0		
Landet	19,8	36,5	62,5	81,1	83,1	6,3	7,8

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket. Statistisk sentralbyrå. Statens landbruksforvaltning.

For fylkesvis fordeling, se <http://www.nilf.no/PolitikkOekonomi/Bm/BFJmateriale.shtml>

Eggproduksjonen (tabell 3.1h) økte totalt med 2,9 mill. kilo fra 2008 til 2009, og fra 2009 til 2010 økte eggproduksjonen med 1,0 mill. kg. Alle landsdeler utenom Agder og Telemark og Rogaland økte produksjonen det siste året. Fra 1999 til 2010 har Trøndelag hatt den største produksjonsøkningen, mens det kun er Agder/Telemark som har redusert eggproduksjonen i den perioden.

Tabell 3.1h Produksjon av egg fordelt på regioner. Mill. kg

	1989	1999	2006	2009	2010*	Årlig % - vis endring	
						89-99	99-10
Østlandet	18,8	20,3	19,6	22,0	22,4	0,8	0,9
Agder/Telemark	5,7	4,4	4,0	3,8	3,5	-2,6	-1,9
Rogaland	14,1	12,0	15,2	17,7	17,4	-1,6	3,4
Vestlandet	7,8	5,0	4,9	5,3	5,7	-4,4	1,3
Trøndelag	3,6	4,2	5,5	8,0	8,7	1,6	6,9
Nord-Norge	2,4	1,9	1,5	2,0	2,1	-2,5	0,9
Landet	52,4	47,7	50,7	58,8	59,8	-0,9	2,1

* Foreløpige tall

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket. Statistisk sentralbyrå. Statens landbruksforvaltning.

For fylkesvis fordeling, se <http://www.nilf.no/PolitikkOekonomi/Bm/BFJmateriale.shtml>

3.2 Økologisk jordbruk

I 1991 innførte norske myndigheter en tilskuddsordning for jordbruksareal som drives økologisk. Ordningen omfatter både areal som er under omlegging til økologisk drift, og det arealet som allerede er omlagt. Debio er kontroll- og godkjenningssinstans. Myndighetene har en klar målsetning om økt utbredelse av økologisk jordbruksproduksjon her i landet. I St.meld. nr. 19 (1999–2000) heter det: «*Ut fra utviklingen i det norske markedet, og forbruksutviklingen for økologiske varer i våre naboland, mener departementet det er grunnlag for en målsetting om at 10 prosent av det totale jordbruksarealet i løpet av en tiårsperiode skal være omlagt til økologisk areal.*»

Høsten 2005 la den nye rød-grønne regjeringen frem sin regjeringsplattform, og der sa de om økologisk produksjon: «*Det skal være et mål at 15 prosent av matproduksjonen og matforbruket i 2015 skal være økologisk.*». I 2009 ble det endret til at målet skal være nådd i 2020.

Tabell 3.2a og 3.2b viser hvordan det økologisk drevne jordbruksarealet har vokst i årene etter 1991. I år 2010 var den økologiske andelen av det totale jordbruksarealet på 4,7 prosent, eller 5,7 prosent dersom vi også inkluderer arealet som er under omlegging.

Tabell 3.2a Økologiske jordbruksbedrifter og økologisk jordbruksareal

	1991	1999	2009	2010	Endring siste år, %
Antall jordbr.bedrifter med øk. Drift ¹⁾	423	1 762	2 851	2805	
Fulldyrka eng	9 629	95 930	257 770	278 459	8,0
Overflatedyrka eng	942	7 320	11 723	11 715	-0,1
Gjødsla beite	2 023	22 497	73 007	79 027	8,2
Grønnfôr og silovekster	2 021	9 574	14 321	12 991	-9,3
Korn og erter til modning	1 741	8 611	62 882	70 008	11,3
Potet	598	1 472	2 532	1 620	-36,0
Andre vekster	980	3 195	10 758	10 507	-2,3
Grønngjødsla areal og brakkmark	211	911	6 869	7 637	11,2
Godkjent øk. jordbr. areal i alt, daa	18 145	149 510	439 862	471 964	7,3
Økologisk areal i % av jordbr. areal i drift	0,2	1,4	4,3	4,7	
Jordbruksareal under omlegging, daa	6 288	38 225	127 486	101 955	

1) Omfatter alle jordbruksbedrifter som er godkjent for tilskudd og/eller merke

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Debio.

Tabell 3.3b Andel økologiske jordbruksbedrifter av alle foretak og andel økologisk jordbruksareal i forhold til konvensjonell bruk per vekst

	1999	2009	2010
Andel jordbr.bedr. med øk. drift av alle bruk	2,5	6,0	6,1
Fulldyrka eng	2,0	5,3	5,8
Overflatedyrka eng og gjødsla beite	2,0	4,8	5,2
Grønnfôr og silovekster	3,1	12,0	10,8
Korn og oljevekster	0,3	2,0	2,3
Potet	1,0	1,8	1,2

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Debio.

Tabell 3.3 viser utviklingen av økologisk husdyrhold fra 1991 til 2010, og vi ser at alle dyreslag har hatt en økning etter 1999. Kyllingproduksjonen var svært liten i utgangspunktet, og har hatt den største økningen frem til 2009. Slaktegriser har hatt den nest største økningen, mens økologisk geitehold har hatt den minste økningen i denne perioden. Det siste året har antallet økologiske dyr økt for alle dyregrupper, utenom verpehøner som har hatt en nedgang fra 2009 til 2010 med 10 prosent (17 090 verpehøner). Aller størst økning var det for økologiske kyllinger fra 2009 til 2010 på over 140 prosent, fra 60 000 til 145 000 kyllinger.

Tabell 3.3a Husdyrhold på økologisk godkjente jordbruksbedrifter. Antall dyr¹⁾

	1991	1999	2009	2010	Årlig % - vis endring 1999–2010
Storfe	957	7 424	23 863	27 211	12,5
Melkeku ²⁾	237	2 998	7 622	8 764	10,2
Ammeku	87	680	2 915	3 232	15,2
Annet storfe	633	3 746	13 326	15 215	13,6
Sau	3 007	18 393	45 423	48 941	9,3
Geit	209	1 052	1 337	1 426	2,8
Svin			2 486	3 287	
Slaktegris	53	282	1 501	2 460	21,8
Verpehøner	1 697	27 228	170 409	153 319	17,0
Kyllinger	10	91	59 786	145 372	95,5

1) I 1991 var telledatoen 1/7, øvrige år; 31/12

2) Godkjent for melk og kjøtt

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Debio.

Tabell 3.3b Husdyrhold på økologisk godkjente jordbruksbedrifter. Andel økologiske dyr av totalt antall husdyr

	1991	1999	2009	2010
Storfe	0,1	0,7	2,7	3,1
Melkeku	0,1	0,9	3,1	3,6
Ammeku	0,9	2,0	5,0	5,3
Annet storfe	0,1	0,6	2,3	2,7
Sau	0,3	1,7	4,4	4,6
Geit	0,3	2,0	3,6	3,8
Slaktegris	0,0	0,0	0,1	0,2
Verpehøner	0,0	0,8	4,4	3,8

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Debio.

Økologisk slakt utgjør fortsatt en liten andel av total kjøttproduksjon i Norge. Fra 2009 til 2010 sank så vidt andelen økologisk kjøttproduksjon fra 0,93 prosent i 2009 til 0,88 prosent i 2010. I 2008 var andelen 0,7 prosent, og andelen økologisk økte for alle produksjoner utenom storfekjøtt i 2010. Tallene som her presenteres om økologisk slakt er hentet fra Statens Landbruksforvaltning, som har tall for totalt innveid og anvendt mengde både fra kjøttsamvirket og andre private slakterier. Ikke alle rutiner ivaretar kravene til økologisk produksjon like godt, og ikke alle økologiske slakt blir registrert som økologisk. Det er usikkert hvor store mengder som ikke kommer med. I 2010 ble 41 prosent av totalt slaktet økologisk kjøtt omsatt videre som økologisk vare. Det er stort sett storfe og lam som produseres økologisk. Kraftfôrbasert kjøttproduksjon har mindre omfang. Fra 2009 til 2010 var det økologisk svinekjøtt som fikk

størst prosentvise økning. Tabell 3.4a og b viser tilførsel og salg av økologisk storfe og lam/sau.

Tabell 3.4a viser at total tilførsel av økologisk storfekjøtt var jevnt økende i hele perioden helt frem til 2009. Den totale tilførselen av økologisk storfekjøtt ble redusert med 11 prosent fra 2009 til 2010, i motsetning til oppgangen årene før. Trøndelagsfylkene hadde størst produksjon av økologisk storfekjøtt i 2010, og disse to fylkene stod for 34 prosent av totalt økologisk storfeslakt. Alle fylkene utenom Vestfold, Troms og Nord - Trøndelag hadde en nedgang i tilførsel av økologisk storfekjøtt fra 2009 til 2010.

Tabell 3.4a Tilførsel og salg av økologisk storfekjøtt. Tonn

	1998	1999	2006	2009	2010	Årlig %-vis endring 1999–2010
Tilførsel	77,4	265,7	915,3	1 245,3	1 113,3	13,9
Andel økol. av totalt tilført	0,2	0,3	1,0	1,5	1,3	15,0
Solgt som økologisk ¹⁾			155,6	365,9	455,6	
Andel solgt ²⁾			17	29	41	
Andel solgt av alt storfekjøtt			0,2	0,4	0,5	

1) SLF har ikke tall lenger tilbake enn 2006

2) Det som ikke selges, blir lagt på fryselager for senere salg eller selges som ordinær vare

Kilde: Statens landbruksforvaltning.

Tabell 3.4b viser at sau- og lammekjøtt har hatt en økning i tilførsel fra 2009 til 2010. Den totale tilførselen av sauekjøtt har vært jevnt økende fra 1998 til 2010. Fra 2009 til 2010 økte total tilførsel av økologisk lam- og sauekjøtt med 3 prosent. Lammekjøtt utgjør ca. 80 prosent av total sauekjøttmengde, og Oppland, Buskerud, Sogn og Fjordane og Nord-Trøndelag er de fylkene der det produseres mest økologisk lammekjøtt. Disse fire fylkene stod for 48 prosent av den totale produksjonen i 2009.

Tabell 3.4b Tilførsel og salg av økologisk lamme- og sauekjøtt. Tonn

	1998	1999	2006	2009	2010	Årlig %-vis endring 1999–2010
Tilførsel	179,7	213,0	385,4	550,0	566,3	9,3
Andel økol. av totalt tilført	0,8	0,9	1,6	2,3	2,4	8,9
Solgt som økologisk ¹⁾			92,5	174,3	152,6	
Andel solgt ²⁾			24	32	27	
Andel solgt av alt sauekjøtt			0,5	0,7	0,6	

1) SLF har ikke tall lenger tilbake enn 2006

2) Det som ikke selges, blir lagt på fryselager for senere salg eller selges som ordinær vare

Kilde: Statens landbruksforvaltning.

Tilførsel og salg av økologisk svinekjøtt er vist i tabell 3.5. Tilførselen ble redusert fra 1999 til 2002, men fikk en betydelig økning deretter, blant annet på grunn av en satsning fra Debio. Den kraftige økning i både tilførsel og salg til 2006 og 2007, skyldes en sterk satsing fra Grøstadgris AS. Total tilførsel var i 2007 på 195,6 tonn. Til 2008 ble det igjen en nedgang i tilførsel og salg av økologisk gris, og noe av årsaken til det var at produksjonen hos Grøstadgris AS lå nede 1. halvår i 2008. i 2009 var økningen i total tilførsel på hele 67 prosent, noe som fortrinnsvis skyldes en satsing hos Nortura med inngåelse av flere avtaler om økologisk produksjon. Ifølge Debio er det i 2010 21 produsenter som driver med økologisk svineproduksjon, samme antall som i 2009. Likevel økte tilførselen av økologisk gris med 12 prosent i 2010.

Tabell 3.5 Tilførsel og salg av økologisk svinekjøtt. Tonn

	1999	2002	2006	2009	2010	Årlig %- vis endring 1999–2010
Total tilførsel	26,7	20,2	97,7	355,0	397,9	27,9
Andel økol. av totalt tilført	0,02	0,02	0,08	0,29	0,31	25,9
Solgt som økologisk ¹⁾			88,9	115,8	118,1	
Andel solgt ²⁾			91	33	30	
Andel solgt av alt svinekjøtt			0,0	0,1	0,1	

1) SLF har ikke tall lenger tilbake enn 2006

2) Det som ikke selges, blir lagt på fryselager for senere salg eller selges som ordinær vare

Kilde: Statens Landbruksforvaltning.

Ifølge Statens Landbruksforvaltning var total tilførselen av økologisk geitekjøtt i 1999 1,46 tonn, og det var samme nivå som i 2008. Tilførselen var på et høyere nivå de fleste årene mellom. I 2010 var mengden 2,0 tonn, noe som gav en økning på 3 prosent fra året før.

Data for økologisk melk i tabell 3.6 omfatter bare den melka som leveres som økologisk til merpris, og dekker dermed ikke hele den faktiske produksjonen. Q-meieriene mottar ikke noe økologisk melk, så det er kun tall fra TINE når det gjelder økomelk. I 2010 ble 45 prosent av den økologiske melken produsert på Østlandet, mens Nord-Norge hadde 2 prosent av produksjonen. Tabell 3.6 viser sum innveid og anvendt mengde økologisk melk, og vi ser at mengden innveid økte jevnt i hele perioden 1997 til 2010. Totalt ble det innveid 46,5 mill. liter økologisk melk i 2010 hos TINE Råvare, noe som er en økning på nesten 7,7 mill. liter fra 2009.

Kvantum anvendt melk (her målt som mengde videresolgt som økologisk melk fra Tine Råvare) ble redusert med 0,9 mill. liter fra 2009 til 2010. Andelen videresolgt ble betydelig redusert de to siste årene, på grunn av produksjonsøkning samtidig som at salget av økologisk melk gikk ned. TINE Råvare leverer økologisk melk både til TINE-anleggene og til andre meierier/bedrifter for videreforedling.

Tabell 3.6 Innveid og anvendt økologisk melk¹⁾. 1000 liter

	1997	1999	2001	2009	2010	Årlig %-vis endring 1999–2010
Innveid	3 562	11 703	14 856	38 885	46 542	13,4
Andel økol. av totalt innveid	0,2	0,7	1,0	2,6	3,1	
Anvendt som økologisk	1 755	2 515	5 958	18 416	17 534	19,3
Andel anvendt	49	21	40	47	38	
Andel solgt av all melk	0,1	0,2	0,4	1,2	1,2	

1) All melk anvendes, og det som ikke finner avsetning som økologisk, blir anvendt som ordinær vare

Kilde: Statens landbruksforvaltning

Av økologiske fjørfeprodukter er det hovedsakelig egg som omsettes. Det er også en viss produksjon av kalkun, og i 2010 ble det innveid totalt 65,0 tonn økologisk kalkunkjøtt, som var en nedgang på 11 tonn. Av dette ble 75,4 prosent solgt videre som økologisk vare, noe som var en oppgang på 5 prosentpoeng. I 2008 var produksjonen av økologisk kalkunkjøtt 56,3 tonn, mens 60,8 prosent da ble videresolgt. Det ble i 2002 startet salg av økologisk kylling, og i 2003 var det en viss produksjon av dette fra småprodusenter. Ved utgangen av 2009 og 2010 var det 6 produsenter med økologisk drift av slaktekylling, og disse hadde produsert til sammen 42 056 kyllinger for slakt per 31.12.09. Total mengde innveid økologisk slaktekylling var i 2010 138,4 tonn, noe som er en nedgang på 4,5 tonn fra året før. I 2010 ble 38,5 tonn av den økologiske kyllingen solgt videre som økologisk vare, mens mengden i 2009 var 39,4 prosent. Dette viser at salget av økologisk kylling gikk ned det siste året samtidig som at produksjonen hadde en nedgang.

Tabell 3.7 viser innveid og solgt mengde økologiske egg. Til og med 2005 var det tall fra Prior og Nordgården som inngår her, men i 2006 kjøpte Prior BA opp Nordgården AS, slik at det f.o.m. da bare ble én aktør av betydning som mottok og solgte økologiske egg. Statens Landbruksforvaltning mangler tall for direktesalg fra gård, men dette utgjør heller ikke så mye. Mengde innveid egg har variert en del fra år til år, men antall tonn solgt som økologisk har derimot økt jevnt i alle år, spesielt etter 2006, utenom år 2010. Produsert mengde hadde en nedgang på 1 prosent fra 2009 til 2010. Andelen økologiske egg som selges som økologiske gikk noe opp fra 2009 til 2010, fra 1 271 tonn egg til 1 281 tonn egg. Totalproduksjonen av egg økte, mens økologiske egg gikk litt ned.

Tabell 3.7 Innveid og anvendt mengde økologiske egg. Tonn

	2000	2002	2003	2009	2010	Årlig %-vis endring 2000–2010
Innveid	300,1	343,8	448,4	2 440,0	2 414,0	23,2
Andel økol. av totalt innveid		0,7	0,9	4,5	4,4	
Solgt som økologisk	192,0	283,1	357,6	1 271,0	1 281,0	20,9
Andel solgt	64	82	80	52	53	
Andel solgt av alle egg		0,6	0,8	2,4	2,3	

Kilde: Statens landbruksforvaltning

Tabell 3.8 viser utviklingen i mengde økologisk korn levert til mølle, og vi ser at total kornmengde i 2010/2011 er større enn året før, men mindre enn i 2004/2005. Produksjon av korn til eget såkorn og til eget fôr er ikke med. Fra og med 2002/2003 har vi tatt med tall for økologiske erter, og oljefrø f.o.m. 2005/2006. Erteproduksjonen var størst i 2004/2005.

Tidligere år har økologisk korn blitt videreforedlet i sin helhet som økologisk vare, enten til fôr eller matmel. I 2004 oppstod det en ubalanse i markedet for økologisk korn. Dette medførte en overproduksjon som blant annet kan forklares ved det gode avlingsåret i 2004, samt noe sviktende etableringer av kraftfôrkrevende økologisk husdyrproduksjon. I ettertid har vi hatt en underskuddssituasjon på økologisk korn, noe som delvis skyldes endring i etterspørselen etter økologiske varer. I jordbruksavtalen for 2005/2006 ble prisnedskrivningstilskuddet på norskprodusert økologisk korn hevet med 32 øre per kg for å øke konkurransekraften mot importert vare. Satsen fikk virkning fra 1. juli 2006. For å stimulere til produksjon av større mengder norske økologiske kornvarer, gikk deler av den økte satsen også til å finansiere økte pristillegg til kornprodusent fra og med sesongen 2006/2007.

Kornåret 2009/10 var en dårligere sesong enn året før grunnet dårligere avlinger. Hittil i kornåret 2010/11 er det alt kjøpt inn mer økologisk korn enn hele fjorårets sesong, grunnet bedre avlinger. Mengde korn, erter og oljefrø levert til mølle økte med 396 tonn, eller 4 prosent i forhold til året før.

Produksjon og omsatte mengder av økologiske grønnsaker, poteter og frukt er ikke med i registreringene. Statens Landbruksforvaltning har de siste årene innhentet opplysninger fra fire store grossister om omsetningen i verdi, men har manglende rapportering om omsetning i volum. De har også mangelfull informasjon om opprinnelsesland, derfor presenterer de kun det totale salget uten å skille på norske og importerte varer. Salget av økologiske varer ble i 2008 og deler av 2009 noe preget av finanskrisen. Omsetningen av økologiske grønnsaker og poteter økte fra 2009 til 2010 med 7 mill. kr eller 6 prosent, til i overkant av 132 mill. kr. Omsetningen av frukt og bær ble på samme tid redusert med ca. 9 prosent, til 33 mill. kr. Samlet har omsetningen totalt i grøntsektoren økt med 3 prosent fra 2009 til 2010. Økologiske produkter inngår i prinsippet i oversikten over samlet produksjon i kapittel 3.1.

Tabell 3.8 Økologisk korn levert mølle. Tonn, og prosent av totalt innveid mengde

	1996/97	1999/00	2001/02	2004/05	2009/10	2010/11*	Årlig %-vis endring 96/97–10/11
Hvete	54,9	295,8	449,9	2 222,7	1 075,0	1 201,0	24,7
Rug	40,4	43,6	20,0	571,6	119,0	283,0	14,9
Bygg	52,8	88,5	95,4	3 166,9	4 024,0	3 722,0	35,5
Havre	76,8	284,4	571,9	4 212,2	4 707,0	4 936,0	34,6
Erter				624,2	273,0	324,0	
Oljefrø					5,0	133,0	
Sum korn	225	712	1 137	10 798	10 203	10 599	31,7
% av totalt		0,1	0,1	0,8	1,0	1,0	

* Foreløpige tall

Kilde: Statens landbruksforvaltning

3.3 Import og eksport

Tallene for import og eksport av matvarer i tabellene nedenfor er hentet fra Statistisk sentralbyrås statistikk «Utenrikshandel». Utenrikshandelen med landbruksvarer er regulert gjennom ulike nasjonale markedstiltak som begrenser importen og fremmer eksporten. Omfanget av utenrikshandelen er igjen avhengig av handelsbalansen i verdensmarkedet på de ulike landbruksvarene samt internasjonale handelsavtaler. Norge har gjennom EØS-avtalen forpliktet seg til samhandel med EU på ulike landbrukssvarer. I tillegg har Norge forpliktelser i forhold til WTO-avtalen som blant annet regulerer forhold som markedsadgang, eksportstøtte og samlet støtte til jordbruket.

Import- og eksporttallene omfatter ikke varer i direkte transitt. Eksporten av varer til skip, luftfartøyer eller oljeplattformer registrert i Norge i utenriksfart, er ikke med. Likeså er grensehandel og andre varer som privatpersoner tar med inn i landet ikke registrert. Alle kjøring er gjennomført basert på en datafil som skiller importen mellom ulike land. I praksis innebærer dette at handelsstatistikken på enkelte varenummer er konfidensiell og vil derfor ikke fremkomme import- og eksportstatistikken. NILF anser dette imidlertid for lite problematisk, fordi dette utgjør en svært liten andel av handelsvolumet.

Samtlige tabeller angir tall for de tre siste årene. Ut over dette varierer det noe hvilke andre år som publiseres, men hovedregelen er at årene 1979, 1989/1990 og 1999/2000 presenteres (i mill. kg). I de tabeller der handelsstatistikken skiller mellom land, omfatter landene i tabellen de tre landene som det ble import mest varer fra og de tre landene som det ble eksport mest varer til i 2010. I de tilfeller der «—» er angitt i tabellen, er ikke dataene tilgjengelig. Imidlertid skal totalsummen i disse tabellene være korrekt. Hvis ikke annet er nevnt angis import og eksporttall i mill kg.

Tabell 3.9 viser import og eksport av *kjøtt* i perioden 1979 tom 2010. Handelen av kjøtt varierer fra år til år. I 2010 var importen på 13,9 mill. kg, noe som innebærer en reduksjon på om lag 7 prosent sammenliknet med 2009. Eksporten av kjøtt var på 9,4 mill kg i 2010, noe som innebærer en økning på 39 prosent sammenliknet med eksporten i 2009.

Tabell 3.9 Handel med kjøtt (1979-2010 i millioner kg)

	1979	1990	1995	2000	2005	2008	2009	2010*
Import:								
Svinekjøtt	5,7	2,3	5,6	2,3	4,7	3,1	1,9	2,9
Spekk	1,5	0,9	1,1	1,4	1,4	0,6	0,6	0,9
Storfe kjøtt	8,5	1,1	2,9	3,3	7,6	11,5	7,8	5,9
Sau- og lammekjøtt	3,6	0,3	0,7	0,9	0,7	4,7	1,3	1,3
Fjørfe	0,5	0,3	1,1	0,3	1,4	1,1	1,4	0,8
Annet kjøtt	0,4	1,0	1,2	1,3	3,7	2,4	2,0	2,1
Sum	20,2	5,9	12,6	9,4	19,6	23,3	15,0	13,9
Eksport:								
Svinekjøtt	-	1,6	0,3	1,4	3,3	2,3	3,8	5,5
Spekk	-	0,0	0,0	0,0	0,0	0,6	0,3	0,3
Storfe kjøtt	0,9	7,6	1,2	2,2	1,4	1,4	1,0	0,9
Sau- og lammekjøtt	-	1,8	0,0	0,0	0,5	0,1	0,0	0,0
Fjørfe	-	0,1	0,1	0,2	0,6	0,8	0,9	1,7
Annet kjøtt (inkl. spekk)	-	0,8	1,5	1,3	3,1	1,5	0,6	1,0
Sum	0,9	12,0	3,1	5,0	9,0	6,6	6,7	9,4
Nettoimport	19,3	-6,0	9,5	4,4	10,7	16,6	8,3	4,5

* Foreløpige tall.

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen.

Tabell 3.10 viser de tre landene som Norge importerte mest storfe kjøtt fra i 2010, samt de tre landene som Norge eksporterte mest storfe kjøtt til i 2010. Importen av storfe kjøtt gikk ned med 24 prosent fra 2009 til 2010, mens eksporten gikk ned med 13 prosent. Botswana og Namibia er de landene som eksporterte mest storfe kjøtt til Norge i 2010. Når det gjelder eksport av storfe kjøtt fra Norge i 2010 gikk også i år om lag 70 prosent til Ukraina.

Tabell 3.10 Handel med storfekjøtt fordelt på land (1979-2010 i millioner kg)

	1985	1990	1995	2000	2005	2008	2009	2010*
Import fra:								
Botswana	0,1	0,1	0,1	0,9	1,6	1,1	1,3	1,6
Namibia	-	-	-	0,6	1,1	2,1	1,9	1,6
Uruguay	-	-	-	0,0	0,3	0,4	0,5	1,0
Andre land	2,0	5,9	12,5	7,9	16,6	7,8	4,1	1,7
Sum	2,1	5,9	12,6	9,4	19,6	11,5	7,8	5,9
Eksport til:								
Danmark	-	0,0	0,3	0,4	0,2	0,6	0,1	0,1
Japan	-	0,0	-	0,0	0,2	0,1	0,1	0,1
Ukraina	-	-	-	-	-	-	0,7	0,6
Andre land	0,8	7,6	0,9	1,7	1,0	0,7	0,1	0,1
Sum	0,8	7,6	1,2	2,2	1,4	1,4	1,0	0,9
Nettoimport	0,1	0,1	0,1	0,9	1,6	1,1	1,3	1,6

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen.

Av tabell 3.11 ser vi at handelen av *svinekjøtt* varierer en del fra år til år. I 2010 ble det importert 2,9 mill kg noe som innebærer en økning på om lag 51 prosent sammenliknet med importvolumet i 2009. Danmark var det landet som eksporterte mest svinekjøtt til Norge i 2010. I 2010 ble det eksportert mer svinekjøtt enn det ble importert. Av den totale eksporten av svinekjøtt i 2010 på 5,5 mill. kg, ble 66 prosent eksportert til Danmark, Hong Kong og Ukraina.

Tabell 3.11 Handel med svin fordelt på land (1985-2010 i millioner kg)

	1985	1990	1995	2000	2005	2008	2009	2010*
Import fra:								
Danmark	1,5	0,9	1,0	0,9	1,9	0,8	0,5	1,0
Finland	0,0	0,0	1,4	0,8	0,4	0,5	0,1	0,5
Sverige	2,6	1,3	3,1	0,6	2,0	1,2	0,7	0,6
Andre	0,1	0,1	0,1	0,1	0,4	0,7	0,6	0,8
Sum	4,2	2,3	5,6	2,3	4,7	3,1	1,9	2,9
Eksport til:								
Danmark	0,0	0,2	0,1	0,2	0,6	1,3	1,1	1,1
Hong Kong/Kina	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,2	0,9	0,5
Ukraina	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	1,2	2,0
Andre	6,3	1,4	0,3	1,2	2,5	0,6	0,7	1,9
Sum	6,3	1,6	0,3	1,4	3,3	2,3	3,8	5,5

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen.

Tabell 3.12 viser importen av antall *levende dyr* i perioden 1996 til og med 2010. Importen av levende storfe, svin, sauer og geiter har vært forholdsvis beskjeden de siste årene. Antall hester har ligget på 1500 til 2000 dyr per år. I 2008 gikk import av høns/fjørfe ned med 73 prosent, og fra 2009 til 2010 gikk importen ned med 24 prosent. Når det gjelder eksport av levende dyr har dette vært moderat på hele 2000-tallet. I 2010 ble det eksportert 459 hester, 355 svin og 47 storfe.

Tabell 3.12 Import av levende dyr. Antall dyr

	1996	2000	2005	2008	2009	2010*
Hester, esler, muldyr og mulesler	-	1 559	1 873	2 044	1 869	1 557
Storfe	126	48	0	7	0	0
Svin	24	0	49	0	22	0
Sauer	-	2	39	0	18	49
Geiter	-	16	53	46	0	0
Høns og annet fjørfe ¹⁾	-	151 610	138 907	111 854	29 691	22 672

* Foreløpige tall

1) Ikke fasan og struts tilhørende kapittel 01.06 i tolltariffen

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen.

Tabell 3.13 viser at importen av egg (både med skall, tørket samt klekkeegg) gikk ned fra 0,6 mill kg i 2009 til 0,3 mill kg i 2010. Eksporten gikk ned fra 1,0 mill kg til 0,4 mill kg. Både importen og eksporten varierer noe fra år til år.

Tabell 3.13 Handel med egg og eggprodukter (1979-2010 i millioner kg)

	1979	1990	1995	2000	2005	2008	2009	2010*
Import:								
Egg, med skall	0,7	0,8	0,2	0,3	0,6	1,4	0,5	0,1
Tørket m.m.	0,0	0,0	0,7	0,1	0,1	0,0	0,0	0,1
Klekkeegg	-	0,0	0,0	0,0	0,2	0,2	0,1	0,1
Sum	0,7	0,8	0,9	0,4	0,8	1,6	0,6	0,3
Eksport:								
Egg, med skall	1,6	0,3	0,0	0,4	0,2	0,1	0,4	0,3
Tørket m.m.	0,0	1,0	1,5	0,4	0,2	0,0	0,1	0,1
Klekkeegg	-	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,5	0,0
Sum	1,6	1,3	1,5	0,8	0,4	0,1	1,0	0,4
Nettoimport	-0,9	-0,5	-0,7	-0,4	0,5	1,5	-0,3	-0,2

* Foreløpige tall

Tabell 3.14 viser at all importert av egg i 2010 kom fra de tre landene Danmark, Finland og Sverige (99 prosent). Om lag 99 prosent av egg ble eksportert til hhv Danmark, Sverige og Storbritannia i 2010.

Tabell 3.14 Handel med egg fordelt på land (1979-2010 i millioner kg)

	1979	1990	1995	2000	2005	2008	2009	2010*
Import fra:								
Danmark	0,0	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Finland	0,0	0,4	0,2	0,0	0,5	0,3	0,3	0,0
Sverige	0,0	0,2	0,1	0,3	0,2	0,2	0,1	0,2
Andre	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,1	0,1	0,0
Sum	0,7	0,8	0,9	0,4	0,8	1,6	0,6	0,3
Eksport til:								
Danmark	0,0	0,1	0,4	0,3	0,2	0,1	0,3	0,1
Sverige	0,0	0,9	1,6	0,4	0,1	0,0	0,1	0,3
Storbritannia	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,5	0,0
Andre	0,0	0,3	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1	0,0
Sum	1,6	1,3	2,1	0,8	0,4	0,1	1,0	0,4

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

Eksporten av meieriprodukter har tidvis vært dobbelt så stor som importen av meierivarer, noe som endret seg noe i 2010. I 2010 var det en økning i importen på 44 prosent fra 2009, samtidig som eksporten gikk ned med 1 prosent. Det er først og fremst økt import av yoghurt (med og uten yoghurtkultur) som står for økningen av importen, men også Ost stod for en god del av importøkningen i 2010. Eksport av smør gikk ned i 2010 med 36 prosent.

Tabell 3.15 Handel med meieriprodukter (1979-2010 i millioner kg)

	1979	1990	1995	2000	2005	2008	2009	2010*
Import:								
Melk og fløte	0,0	0,0	0,2	0,0	0,1	0,2	0,0	0,0
Konsentrert	0,0	0,0	0,1	0,0	0,3	0,5	0,6	0,5
Yoghurt m.m.	0,0	0,0	0,0	0,4	1,0	1,0	1,0	5,1
Myse	0,3	0,2	0,3	0,3	0,2	0,1	0,1	0,1
Smør og melkefett	1,7	0,1	0,0	0,2	0,4	0,4	0,4	0,1
Ost og ostemasse	1,4	2,2	2,4	3,2	7,4	8,5	8,7	9,6
Sum	3,4	2,6	3,0	4,1	9,4	10,6	10,8	15,6
Eksport:								
Melk og fløte	0,0	0,0	0,0	0,1	0,4	1,7	2,0	3,1
Konsentrert	0,0	1,1	0,2	1,1	0,1	0,0	0,0	0,0
Yoghurt m.m.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Myse	0,8	0,0	0,1	0,0	0,1	0,2	0,9	0,7
Smør og melkefett	0,4	12,4	4,4	3,8	1,6	3,2	3,5	2,2
Ost og ostemasse	20,8	26,6	23,1	19,4	18,2	14,4	13,4	13,5
Sum	22,0	40,1	27,8	24,4	20,4	19,6	19,8	19,6
Nettoimport	-18,6	-37,5	-24,9	-20,3	-11,0	-9,0	-9,0	-4,1

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen.

Tabell 3.16 viser import og eksport av melk og melkeprodukter fordelt på ulike land. Tabellen omfatter de tre landene som Norge har handlet mest med det siste året. Av tabellen ser vi at det er Danmark som eksporterer mest til Norge, og at i perioden fra 1990 til 2010 ble mellom 60 til 70 prosent av alle meieriprodukter importert fra enten Danmark, Tyskland eller Sverige. Når det gjelder eksport dominerer eksport av ost til USA. 36 prosent av all meierieksport i 2010 var eksport av ost til USA.

Tabell 3.16 Handel med meieriprodukter fordelt på land (1979-2010 i millioner kg)

	1979	1990	1995	2000	2005	2008	2009	2010*
Import fra:								
Danmark	-	1,3	1,8	2,0	3,8	4,4	4,2	4,5
Tyskland	-	0,2	0,2	0,1	2,4	2,0	1,6	4,1
Sverige	-	0,1	0,1	0,4	0,2	0,5	0,6	2,0
Andre land	-	0,9	0,9	1,6	3,1	3,7	4,5	5,0
Sum	3,4	2,6	3,0	4,1	9,4	10,6	10,8	15,6
Eksport til:								
USA	-	7,3	7,1	8,6	7,6	8,0	7,5	7,1
Tyskland	-	0,9	1,3	1,1	0,8	2,1	2,2	2,5
Australia	-	1,5	1,5	1,1	1,8	1,6	2,1	2,0
Andre land	-	30,5	18,0	13,7	10,2	8,0	7,9	8,0
Sum	20,8	40,1	27,8	24,4	20,4	19,6	19,8	19,6

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen.

Tabell 3.17 viser handel med grønnsaker². Hovedvekten av det som importeres, importeres som friske grønnsaker. I 2010 var importen av friske grønnsaker på ca. 108 mill. kg. I tillegg kom importen av konserverte/bearbeidede grønnsaker på om lag 56 mill. kg. Tomater er den største grønnsakssorten som blir importert, etterfulgt av paprika, løk og salat. I 2010 var eksporten av grønnsaker (friske og konserverte) på 1,4 mill. kg.

Tabell 3.17 Handel med grønnsaker av grønnsaker etter sort (1979-2010 i millioner kg)

	1979	1990	1995	2000	2005	2008	2009	2010*
<i>Friske grønnsaker:</i>								
Blomkål	3,0	3,4	3,5	3,6	4,2	4,8	4,6	5,2
Kinakål		4,4	4,5	3,8	2,3	1,9	1,7	1,7
Annen kål ¹⁾	3,5	0,9	2,9	5,1	6,5	8,3	7,7	8,5
Gulrot	6,0	2,7	3,0	2,0	4,6	6,6	6,1	5,2
Løk	3,6	0,7	5,2	7,0	6,4	12,3	10,6	14,6
Tomater	6,0	8,7	11,5	13,1	19,7	23,6	22,2	21,5
Slangeagurk	3,1	4,9	5,1	4,5	6,4	7,1	6,5	6,4
Paprika	0,0	4,0	5,1	8,2	11,6	14,4	14,4	14,6
Salat	0,3	0,8	2,9	6,7	9,5	13,0	12,1	12,8
Sopp		1,0	2,5	2,8	4,7	5,4	5,7	6,2
Belgfrukter		0,1	0,1	0,3	0,8	1,4	1,4	1,5
Øvrige		2,1	3,0	4,9	6,3	8,5	8,7	9,3
Import, friske grønnsaker i alt	31,0	33,8	49,1	61,9	82,8	107,4	101,7	107,5
Import, konserverte grønnsaker	11,0	26,1	38,1	53,4	52,6	57,5	55,7	56,3
Sum import grønnsaker	42,0	59,9	87,2	115,3	135,5	164,8	157,4	163,9
Eksport, grønnsaker		5,9	2,6	1,1	1,6	1,4	1,1	1,4

* Foreløpige tall

1) Kinakål er skilt ut fra «annen kål» f.o.m. 1990

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen.

Tabell 3.18 gir en oversikt over handel med frukt og bær. Total import av frukt og bær har var på 427 mill. kg i 2010. Av dette utgjorde bær 3,2 prosent, 75,4 prosent var frisk frukt, mens 21,3 prosent var bearbeidet frukt/bær. Eksporten av frukt og bær utgjorde om lag 5,0 mill. kg i 2010, noe som er en reduksjon på 21,2 prosent fra 2009. Både importen og eksporten av frukt og bær vil variere mellom år som følge av variasjonen i den norske produksjonen.

² Omfatter samtlige varenummer i tolltariffen, eksklusiv kapittel 07.01 (poteter) og eksklusiv kapittel 07.13 og 07.14 (omfatter bl.a. tørkede belgfrukter og manioka). Årsaken til at kapittel 07.13 og 07.14 ikke er tatt med i tabellen skyldes at disse varene i all hovedsak anvendes til dyrefôr.

Tabell 3.18 Handel med frukt og bær (1979-2010 i millioner kg)

	1979	1990	1995	2000	2005	2008	2009	2010*
Sitrusfrukter mv.	63,3	63,0	61,1	62,9	63,5	74,3	71,3	74,2
Bananer	33,7	48,5	59,6	59,9	73,2	83,5	81,2	78,5
Epler	48,6	41,5	37,2	42,1	50,6	52,3	52,0	52,2
Pærer	11,6	10,3	13,2	15,6	22,6	24,9	21,4	21,2
Druer	17,3	19,1	18,5	24,3	31,6	36,6	34,3	32,2
Steinfrukter	4,2	5,3	5,4	10,5	14,8	14,2	14,4	13,7
Meloner	-	5,0	6,6	11,8	18,4	23,3	24,1	24,6
Andre frukter	9,0	9,5	7,7	10,0	18,4	25,7	23,1	25,6
Sum import, frisk frukt	187,7	202,3	209,2	237,0	293,2	334,7	321,8	322,1
Import, konserverte frukt	27,4	45,9	50,6	56,6	73,1	93,9	93,3	91,1
Sum import frukt	215,1	248,2	259,8	293,7	366,2	428,7	415,1	413,2
Import bær	3,0	3,1	5,2	5,8	10,2	11,2	12,2	13,8
Import, frukt og bær i alt	218,1	251,3	264,9	299,5	376,4	439,9	427,3	427,0
Eksport, frukt og bær	1,0	2,6	3,1	2,7	4,2	6,2	6,4	5,0

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen.

Tabell 3.19 viser import og eksport av RÅK-varer³ fordelt på varegrupper. RÅK-importen var på ca. 579 mill. kg i 2010. De siste årene har importen av RÅK-dyrefôr økt, og utgjør nå anslagsvis 270 mill kg⁴. Ser man bort fra dyrefôret, er det bakervarer som står for den største importen. I 2010 ble det importert 127 mill. kg bakervarer, noe som innebærer en økning på 10 prosent fra 2009. Størst prosentvis importøkning (i 2010) var det av yoghurt.

³ Råk-varer omfatter gjeldende tollnummer som fremkommer i SLFs publisering som omfatter «Gjeldende tabeller for beregning av tollsatser ved import av bearbejdede landbruksvarer (RÅK-import) » tabell 1 (sept 2010).

⁴ I tillegg til dyrefôr som er oppgitt i tabell 3.19, er i all hovedsak import under varenummer 21.06.9090 dyrefôr

Tabell 3.19 Handel med RÅK-varer (1995-2010 i millioner kg)

Varegrupper ¹	1995	2000	2005	2008	2009	2010*
Import:						
Sjokolade og sukkervarer	31,1	34,9	42,6	45,9	44,7	48,1
Bakervarer	12,2	32,8	95,0	117,5	115,0	127,0
Øvrig korn/melbasert	9,1	14,0	19,6	33,1	33,5	34,4
Yoghurt	0,0	0,4	0,8	0,6	0,7	4,7
Margarin	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0
Saus og supper	2,8	11,6	19,1	24,8	25,9	28,1
Iskrem	3,2	2,9	2,5	3,0	2,5	2,2
Tilberedte næringsmidler ²	4,8	9,2	12,3	16,3	16,0	198,5
Dyrefôr	0,0	0,0	0,0	101,9	142,2	87,8
Annet	66,7	65,3	82,7	47,6	42,6	48,3
Sum	129,9	171,1	274,6	390,8	423,0	579,1
Eksport:						
Sjokolade og sukkervarer	11,9	11,4	11,7	11,4	9,6	8,5
Bakervarer	6,3	5,0	10,4	10,7	8,7	10,0
Øvrig korn/melbasert	0,1	0,3	0,5	0,3	0,2	0,3
Yoghurt	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Margarin	0,0	0,0	0,0	1,3	1,2	0,8
Saus og supper	3,9	4,5	4,5	4,1	3,3	3,0
Iskrem	2,7	2,8	2,8	1,9	1,1	0,7
Tilberedte næringsmidler	2,9	1,8	3,8	4,8	5,4	6,2
Dyrefôr	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Annet	14,0	10,5	5,9	2,3	2,2	1,9
Sum	41,9	36,3	39,6	36,6	31,8	31,5

- 1) Varegruppene er inndelt basert på gjeldende varenummer ihht tolltariffen 2010, der sjokolade og sukkervarer omfatter 17.04 og 18.06, Bakervarer omfatter 19.05, øvrig korn melbasert omfatter 19.02, 19.03 og 19.04, Yoghurt omfatter 04.03, margarin omfatter 15.17, saus og supper omfatter 21.03 og 21.04, iskrem omfatter 21.05, tilberedte næringsmidler omfatter 21.06, dyrefôr omfatter samtlige RÅK varenummer er eksplisitt oppgitt å omfatte dyrefôr, mens annet omfatter øvrige råk-varenummer (også utgåtte varenummer som tidligere tilhørte en av de øvrige kategoriene).
- 2) Økningen fra 2009 til 2010 skyldes i all hovedsak økt import av dyrefôr, som ikke inngår i varegruppen "Dyrefôr".

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen.

Tabell 3.20 viser fordelingen av importen og eksporten av RÅK-varene etter land. Sverige og Danmark er våre desidert viktigste handelspartnere av RÅK-varer, både på import- og eksportsiden (med unntak av importen fra Brasil sin føreksport til Norge).

Tabell 3.20 Handel med RÅK-varer fordelt på land (1995-2010 i millioner kg)

	1995	2000	2005	2008	2009	2010*
Import fra:						
Brasil	0,0	0,0	0,0	102,0	125,3	261,8
Danmark	17,6	24,5	50,3	49,7	41,2	42,7
Sverige	25,6	31,3	50,7	63,6	65,8	71,0
Annet	86,7	115,3	173,5	175,6	190,7	203,6
Sum	129,9	171,1	274,6	390,8	423,0	579,1
Eksport til:						
Danmark	3,3	6,7	9,0	6,8	5,0	5,0
Finland	2,7	2,7	3,2	3,5	3,0	2,6
Sverige	16,0	12,3	16,3	15,6	14,4	14,5
Annet	19,9	14,6	11,1	10,8	9,4	9,5
Sum	41,9	36,3	39,6	36,6	31,8	31,5

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen.

Tabell 3.21 viser verdien av norsk import av snittblomster i perioden 1998 til 2010. Til og med 2005 inngår roser som ble importert i perioden november til mars i «snittblomster ellers»-gruppen. På grunn av nye tollnummer har det blitt mulig å skille ut roser som importeres i det angitte tidspunktet. Roser utgjør 55 prosent av importverdien på snittblomster i 2010. Importverdien av snittblomster økte med om lag 10 prosent fra 2009 til 2010.

Tabell 3.21 Handel med snittblomster i mill kr

	1998	1999	2005	2008	2009	2010*
Friske roser importert 1.apr- 31 okt.	32,3	32,1	38,5	97,6	121,0	132,4
Friske roser importert 1nov.- 31. mar.	-	-	-	91,5	107,6	110,5
Sum friske roser	32,3	32,1	38,5	189,0	189,0	228,5
Snittblomster ellers	209,6	205,5	241,2	204,3	188,0	187,1
Sum	241,9	237,6	279,7	393,3	377,0	415,6

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Månedstatistikk over utenrikshandelen.

Tabell 3.22 viser import ihht. tolltariffens kapittel 1 til 24 i (med unntak av kapittel 13). I tabellen skiller vi mellom import fra GSP-land⁵, MUL-land⁶ og andre land⁷. Importoversikten viser importert mengde og verdi for de tre siste årene, både i mill kr og i mill kg. I tabellen er det også angitt hvor stor prosentandel GSP-, MUL- og andre land har basert på vekt og verdi i 2010.

I korthet viser tabellen at 0,7 prosent av importen i 2010 kom fra MUL land, 30,3 prosent kom fra GSP land, mens 69,0 prosent kom fra andre land (målt i kg). Målt i verdi utgjorde importen fra MUL land, GSP land og andre land hhv. 1,5 %, 20,3 % og 78,2 %. Det er først og fremst import av «kjøtt», «levende trær og planter» samt «kaffe/te/krydder» som utgjør importen fra MUL land (ut fra verdi). Når det gjelder import fra GSP land er det «tilberedte næringsmidler ellers», «frukt og nøtter», «oljeholdige frø og frukter» samt «reststoffer/dyrefôr» som utgjør størst importverdi i 2010. Ser man på utviklingen fra 2009 til 2010, har importen fra MUL land økt med 11,0 % (målt i verdi) og 95,8 % målt i volum⁸. Tilsvarende tall for GSP land er 6,2 % (i verdi) og 0,6 % (i volum). Når det gjelder land som ikke er definert som verken MUL eller GSP land gikk økte importen med 2,8 % (målt i verdi) og 7,2 % (målt i volum).

⁵ GSP, Land/område som omfattes av Norges ordning med tollpreferanser for varer fra utviklingsland. Fullstendig liste over land er angitt i tolltariffen for 2010.

⁶ MUL, Som for GSP, men kjennetegner land/områder som betegnes som de minst utviklede land: Fullstendig liste over land er angitt i tolltariffen for 2009.

⁷ Alle land med unntak av GSP og MUL land.

⁸ Den store økningen i volum vs. verdi skyldes økt import av «Reststoffer og avfall fra næringsmiddelindustrien», under varenummer 23.02.3000 fra Senegal og Elfenbenkysten.

Tabell 3.22 Import av varer fordelt på GSP, MUL og andre land, siste tre år, i mill kr og mill kg. samt % - vis andel inndelt etter tolltariffen

Toll kap	Vare-gruppe	Mill. kr 2008	Mill. kr 2009	Mill. kr 2010	Mill. kg 2008	Mill. kg 2009	Mill. kg 2010	Verdi %-andel i 2010	Vekt %-andel i 2010
1	Levende dyr								
	GSP	0,7	0,1	0,5	0,0	0,0	0,0	0,2 %	0,1 %
	MUL	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0 %	0,0 %
	ANDRE	196,6	169,8	184,3	0,9	0,8	0,8	99,8 %	99,9 %
2	Kjøtt og spiselig avfall								
	GSP	118,7	77,9	98,7	1,1	1,2	1,6	20,2 %	14,6 %
	MUL	141,8	161,4	171,1	3,3	3,5	3,6	35,1 %	33,4 %
	ANDRE	567,9	297,5	218,2	16,0	7,5	5,6	44,7 %	52,0 %
3	Fisk og krepsedyr								
	GSP	280,0	240,0	287,7	6,4	5,6	6,9	14,9 %	5,0 %
	MUL	19,2	29,9	23,9	0,4	0,6	0,4	1,2 %	0,3 %
	ANDRE	2057,3	1990,2	1616,8	138,7	187,3	132,1	83,8 %	94,8 %
4	Melk og meieriprodukter								
	GSP	3,2	2,6	3,9	0,2	0,1	0,2	0,7 %	1,2 %
	MUL	0,3	1,8	2,5	0,0	0,1	0,1	0,4 %	0,8 %
	ANDRE	526,4	544,0	598,1	12,4	11,6	15,8	98,9 %	98,1 %
5	Produkter av animalsk opprinnelse								
	GSP	71,7	90,8	107,6	1,6	1,7	4,5	34,6 %	15,8 %
	MUL	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0 %	0,0 %
	ANDRE	171,9	184,0	203,5	36,3	25,7	23,8	65,4 %	84,2 %
6	Levende trær og planter								
	GSP	23,3	18,5	20,7	0,4	0,4	0,4	1,6 %	0,9 %
	MUL	148,8	183,4	218,6	2,2	2,3	3,0	16,8 %	7,2 %
	ANDRE	1094,2	1096,0	1058,4	37,1	36,2	38,0	81,6 %	91,9 %
7	Grønnsaker, røtter og knoller								
	GSP	155,0	158,5	167,0	9,1	10,3	10,9	7,5 %	3,8 %
	MUL	44,1	48,0	42,4	1,3	1,5	1,2	1,9 %	0,4 %
	ANDRE	2007,0	1807,0	2011,4	265,9	196,4	271,4	90,6 %	95,7 %
8	Spiselig frukter og nøtter								
	GSP	1391,7	1377,1	1309,1	146,6	139,3	138,2	34,3 %	39,5 %
	MUL	17,4	16,8	15,7	1,1	1,1	1,1	0,4 %	0,3 %
	ANDRE	2585,4	2460,3	2494,4	213,2	207,8	210,7	65,3 %	60,2 %
9	Kaffe, te og krydder								
	GSP	621,6	598,2	767,3	32,9	31,2	32,1	59,1 %	73,6 %
	MUL	66,9	75,6	90,1	2,9	2,8	3,2	6,9 %	7,4 %
	ANDRE	306,4	376,9	440,4	6,1	7,5	8,3	33,9 %	19,0 %
10	Korn								
	GSP	179,8	163,8	195,3	46,0	30,0	58,2	20,5 %	10,6 %
	MUL	0,1	0,3	0,3	0,0	0,0	0,0	0,0 %	0,0 %
	ANDRE	1135,5	650,6	759,3	548,1	359,6	488,9	79,5 %	89,4 %
11	Mølleprodukter								
	GSP	53,6	42,4	103,6	9,8	6,7	14,0	11,7 %	8,7 %
	MUL	0,0	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0 %	0,0 %
	ANDRE	529,1	601,8	784,9	92,7	104,8	147,5	88,3 %	91,3 %
12	Oljeholdige frø og frukter								
	GSP	1363,1	1261,1	1051,8	429,5	430,6	359,6	65,8 %	76,9 %
	MUL	0,1	0,2	0,2	0,0	0,0	0,0	0,0 %	0,0 %
	ANDRE	466,5	393,6	546,5	77,2	48,5	108,0	34,2 %	23,1 %
14	Andre vegetabiliske produkter								
	GSP	2,0	1,0	1,2	0,3	0,1	0,1	30,2 %	28,2 %
	MUL	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,5 %	0,1 %
	ANDRE	3,7	1,8	2,7	0,3	0,1	0,3	69,3 %	71,7 %

Tabell 3.22 forts. Import av varer fordelt på GSP, MUL og andre land, siste tre år, i mill kr og mill kg. samt % - vis andel inndelt etter tolltariffen

Toll kap	Vare-gruppe	Mill. kr 2008	Mill. kr 2009	Mill. kr 2010	Mill. kg 2008	Mill. kg 2009	Mill. kg 2010	Verdi %-andel i 2010	Vekt %-andel i 2010
15	Animalske og vegetabiliske oljer								
	GSP	1197,5	782,9	687,0	140,4	134,0	101,0	20,3 %	20,8 %
	MUL	1,6	0,1	0,1	0,3	0,0	0,0	0,0 %	0,0 %
	ANDRE	2799,1	2376,4	2691,1	299,1	343,0	385,1	79,7 %	79,2 %
16	Produkter av kjøtt og fisk								
	GSP	158,7	199,4	176,4	4,8	5,4	4,9	16,3 %	17,5 %
	MUL	0,6	1,3	1,6	0,0	0,0	0,0	0,2 %	0,1 %
	ANDRE	840,1	874,3	902,7	21,8	21,7	23,2	83,5 %	82,4 %
17	Sukker og sukkervarer								
	GSP	70,1	95,4	84,5	50,0	59,7	48,3	6,5 %	21,4 %
	MUL	0,0	2,9	6,1	0,0	2,5	5,8	0,5 %	2,6 %
	ANDRE	1038,6	1140,5	1209,0	175,6	163,7	171,8	93,0 %	76,1 %
18	Kakao og varer derav								
	GSP	1,0	1,1	2,7	0,1	0,1	0,1	0,2 %	0,2 %
	MUL	2,0	2,2	0,2	0,1	0,1	0,0	0,0 %	0,0 %
	ANDRE	1300,3	1303,6	1361,2	37,9	35,2	37,1	99,8 %	99,8 %
19	Produkter av korn og mel								
	GSP	35,1	42,1	45,8	2,7	3,0	3,0	1,5 %	1,9 %
	MUL	0,0	0,1	0,3	0,0	0,0	0,0	0,0 %	0,0 %
	ANDRE	2934,3	2993,2	3006,9	148,0	145,5	158,3	98,5 %	98,1 %
20	Produkter av grønnsaker, frukter, nøtter og andre plantedeler								
	GSP	300,3	329,0	319,7	38,9	42,3	40,1	22,5 %	32,1 %
	MUL	6,4	4,7	3,0	0,7	0,5	0,2	0,2 %	0,2 %
	ANDRE	1189,4	1145,0	1097,6	85,9	82,5	84,5	77,3 %	67,7 %
21	Forskjellig tilberedte næringsmidler								
	GSP	551,9	744,6	1320,1	103,9	144,5	265,4	38,2 %	79,6 %
	MUL	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0 %	0,0 %
	ANDRE	1842,4	2017,2	2140,1	59,2	59,1	68,0	61,8 %	20,4 %
22	Drikkevarer, etylalkohol og eddik								
	GSP	116,1	115,9	113,1	12,1	10,1	9,2	2,9 %	4,6 %
	MUL	0,4	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0 %	0,0 %
	ANDRE	3593,3	3733,1	3735,9	182,1	176,8	190,4	97,1 %	95,4 %
23	Reststoffer og avfall fra næringsmiddelindustrien								
	GSP	741,0	1173,6	1038,0	171,3	234,8	199,8	26,7 %	33,7 %
	MUL	0,0	0,0	11,4	0,0	0,0	10,4	0,3 %	1,8 %
	ANDRE	2720,4	3122,7	2844,9	455,3	465,0	382,7	73,1 %	64,5 %
24	Tobakk								
	GSP	10,7	12,2	90,3	0,1	0,0	0,4	9,9 %	7,7 %
	MUL	1,8	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0 %	0,0 %
	ANDRE	868,8	899,7	821,8	5,1	4,8	4,8	90,1 %	92,3 %
	Sum Kapittel 1- 24 (eksklusive kapittel 13) i tolltariffen								
	GSP	7446,6	7528,4	7992,0	1208,4	1291,1	1298,9	20,3 %	30,3 %
	MUL	451,8	529,4	587,8	12,3	14,9	29,2	1,5 %	0,7 %
	ANDRE	30774,7	30179,0	30730,1	2915,0	2691,3	2957,1	78,2 %	69,0 %
	TOTALT	38673,0	38236,9	39309,9	4135,7	3997,3	4285,2	100,0 %	100,0 %

3.4 Selvforsyningsgrad

Selvforsyningsgraden er her definert som hvor stor andel av matvareforbruket på engrosnivå, regnet på energibasis, som kommer fra norsk produksjon. Selvforsyningsgraden kan da per definisjon ikke overstige 100 prosent, og den er basert på den faktiske fordeling av forbruket på norske og importerte produkter i det enkelte år. Denne fordelingen vil være påvirket av priser, kvalitetskrav, internasjonale handelsavtaler m.m. Selvforsyningsgraden gir derfor ikke et fullstendig bilde av mulighetene for å dekke matvarebehovet med innenlandsk produksjon. For eksempel kommer eksporten av ost og fisk ikke til uttrykk i selvforsyningsgraden, mens importen kommer med. Muligheten til å legge om produksjon og forbruk mot produkter som kan gi større matvaredekning, kommer heller ikke til uttrykk.

Når evnen til å dekke matvarebehovet med norsk produksjon (selvforsyningsgraden) skal vurderes, må det derfor i tillegg tas hensyn til matvareeksporten og mulighetene for produksjons- og forbruksomlegging. For øvrig vil en krisesituasjon ofte også medføre endringer i produksjonspotensialet på grunn av risikoen for redusert tilgang på maskiner og redskaper, reservedeler, drivstoff, gjødsel og andre driftsmidler.

Tabell 3.23 viser selvforsyningsgraden som norskprodusert andel av matvareforbruket (på engrosnivå) på energibasis, der den norskproduserte andelen er et uttrykk for forbruk fratrukket import av matvarer. Det er også tatt med hvor stor andel som er produsert i norsk jordbruk. Som vi ser av tabellen økte selvforsyningsgraden fra 47 prosent i 1999 til 52 prosent i 2008. I 2009 var det en reduksjon til 48 prosent, deretter en økning igjen i 2010 til 51 prosent. Endringer i selvforsyningsgraden skyldes hovedsakelig endringer i norskprodusert andel matkorn som følge av størrelsen på avlingene og kvaliteten på kornet. Kolonnen til høyre i tabellen viser de ulike matvarenes relative andel av energiforbruket i 2010.

Linjen «Korn, som mel» inneholder matkorn som mel, ris og tar hensyn til importert korn/mel i form av deiger, brødvarer og halvfabrikata. Diverse maisprodukter (herunder mel av mais) ble tatt inn i denne gruppen fra 2008, og tallseriene er redigert tilbake tom 1999.

I årets publikasjon har vi endret på en del tall i forhold til det som stod i fjorårets publikasjon. Endringene i 2008- og 2009- tallene kommer av at en del data ble justert og metoden for visse produkter ble omlagt i 2009. Blant annet kan vi nevne at revidering av Tolltariffen medførte at enkelte produkter flyttet gruppe, og at periodiseringen har blitt endret i forhold til norsk sesongen i stedet for kalenderåret. Når det gjelder enkelte endringer i de andre årene, så skyldes det noen ekstra justeringer.

Tabell 3.23 Norskprodusert andel av matvareforbruket på energibasis. prosent

	1979	1989	1999	2008	2009*	2010**	% av energi- forbruk, 2010
Korn som mel, bakervarer og ris	13	23	33	50	33	45	27,2
Poteter, friske	93	99	70	61	74	66	1,7
Potetprodukter	67	93	87	84	90	84	2,0
Potetmel ¹⁾	75	84	100	93	98	92	0,4
Sukker, honning, sukkervarer	2	3	1	3	2	2	11,0
Grønnsaker	72	73	75	50	49	49	1,4
Frukt og bær	29	27	6	5	5	5	3,8
Kjøtt	92	97	97	94	96	97	11,5
Kjøttbiprodukter	86	96	98	97	98	98	0,6
Egg	100	100	97	97	99	97	1,6
Fisk	94	88	73	87	83	85	3,5
Helmelk	100	100	100	100	100	100	1,2
Lettmelk		100	100	100	100	100	2,3
Skummet melk	100	100	100	100	100	100	1,0
Konserverte melkeprodukter	86	100	99	99	99	99	4,4
Fløte, inklusive rømme	100	100	100	100	100	100	2,3
Ost	97	97	95	89	89	91	5,3
Smør	92	100	99	97	97	98	2,0
Margarin ²⁾	44	40	20	20	20	20	5,7
Annet fett ³⁾	60	20	22	22	22	22	3,2
Erter, nøtter og kakao ⁴⁾							7,9
Norskprodusert i alt (selvforsyningsgrad)	49	50	47	52	48	51	
Produsert i norsk jordbruk	41	44	46	50	46	50	

* Foreløpige tall

** Kun anslag

1) Omregnet til friske poteter f.o.m. 1999

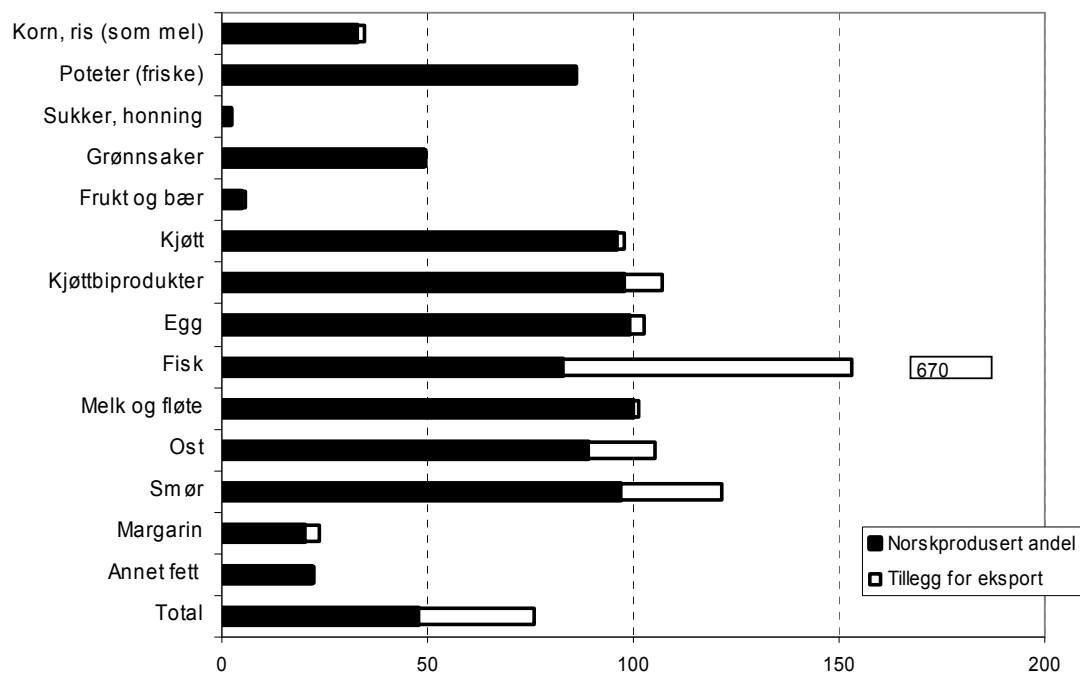
2) Beregnet på grunnlag av norskproduserte råvarer. Ca. 100 prosent av margarinforbruket er produsert i Norge

3) Anslag

4) Ingen norsk produksjon her, men varegruppen utgjør en del av energiforbruket

Kilde: Beregnet av NILF for Statens råd for ernæring og fysisk aktivitet.

Figur 3.1 viser den norskproduserte andelen av matvareforbruket korrigert for eksport av norskproduserte matvarer, dvs. dekningsgraden med matvareeksporten inkludert. Det er hovedsakelig fisk, ost, smør, kjøttbiprodukter, margarin og egg som har vært eksportert de siste årene. Fisk er den viktigste matvaren Norge eksporterer, inklusiv eksporten var dekningsgraden for fisk ca 670 prosent i 2009. For margarin er bare de norskproduserte råstoffene i produktene (marin olje) regnet som eksport. Eksport av annen marin olje er det ikke tatt hensyn til. Tallene for 2009 viser en total dekningsgrad på 76 prosent. Definisjonen på dekningsgrad er "forbruk pluss eksport minus import dividert på forbruk". Dekningsgraden var i 1985, 1990 og 2004 henholdsvis 70, 72 og 79 prosent.



Figur 3.1 Norskprodusert andel av matvareforbruket på energibasis korrigert for eksport. Dekningsgrad 2009

3.5 Norsk andel av kraftfôrforbruket

En del av det som produseres i norsk jordbruk, og som i tabell 3.23 inngår i selvforsyningsgraden, er basert på importert fôr og fôrstoffer. Tabell 3.24 viser norskprodusert andel av råvareforbruket i kraftfôr til husdyr.

Tabell 3.24 Norsk andel av råvarer i kraftfôr til husdyr. prosent

	1997	2000	2003	2006	2008	2009	2010
Karbohydrat	77	82	78	78	71	88	77
Fett	100	87	72	61	58	66	50
Protein	49	37	17	13	11	12	12
Totalt	73	75	66	66	58	71	62
Innkjøpt kraftfôr, tonn	1 715	1 581	1 668	1 704	1 820	1 768	1 810

Kilde: Statens landbruksforvaltning / Statens kornforretning

Mengden innkjøpt kraftfôr svinger mellom ca 1 500 og 1 800 tonn fra 1997 til 2010. Den totale andelen norske råvarer har variert fra lavest 58 prosent i 2008 til høyest 75 prosent i 2000 og 2005. For 2010 var andelen 62 prosent. Dette utgjør 1,076 av i alt 1,8 mill. tonn (eks. vitamin og mineral). Karbohydrat er dominerende med 1,009 mill. tonn (94 %) av det totale norskproduserte råvareforbruket. For karbohydrat er andelen norskprodusert 77 prosent i 2010, som er 11 prosentpoeng lavere enn året før.

Avlingsutslaget av varierende værforhold forklarer deler av variasjonen i andelen norskprodusert karbohydratråstoffer i kraftfôret mellom år. Dessuten kan værforholdene gi utslag på kvaliteten på matkornet og dermed hvor mye av matkornet som avregnes som fôrkorn. 2009 var et dårlig år for matkorn, og mye korn ble dermed brukt til kraftfôrproduksjon. I prosenten for karbohydrat inngår også kli som er produsert på en blanding av norsk og utenlandsk korn. For 2010 utgjør dette 63 824 tonn. I tabellen inngår også mindre mengder karbohydrat og protein (urea) hvor opprinnelsesland ikke er angitt. I tillegg til råvarene som er vist i tabell 3.24 er det også en del vitamin og mineraler i kraftfôr. Etter som opprinnelsesland for disse råvarene er ukjent er vitaminer og mineraler ikke tatt med i tabellen. Det er her snakk om forholdsvis små mengder, til sammen 78 874 tonn i 2010.

4 Trygg mat, dyrevelferd, dyre- og plantehelse

Både trygg mat, god dyrevelferd og god dyre- og plantehelse er viktige mål for landbrukspolitikken. St.prp. nr. 1 (2008–2009) setter trygg mat inn i en vid sammenheng og sier: «Regjeringa sin matpolitikk har som hovudmål at maten skal vere trygg når den når forbrukarane, uavhengig av om den er framstilt innanlands eller er importert», og det sies vidare «I tillegg til å sikre trygg mat, skal matpolitikken fremje god plantehelse, god helse og velferd hos landdyr og fisk, og forbrukaromsyn som kvalitet og ærleg omsetning». I tillegg nevnes det i St.prp. nr. 1 (2008–2009) at «God kunnskap og vitenskapleg dokumentasjon er grunnleggjande for å nå måla i matpolitikken».

4.1 Trygg mat

Mat og vann har alltid vært potensielle kilder til sykdom og helseskade. Regelverk og restriksjoner har som målsetting at mat ikke skal bidra til sykdom, skade eller annen ulempe. Trygg mat er ikke et entydig begrep. Det vil i alle fall legge vekt på helseaspektet, men begrepet vil også kunne ha et vidare innhold og omfatte svært forskjellige elementer som ernæring, bestråling, emballasje, markedsføring, dyrehelse og -velferd, genmodifisering og handelshindringer⁹.

Ifølge matloven (Lov av 19. desember 2004 nr. 124 om matproduksjon og mattrygghet mv.), så har virksomhet og enhver annen plikt til å varsle Mattilsynet ved grunn til mistanke om smittsom dyresykdom som kan gi vesentlige samfunnsmessige konsekvenser.

4.1.1 Zoonoser

Dette kapitlet tar opp deler av problematikken angående sykdommer som er overførbare mellom dyr og mennesker, zoonoser. Det er Mattilsynet som har ansvaret for å overvåke og kontrollere dyresykdommer, og for visse zoonoser finnes egne overvåkingsprogram. Veterinærinstituttet gir i samarbeid med Nasjonalt folkehelse-institutt og Mattilsynet ut en oversikt over tilstanden hvert år, utarbeidet i henhold til EUs zoonosedirektiv og som en del av rapporteringssystemet i EU. Tabell 4.1 gir en oversikt over forekomst av zoonoser i Norge.

⁹ Nærmere behandling av ulike tolkninger er gitt i rapporten:
Veggeland F. og S. Berge. 2001. *Trygg mat – begreper, erfaringer og strategier*. NILF-notat 2001-4

Tabell 4.1 Forekomst av zoonoser i norske næringsmidler¹⁾

	Antall prøver	% posi- tive prøver	Antall prøver	% posi- tive prøver	Antall prøver	% posi- tive prøver	Antall prøver	% posi- tive prøver
	2000		2004		2008		2009	
Campylobacteriose	101	8,9	1 067	5,1	396	5,1	Ikke repr. data	
Salmonellose ²⁾	19 984	0,0	16 286	0,0	6871	0,1	7297	0,03
Listeriose	718	0,6	2 065	0,2	270 ³⁾	0,0	64 ⁴⁾	0,0
Infeksj. med E. coli	4 050	0	1 534	0	Ikke tilgjengelige data			
Brucellose	1 062	0	Alle prøver negative					

1) Fisk og skalldyr er ikke med

2) De norske prøvene inkluderer også prøver av utenlandsk frukt og grønnsaker

3) I tillegg ble det tatt 587 prøver av oppdrettsfisk og fra fiskefabrikk, og 1,4 % av disse var positive

4) Det ble undersøkt 64 prøver av villfisk, alle var negative

Kilde: Norsk zoonosesenter. Zoonoserapporten 2009.

Av ikke matbåren smitte i Norge kan nevnes at ubehandlet drikkevann er identifisert som smittekilde både for salmonellose og for campylobacteriose. Direkte berøring med hund og katt eller andre dyr, også fugler, anses som en sannsynlig smittevei for flere sykdommer.

Tabell 4.2 viser antall registrerte sykdomstilfeller hos mennesker. Ifølge Mattilsynet forårsaker smittestoffer i maten i Norge lite sykdom sammenlignet med andre land. Det norske «Meldingssystem for smittsomme sykdommer» (MSIS) ble implementert i hele landet i 1975. Nasjonalt folkehelseinstitutt er ansvarlig for dette systemet. Hovedhensikten med MSIS er overvåking av smittsomme sykdommer for å følge smittesituasjonen, oppdage trender og avdekke utbrudd, slik at forebyggende tiltak raskt kan settes i verk. I henhold til smittevernloven er alle laboratorier som analyserer prøver fra mennesker samt leger, pålagt å rapportere tilfeller av visse sykdommer (i dag 53) til Folkehelseinstituttet.

Tabell 4.2 Antall registrerte sykdomstilfeller hos mennesker

Sykdom	2006	2007	2008	2009
Campylobacteriose	2 588	2 836	2 876	2 850
Infeksjon med E. coli	51	26	23	108
Listeriose	27	50	34	31
Salmonellose	1 805	1 649	1 943	1 234
Shigellose	137	148	134	152
Yersiniose	86	71	50	60
Totalt	4 694	4 780	5 060	4 439

Kilde: Mattilsynet. Årsrapport 2009 og Folkehelseinstituttet

Det registreres årlig 2500–3000 tilfeller av campylobacteriose, men det faktiske antallet av personer som rammes er betydelig høyere på grunn av generell underdiagnostisering. Campylobacter er internasjonalt satt i forbindelse med fjørfe, som antas å være hovedsmitekilden. Det synes ikke å være en like klar sammenheng i Norge, hvor både husdyr og ville fugler og dyr anses som friske smittebærere. Fjorfekjøtt kjøpt rått, samt konsum av grillmat og ubehandlet drikkevann, og kontakt med dyr i yrke er identifisert som viktige risikofaktorer.

Ca. 80 prosent av de som blir smittet av salmonellose får smitten i utlandet. I Europa som helhet er imidlertid antall personer som smittes med salmonellose på vei ned, men i Norge er antall personer smittet innenlands firedoblet siden 1995. Dette til tross for at forekomsten av salmonella i norske husdyr og kjøttvarer fortsatt er svært lav. Norge hadde et større utbrudd av listeria i 2007, hvor smitekilden var økologisk mykost fra et småskalameieri, og 5 personer død da av sykdommen. Det er for det meste eldre eller personer med en underliggende sykdom som blir smittes, og i 2008 var det 2 dødsfall på grunn av listeria. I 2009 ser det ut til at antall smittet er redusert med over 700 tilfeller.

Tuberkulose hos storfe og brucellose hos dyr anses som utryddet i Norge. Trikiner ble i 2009 ikke påvist hos slaktede svin eller hester, og heller ikke i en kontrollert gaupe. Det ble ikke gjort positive funn av ekinokokker i verken slaktede dyr eller hos 396 rødrev som ble felt under jakt i sesongen 2008-2009. Rabies er tidligere sporadisk påvist på Svalbard, men det var ingen positive prøver blant de hunder, polarrever og isbjørner som ble undersøkt i 2009.

En studie ble i 2008 satt i gang for å kartlegge forekomsten av bakterien som forårsaker Q-feber. Da ble tankmelk fra 470 melkekubesetninger undersøkt, i tillegg til blodprøver fra 55 ammekubesetninger. I 2009 ble det undersøkt småfe, fra 349 geitebesetninger, 124 sauebesetninger og 68 storfe (fra 46 besetninger). Alle prøvene var negative for både 2008 og 2009. Q-feber rammer først og fremst drøvtyggere, men også mennesker og kjæledyr som katt, kanin og fugler kan bli syke.

Kjøttbransjen¹⁰ har utarbeidet egne beredskapsplaner for munn- og klauvsjue, miltbrann og salmonella. Dette er nærmere beskrevet i tidligere utgaver av Resultatkontrollen. Kugalskap (BSE) er ikke påvist i Norge, og i 2009 ble totalt 20 237 storfe undersøkt etter faste kriterier (se Zoonoserapporten 2009). Smitteveiene er ikke helt klarlagt, men overføring av sykdommen settes i forbindelse med nedsatt temperatur ved varmebehandling av animalsk materiale til fôr i Storbritannia¹¹.

Flåttbårne sykdommer er også en type zoonose. De smitter via blodsugere som flått og mygg og kan forårsake alvorlige sykdommer både hos dyr og mennesker. De viktigste sykdommene som kan overføres med flåttbitt i Skandinavia er borreliose og anaplasmose. I 2002 ble det rapportert om 111

¹⁰ Kilde: *Kjøttets tilstand 2009*. Årlig rapport fra Animalia. Utgitt første gang i 2000

¹¹ Veterinærinstituttets nettsider: Faktaark 1/2001 02.02. *Bovine Spongiform Encephalopati (BSE)* gir oversikt over utbredelse, diagnose, smitte, kontroll og bekjempelse og zoonotiske aspekter

tilfeller av borreliose i Norge, i 2008 hadde tallet økt til 345 tilfeller, mens i 2009 var tallet redusert til 270 tilfeller¹².

4.1.2 Rester av plantevernmidler i vegetabiliske næringsmidler¹³

Handlingsplan for redusert risiko ved bruk av plantevernmidler (2010–2014) ble vedtatt av Landbruks- og matdepartementet 18. september 2009. Hovedmålsettingene og mange av tiltakene i den nye handlingsplanen er videreført fra tidligere handlingsplaner. Planen fokuserer imidlertid sterkere på kunnskaper og holdninger hos brukerne, med særlig fokus på integrert plantevern og økologisk produksjon.

Mattilsynet gjennomfører hvert år ulike overvåkings- og kartleggingsprogram. Overvåkingsprogrammet for rester av plantevernmidler har de senere år omfattet uttak av ca. 1500 prøver av et bredt spekter av ulike slag frisk frukt, grønnsaker, korn og barnemat samt en del prosesserte næringsmidler. Prøveuttaket omfatter vareslag som er viktige i det daglige kostholdet, men også varer som konsumeres mer sporadisk.

Godkjent bruk av plantevernmidler kan føre til rester i vegetabiliske og animalske produkter, men restnivået skal ikke overskride de grenseverdier som er fastsatt i gjeldende forskrifter¹⁴. I følge forskriften fikk alle plantevernmidler som ikke hadde en spesifikk grenseverdi fra før, en nedre grense på 0,01-0,05 mg/kg. Grenseverdien er høyeste nivå av plantevernmiddelrester som er tillatt i mat og fôr. Ved fastsettelse av grenseverdier tas det utgangspunkt i rester som vil forekomme ved riktig bruk av plantevernmidlet.

I 2009 ble det undersøkt 1499 prøver, derav 126 prøver av matkorn og ris. Av de ordinære stikkprøvene var 38 prosent norskprodusert, mens 62 prosent var importert, henholdsvis 53 prosent fra EU og 47 prosent fra tredjeland. 103 av prøvene var merket økologisk. I alt ble 94 ulike vareslag av frukt, grønnsaker, barnemat og korn/ris fra 66 forskjellige land analysert. Det ble undersøkt for 272 virksomme stoffer, og det ble påvist rester av 101 ulike plantevernmidler.

Av totalt 1 221 analyserte prøver av frisk frukt, bær og grønnsaker var 45,3 prosent av samlet prøveuttak uten påvisbare rester av plantevernmidler (tabell 4.3). Gjeldende grenseverdier ble overskredet i 0,8 prosent av prøvene (0,0 % overskridelse i norske og 1,3 % i importerte produkter). Det ble oftere påvist rester av plantevernmidler i importerte varer enn norske varer.

I frisk frukt og bær ble det påvist rester under grenseverdien i 73,0 prosent av prøvene, og oftere i importvarer (76,0 %) enn i norskproduserte varer (63,8 %). I grønnsaker ble det påvist rester under grenseverdien i 24,9 prosent av prøvene. Dette er langt færre enn i frukt og bær, men grønnsaker har prosentvis flere overskridelser enn frukt og bær. Totalt var det rester over grenseverdi i 1,3 prosent av prøvene av grønnsaker.

¹² Kilde ang. borreliose: www.fhi.no

¹³ Både tekst og tall i dette kapitlet er hentet fra Mattilsynet, rapporten Rester av plantevernmidler i vegetabiliske næringsmidler 2008

¹⁴ Forskrift 18. august 2009 nr 1117 om rester av plantevernmidler i næringsmidler og fôrvarer

Tabell 4.3 Rester av plantevernmidler over og under grenseverdi (%) 2009

	Prosent rester over grenseverdi			Prosent rester under grenseverdi			Sum ant. prøver
	Norsk	Import	Totalt	Norsk	Import	Totalt	
Frisk frukt, bær og grønnsaker	0,0	1,3	0,8	29,6	54,7	45,3	1 221
Herav: frisk frukt og bær	0,0	0,3	0,2	63,8	76,0	73,0	518
Herav: grønnsaker	0,0	2,4	1,3	16,6	32,3	24,9	703
Matkorn og ris	0,0	0,0	0,0	14,3	32,7	28,6	126
Økologiske varer	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	103

Kilde: Mattilsynet. Rester av plantevernmidler i vegetabiliske næringsmidler 2009.

Av matkorn og ris ble det undersøkt 98 partier importert vare og 28 norske. Også her var det hyppigere funn i importerte varer enn i de norskproduserte, mer enn dobbelt for importerte varer enn norske varer. Det var ingen funn av rester etter plantevernmidler over grenseverdi i importert korn- og risprøver i 2009.

Det ble tatt ut 103 prøver av varer som var merket økologisk dyrket, hvorav 23 var norskproduserte. Det ble ikke påvist rester av plantevernmidler i økologiske varer i 2009.

For barnemat ble det i 2009 tatt prøver av 30 varepartier, 2 norskproduserte og 28 importerte. De importerte prøvene kom fra Sverige, Tyskland, Finland og Frankrike. Det ble ikke påvist rester av plantevernmidler i barnemat/barnegrøt i 2009.

I 2009 deltok Norge i Nordisk kartleggingsprosjekt med de andre nordiske landene, hvor resultatene fra prøver tatt av vegetabiliske produkter fra to land i Asia, India og Kina, sammenstilles. Norge tok her 39 prøver, og ingen av funnene var over grenseverdien, mens det ble påvist rester i 13 av prøvene. I tillegg ble en oppfølging av Thailandsprosjektet gjennomført. Dette som følge av tidligere hyppig forekomst av overskridelser og betenkelige funn i matvarer herifra, senest i 2008. I 2009 ble det ikke påvist noen funn i prøvene fra rettet kontroll.

4.1.3 Restmengder av forbudte eller uønskede stoffer i kjøtt og levende dyr

Overvåkning av fremmedstoffer i levende dyr og slakt startet i 1985 og har siden blitt utvidet til å omfatte småfe, fjørfe og rein i tillegg til storfe og gris. Tabell 4.4 viser restmengder av forbudte eller uønskede stoffer i kjøtt og levende dyr. I 2005 ble det funnet overskridelser av grenseverdier på et helt annet nivå enn tidligere år. I alle tilfeller er det kadmiumverdien som er for høy. Dette må derfor ses som et direkte resultat av importen av råstoff til mineraltilskudd som var sterkt forurensset med kadmium fra Kina tidlig i 2005.

Som tabell 4.4 viser ble det funnet 3 prøver fra levende storfe med for høy verdi av Gruppe A-stoffer i 2009. En av disse inneholdt for høy verdi av Thyrostatikumet 2-thiouracil. Årsaksforholdet i dette tilfellet er ikke undersøkt, men erfaringsmessig påvises stoffet i sammenheng med bl.a. fôr av korsblomstfamilien. De to andre prøvene ble funnet i drektige kyr, som var positive for steroidet 17-alfa-nondrelon. Drektige kyr produserer dette stoffet naturlig, men i disse tilfellene var nivået over grenseverdiene.

Forklaring av de ulike gruppene:

Gruppe A - Forbudte stoffer (vekstfremmende stoffer og veterinære legemidler som det ikke kan settes grenseverdier for):

Gruppe B1 og B2 - Veterinærmedisinske preparater

1. Antibakterielle stoff (inkl. sulfonamider, fluoroquinoloner)
2. Andre veterinærmedisinske preparater

Gruppe B3 – Forurensinger (miljøgifter og andre uønskede stoff)

Tabell 4.4 Restmengder av forbudte eller uønskede stoffer i kjøtt og levende dyr

Gruppe A - Forbudte stoffer, levende dyr						
	2005		2008		2009	
	Ant. ¹⁾	Pos. ²⁾	Ant.	Pos.	Ant.	Pos.
Storfe	359	0	347	2	316	3
Svin	28	0	52	0	23	0
Småfe	-	-	-	-	-	-

Gruppen A - Forbudte stoffer, kjøtt						
	2005		2008		2009	
	Ant.	Pos.	Ant.	Pos.	Ant.	Pos.
Storfe	318	0	448	0	441	0
Svin	132	0	194	0	246	0
Småfe	80	0	112	2	115	0

Gruppe B1 og B2 - Veterinærmedisinske preparater, kjøtt						
	2005		2008		2009	
	Ant.	Pos.	Ant.	Pos.	Ant.	Pos.
Storfe	155	0	399	0	415	0
Svin	110	0	315	0	358	0
Småfe	141	0	396	0	444	0

Gruppe B3 - Forurensninger, kjøtt						
	2005		2008		2009	
	Ant.	Pos.	Ant.	Pos.	Ant.	Pos.
Storfe	148	29	93	4	77	4
Svin	122	35	108	0	59	0
Småfe	87	14	102	8	71	14

1) Ant.: antall prøver

2) Pos.: antall prøver som overstiger tillatt grenseverdi

Kilde: Animalia. Kjøttets tilstand 2010.

4.2 Dyrehelse og dyrevelferd¹⁵

I St.meld. nr. 12 (2002–2003) om Dyrehold og dyrevelferd står det blant annet at bakgrunnen for meldingen er: *«Interessen for dyr og dyrs velferd har medført et økende antall henvendelser til forvaltningen og til politiske ansvarlige myndigheter. Dette har ført til at dyrevelferd i langt større grad enn tidligere er blitt satt på den politiske dagsorden».*

Tabell 4.5 viser utviklingen i antall tilsyn Mattilsynet har hatt med dyrehelse og dyrevern perioden 2005–2009. Det er foretatt over dobbelt så mange tilsyn

¹⁵ Med unntak av tabell 4.5 er både tekst, tall og figurer i dette kapitlet er hentet fra Animalia, rapporten «Kjøttets tilstand»

med dyrehelse og dyrevern i 2009 som i 2005, mattilsynet foretok 12 020 tilsyn i 2009.

Tabell 4.5 Antall tilsyn med dyrevern og dyrehelse utført av Mattilsynet

År	2005	2006	2007	2008	2009
Ant. tilsyn dyrevern	5 446	9 626	9 615	16 868	12 020

Kilde: Mattilsynets årsrapport 2009

Ifølge Animalia er norsk husdyrhelse generelt meget god. Spesielt i forhold til alvorlig smittsomme sykdommer er situasjonen unik i internasjonal sammenheng. Den siste restriksjonen i enkeltbesetning på grunn av BVD (Bovin virusdiaré) er opphevet. For ringorm hos storfe og smittsom grisehoste står vi foran en tilsvarende situasjon der vi etter nasjonale saneringsprogrammer nå kan erklære oss fri for sykdommene, selv om 2007 var preget av noen tilbakeslag i forhold til disse sykdommene.

De siste årene har likevel vært preget av et endret trusselbilde i forhold til smittsomme sykdommer. Det har vært et økt antall salmonellapositive storfebesetninger. Hos svin og sau er det påvist sykdommer man mente ikke fantes i Norge, som PMWS (postweaning multisystemic wasting syndrome) hos gris og fotråte på sau. Fotråte ble i 2008 påvist i Norge for første gang siden 1948, og har i noen sauebesetninger medført alvorlige sykdomsangrep. Per 6. mars 2009 er 482 besetninger båndlagt på grunn av fotråte. For blåtunge og fugleinfluensa er situasjonen at smitten er påvist i enkeltbesetninger, uten at dyra har vist tegn til sykdom, eller at smitten ser ut til å være utbredt.

I oktober 2009 ble pandemisk influensa A (H1N1) påvist i norske svinebesetninger. Diagnosen ble først stilt i to svinebesetninger i Nord-Trøndelag. Det var per 15. januar 2010 påvist smitte i totalt 86 besetninger på landsbasis. For de positive besetningene ser det ut til at grisene har blitt smittet av mennesker. I mange av besetningene er det ingen symptomer på svineinfluensa, og disse besetningene er ikke pålagt restriksjoner.

Sammenlignet med andre land har Norge har et omfattende system, Anistat, for registrering av smittsomme dyresykdommer. I Norge registreres og bekjempes en rekke smittsomme dyresykdommer andre land velger å leve med.

Kvaliteten på registeret er avhengig av at Mattilsynet (tidligere Statens dyrehelsetilsyn) lokalt rapporterer alle sykdomstilfeller og kontaktbesetninger som også båndlegges, og på samme måte rapporterer opphevelsene når grunnlaget for restriksjoner er borte. Det har i perioder vært noe etterslep med registrering og utmelding av mindre alvorlige smittsomme sykdommer.

Nye båndlagte besetninger inkluderer både primærbesetninger og kontaktbesetninger. Tabell 4.6 viser antall båndlagte besetninger på grunn av smittsomme husdyrsykdommer i 2009. For mædi har det siden 2002 vært et overvåkningsprogram med blodprøvetaking i besetninger.

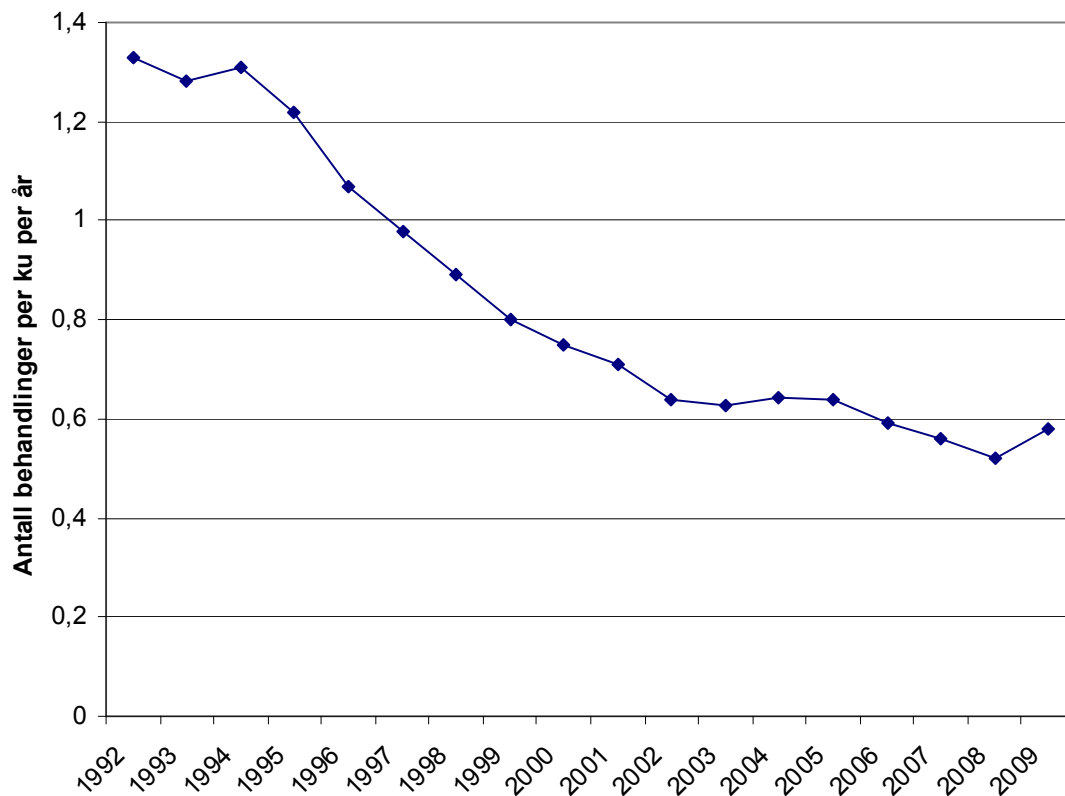
Tabell 4.6 **Antall båndlagte besetninger på grunn av smittsomme husdyrsykdommer 2009**

Dyreart	Sykdom	Nye båndlagte 2009	Totalt antall båndlagte 31.12.2009
Storfe	Bovin virusdiaré (BVD)	0	0
	Paratuberkulose	1	1
	Ringorm (soppinfeksjon i huden)	1	6
	Salmonellose	1	1
Svin	Salmonellose	0	0
Sau	Mædi	0	0
	Skrapesjuka	13	17
	Paratuberkulose	0	1
	Salmonellose	1	1

Kilde: Mattilsynet

Når det gjelder produksjonssykdommer har det over flere år vært en markant nedgang i antall sykdomsforekomster.

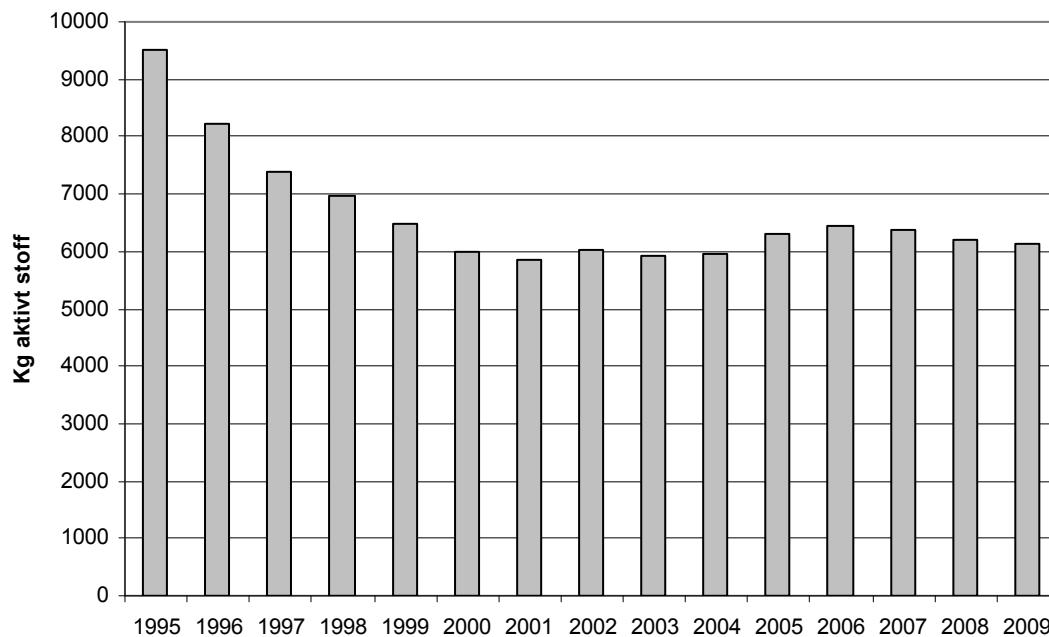
Det totale antallet sykdomsbehandlinger per melkeku per år var 0,58 i 2009 (figur 4.1), og har hatt en liten økning fra 2008 til 2009. Siden 1995 har antall sykdomsbehandlinger per melkeku sunket jevnt, en total reduksjon på over 52 prosent.



Figur 4.1 Sykdomsbehandlinger på melkeku, totalt antall behandlinger per melkeku per år

Kilde: Animalia. Kjøttets tilstand 2009. Helsetjenesten for Storfe, Årsrapport fra helsekortordninga 2009

Figur 4.2 viser solgt mengde av veterinære antibakterielle midler i Norge i perioden 1995–2008. Antall kilo aktivt stoff er redusert med over 35 prosent i perioden.

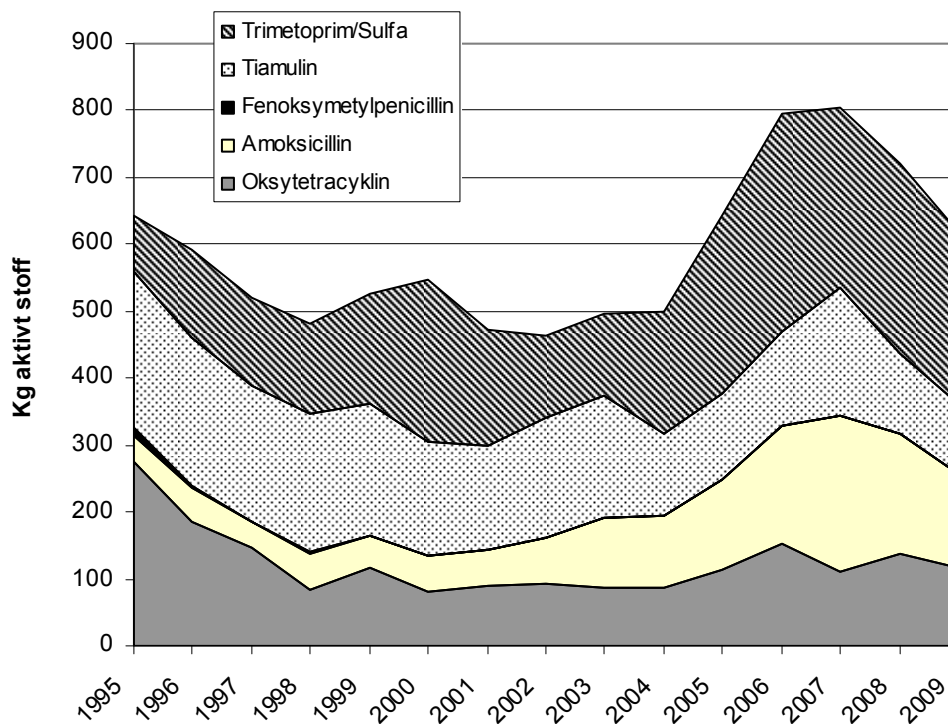


Figur 4.2 Salg av veterinære antibakterielle midler i Norge (antall kg aktivt stoff, beregnet på husdyr, fra legemiddelgrossist til alle apotek)

Kilde: Mattilsynet, Veterinærinstituttet: Norm Norm – Vet rapporten 2009.

Figur 4.3 viser solgt mengde av antibakterielle veterinærpreparater beregnet til flokkbehandling, fordelt på aktive stoffer. Flokkbehandling er behandling av store grupper dyr samtidig, og det gjelder oftest gris og fjørfe som får preparater tilsatt i vannet. Antall kilo antibakterielle veterinærpreparater til flokkbehandling økte i perioden 2004-2007, men har de siste årene gått ned igjen. Dette utgjør om lag 10 prosent av totalt forbruk av antibakterielle midler i Norge.

I tillegg til tallene i figur 4.3 ble det brukt 0,3 kg enrofloxacin til flokkbehandling i 2008.



Figur 4.3 Salg i kg av antibakterielle veterinærpreparater beregnet til flokkebehandling, fordelt på aktive stoffer

Kilde: Mattilsynet, Veterinærinstituttet: Norm Norm – Vet rapporten 2009.

Tabell 4.7 til tabell 4.10 viser Mattilsynets tall for hvor mange dyr som døde under transport og oppstalling i perioden 2001 til 2007 for storfe, sau og gris, og perioden 2002 til 2009 for fjørfe. I 2008 og 2009 var det (ifølge Animalia) så store avvik mellom det antall dyr Mattilsynet oppgir å ha kontrollert og det antall dyr bransjen mener er slaktet, at det ikke lar seg gjøre å føre etterrettelig statistikk på området.

For storfe og gris har det vært små endringer i prosent døde fra 2005 til 2007. For sau er det i samme periode en nedgang på 0,004 prosentpoeng.

Ser vi på døde under transport isolert, har sauer og lam en nedgang på 0,003 prosentpoeng det siste året, fra 130 dyr i 2006 til 92 i 2007. Den prosentvis andelen sau og lam som dør under oppstalling er halvert fra 2006 til 2007.¹⁶

Fjørfe har hatt en stigning i prosent døde fra 2002 til 2006, men en nedgang på 0,022 prosentpoeng fra 2006 til 2007. Deretter fulgte en sterk økning i antall fraktet og antall døde dyr i 2008 og 2009. Noe av forklaringen på de høye tallene i 2009 var den spesielt kalde vinteren. En del av produsentene begrenset nok ventilasjonen for å spare på fyringsutgiftene, og dette medførte kronisk hjertesvikt og dermed nedsatt kondisjon. En ble oppmerksom på sammenhengen mellom ventilasjon og antall døde dyr. Det ble derfor satt mer

¹⁶ Se også kapittel 6.3 Rovdyrskader på beitedyr

fokus på ventilasjon, og det har medført en betydelig forbedring. Langtransport i sterk kulde gjorde også forholdene vanskelig i 2009.

Tabell 4.7 **Antall og prosent døde dyr under transport og oppstalling på slakteri, storfe**

År	Totalt antall dyr	Antall dyr døde under transport	Antall dyr døde under oppstalling	Prosent
2001	344 562	17	11	0,008
2002	346 697	26	19	0,013
2003	336 953	12	11	0,007
2004	335 816	9	6	0,004
2005	312 368	13	8	0,007
2006	296 837	10	12	0,007
2007	349 247	16	8	0,007

Kilde: Animalia. Kjøttets tilstand 2008.

Tabell 4.8 **Antall og prosent døde dyr under transport og oppstalling på slakteri, sau**

År	Totalt antall dyr	Antall dyr døde under transport	Antall dyr døde under oppstalling	Prosent
2001	1 182 982	172	89	0,022
2002	1 167 706	141	85	0,019
2003	1 235 809	133	101	0,019
2004	1 299 880	130	93	0,017
2005	1 205 817	128	100	0,019
2006	1 206 076	130	183	0,026
2007	1 130 917	92	74	0,015

Kilde: Animalia. Kjøttets tilstand 2008.

Tabell 4.9 **Antall og prosent døde dyr under transport og oppstalling på slakteri, gris**

År	Totalt antall dyr	Antall dyr døde under transport	Antall dyr døde under oppstalling	Prosent
2001	1 335 954	292	197	0,037
2002	1 339 865	348	271	0,046
2003	1 345 243	287	222	0,038
2004	1 550 206	298	291	0,038
2005	1 480 049	350	240	0,040
2006	1 369 562	383	251	0,046
2007	1 471 326	336	244	0,039

Kilde: Animalia. Kjøttets tilstand 2008.

Tabell 4.10 **Antall og prosent døde dyr under transport, fjørfe**

År	Totalt antall dyr	Antall dyr døde under	
		transport	Prosent
2002	41 575 389	60 811	0,146
2003	43 282 844	63 783	0,147
2004	46 369 648	67 971	0,147
2005	47 234 478	71 391	0,151
2006	51 171 222	89 150	0,174
2007	56 290 434	85 372	0,152
2008	64 282 814	99 967	0,156
2009	60 056 597	123 802	0,206

Kilde: Animalia. Kjøttets tilstand 2010.

4.3 Planterehelse

Mattilsynet fører tilsyn med planter og smittebærende emner som importeres, eksporteres og omsettes i Norge. Et viktig mål med dette er å hindre introduksjon og spredning av planteskadegjørere, samtidig som man vil kunne redusere utgifter ved utbrudd og behovet for plantevernmidler. I 2009 utførte Mattilsynet 1350 tilsyn med planter (tab 4.11). Det utgjorde to prosent av det totale tilsyn i 2008. I 2005 var antall tilsyn med planter 2026.

Tabell 4.11 **Antall tilsyn med planter, utført av Mattilsynet**

År	2005	2006	2007	2008	2009
Antall tilsyn	2 026	1 861	2 325	3 289	1350

Kilde: Mattilsynets årsrapport 2009

Mattilsynet gjennomførte i 2009 en tilsynskampanje på planteimport, og resultatene fra tilsynet viser at mange virksomheter i bransjen ikke tar planterehelse på alvor. Kampanjen har fokusert på importørenes rutiner for å unngå innførsel og spredning av uønskede skadegjørere og planter som er forbudt i Norge. Noen av disse kan også utgjøre en trussel mot det biologiske mangfold.

Ifølge Mattilsynet er planterehelsen i Norge svært god sammenlignet med andre land i Europa, men økt varehandel gjør at faren for introduksjon av nye skadegjørere på planter øker. Det er likevel få alvorlige planteskadegjørere som er etablert innen norsk planteproduksjon, og Mattilsynet har lyktes med å isolere og begrense spredning av uønskede skadegjørere.

Plantesykdommen pærebrann er på verdensbasis den viktigste skadegjøreren i eple- og pæretrær, og den er påvist i de fleste land i Europa. I Norge angriper den først og fremst bulkemispel og pilemispel, men kan også angripe eple- og pæretrær. Man regner med at sykdommen er noe utbredt i de ytre deler av Rogaland, Hordaland og Sogn og Fjordane. I 2008 ble

pærebrann oppdaget i to nye kommuner i Norge, og i 2009 ble den for første gang påvist i en planteskole. Antall kommuner med kjente forekomster av pærebrann er likevel redusert. Det var i 2009 et forbruk knyttet til pærebrann på om lag 6,4 mill. kroner, som hovedsakelig gikk til ryddearbeid.

Tabell 4.12 viser en oversikt over skadegjørere på planter fra 2005 til 2010. *Phytophthora ramorum* er en karanteneskadegjører som hovedsakelig går på rhododendron. Den ble funnet for første gang i Norge i 2002, og er påvist i flere hagesentere og planteskoler, spesielt på Vestlandet. For å redusere risikoen for spredning, økte Mattilsynet i 2008 tilsynet med importsendinger med vertsplanter for skadegjøreren. Sharkavirus er også funnet i planteskoler og hagesentere, og det har sannsynligvis kommet ved import av trær og grunnstammer.

Bioforsk og Mattilsynet er bekymret for økende antall funn av potetcystenematode, og Mattilsynet har i 2009 igangsatt en omfattende prøvetaking i Rogaland og Vest-Agder. Dette er en sykdom som med dagens forvaltning vil gi strenge restriksjoner på store dyrkingsarealer.

Tabell 4.12 Oversikt over skadegjørere på planter

Navn på skadegjører	2005	2006	2007	2008	2009
Sharkavirus	9	14	12	11	7
<i>Phytophthora ramorum</i>	30	47	57	37	19
Rød Marg	0	1	1	5	3
Jordbærsvartflekk	1	1	5	4	0
Hvit krysantemumrust	7	1	0	1	0
Gul potetcystenematode	6	4	2	3	3
Hvit potetcystenematode	5	1	2	0	0
Lys potetringråte	9	4	13	21	0
Div. andre	7	7	14	18	16
Sum	74	79	105	95	48

Kilde: Mattilsynet. Årsrapport 2010

5 Distriktpolitikk og sysselsetting

I St.prp. nr. 1 (2008–2009) heter det blant annet at «Regjeringa ønskjer å auke verdiskapinga og busetjinga i distrikta. Eigeomsressursane, både areal og bygningar, må nyttast betre for å nå dette målet». Dette kapitlet tar opp utviklingen i antall jordbruksbedrifter, arbeidsforbruket, rekruttering til jordbruket og bygdeutvikling.

5.1 Utviklingen i antall jordbruksbedrifter og areal

I dette kapitlet er det sett på utviklingen i antall jordbruksbedrifter og både totalt jordbruksareal i drift og fulldyrka areal. Utviklingen av antall jordbruksbedrifter på landsbasis er behandlet i tabell 2.4 hvor også den relative andelen jordbruksbedrifter i de forskjellige størrelsesgruppene er tatt med, i tillegg til utviklingen i leid areal. I dette kapitlet skal vi se på landsdelsnivå og på gruppering etter kommuneklasser og virkeområdene til de distriktpolitiske virkemidlene.

En jordbruksbedrift er en eller flere eiendommer som drives sammen som én enhet, og er tilpasset definisjonen gitt for produksjonstilskudd i jordbruket. Antall jordbruksbedrifter er derfor mindre enn antall landbrukseiendommer (som framgår av tabell 5.17). Samdrifter og hagebruksenheter og andre jordbruksbedrifter under 5 dekar er holdt utenom før 1999. Jorda på jordbruksbedrifter som legges ned som selvstendige enheter, kan enten gå ut av bruk eller overtas av en annen jordbruksbedrift ved salg eller leie.

5.1.1 Jordbruksbedrifter i de ulike landsdeler

Utviklingen i antall jordbruksbedrifter og den relative andelen av størrelsesgruppene er vist på landsbasis i tabell 2.4. Tabell 5.1 viser utviklingen på landsdelsnivå.

Tabell 5.1 Antall jordbruksbedrifter fordelt på landsdeler, og årlig prosentvis endring

Jordbruksareal i drift		1979	1989	1999	2009	2010*	Årlig % - vis endring		
							79-89	89-99	99-10
Østlandet	< 100	28 743	21 016	10 097	4 827	4 625	-3,1	-7,1	-6,9
	100-199	9 412	9 856	8 051	5 186	5 013	0,5	-2,0	-4,2
	200-299	3 310	3 965	4 159	3 274	3 162	1,8	0,5	-2,5
	300-499	1 881	2 234	2 825	2 947	2 863	1,7	2,4	0,1
	500-799	503	601	1 013	1 336	1 343	1,8	5,4	2,6
	≥ 800	112	125	254	693	733	1,1	7,3	10,1
	Alle j.bedr.	43 961	37 797	26 399	18 263	17 739	-1,5	-3,5	-3,5
Agder og Telemark	< 100	11 226	7 982	3 753	1 617	1 600	-3,4	-7,3	-7,5
	100-199	927	1 303	1 442	987	953	3,5	1,0	-3,7
	200-299	115	233	454	473	452	7,3	6,9	0,0
	300-499	37	61	191	364	353	5,1	12,1	5,7
	500-799	6	3	26	103	111	-6,7	24,1	14,1
	≥ 800	2	2	2	19	20	0,0	0,0	23,3
	Alle j.bedr.	12 313	9 584	5 868	3 563	3 489	-2,5	-4,8	-4,6
Rogaland	< 100	5 985	4 024	2 185	1 477	1 379	-3,9	-5,9	-4,1
	100-199	2 184	2 612	2 168	1 332	1 291	1,8	-1,8	-4,6
	200-299	467	758	1 226	983	942	5,0	4,9	-2,4
	300-499	144	231	542	765	757	4,8	8,9	3,1
	500-799	8	28	61	235	257	13,3	8,1	14,0
	≥ 800	3	3	7	69	72	0,0	8,8	23,6
	Alle j.bedr.	8 791	7 656	6 189	4 861	4 698	-1,4	-2,1	-2,5
Vestlandet	< 100	25 967	17 083	9 500	4 196	4 011	-4,1	-5,7	-7,5
	100-199	2 901	4 529	4 967	3 224	3 131	4,6	0,9	-4,1
	200-299	244	536	1 165	1 556	1 502	8,2	8,1	2,3
	300-499	49	68	254	767	781	3,3	14,1	10,8
	500-799	5	7	18	125	137	3,4	9,9	20,3
	≥ 800	1	2	4	20	26	7,2	7,2	18,5
	Alle j.bedr.	29 167	22 225	15 908	9 888	9 588	-2,7	-3,3	-4,5
Trøndelag	< 100	9 432	5 660	2 992	1 539	1 442	-5,0	-6,2	-6,4
	100-199	4 119	4 599	3 622	1 970	1 907	1,1	-2,4	-5,7
	200-299	1 146	1 601	2 136	1 590	1 509	3,4	2,9	-3,1
	300-499	412	534	939	1 327	1 332	2,6	5,8	3,2
	500-799	48	63	123	409	404	2,8	6,9	11,4
	≥ 800	14	10	19	118	143	-3,3	6,6	20,1
	Alle j.bedr.	15 171	12 467	9 831	6 953	6 737	-1,9	-2,3	-3,4
Nord- Norge	< 100	13 380	6 235	2 710	980	960	-7,4	-8,0	-9,0
	100-199	2 089	2 431	2 036	1 168	1 106	1,5	-1,8	-5,4
	200-299	370	835	1 227	921	885	8,5	3,9	-2,9
	300-499	53	138	522	818	790	10,0	14,2	3,8
	500-799	5	12	46	235	243	9,1	14,4	16,3
	≥ 800	2	2	4	38	45	0,0	7,2	24,6
	Alle j.bedr.	15 899	9 653	6 545	4 160	4 029	-4,9	-3,8	-4,3

Tabell 5.1 (forts.) Antall jordbruksbedrifter fordelt på landsdeler, og årlig prosentvis endring

Jordbruksareal i drift		1979	1989	1999	2009	2010*	Årlig % - vis endring		
							79-89	89-99	99-10
Landet	< 100	94 733	62 000	31 237	14 636	14 017	-4,2	-6,6	-7,0
	100-199	21 632	25 330	22 286	13 867	13 401	1,6	-1,3	-4,5
	200-299	5 652	7 928	10 367	8 797	8 452	3,4	2,7	-1,8
	300-499	2 576	3 266	5 273	6 988	6 876	2,4	4,9	2,4
	500-799	575	714	1 287	2 443	2 495	2,2	6,1	6,2
	≥ 800	134	144	290	957	1 039	0,7	7,3	12,3
Alle j.bedr.		125 302	99 382	70 740	47 688	46 280	-2,3	-3,3	-3,8

* Foreløpige tall.

1) Til og med 1989 gjelder tallene størrelsesgruppen 5-100 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1979, 1989 og 1999, beregna totalpopulasjon i 2009 og foreløpige tall fra landbrukstelling i 2010

For fylkesvis fordeling, se <http://www.nilf.no/PolitikkOkonomi/Bm/BFJmateriale.shtml>

Det er en klar nedgang i antall jordbruksbedrifter over hele landet i alle tre periodene fra 1979 til 2010. De minste jordbruksbedriftene har den største nedgangen i antall og prosent.

I perioden 1999-2010 er den relative tilbakegangen i antall bedrifter størst i Agder og Telemark med 4,6 % per år, og minst i Rogaland med 2,5 % per år. I alle områdene er det kraftig nedgang i antall små bedrifter og økning i større. På grunn av få bruk i de største arealgruppene blir den prosentvise årlige økningen relativt stor for disse. I alle landsdeler har størrelsesgruppene under 300 dekar blitt redusert etter 1999, mens det har blitt flere med over 300 dekar. Vestlandet er unntak her, hvor også størrelsesgruppa 200-300 dekar har økt etter 1999.

5.1.2 Jordbruksbedrifter og areal i de ulike kommuneklasser

Statistisk Sentralbyrå har en inndeling i sju kommuneklasser bygd på Standard for kommuneklassifisering 1994, Norges offisielle statistikk. Målsettingen er å dekke behovet for en allmenn kommunegruppering. Den bygger på forholdet mellom sysselsetting i ulike næringer og har følgende hovedinndeling:

Kommuneklasse	Antall kommuner	
1	91	Primærnæringskommuner
2	59	Blandede landbruks- og industrikommuner
3	66	Industrikommuner
4	74	Mindre sentrale blandede tjenesteytings- og industrikommuner
5	77	Sentrale blandede tjenesteytings- og industrikommuner
6	30	Mindre sentrale tjenesteytingskommuner
7	34	Sentrale tjenesteytingskommuner

Kolonnen med «antall kommuner» viser hvordan fordelingen av kommunene var i 2007.

Inndeling i kommuneklasser er ikke en inndeling etter geografiske områder, men en inndeling på kommunenivå etter type av næringsliv og sentralitet. Fordelingen av kommuneklasser på fylkene: se detaljert del, tabell 6 på <http://www.nilf.no/PolitikkOkonomi/Bm/BEJmateriale.shtml>.

Tabell 5.2 viser utviklingen i antall jordbruksbedrifter for hver kommuneklasse. I perioden fra 1979 til 1989 ble antall jordbruksbedrifter i størrelsesgruppen under 100 dekar redusert i alle kommuneklassene. Det samme skjedde i tiårsperioden 1989 til 1999, men da opplevde i tillegg alle kommuneklassene at arealgruppen 100–199 dekar også ble redusert. De sentrale tjenesteytingskommunene, kommuneklasse 7, var et unntak her, i og med at her hadde også størrelsesgruppa fra 100–199 dekar nedgang den første tiårsperioden, og størrelsesgruppa 200–299 dekar ble redusert i den siste perioden. Etter 1999 har klasse 4 hatt størst gjennomsnittlig årlig reduksjon i antall jordbruksbedrifter, mens klasse 2 har hatt minst reduksjon. I den siste perioden har alle kommuneklasser opplevd en reduksjon i antall jordbruksbedrifter i alle størrelsesgruppene under 300 dekar, mens antall jordbruksbedrifter over 300 dekar har økt. Unntakene her er kommuneklasse 5 og 7, hvor også gruppen 300–499 dekar har blitt færre.

Tabell 5.2 Antall jordbruksbedrifter fordelt på kommuneklasser, og årlig prosentvis endring

Jordbruksareal i drift							Årlig % - vis endring		
		1979	1989	1999	2009	2010*	79-89	89-99	99-10
Klasse 1	< 100	16 061	9 351	4 851	2 320	2 199	-5,3	-6,4	-6,9
	100-199	3 211	4 309	4 071	2 332	2 280	3,0	-0,6	-5,1
	200-299	520	960	1 703	1 610	1 535	6,3	5,9	-0,9
	300-499	117	194	474	1 051	1 039	5,2	9,3	7,4
	500-799	11	15	34	230	237	3,2	8,5	19,3
	≥ 800	1	2	2	41	47	7,2	0,0	33,2
	Alle j.bedr.	19 921	14 831	11 135	7584	7337	-2,9	-2,8	-3,7
Klasse 2	< 100	14 795	9 554	5 288	2 771	2 602	-4,3	-5,7	-6,2
	100-199	4 256	5 335	4 814	2 930	2 845	2,3	-1,0	-4,7
	200-299	842	1 411	2 167	1 981	1 896	5,3	4,4	-1,2
	300-499	297	392	767	1 360	1 343	2,8	6,9	5,2
	500-799	48	65	139	354	365	3,1	7,9	9,2
	≥ 800	8	11	22	113	130	3,2	7,2	17,5
	Alle j.bedr.	20 246	16 768	13 197	9 509	9 181	-1,9	-2,4	-3,2
Klasse 3	< 100	15 642	10 570	5 491	2 478	2 399	-3,8	-6,3	-7,3
	100-199	2 615	3 403	3 244	2 062	1 984	2,7	-0,5	-4,4
	200-299	610	887	1 341	1 203	1 153	3,8	4,2	-1,4
	300-499	261	364	629	944	934	3,4	5,6	3,7
	500-799	81	101	145	306	338	2,2	3,7	8,0
	≥ 800	15	16	38	109	116	0,6	9,0	10,7
	Alle j.bedr.	19 224	15 341	10 888	7102	6924	-2,2	-3,4	-4,0
Klasse 4	< 100	17 633	11 367	5 545	2 217	2 145	-4,3	-6,9	-8,3
	100-199	2 586	3 263	3 159	2 042	1 955	2,4	-0,3	-4,3
	200-299	590	942	1 360	1 250	1 196	4,8	3,7	-1,2
	300-499	217	317	609	956	951	3,9	6,7	4,1
	500-799	49	61	126	303	317	2,2	7,5	8,7
	≥ 800	12	11	24	92	100	-0,9	8,1	13,9
	Alle j.bedr.	21 087	15 961	10 823	6860	6664	-2,7	-3,8	-4,3
Klasse 5	< 100	20 794	15 242	7 301	3 616	3 464	-3,1	-7,1	-6,6
	100-199	6 514	6 552	5 117	3 246	3 106	0,1	-2,4	-4,4
	200-299	2 212	2 583	2 660	1 931	1 868	1,6	0,3	-3,2
	300-499	1 190	1 414	1 920	1 819	1 787	1,7	3,1	-0,7
	500-799	263	322	604	898	894	2,0	6,5	3,6
	≥ 800	70	73	134	434	463	0,4	6,3	11,9
	Alle j.bedr.	31 043	26 186	17 736	11944	11582	-1,7	-3,8	-3,8
Klasse 6	< 100	5 004	2 606	1 211	496	494	-6,3	-7,4	-7,8
	100-199	923	1 024	842	518	514	1,0	-1,9	-4,4
	200-299	185	383	490	367	352	7,5	2,5	-3,0
	300-499	40	68	264	359	348	5,4	14,5	2,5
	500-799	4	12	29	105	102	11,6	9,2	12,1
	≥ 800	5	5	7	30	31	0,0	3,4	14,5
	Alle j.bedr.	6 161	4 098	2 843	1875	1841	-4,0	-3,6	-3,9

Tabell 5.2 forts. Antall jordbruksbedrifter fordelt på kommuneklasser, og årlig prosentvis endring

Bruksstørrelse, Dekar		1979	1989	1999	2009	2010*	Årlig % - vis endring		
							79-89	89-99	99-10
Klasse 7	< 100	4 804	3 310	1 550	738	714	-3,7	-7,3	-6,8
	100-199	1 527	1 444	1 039	737	717	-0,6	-3,2	-3,3
	200-299	693	762	646	455	452	1,0	-1,6	-3,2
	300-499	454	517	610	499	474	1,3	1,7	-2,3
	500-799	119	138	210	247	242	1,5	4,3	1,3
	≥ 800	23	26	63	138	152	1,2	9,3	8,3
	Alle j.bedr.	7 620	6 197	4 118	2 814	2 751	-2,0	-4,0	-3,6
Hele landet	< 100	94 733	62 000	31 237	14 636	14 017	-4,2	-6,6	-7,0
	100-199	21 632	25 330	22 286	13 867	13 401	1,6	-1,3	-4,5
	200-299	5 652	7 928	10 367	8 797	8 452	3,4	2,7	-1,8
	300-499	2 576	3 266	5 273	6 988	6 876	2,4	4,9	2,4
	500-799	575	714	1 287	2 443	2 495	2,2	6,1	6,2
	≥ 800	134	144	290	957	1 039	0,7	7,3	12,3
	Alle j.bedr.	125 302	99 382	70 740	47 688	46 280	-2,3	-3,3	-3,8

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1979, 1989 og 1999, beregna totalpopulasjon i 2009 og foreløpige tall fra landbrukstalling i 2010

Tabell 5.3 og 5.4 viser utviklingen for jordbruksareal i drift og fulldyrka areal i drift i ulike kommuneklasser. Det er korrigert for at noen kommuner har skiftet klasse etter 1994 pga. kommuneendringer, slik at kommunene i alle år inngår i den kommuneklasse de tilhører i dag.

Fra 1979 til 1999 var det i hovedsak økning av jordbruksareal i drift i alle kommuneklasser, og den største økningen var i klassene 1-3 (primær- og industrikommunene). Fra 1999 til 2010 har jordbruksareal i drift hatt en nedgang i alle kommuneklasser. En av årsakene til nedgangen er at det i 2006 ble foretatt nye målinger, Målt i antall dekar er nedgangen størst i klasse 5 (sentrale blandede tjenesteytings- og industrikommuner) med 124 000 dekar, mens den årlige prosentvise nedgangen i perioden er størst i klasse 7 (sentrale tjenesteytingskommuner) med 0,6 %.

Tabell 5.3 Jordbruksareal i drift i de ulike kommuneklassene, og årlig prosentvis endring. 1000 dekar

	1979	1989	1999	2007	2009	2010*	Årlig % - vis endring		
							79–89	89–99	99–10
Klasse 1	1 252	1 333	1 448	1 454	1 424	1 406	0,6	0,8	-0,3
Klasse 2	1 603	1 736	1 891	1 937	1 903	1 887	0,8	0,9	0,0
Klasse 3	1 284	1 350	1 432	1 415	1 385	1 377	0,5	0,6	-0,4
Klasse 4	1 276	1 315	1 388	1 382	1 369	1 358	0,3	0,5	-0,2
Klasse 5	2 909	2 960	2 980	2 919	2 868	2 856	0,2	0,1	-0,4
Klasse 6	384	387	426	435	424	415	0,1	1,0	-0,2
Klasse 7	827	829	817	778	769	769	0,0	-0,2	-0,6
<i>Landet</i>	<i>9 535</i>	<i>9 911</i>	<i>10 383</i>	<i>10 320</i>	<i>10 143</i>	<i>10 068</i>	<i>0,4</i>	<i>0,5</i>	<i>-0,3</i>

Også når det gjelder fulldyrka areal (tabell 5.4) var det en økning i arealet i de fleste klasser fra 1979 til 1999. Fra 1999 til 2010 har den største årlige reduksjonen vært i klasse 3 (industrikommuner), og den minste reduksjonen vært i klasse 2 (blandede landbruks- og industrikommuner).

Tabell 5.4 Fulldyrka jordbruksareal i de ulike kommuneklassene, og årlig prosentvis endring. 1000 dekar

	1979	1989	1999	2007	2009	2010*	Årlig % - vis endring		
							79–89	89–99	99–10
Klasse 1	1 038	1 152	1 187	1 137	1 106	1 086	1,0	0,3	-0,9
Klasse 2	1 327	1 472	1 520	1 506	1 473	1 453	1,0	0,3	-0,5
Klasse 3	1 040	1 107	1 106	1 049	1 019	1 008	0,6	0,0	-0,9
Klasse 4	1 080	1 146	1 159	1 112	1 095	1 081	0,6	0,1	-0,7
Klasse 5	2 720	2 807	2 774	2 690	2 641	2 626	0,3	-0,1	-0,5
Klasse 6	330	350	363	358	350	344	0,6	0,4	-0,6
Klasse 7	769	785	762	722	712	712	0,2	-0,3	-0,7
<i>Landet</i>	<i>8 304</i>	<i>8 818</i>	<i>8 871</i>	<i>8 574</i>	<i>8 395</i>	<i>8 308</i>	<i>0,6</i>	<i>0,1</i>	<i>-0,7</i>

5.1.3 Jordbruksbedrifter og areal i de ulike virkeområdene for distriktpolitiske virkemidler

For perioden 2007 til 2013 er det innført nytt virkesområde for de distriktpolitiske virkemidlene, jfr. «FOR 2006-12-15 nr. 1455: Forskrift om geografisk virkeområde og bruk av de regional- og distriktpolitiske verkemidla». Den nye inndelingen medfører at 24 nye kommuner omfattes av disse virkemidlene, og at folkemengden innenfor virkeområdene økes fra 24,5 prosent av befolkningen til 27,5 prosent. Landet er nå delt i 4 soner (I –IV), hvor sone I er utenfor virkeområdet mens det er økende støttemuligheter fra sone II til IV. Fra før var landet delt i fem områder (A –E), hvor område E var utenfor virke-

områdene og det var ingen virkemidler i dette området. Det kunne brukes økende grad av virkemidler fra tiltaksområde D til tiltaksområde A.

Virkeområde	Hovedsakelig omfang av området
I	Oslofjord- og Mjøsregionen, Kristiansand-, Stavanger-, Bergens- og Trondheimsregionen.
II	Enkeltkommuner i ytre deler på Sør- og Vestlandet, i tillegg til kommunene Nord- Odal, Øyer, Orkdal og Levanger.
III	Hele Sogn og Fjordane og de fleste kommuner i Møre og Romsdal. Store deler av fylkene Hordaland, Aust- og Vest-Agder og Buskerud. Enkeltkommuner i Østfold, Hedmark og Trøndelag. Bodø og Tromsø.
IV	Finnmark, Troms unntatt Tromsø, Nordland unntatt Bodø. Nordlige deler av fylkene Møre og Romsdal, Oppland og Hedmark. Deler av Trøndelag. Indre deler av fylkene Telemark, Buskerud, Rogaland, Aust-Agder og Hordaland.

Virkeområdene er en inndeling på kommunalt nivå som bygger på en analyse av enkeltkommuners mulighet for arbeidsplassutvikling og sysselsetting.

Tabell 5.5 viser utviklingen i antall jordbruksbedrifter for virkeområdene for distriktpolitiske virkemidler. I perioden 1979–89 var det kommuner med størst støttebehov, sone IV, som hadde størst prosentvis årlig nedgang i antall jordbruksbedrifter. Kommunene i sone I (utenfor virkeområde) hadde lavest nedgang i antall jordbruksbedrifter i samme periode. Fra 1989–99 var det relativt lik nedgang i alle soner, men størst var reduksjonen i sone 1. I perioden 1999-2010 har antall bedrifter i de fire størrelsesgruppene over 200 dekar økt i sone III. Tilsvarende er det økning for arealgruppene over 300 dekar i sone II og IV, og over 500 dekar i sone I.

Tabell 5.5 Antall jordbruksbedrifter fordelt på virkeområdene for distriktspolitiske virkemidler, og årlig prosentvis endring

Jordbruksareal i drift		1979	1989	1999	2009	2010*	Årlig % - vis endring		
							79-89	89-99	99-10
Sone I (utenfor virkeområde)	< 100 ¹⁾	28 102	20 295	9 834	5 025	4 794	-3,2	-7,0	-6,3
	100-199	9 481	9 586	7 343	4 581	4 405	0,1	-2,6	-4,5
	200-299	3 362	3 993	4 177	2 955	2 858	1,7	0,5	-3,4
	300-499	1 864	2 220	2 972	2 877	2 796	1,8	3,0	-0,6
	500-799	458	561	938	1 355	1 384	2,0	5,3	3,6
	≥ 800	106	117	240	674	713	1,0	7,4	10,4
Alle j.bedr.		43 373	36 772	25 504	17 467	16 950	-1,6	-3,6	-3,6
Sone II	< 100 ¹⁾	5 060	3 273	1 688	776	772	-4,3	-6,4	-6,9
	100-199	948	1 133	1 070	665	643	1,8	-0,6	-4,5
	200-299	246	371	469	404	365	4,2	2,4	-2,3
	300-499	105	140	254	366	367	2,9	6,1	3,4
	500-799	16	19	44	118	111	1,7	8,8	8,8
	≥ 800	7	5	7	28	33	-3,3	3,4	15,1
Alle j.bedr.		6 382	4 941	3 532	2 357	2 291	-2,5	-3,3	-3,9
Sone III	< 100 ¹⁾	35 996	24 595	12 830	5 728	5 443	-3,7	-6,3	-7,5
	100-199	5 729	7 939	8 026	5 291	5 153	3,3	0,1	-3,9
	200-299	1 014	1 575	2 654	2 887	2 802	4,5	5,4	0,5
	300-499	386	506	990	1 767	1 771	2,7	6,9	5,4
	500-799	78	95	206	476	477	2,0	8,0	7,9
	≥ 800	19	18	35	168	190	-0,5	6,9	16,6
Alle j.bedr.		43 222	34 728	24 741	16 317	15 836	-2,2	-3,3	-4,0
Sone IV	< 100 ¹⁾	25 575	13 837	6 885	3 107	3 008	-6,0	-6,7	-7,3
	100-199	5 474	6 672	5 847	3 330	3 200	2,0	-1,3	-5,3
	200-299	1 030	1 989	3 067	2 551	2 427	6,8	4,4	-2,1
	300-499	221	400	1 057	1 978	1 942	6,1	10,2	5,7
	500-799	23	39	99	494	523	5,4	9,8	16,3
	≥ 800	2	4	8	87	103	7,2	7,2	26,1
Alle j.bedr.		32 325	22 941	16 963	11 547	11 203	-3,4	-3,0	-3,7
Hele landet	< 100 ¹⁾	94 733	62 000	31 237	14 636	14 017	-4,2	-6,6	-7,0
	100-199	21 632	25 330	22 286	13 867	13 401	1,6	-1,3	-4,5
	200-299	5 652	7 928	10 367	8 797	8 452	3,4	2,7	-1,8
	300-499	2 576	3 266	5 273	6 988	6 876	2,4	4,9	2,4
	500-799	575	714	1 287	2 443	2 495	2,2	6,1	6,2
	≥ 800	134	144	290	957	1 039	0,7	7,3	12,3
Alle j.bedr.		125 302	99 382	70 740	47 688	46 280	-2,3	-3,3	-3,8

* Foreløpige tall

1) Før 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5-100 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1979, 1989 og 1999, beregna totalpopulasjon i 2009 og foreløpige tall fra landbrukstalling i 2010

Tabell 5.6 og 5.7 viser fordelingen av henholdsvis jordbruksareal i drift og fulldyrka areal i drift i de ulike sonene for distriktspolitiske virkemidler. Også her er det korrigert bakover for at enkelte kommuner kan ha skiftet sone pga ny soneinndeling i 2007. Fra 1979 til 1999 hadde sone IV den største

økningen av både jordbruksareal totalt og fulldyrka areal. I 2010 hadde sone IV nesten samme antall dekar jordbruksareal i drift som i 1999. Alle de andre sonene hadde større nedgang i denne perioden.

Tabell 5.6 Jordbruksareal i drift fordelt på virkeområdene for distriktspolitiske virkemidler, og årlig prosentvis endring

	1979	1989	1999	2007	2009	2010*	Årlig % - vis endring		
							79-89	89-99	99-10
Sone I	4 323	4 448	4 520	4 422	4 355	4 336	0,3	0,2	-0,4
Sone II	437	453	480	472	470	462	0,4	0,6	-0,4
Sone III	2 691	2 811	2 974	2 958	2 916	2 895	0,4	0,6	-0,3
Sone IV	2 085	2 199	2 408	2 469	2 401	2 375	0,5	0,9	-0,1
<i>Landet</i>	<i>9 535</i>	<i>9 911</i>	<i>10 383</i>	<i>10 320</i>	<i>10 143</i>	<i>10 068</i>	<i>0,4</i>	<i>0,5</i>	<i>-0,3</i>

Fra 1979 til 1989 var økningen i fulldyrka areal størst i sone IV, og det samme var tilfelle i neste tiårsperiode. Alle soner hadde en nedgang i fulldyrka areal fra 1999 til 2010, og det var liten forskjell mellom sonene.

Tabell 5.7 Fulldyrka areal fordelt på virkeområdene for distriktspolitiske virkemidler, og årlig prosentvis endring

	1979	1989	1999	2007	2009	2010*	Årlig % - vis endring		
							79-89	89-99	99-10
Sone I	3 898	4 051	4 001	3 859	3 791	3 769	0,4	-0,1	-0,5
Sone II	373	388	385	367	363	356	0,4	-0,1	-0,7
Sone III	2 190	2 364	2 399	2 307	2 257	2 229	0,8	0,1	-0,7
Sone IV	1 843	2 015	2 086	2 041	1 984	1 954	0,9	0,3	-0,6
<i>Landet</i>	<i>8 304</i>	<i>8 818</i>	<i>8 871</i>	<i>8 574</i>	<i>8 395</i>	<i>8 308</i>	<i>0,6</i>	<i>0,1</i>	<i>-0,6</i>

5.2 Utviklingen i noen produksjoner

Tabellene nedenfor viser fordelingen på landsdeler for ulike produksjoner og utviklingen de siste årene. I St.prp. nr. 1 (2008–2009) heter det blant annet at «Det skal leggjast til rette for at det norske landbruket kan dekke etterspurnaden etter varer det er naturleg grunnlag for å produsere i Noreg. Det er dei store grasbaserte produksjonane og kornproduksjonen som brukar det aller meste av jordbruksareala i Noreg og legg grunnlaget for dei største delane av verdiskapinga». Tabell 5.8a til d nedenfor viser utviklingen i antall jordbruksbedrifter med planteproduksjon, dvs. korn og oljevekster, poteter, grønnsaker på friland og engareal. Samme

jordbruksbedrift kan ha mer enn én produksjon og antallet jordbruksbedrifter med ulike produksjoner kan ikke summeres til totaltall.

Tabell 5.8a Antall jordbruksbedrifter med korn og oljevekster i landsdelene og andel i prosent

	1979		1989		1999		2009		2010*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Østlandet	28 112	71	23 837	72	16 026	73	10 015	71	9 613	71
Agder og Telemark	3 355	8	2 473	7	1 449	7	725	5	688	5
Rogaland	1 290	3	1 118	3	661	3	363	3	364	3
Vestlandet	522	1	572	2	273	1	173	1	166	1
Trøndelag	6 099	15	5 008	15	3 455	16	2 694	19	2 674	20
Nord-Norge	154	0	96	0	45	0	49	0	48	0
<i>Hele landet</i>	<i>39 532</i>		<i>33 103</i>		<i>21 909</i>		<i>14 019</i>		<i>13 553</i>	

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1979, 1989 og 1999, beregna totalpopulasjon i 2009 og foreløpige tall fra landbrukstelling i 2010

Antall jordbruksbedrifter totalt har gått ned for alle fire planteproduksjonene. For korn har det vært nokså stabil fordeling mellom landsdelene. Når det gjelder potetdyrking, så har Nord-Norge fått en relativt større andel, mens reduksjonen har vært størst for Vestlandet. Det totale antall jordbruksbedrifter som dyrker potet er redusert med 73 prosent fra 1999 til 2010, og antallet er nå om lag 4 prosent av hva det var i 1979.

Tabell 5.8b Antall jordbruksbedrifter med poteter i landsdelene og andel i prosent

	1979		1989		1999		2009		2010*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Østlandet	27 411	31	11 978	31	3 713	36	1 233	39	1 139	41
Agder og Telemark	9 136	10	3 810	10	677	7	181	6	166	6
Rogaland	5 908	7	2 917	8	798	8	255	8	220	8
Vestlandet	21 816	25	9 090	24	1 446	14	332	11	282	10
Trøndelag	11 039	13	4 590	12	1 442	14	392	13	355	13
Nord-Norge	12 087	14	5 773	15	2 184	21	732	23	639	23
<i>Hele landet</i>	<i>87 397</i>		<i>38 158</i>		<i>10 260</i>		<i>3125</i>		<i>2801</i>	

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1979, 1989 og 1999, beregna totalpopulasjon i 2009 og foreløpige tall fra landbrukstelling i 2010

Antall produsenter med grønnsaker har gått sterkt ned, og var i 1999 på 8 prosent av antallet i 1979. Reduksjonen fortsatte etter 1999, og i 2010 utgjorde antall jordbruksbedrifter 49 prosent av antallet i 1999. For hele landet har antall jordbruksbedrifter gått ned med 96 prosent fra 1979 til 2010. For jordbruksbedrifter med grønnsaker er det særlig Østlandet som har økt sin relative andel, mens det er Vestlandet som har hatt den sterkeste reduksjonen i andel jordbruksbedrifter.

Tabell 5.8c Antall jordbruksbedrifter med grønnsaker på friland i landsdelene og andel i prosent

	1979		1989		1999		2009		2010*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Østlandet	8 771	33	2 130	33	1 015	48	682	57	568	55
Agder og Telemark	3 585	14	839	13	210	10	99	8	86	8
Rogaland	2 376	9	742	11	278	13	117	10	106	10
Vestlandet	6 587	25	1 358	21	200	9	93	8	93	9
Trøndelag	2 871	11	626	10	269	13	133	11	125	12
Nord-Norge	2 243	8	821	13	151	7	70	6	59	6
<i>Hele landet</i>	<i>26 433</i>		<i>6 516</i>		<i>2 123</i>		<i>1194</i>		<i>1037</i>	

*Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1979, 1989 og 1999, beregna totalpopulasjon i 2009 og foreløpige tall fra landbrukstelling i 2010

I tabell 5.8d ser vi utviklingen i antall jordbruksbedrifter med engareal i de ulike landsdelene. Det totale antall jordbruksbedrifter som har engareal er redusert med 37 prosent fra 1999 til 2010, og antallet er nå om lag 35 prosent av hva det var i 1979. Tabellen viser at fordelingen mellom landsdelene er stabil over tid. Fra 1979 til 2010 har andelen jordbruksbedrifter med engareal blitt litt redusert på Vestlandet, Agder og Telemark og i Nord-Norge, mens Østlandet, Rogaland og Trøndelag har økt sine andeler noe.

Tabell 5.8d Antall jordbruksbedrifter med engareal og andel i prosent

	1979		1989		1999		2009		2010*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Østlandet	26 374	26	19 398	26	15 417	28	10 941	30	10 691	30
Agder og Telemark	10 425	10	7 612	10	4 864	9	2 833	8	2 781	8
Rogaland	8 366	8	7 157	10	5 893	11	4 222	12	4 107	12
Vestlandet	28 455	28	21 232	28	15 225	27	9 089	25	8 847	25
Trøndelag	13 010	13	9 863	13	8 207	15	5 307	15	5 156	15
Nord-Norge	15 701	15	9 284	12	6 398	11	3 951	11	3 843	11
<i>Hele landet</i>	<i>102 331</i>		<i>74 546</i>		<i>56 004</i>		<i>36 343</i>		<i>35 425</i>	

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1979, 1989 og 1999, beregna totalpopulasjon i 2009 og foreløpige tall fra landbrukstelling i 2010

For fordeling etter størrelsesgrupper, se kapittel 2.2, og for fylkesvis fordeling se <http://www.nilf.no/PolitikkOekonomi/Bm/BFJmateriale.shtml>

Tabellene 5.9a–f nedenfor viser utviklingen i landsdelene for husdyrproduksjonene, dvs. for melkeproduksjon, ammeku, sau, smågris-, egg- og kyllingproduksjon. Antall besetninger går ned for alle produksjonene.

Tabell 5.9a Antall jordbruksbedrifter med melkekyr i landsdelene og andel i prosent

	1979 ¹⁾		1989 ¹⁾		1999		2009		2010*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Østlandet	10 186	26	7 012	24	5 371	24	2 830	24	2 710	24
Agder og Telemark	2 612	7	1 704	6	1 230	5	565	5	540	5
Rogaland	4 186	11	3 732	13	3 094	14	1 738	15	1 645	15
Vestlandet	10 837	28	8 148	28	6 033	27	3 011	26	2 846	26
Trøndelag	6 583	17	5 365	18	4 472	20	2 262	19	2 151	19
Nord-Norge	4 502	12	3 182	11	2 459	11	1 304	11	1 231	11
<i>Hele landet</i>	<i>38 906</i>		<i>29 143</i>		<i>22 659</i>		<i>11 710</i>		<i>11 123</i>	

* Foreløpige tall

1) Tallene inkluderer også eventuelle ammekyr

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1979, 1989 og 1999, beregna totalpopulasjon i 2009 og foreløpige tall fra landbrukstelling i 2010

Tabell 5.9a viser at Trøndelag og Rogaland har fått en større andel av melkekubesetningene etter 1979, mens alle de andre landsdelene har redusert sin andel. Fra 1999 til 2010 har antall jordbruksbedrifter med melkekyr på landsbasis blitt redusert med 51 prosent. Når det gjelder ammekyr, så viser tabell 5.9b at Agder/Telemark, Rogaland og Nord-Norge har økt sin andel etter 1999, mens Østlandet, Vestlandet og Trøndelag har en noe mindre andel. Antall jordbruksbedrifter med ammeku har blitt redusert med 5 prosent i perioden.

Tabell 5.9b Antall jordbruksbedrifter med ammekyr i landsdelene og andel i prosent

	1999		2003		2005		2009		2010*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Østlandet	1 930	35	1 791	32	1 745	33	1 810	34	1 744	34
Agder og Telemark	456	8	453	8	436	8	505	9	502	10
Rogaland	666	12	698	13	602	12	667	13	684	13
Vestlandet	1 111	20	1 250	22	1 123	21	1 039	20	988	19
Trøndelag	906	17	928	17	854	16	801	15	794	15
Nord-Norge	395	7	464	8	474	9	503	9	486	9
<i>Hele landet</i>	<i>5 464</i>		<i>5 584</i>		<i>5 234</i>		<i>5325</i>		<i>5198</i>	

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendig jordbrukstelling i 1999, beregna totalpopulasjon i 2003, 2005 og 2009 og foreløpige tall fra landbrukstelling i 2010

Antall jordbruksbedrifter med sau (tabell 5.9c) er redusert med 35 prosent fra 1999 til 2010, og med 67 prosent fra 1979 til 2010. Den relative andelen i Nord-Norge og på Vestlandet er redusert etter 1979, samtidig som særlig Østlandet og Rogaland har økt sin andel. Fra 1999 til 2010 er det spesielt Rogaland som fortsatt har økt sin relative andel.

Tabell 5.9c Antall jordbruksbedrifter med sau i landsdelene og andel i prosent

	1979		1989		1999		2009		2010*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Østlandet	6 509	15	4 915	17	4 679	21	3 169	21	3 110	21
Agder og Telemark	2 971	7	2 222	8	1 953	9	1 096	7	1 074	7
Rogaland	4 376	10	3 779	13	3 194	14	2 689	18	2 658	18
Vestlandet	16 916	38	10 786	37	8 024	35	4 869	33	4 805	33
Trøndelag	3 428	8	2 084	7	1 836	8	1 293	9	1 285	9
Nord-Norge	10 314	23	5 101	18	3 023	13	1 819	12	1 781	12
<i>Hele landet</i>	<i>44 514</i>		<i>28 887</i>		<i>22 709</i>		<i>14 935</i>		<i>14 713</i>	

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstellinger i 1979, 1989 og 1999, beregna totalpopulasjon i 2009 og foreløpige tall fra landbrukstelling i 2010

Tabell 5.9d viser antall jordbruksbedrifter med purker (inkludert ungpurker). Vi ser at Nord-Norge og Rogaland står for en større andel av jordbruksbedriftene i 2010 enn hva de gjorde i 1979, samtidig som det har blitt en betydelig mindre andel på Østlandet. Fra 1999 til 2010 har den relative andelen på Østlandet fortsatt å gå ned, mens Rogaland har fortsatt å øke sin andel noe. Det totale antall jordbruksbedrifter med purker er redusert med 60 prosent fra 1999 til 2010, og antallet er nå om lag 16 prosent av hva det var i 1979.

Tabell 5.9d Antall jordbruksbedrifter med purker i landsdelene og andel i prosent

	1979		1989		1999		2009		2010*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Østlandet	4 502	51	2 214	42	1 489	41	596	38	537	37
Agder og Telemark	434	5	240	5	163	4	67	4	61	4
Rogaland	1 258	14	939	18	705	19	345	22	323	22
Vestlandet	912	10	622	12	390	11	158	10	143	10
Trøndelag	1 661	19	1 021	20	692	19	303	19	290	20
Nord-Norge	147	2	193	4	237	6	115	7	106	7
<i>Hele landet</i>	<i>8 914</i>		<i>5 229</i>		<i>3 676</i>		<i>1 584</i>		<i>1 460</i>	

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1979, 1989 og 1999, beregna totalpopulasjon i 2009 og foreløpige tall fra landbrukstelling i 2010

Tabell 5.9e og tabell 5.9f viser antall jordbruksbedrifter med hhv. verpehøns og slaktekyllinger. Når det gjelder verpehøns, så ser vi at totalt antall jordbruksbedrifter har vært nedadgående i hele perioden fra 1979 til 2010. Tabellen viser også at særlig Rogaland, men også Vestlandet og Nord-Norge, står for en større andel av jordbruksbedriftene i 2010 enn hva de gjorde i 1979. Samtidig har det blitt en mindre andel på Østlandet, Agder og Telemark og i Trøndelag. Fra 1999 til 2010 var fordelingen mellom landsdelene nokså stabil, men antallet ble redusert med 55 prosent i perioden. I 2010 var antallet om lag 12 prosent av hva det var i 1979.

Tabell 5.9e Antall jordbruksbedrifter med verpehøns i landsdelene og andel i prosent

	1979		1989		1999		2009		2010*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Østlandet	5 365	37	1 837	31	1 293	32	602	32	603	33
Agder og Telemark	1 557	11	648	11	430	11	161	9	161	9
Rogaland	1 913	13	1 046	18	645	16	330	18	319	17
Vestlandet	2 825	19	1 146	19	828	20	368	20	365	20
Trøndelag	1 945	13	767	13	442	11	206	11	208	11
Nord-Norge	1 034	7	486	8	426	10	188	10	171	9
<i>Hele landet</i>	<i>14 655</i>		<i>5 930</i>		<i>4 064</i>		<i>1 855</i>		<i>1 827</i>	

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1979, 1989 og 1999, beregna totalpopulasjon i 2009 og foreløpige tall fra landbrukstelling i 2010

Når det gjelder jordbruksbedrifter med slaktekylling (tabell 5.9f) så har antallet økt med ca. 24 prosent fra 2001 til 2009. Økningen har vært størst i Trøndelag. Østlandet har redusert sin relative andel fra 55 til 45 prosent i perioden.

Tabell 5.9f Antall jordbruksbedrifter med slaktekylling i landsdelene og andel i prosent

	2001		2003		2008		2009	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Østlandet	279	55	257	53	290	46	283	45
Agder og Telemark	14	3	15	3	11	2	12	2
Rogaland	84	16	77	16	111	18	113	18
Vestlandet	27	5	27	6	18	3	16	3
Trøndelag	102	20	103	21	196	31	206	33
Nord-Norge	5	1	3	1	2	0	2	0
<i>Hele landet</i>	<i>511</i>		<i>482</i>		<i>628</i>		<i>632</i>	

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Den beregna totalpopulasjon.

For fordeling etter størrelsesgrupper, se kapittel 2.2, og fylkesvis fordeling se

<http://www.nilf.no/PolitikkOekonomi/Bm/BFJmateriale.shtml>

5.3 Sysselsetting

Tabell 5.10 viser utviklingen i folkemengde, antall sysselsatte i alt¹⁷, antall sysselsatte normalårsverk i alt¹⁸ og antall årsverk i jordbruket på landsbasis. Statistisk Sentralbyrå (SSB) foretok i 2006 en hovedrevisjon av Nasjonalregnskapet, noe som medførte nye beregninger av sysselsetting helt tilbake til 1970. I 2006 forandret også SSB vilkårene for å inngå i Arbeidskraftundersøkelsen. Aldersgrensen ble senket fra 16 til 15 år, og aldersdefinisjonen ble endret fra «alder ved utgangen av året» til «alder på referansetidspunktet for undersøkelsen».

Folketallet har økt gjennom hele perioden, og var i 2010 4,8 mill. innbyggere. Det er registrert en sammenhengende økning i antall sysselsatte fra 1993 til 2009, bortsett fra en liten reduksjon fra 2002 til 2003. Fra 2009 til 2010 var det ingen endring i antall sysselsatte. Arbeidsforbruket i jordbruket har en sammenhengende nedgangstrend etter 2. verdenskrig. I 2010 var andel årsverk i jordbruket på 2,5 prosent av antall sysselsatte normalårsverk.

¹⁷ Nasjonalregnskapets tall for sysselsetting ligger noe høyere enn Arbeidskraftundersøkelsens tall, fordi nasjonalregnskapstall også inkluderer utenlandske arbeidstakere på norske skip i utenriksfart. Deltidsansatte er inkludert i antall sysselsatte.

¹⁸ Antall sysselsatte normalårsverk er definert som antall heltidsregnede inntektsmottakere i produktiv virksomhet (dvs. at deltidsansatte er omregnet til heltids ved å bruke del av full post eller dellønnsbrøk som vekt).

Tabell 5.10 Folkemengde, sysselsatte i alt og årsverk i alt i jordbruket. 1000 stk.

	1985	1990	1999	2003	2009	2010
Folkemengde per 1.1. ¹⁾	4 146	4 233	4 445	4 552	4 799	4 858
Personer 16–74 år ²⁾	3 004	3 094	3 183	3 257	3 559	3 618
Sysselsatte i alt ²⁾	2 014	2 030	2 258	2 267	2 508	2 508
Sysselsatte i % av befolkningen, 15–74 år ²⁾	67,0	65,6	71,0	69,6	70,5	69,3
Sysselsatte normalårsverk ³⁾	1 763	1 784	1 975	1 960	2 230	2 216
Årsverk i jordbruket ifølge BFJ	114,6	98,7	81,6	72,1	57,3	55,0
Andel årsverk i jordbruket ⁴⁾ , %	6,5	5,5	4,1	3,7	2,6	2,5

1) Statistisk sentralbyrå. Befolkningsstatistikk

2) Statistisk sentralbyrå. Arbeidskraftundersøkelsen

3) Statistisk sentralbyrå. Nasjonalregnskapet

4) Årsverk i jordbruket ifølge BFJ i forhold til totalt antall normalårsverk i Nasjonalregnskapet

For fylkesvis fordeling og fordeling på landsdeler for sysselsatte og for arbeidsforbruk i jordbruket, se <http://www.nilf.no/PolitikkOekonomi/Bm/BFJmateriale.shtml>

5.4 Utviklingen i arbeidsforbruket i jordbruket

Utviklingen i arbeidsforbruket henger sammen med utviklingen i antall jordbruksbedrifter som er tatt opp i kapittel 5.1. I dette kapitlet ser vi på utviklingen i arbeidsforbruk for de samme kategoriene som er brukt for utviklingen i jordbruksbedrifter. I kapittel 5.4.4 viser vi også utviklingen av leid hjelp i forhold til total arbeidsinnsats på bruket.

5.4.1 Landsdelsnivå

Tabell 5.11 viser registrert arbeidsforbruk for menn og kvinner i jordbruket med årlig prosentvis endring i perioden 1986 til 2009. Arbeidsforbruket blir stort sett registrert annethvert år. Registreringene følger ikke kalenderåret, og oppgaver for 2009 er derfor fra første halvår dette året og annet halvår i året før. Disse registreringene vil avvike noe fra Totalkalkylen for jordbruket sine beregninger av arbeidsforbruket, etter som Totalkalkylen også inkluderer pelsdyrnæringen i sine beregninger.

I 1989 gikk tallet på timer i et årsverk ned fra 1 975 til 1 875 timer. I 2001 ble et årsverk satt til 1 860 timer, mens det f.o.m. 2002 har vært på 1 845 timer. Nedgangen i arbeidsforbruk fra 1986 til 2010 inkluderer også nedgangen i timer per årsverk.

På landsbasis er nedgangen i arbeidsforbruket minst for perioden 1990–1999, og størst i perioden 1999 til 2007. I alle tre perioder har mengden arbeid utført av kvinner blitt mer reduserte enn arbeidsmengde for menn, men forskjellen i reduksjon har blitt mindre etter hvert. Relativt sett har menns andel av den totale arbeidsinnsatsen økt og kvinners avtatt i perioden 1986 til 2009.

I perioden 1999 til 2009 i landsdelene Vestlandet, Trøndelag og Nord-Norge ble arbeidsmengden til kvinnene redusert mer enn arbeidsmengde

utført av menn. Den totale arbeidsmengden har fra 1999 til 2009 blitt mest redusert på Vestlandet, og minst i Rogaland.

I 2003, 2007 og 2009 er det registrert henholdsvis 1 147, 1 248 og 3 481 årsverk utført av selvstendige næringsdrivende som ikke er fordelt etter kjønn. Disse timene er i tabellene nedenfor fordelt på mann/kvinne med samme forhold som de kjønnsfordelte timene.

Tabell 5.11 Registrert arbeidsforbruk for menn og kvinner i jordbruket fordelt på landsdeler. 1000 årsverk¹⁾

		1986	1990	1999	2003	2007	2009	Årlig % - vis endring		
								86-90	90-99	99-09
Østlandet	Menn	26,1	23,7	19,5	17,7	15,4	14,4	-2,3	-2,1	-3,0
	Kvinner	9,2	7,6	6,3	5,8	5,0	4,4	-4,7	-2,1	-3,5
	Sum	35,3	31,3	25,8	23,5	20,4	18,7	-2,9	-2,1	-3,1
Agder og Telemark	Menn	5,1	4,4	3,5	3,1	2,6	2,3	-3,6	-2,6	-3,8
	Kvinner	2,1	1,5	1,2	1,1	0,9	0,8	-7,4	-2,8	-3,7
	I alt	7,2	5,9	4,7	4,2	3,5	3,2	-4,7	-2,7	-3,8
Rogaland	Menn	9,5	8,7	7,0	6,7	5,7	5,3	-2,3	-2,4	-2,7
	Kvinner	3,1	2,7	2,3	2,2	2,0	1,6	-3,5	-1,9	-3,5
	I alt	12,6	11,4	9,3	8,9	7,6	6,9	-2,6	-2,2	-2,9
Vestlandet	Menn	19,0	17,7	13,9	11,9	9,9	8,7	-1,8	-2,6	-4,6
	Kvinner	7,7	6,9	4,8	4,0	3,2	2,8	-2,7	-3,9	-5,4
	Sum	26,5	24,6	18,5	15,9	13,1	11,5	-1,8	-3,1	-4,8
Trøndelag	Menn	12,8	11,3	9,8	8,8	7,3	6,6	-3,2	-1,6	-3,8
	Kvinner	4,6	3,8	3,0	2,5	2,2	1,9	-4,6	-2,7	-4,4
	Sum	17,3	15,1	12,5	11,3	9,5	8,5	-3,4	-2,0	-3,9
Nord-Norge	Menn	7,9	7,4	6,1	5,5	4,7	4,0	-1,6	-2,1	-4,1
	Kvinner	3,4	2,8	2,2	2,0	1,7	1,4	-4,4	-2,9	-4,4
	Sum	11,2	10,2	8,3	7,5	6,4	5,4	-2,2	-2,3	-4,1
Landet	Menn	80,4	73,2	59,8	53,7	45,5	41,4	-2,3	-2,2	-3,6
	%	73	74	75	75	75	76			
	Kvinner	30,1	25,4	19,7	17,6	15,0	12,8	-4,2	-2,8	-4,2
	%	27	26	25	25	25	24			
	Sum	110,5	98,5	79,5	71,4	60,5	54,2	-2,8	-2,4	-3,8

1) 1975 timer per årsverk til 01.07.1989 og 1875 timer per årsverk til 1999. 1860 timer for 2001 og 1845 timer fra 2003, 2007 og 2009

I denne tabellen er ca 3500 årsverk utført av selvstendig næringsdrivende inkludert i tallene.

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Utvalgstillingene og den fullstendige jordbrukstillingen for 1999.

For fylkesvis fordeling, se <http://www.nilf.no/PolitikkOekonomi/Bm/BFJmateriale.shtml>

Tabell 5.12 viser utviklingen i jordbrukets andel av sysselsettingen i regionene. Dette er beregnet ved at jordbrukets arbeidsforbruk målt i årsverk er relatert til antall sysselsatte i alt i regionen. Størrelsene er derved ikke helt sammenlignbare. I antall sysselsatte inngår også deltidsansatte med mindre enn et årsverk. Et årsverk i jordbruket er ikke synonymt med en sysselsatt. Dels vil en del brukere arbeide utover ett årsverk, og dels vil det være deltidsarbeidsplasser i jordbruket som i det øvrige næringsliv. Det er også vanlig med yrkeskombinasjoner blant brukere. Med dette utgangspunktet vil ikke de absolutte tallene gi et reelt bilde, men gi mulighet for å sammenholde utviklingen mellom områder og i tid.

Tabell 5.12 Jordbrukets andel av sysselsettingen målt ved registrert arbeidsforbruk i årsverk i jordbruket relativt til antall sysselsatte i regionen totalt¹⁾. prosent

		1997	1999	2003	2007	2009
Østlandet	Menn	3,8	3,5	3,2	2,6	2,4
	Kvinner	1,4	1,3	1,1	0,9	0,8
	I alt	2,7	2,4	2,2	1,8	1,6
Agder og Telemark	Menn	3,4	3,2	2,9	2,2	2,0
	Kvinner	1,3	1,3	1,2	0,9	0,8
	I alt	2,5	2,3	2,1	1,6	1,4
Rogaland	Menn	7,4	6,8	6,5	4,9	4,4
	Kvinner	3,0	2,6	2,5	1,9	1,5
	I alt	5,4	4,9	4,6	3,5	3,0
Vestlandet	Menn	7,5	6,5	5,7	4,3	3,7
	Kvinner	3,4	2,5	2,0	1,6	1,4
	I alt	5,6	4,7	4,0	3,1	2,6
Trøndelag	Menn	9,8	9,6	8,5	6,6	5,8
	Kvinner	3,6	3,2	2,6	2,2	1,9
	I alt	7,0	6,6	5,7	4,5	3,9
Nord-Norge	Menn	5,4	5,0	4,8	3,9	3,4
	Kvinner	2,2	2,1	1,7	1,6	1,2
	I alt	3,9	3,7	3,3	2,8	2,4
<i>Hele landet</i>	<i>Menn</i>	<i>5,4</i>	<i>4,9</i>	<i>4,5</i>	<i>3,5</i>	<i>3,1</i>
	<i>Kvinner</i>	<i>2,1</i>	<i>1,8</i>	<i>1,5</i>	<i>1,3</i>	<i>1,1</i>
	<i>I alt</i>	<i>3,9</i>	<i>3,5</i>	<i>3,1</i>	<i>2,5</i>	<i>2,2</i>

1) Sammenligningen avviker noe fra faktiske forhold, da en sysselsatt i gjennomsnitt arbeider mindre enn ett årsverk

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Utvalgstellene og den fullstendige jordbrukstelingen for 1999.

Det framgår av tabell 5.12 at jordbruket har større betydning for sysselsetting for menn enn for kvinner. Målt på denne måten er jordbrukets betydning for sysselsettingen avtagende i alle regioner. Sysselsettingsvirkningen er relativt størst i Trøndelag og minst i Agder/Telemark og på Østlandet.

5.4.2 Kommuneklasser

Tabell 5.13 viser utviklingen i arbeidsforbruket etter kommuneklasser for årene 1990, 1995, 1999, 2003, 2007 og 2009. Kommuneklassene er beskrevet nærmere i kapittel 5.1.2.

I perioden 1990 til 1999 var det de sentrale tjenesteytingskommuner, klasse 7, og mindre sentrale blandede tjenesteytings- og industrikommuner, klasse 4, som opplevde den største årlige prosentvise nedgangen i arbeidsforbruket totalt. Ser vi på arbeidsforbruket til mennene, så var det også her de sentrale tjenesteytingskommuner, klasse 7, som hadde størst årlig reduksjon. For kvinnene var det de mindre sentrale blandede tjenesteytings- og industrikommuner, klasse 4, som hadde størst reduksjon i perioden.

I den siste perioden var det primærnæringskommunene, klasse 1, som hadde størst årlig prosentvis nedgang for kvinner, og klasse 4 for menn. Klasse 7, dvs. sentrale tjenesteytingskommuner, hadde i sum minst reduksjon når det gjelder det totale arbeidsforbruket.

Tabell 5.13 Registrert arbeidsforbruk for menn og kvinner i jordbruket fordelt på kommune-klasser. 1000 årsverk

		1990	1995	1999	2003	2007	2009	Årlig %-vis endring	
								1990-99	1999-09
Klasse 1	Menn	12,5	11,6	10,5	9,3	7,7	6,4	-1,9	-4,9
	Kvinner	4,9	4,1	3,7	3,4	2,7	2,1	-3,0	-5,6
	Sum	17,4	15,7	14,3	12,7	10,3	8,5	-2,2	-5,1
Klasse 2	Menn	15,8	14,7	13,3	12,1	10,2	8,8	-1,9	-4,0
	Kvinner	5,6	4,9	4,3	3,9	3,2	2,6	-2,8	-4,9
	Sum	21,3	19,6	17,6	16,0	13,4	11,4	-2,1	-4,2
Klasse 3	Menn	11,1	10,0	9,0	7,9	6,8	5,5	-2,4	-4,8
	Kvinner	3,7	3,4	2,9	2,6	2,3	1,7	-2,8	-5,2
	Sum	14,9	13,4	11,9	10,5	9,1	7,1	-2,5	-5,0
Klasse 4	Menn	10,4	9,8	8,3	7,3	6,4	5,0	-2,4	-5,0
	Kvinner	3,9	3,6	2,8	2,3	2,2	1,7	-3,4	-5,0
	Sum	14,3	13,4	11,2	9,7	8,6	6,6	-2,7	-5,1
Klasse 5	Menn	16,0	15,0	12,8	11,6	9,8	8,5	-2,4	-4,0
	Kvinner	4,9	4,6	4,0	3,7	3,2	2,6	-2,1	-4,2
	Sum	20,8	19,6	16,8	15,3	13,0	11,1	-2,3	-4,1
Klasse 6	Menn	3,3	3,1	2,7	2,7	2,2	1,8	-2,4	-3,9
	Kvinner	1,2	1,0	0,9	0,9	0,7	0,6	-3,3	-3,9
	Sum	4,5	4,1	3,6	3,6	2,9	2,3	-2,6	-4,3
Klasse 7	Menn	4,1	3,7	3,1	2,7	2,5	2,1	-2,8	-4,0
	Kvinner	1,2	1,2	1,0	0,8	0,8	0,8	-2,3	-2,2
	Sum	5,3	4,8	4,1	3,6	3,3	2,9	-2,7	-3,5
<i>Hele landet</i>	<i>Menn</i>	<i>73,2</i>	<i>67,9</i>	<i>59,8</i>	<i>53,7</i>	<i>45,5</i>	<i>38,0</i>	<i>-2,2</i>	<i>-4,4</i>
	<i>Kvinner</i>	<i>25,4</i>	<i>22,7</i>	<i>19,7</i>	<i>17,6</i>	<i>15,0</i>	<i>11,8</i>	<i>-2,8</i>	<i>-5,0</i>
	<i>Sum</i>	<i>98,5</i>	<i>90,6</i>	<i>79,5</i>	<i>71,4</i>	<i>60,5</i>	<i>49,8</i>	<i>-2,4</i>	<i>-4,6</i>

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Utvalgstillingene og den fullstendige jordbrukstillingen i 1999.

5.4.3 Virkeområder for distriktspolitiske virkemidler

Tabell 5.14 viser utviklingen for virkeområdene for distriktspolitiske virkemidler. De ulike sonene er nærmere omtalt i kapittel 5.1.3. Virkemidlene trappes opp i rekken fra I til IV, slik at sone IV har de mest omfattende distriktspolitiske virkemidlene. Sone I ligger utenfor virkeområdet, og det er ikke distriktspolitiske virkemidler i dette området.

Tabell 5.14 Registrert arbeidsforbruk for menn og kvinner i jordbruket fordelt på virkeområder for distriktspolitiske virkemidler. 1000 årsverk

		1990	1995	1999	2003	2007	2009	Årlig %-vis endring	
								1990–99	1999–09
Sone I	Menn	25,3	23,3	20,4	18,5	15,9	13,7	-2,4	-3,9
	Kvinner	7,5	7,1	6,3	5,7	5,2	4,2	-1,9	-4,0
	Sum	32,7	30,4	26,7	24,2	21,0	17,9	-2,3	-3,9
Sone II	Menn	3,5	3,2	2,9	2,6	2,3	1,8	-1,9	-4,7
	Kvinner	1,2	1,1	0,9	0,8	0,7	0,5	-3,4	-5,5
	Sum	4,7	4,3	3,8	3,4	3,1	2,3	-2,3	-4,9
Sone III	Menn	25,2	23,1	20,2	18,1	15,1	12,5	-2,4	-4,7
	Kvinner	9,4	8,3	6,9	6,0	5,0	4,0	-3,4	-5,3
	Sum	34,6	31,5	27,1	24,1	20,1	16,5	-2,7	-4,9
Sone IV	Menn	19,2	18,2	16,3	14,5	12,2	10,0	-1,8	-4,8
	Kvinner	7,3	6,2	5,6	5,1	4,1	3,2	-2,9	-5,4
	Sum	26,5	24,4	21,9	19,6	16,3	13,3	-2,1	-4,8
Hele landet	Menn	73,2	67,9	59,8	53,7	45,5	38,0	-2,2	-4,4
	Kvinner	25,4	22,7	19,7	17,6	15,0	11,9	-2,8	-4,9
	Sum	98,5	90,6	79,5	71,4	60,5	49,9	-2,4	-4,5

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Utvalgstillingene og den fullstendige jordbrukstillingen i 1999.

Virkemiddelområdene er ikke statiske og endringer vil påvirke sammenlignbarheten over tid.

5.4.4 Utvikling annen arbeidshjelp

Tabell 5.15 viser andelen «annen arbeidshjelp» i forhold til total arbeidsinnsats på bruket for årene 1999 og 2010. Tabellen har kun med tall for personlige brukere. Upersonlige brukere, som f.eks. deltakere i ans/da er ikke med. I 1999 utgjorde leid hjelp i gjennomsnitt 9,1 prosent av arbeidsinnsatsen på bruket, og i 2010 var tilsvarende andel 11,5. Vestfold hadde den høyeste andelen av leid hjelp både i 1999 og i 2010

Det er brukene fra 5-49 dekar som har den største økningen av leid hjelp. Hovedårsaken til det er sannsynligvis at det på en stor del av disse brukene

drives intensive produksjoner som grønnsaker og bær, noe som krever stor arbeidsinnsats i en kort periode av året.

Tabell 5.15 Andel «annen arbeidshjelp» i forhold til total arbeidsinnsats på bruket

	1999	2010*
	11,1	13,2
Akershus/Oslo	13,1	14,9
Hedmark	12,8	15,0
Oppland	8,8	10,2
Buskerud	14,4	19,2
Vestfold	17,8	23,9
Telemark	8,6	12,5
Aust-Agder	12,8	12,8
Vest-Agder	7,6	14,8
Rogaland	8,8	12,6
Hordaland	6,4	6,6
Sogn og Fjordane	5,2	8,5
Møre og Romsdal	6,5	7,5
Sør-Trøndelag	7,6	8,6
Nord-Trøndelag	9,6	11,6
Nordland	8,1	9,0
Troms	7,1	7,1
Finnmark	7,9	9,6
Hele landet	9,1	11,5
Jordbruksareal i drift		
0 - 4 dekar jbr. i drift	32,5	18,5
5 - 49 dekar jbr. i drift	9,6	19,9
50 - 99 dekar jbr. i drift	6,0	10,9
100 - 199 dekar jbr. i drift	7,3	7,2
200 - 499 dekar jbr. i drift	10,1	10,3
500 dekar jbr. i drift og mer	23,7	20,3

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå

5.5 Alder på bruker

Tabell 5.16 gir en oversikt over aldersfordelingen, og tabell 5.16 viser gjennomsnittsalderen på personlige brukere etter størrelsen på jordbruksbedriftene.

Tabell 5.156 Personlig brukere etter alder. Antall og prosent

Aldersgruppe	1979	1989	1999	2009	2010*
-39	27 811	26 233	17 923	8 444	7 914
%	22	27	26	19	18
40-49	24 093	26 155	20 447	13 142	12 663
%	19	27	29	29	29
50-59	31 914	20 975	19 276	13 261	12 972
%	26	21	28	30	30
60-65	18 587	11 898	7 074	6 469	6 256
%	15	12	10	14	14
66-69	9 466	5 898	2 907	2 140	2 273
%	8	6	4	5	5
over 70	12 553	7 430	2 332	1 196	1 379
%	10	8	3	3	3
Totalt	124 424	98 589	69 959	44 652	43 457

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1979, 1989 og 1999, beregna totalpopulasjon i 2009 og foreløpige tall fra landbrukstelling i 2010

For fylkesvis fordeling, se <http://www.nilf.no/PolitikkOkonomi/Bm/BFJmateriale.shtml>

Antall brukere har gått ned i hele perioden og gjennomsnittsalderen har gått litt opp de siste årene. Brukere mellom 40 og 60 år utgjør en større andel i 2010 enn i 1979. Andelen brukere over 60 år har blitt betydelig mindre de siste årene enn den var først i perioden.

I hovedsak går gjennomsnittsalderen på bruker ned med økende bruksstørrelse (tabell 5.17). I perioden fra 1979 til 1989 gikk gjennomsnittsalderen ned for brukere i de fleste bruksstørrelser. Gjennomsnittsalderen gikk ned for jordbruksbedrifter over 300 dekar og for den minste arealgruppen i perioden fra 1989 til 1999. Fra 1999 til 2010 har gjennomsnittsalderen gått opp for alle bruksstørrelser.

Tabell 5.167 Gjennomsnittlig alder på brukere etter arealgrupper

Størrelsesgruppe	1979	1989	1999	2009	2010*
< 100 ¹⁾	53,5	51,4	50,3	51,9	52,2
100–199	47,3	46,0	46,9	50,4	50,7
200–299	46,1	45,2	45,4	48,7	49,2
300–499	45,7	45,6	45,2	47,6	47,9
500–799	45,3	45,6	45,3	47,2	47,4
≥ 800	45,4	45,1	46,0	47,1	47,3
Alle jordbruksbedrifter	51,9	49,3	48,0	49,9	50,2

* Foreløpige tall

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–100 dekar

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstelling i 1979, 1989 og 1999, beregna totalpopulasjon i 2009 og foreløpige tall fra landbrukstelling i 2010

For fylkesvis fordeling, se <http://www.nilf.no/PolitikkOekonomi/Bm/BFJmateriale.shtml>

5.6 Eiendomsoverdragelse og rekruttering

Landbruksregisteret registrerer antall landbrukseiendommer. Landbrukseiendommene er f.o.m. 2007 knyttet opp mot GAB-registeret¹⁹ der en innhenter opplysninger om eierforhold og bebyggelse. Det er i 2008 ca. 189 000 landbrukseiendommer med minst 5 daa eid jordbruksareal og/eller minst 25 daa produktivt skogareal. 173 000 av disse har minst 5 daa eid jordbruksareal. Antall eiendommer er noe redusert de seinere årene. Skog og landskap arbeider for tida med å lage gårdskart for de fleste landbrukseiendommene. Det arbeidet medfører endringer som ikke er blitt registrert tidligere, både for arealer og for antall eiendommer.

Tabell 5.18 gir en oversikt over antall eiendommer med minst 5 dekar eid jordbruksareal og antall eiere. På 70 prosent av eiendommene er det mannlig eier, mens kvinner eier 24 prosent av eiendommene. På de resterende eiendommene er eieren for eksempel et aksjeselskap, annet selskap, utenlandsk eier, en personlig eier som er død eller eier ikke er oppgitt. Samme eier kan ha hjemmel til flere grunneiendommer. Alt som tilhører samme eier i en kommune hører til samme landbrukseiendom uten hensyn til om den omfatter flere matrikelnumre (grunneiendommer). En jordbruksbedrift omfatter alt som blir drevet som en enhet, under en ledelse og med felles bruk av produksjonsmidler. Jordbruksbedriften er uavhengig av kommunegrenser og kan omfatte arealer på en eller flere landbrukseiendommer, dvs. både eide og leide arealer. Antall landbrukseiendommer er derfor langt høyere enn antall jordbruksbedrifter

¹⁹ GAB er et offentlig register over Grunneiendommer, Adresser og Bygninger i Norge. Registeret ble opprettet i forbindelse med innføringen av delingsloven den 1. januar 1980 og forvaltes av Statens kartverk.

Tabell 5.18 Antall landbrukseiendommer med minst 5 daa eid jordbruksareal januar 1999 og desember 2009, eiere i desember 2009 og antall jordbruksbedrifter og personlige brukere i 2009

Eiendoms- størrelse	Eiendommer i alt		Eiere, 2009			Antall jordbruks - bedrifter	Brukere, 2009		
	1999	2009	Mann	Kvinn e	Ups. o.a.		Mann	Kvinne	Ups. o.a.
< 100 daa	143 207	135 632	91 088	35 686	8 858	14 636	10 867	2 301	1 468
%	80	78	67	26	7	31	74	16	10
100–199 daa	25 553	24 987	19 924	4 385	678	13 867	11 543	2 035	289
%	14	14	80	18	3	29	83	15	2
200–299 daa	6 972	7 675	6 163	1 285	227	8 797	7 397	1 087	313
%	4	4	80	17	3	18	84	12	4
300–499 daa	3 057	3 738	3 028	557	153	6 988	5 845	692	451
%	2	2	81	15	4	15	84	10	6
500–799 daa	633	798	605	122	71	2 443	1 956	184	303
%	0	0	76	15	9	5	84	8	12
> 800 daa	176	173	110	21	42	957	710	35	212
%	0	0	64	12	24	2	74	4	22
<i>Landet</i>	<i>179 598</i>	<i>173 003</i>	<i>120 918</i>	<i>42 056</i>	<i>10 029</i>	<i>47 688</i>	<i>38 318</i>	<i>6 334</i>	<i>3 036</i>
%	100	100	70	24	6	100	80	13	6

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Eieropplysninger er hentet fra GAB (tinglyste hjemmelshavere). Den beregnede totalpopulasjon for antall jordbruksbedrifter og brukere i 2009.

I tillegg er det ca. 12 000 rene skogeiendommer med minst 25 dekar produktivt skogareal.

Fra og med 1. september 2001 økte konsesjonsgrensen for bebygde eiendom fra 5 til 20 dekar²⁰ totalareal. Dette medførte at 16 prosent av landbrukseiendommene hadde mindre areal enn konsesjonsgrensen. Fra 1. januar 2004 fikk vi ny konsesjonslov²¹ som hevet konsesjonsgrensen ytterligere. Arealgrensen ble 100 dekar totalareal, så lenge det er under 20 dekar fulldyrket jord på bebygde eiendommer. Fra 1. januar 2010 ble arealgrensen ytterligere utvidet, og grensene er nå 25 dekar fulldyrka eller overflatedyrka jord eller 100 dekar totalt. Alle utvidelser medfører at enda flere eiendommer blir konsesjonsfrie.

²⁰ Innst. S. nr. 167 (1999-2000)

²¹ Lov 2003-11.28 nr 98: Lov om konsesjon ved erverv av fast eiendom (konsesjonsloven) mv.

5.7 Bygdeutvikling

Yrkeskombinasjoner er vanlig i landbrukshusholdene og flere henter inntekt utenom garden og jordbruket. Inntektskombinasjoner kan være stabile tilpasninger og gjør at små jordbruksbedrifter ikke nødvendigvis er marginale og på vei mot nedleggelse eller fraflytting. Jordbrukseiendommene kan være en avgjørende bosettingsfaktor i kommunene og ha positive ringvirkninger på det øvrige næringsliv.

Fra og med 1988 er det bevilget betydelige BU-midler, der formålet er å skape grunnlag for ny og lønnsom næringsutvikling på bygdene både innen landbruket og i tilknytting til landbruket. I forskrift fastsatt av Landbruksdepartementet 28. januar 2009 fastslås det at formålet med BU-midlene er «å legge til rette for langsiktig og lønnsom verdiskaping, samt desentralisert bosetting med utgangspunkt i landbrukets ressurser generelt og landbrukseiendommen spesielt. Forskriften skal også legge til rette for et landbruk der kvinner og menn gis like muligheter». BU-midlene er det viktigste økonomiske virkemidlet til Landbruks- og matdepartementet for å nå målet om næringsutvikling i og i tilknytning til landbruket.

Både de sentrale og fylkesvise bygdeutviklingsmidler forvaltes av Innovasjon Norge, mens Fylkesmennene forvalter de fylkesvise utviklings- og tilretteleggingsmidler.

BU-midlene ble fra og med 1993 gjort landsdekkende og omfatter fra 1994 både midler rettet mot nye næringer og midler knyttet til investeringer i tradisjonelt jord- og hagebruk. De inkluderer i dag blant annet tilskudd til utrednings- og tilretteleggingstiltak, etablererstipend, tilskudd til bedriftsutvikling, tilskudd og rentestøtte til investeringer, samt tilskudd til mindre investeringer i forbindelse med generasjonsskifte, til praktikantordning og til andre tiltak. Fra og med 1998 ble det gitt egne midler til grøfting, første året i Nord-Norge og Namdalen og de to neste årene til alle fylkene.

Midlene til fylkene fordeler seg slik som vist i tabell 5.20. Midlene gis på to nivåer. Et som forvaltes av Innovasjon Norge, og et som forvaltes på fylkesplan av Fylkesmannen. I 2003 ble ordningen med BU-lån (investeringslån) avviklet, og erstattet med en ny ordning med rentestøtte.

Fra 2004 ble det gjennomført et 4-årig prosjekt med regionale BU-midler i Oppland, forvaltet av regionrådene for Valdres og Nord-Gudbrandsdal. Dette prosjektet ble evaluert i LU-rapport nr 5-2007, og rapporten konkluderer med at «Erfaringene fra Valdres og Nord-Gudbrandsdal tilsier at BU-midler med fordel kan forvaltes på et lavere nivå enn hos statlige organer på fylkesnivå». Ifølge Strategier for landbruksrelatert næringsutvikling²², ble det ved utgangen av 2007 klart at prosjektet ble forlenget i to år, dvs. det var fungerende også i 2008 og 2009. Strateginotatet sier videre at ordningen med lokal forvaltning videreføres også etter 2009.

Tabell 5.19 viser en oversikt over søknader om BU-midler til Innovasjon Norge. Antall søknader har i hovedsak gått ned de siste årene, først og fremst fordi det foretas en grundig siling av prosjekter på kommuneplanet for å

²² Strateginotat utarbeidet av Landbruksforum i Oppland 19.02.2009

utnytte de knappe rammene best mulig. De sakene som innvilges støtte er også gjennomgående større enn for noen år tilbake.

Tabell 5.179 Søknader om BU-midler

	1995	1999	2008	2009	2010
Antall søknader ¹⁾	4 027	9 315	2 424	2 635	2 402
Antall innvilgede søknader	3 357	8 527	2 134	2 359	2 147
Andel innvilget, i %	83	91	88	90	89

1) Søknader om risikolån (ikke BU-midler) inngår også i tallene, men bare tapsfondsavsetningene for disse lånene dekkes av BU-midlene.

Kilde: Innovasjon Norge

I 2004 ble det innført en ny ordning, hvor Innovasjon Norge (IN) bidrar med rentestøtte til investeringslån. IN gir tilsagn om en låneramme, som er et uttrykk for hvor stort lån (oftest i privat bank) som IN vil være med å subsidiere med rentestøtte. Det er bare selve rentestøtten som er BU-midler. Tabell 5.20 viser en oversikt over tildeling av BU-midler og lånerammer for beregning av rentestøtte.

Tabell 5.20 Tildeling av BU-midler, millioner kroner²⁾

	1995	1999	2008		2009		2010	
	BU-til- skudd	BU-til- skudd	BU-til- skudd	Låne- ramme	BU-til- skudd	Låne- ramme	BU-til- skudd	Låne- ramme
Tradisjonelt jord- og hagebruk	115	220	229	658	326	832	308	949
Grøfting		32						
Andre BU-tiltak	313	343	91	78	105	91	101	78
Forvaltet av fylkesmannen			83		83		71	
Sum	428	595	307	736	514	923	480	1 027

2) Støtte innvilget av BU-forsøksregionene Valdres og Nord-Gudbrandsdal i Oppland inngår ikke i tallene.

Kilde: Innovasjon Norge

Tabell 5.21 viser den fylkesvise fordelingen av midlene i 1999, 2009 og 2010. Bevilgninger til tradisjonelt jord- og hagebruk hadde en økning på om lag 30 prosent fra 2008 til 2009. Det er Møre og Romsdal som har hatt den største økningen, mens Hedmark, Akershus og Aust-Agder har hatt en reduksjon i perioden.

Bevilgninger til tiltak utenom tradisjonelt jord- og hagebruk (såkalte «andre tiltak») ble totalt sett redusert med om lag 22 prosent fra 2008 til 2009. Akershus hadde den største økning en i bevilgninger til andre tiltak, mens Møre og Romsdal hadde den største reduksjonen.

Tabell 5.181 Fylkesvis tildeling av BU-midler. Millioner kroner¹⁾

	1999			2009			2010		
	Jord- og hage- bruk	Andre tiltak	Sum	Jord- og hage- bruk	Andre tiltak	Sum	Jord- og hage- bruk	Andre tiltak	Sum
Østfold	8,2	15,6	25,5	45,9	10,6	56,4	52,8	4,8	57,6
Akershus ²⁾	6,6	13,9	22,3	22,9	8,9	31,9	47	10,5	57,5
Oslo				0	0,7	0,7	0,1	0,6	0,7
Hedmark	16,9	22,4	42,4	66,7	8,4	75,2	134,5	9	143,5
Oppland	18,8	24,6	46,2	77,2	10,2	87,4	73,3	9,4	82,7
Buskerud	9,6	17,7	28,4	39,7	7,4	47,1	51,6	9,3	60,9
Vestfold	6,7	11,8	19,5	35,7	7,8	43,6	43,2	8,9	52,1
Telemark	7,1	16,5	24,2	40,5	5,0	45,6	59,1	11,8	70,9
Aust-Agder	5,3	12,1	17,7	13,1	17,4	30,5	38,5	4,5	43
Vest-Agder	6,2	13,3	19,9	31,4	4,3	35,7	41,1	6,5	47,6
Rogaland	14,9	23,5	40,3	95,5	19,8	115,4	72	14,5	86,5
Hordaland	12,7	22,5	36,8	76,0	18,4	94,4	69,4	11,9	81,3
Sogn og Fjordane	17,8	27,6	47,0	86,1	20,3	106,4	123,7	16,7	140,4
Møre og Romsdal	16,8	24,7	43,6	111,3	3,6	114,9	95	7,8	102,8
Sør-Trøndelag	15,1	23,2	40,9	87,8	14,7	102,4	89,2	7,7	96,9
Nord-Trøndelag	21,0	25,7	49,7	129,5	8,9	138,4	108,6	18,9	127,5
Nordland	15,9	20,4	40,1	102,5	10,5	113,1	84	13,4	97,4
Troms	12,0	15,9	29,8	75,0	13,6	88,7	53,7	9,5	63,2
Finnmark	8,4	11,6	20,7	20,9	5,0	25,9	21,4	2,9	24,3
FMLA						82,5		71,0	71,0
Sum	220,0	343,0	595,0	1 158	197	1 437	1 258	250	1 508

1) Både BU-tilskudd og låneramme for beregning av rentestøtte inngår i tallene for 2009 og 2010.

Støtte innvilget av forsøksregionene i Valdres og Nord-Gudbrandsdalen inngår ikke i tallene.

2) Inklusive Oslo i 1999

Kilde: Innovasjon Norge

5.8 Tilleggsnæringer

Det er gjennom en årrekke satset på å utvide næringsgrunnlaget med basis i jordbruksbedrifter, blant annet gjennom bygdeutviklingsmidlene (kapittel 5.7) som et middel for å styrke og opprettholde bosetting og sysselsetting. Resultatkontrollen har tidligere gitt forholdsvis fyldig omtale av en del tilleggsnæringer.²³

Landbruksundersøkelsen 2007 fra SSB hadde spørsmål om tilleggsnæringer. I tabell 5.22 viser vi fylkesvis antall enheter med tilleggsnæring, en prosentvis fordeling av noen sentrale aktiviteter og arbeidsforbruket. Bearbeiding av eget skogsvirke, bortfeste av tomter og utleie av jordbruksareal er aktiviteter med relativt stort omfang som ikke er spesifisert i tabellen. I Statistisk sentralbyrås materiale regnes pelsdyrnæringen som en tilleggsnæring, mens i Totalkalkylen for jordbruket inngår pelsdyrproduksjonen i jordbruket.

Antallet som driver med tilleggsnæringer har gått ned med 11 prosent fra 1999 til 2010 ifølge disse undersøkelsene. Det er nedgang i antallet med leiekjøring og i antallet som driver camping, hytteutleie eller gårdsturisme. Antallet som hadde utleie av jakt/fiskerett, og utleie av driftbygning/våningshus økte fra 1999 til 2010. Antallet som drev øvrige aktiviteter som inngår i «Annet» økte i perioden fram til 2005, ble deretter redusert til 2007, for så å øke igjen til 2010.

I 1999 og 2010 var det en fullstendig telling, mens det i 2003, 2005 og 2007 var en utvalgsundersøkelse. I tillegg har SSB enkelte år spesifisert på skjemaet at diverse typer tilleggsnæringer skal inngå i rapporteringen, slik at resultatene blir derfor ikke helt sammenlignbare mellom år.

På en driftsenhet kan det være aktiviteter som faller inn under flere ulike grupper.

Leiekjøring er den vanligste tilleggsnæringen i tillegg til samleposten «Annet». På landsbasis drev 41 prosent av de som hadde tilleggsnæring i 2010 med leiekjøring.

²³ I Resultatkontrollen 2002 er bygdeturisme, produksjon av pyntegrønt, tørkede urter, pelsdyrhold, birøkt, andre spesielle husdyrproduksjoner, aktiviteter knyttet til hest og grønn omsorg samt bygdeservice omtalt.

Tabell 5.22 Antall jordbruksbedrifter med tilleggsnæringer og tilhørende arbeidsforbruk. Fylkesvis utbredelse av de ulike tilleggsnæringene 2010*

	Antall jordbruksbedrifter med tilleggsnæring						Arbeid, Årsverk
	Antall i alt	Prosent					
		Leie- kjøring	Utleie jakt- og fiskerett	Camping, hytteutleie, gardsturisme	Utleie av driftsbyg- ning og våningshus	Annet	
<i>Landet, 1999</i>	<i>29 097</i>	<i>14 076</i>	<i>5 851</i>	<i>3 106</i>	<i>3 490</i>	<i>12 096</i>	<i>4 357</i>
<i>Landet, 2003</i>	<i>21 260</i>	<i>9 975</i>	<i>4 794</i>	<i>3 023</i>	<i>4 021</i>	<i>13 152</i>	<i>3 511</i>
<i>Landet, 2005</i>	<i>25 317</i>	<i>10 551</i>	<i>7 580</i>	<i>2 827</i>	<i>5 241</i>	<i>16 350</i>	<i>3 690</i>
<i>Landet, 2007</i>	<i>20 105</i>	<i>8 133</i>	<i>4 791</i>	<i>2 325</i>	<i>4 116</i>	<i>10 998</i>	<i>3 539</i>
<i>Landet, 2010*</i>	<i>25 989</i>	<i>10 741</i>	<i>10 076</i>	<i>2 551</i>	<i>5 998</i>	<i>14 230</i>	
Østfold	1 418	32 %	8 %	3 %	18 %	39 %	
Akershus	1 388	30 %	17 %	2 %	25 %	27 %	
Hedmark	2 060	26 %	26 %	5 %	15 %	28 %	
Oppland	2 820	23 %	31 %	6 %	13 %	27 %	
Buskerud	1 659	21 %	29 %	9 %	12 %	29 %	
Vestfold	1 071	27 %	17 %	2 %	20 %	34 %	
<i>Østlandet</i>	<i>10 417</i>	<i>25 %</i>	<i>24 %</i>	<i>5 %</i>	<i>16 %</i>	<i>30 %</i>	
Telemark	984	27 %	13 %	8 %	12 %	40 %	
Aust-Agder	485	28 %	12 %	6 %	12 %	41 %	
Vest-Agder	672	30 %	10 %	4 %	9 %	47 %	
<i>Agder og Telemark</i>	<i>2 141</i>	<i>28 %</i>	<i>12 %</i>	<i>6 %</i>	<i>11 %</i>	<i>42 %</i>	
<i>Rogaland</i>	<i>2 251</i>	<i>22 %</i>	<i>16 %</i>	<i>5 %</i>	<i>17 %</i>	<i>39 %</i>	
Hordaland	1 663	24 %	17 %	7 %	13 %	39 %	
Sogn og Fjordane	1 719	20 %	25 %	10 %	10 %	34 %	
Møre og Romsdal	1 642	27 %	27 %	6 %	11 %	29 %	
<i>Vestlandet</i>	<i>5 024</i>	<i>24 %</i>	<i>23 %</i>	<i>8 %</i>	<i>11 %</i>	<i>34 %</i>	
Sør-Trøndelag	2 064	21 %	34 %	6 %	11 %	28 %	
Nord-Trøndelag	2 145	21 %	32 %	5 %	12 %	30 %	
Trøndelag	<i>4 209</i>	<i>21 %</i>	<i>33 %</i>	<i>5 %</i>	<i>12 %</i>	<i>29 %</i>	
Nordland	1 236	30 %	17 %	8 %	11 %	35 %	
Troms	541	28 %	22 %	6 %	9 %	36 %	
Finnmark	171	37 %	2 %	7 %	19 %	35 %	
<i>Nord-Norge</i>	<i>1 948</i>	<i>30 %</i>	<i>17 %</i>	<i>7 %</i>	<i>11 %</i>	<i>35 %</i>	

* Foreløpige tall

Kilde: SSB. Jordbrukstellingen 1999, Landbruksundersøkelsen 2003, 2005 og 2007 og foreløpige tall fra landbrukstelling i 2010

Leiekjøring er vanlig over hele landet, men har aller størst utbredelse i Finnmark. Utleie av jakt og fiskerettigheter er relativt hyppigst i Trøndelagsfylkene og deler av Østlandet og Vestlandet. Camping, hytteutleie og annen gardsturisme har høyest andel i Sogn og Fjordane, Buskerud, Telemark og Nordland. Utleie av bygninger for øvrig er vanligst i Akershus, Vestfold, Finnmark og Østfold.

Ifølge SSBs campingstatistikk er det flest registrerte campingplasser i Oppland og dernest i Nordland fylke i 2006. SSB registrerer også overnattinger i hyttegrender, og av dette var det flest i Hedmark og Oppland i 2006. Når det gjelder hytteformidlere i 2005, så hadde Hedmark og Buskerud flest formidlede overnattinger. SSBs registreringer dekker bedrifter over en viss størrelse og inkluderer i liten utstrekning gardsturisme. Det viser imidlertid at turistmarkedet har regionale variasjoner både i omfang og i hvilke tilbud som markedsføres.

Tabell 5.23 nedenfor viser tilsvarende tall for kommuneklasser og virkeområder for distriktpolitiske virkemidler. (Disse geografiske inndelingene er nærmere beskrevet i kapitlene 5.1.2 og 5.1.3.)

Tabell 5.193 Antall jordbruksbedrifter med tilleggsnæringer. Geografisk fordeling. 2010

	Antall jordbruksbedrifter med tilleggsnæring					
	Antall i alt	Prosent				
		Leiekjøring	Utleie jakt- og fiskerett	Camping, hytteutleie, gardsturisme	Utleie av driftsbygning, våningshus	Annet
<i>Landet, 2010</i>	<i>25 989</i>	<i>10 741</i>	<i>10 076</i>	<i>2 551</i>	<i>5 998</i>	<i>14 230</i>
Sone I	9 718	27 %	18 %	2 %	19 %	34 %
Sone II	1 211	25 %	24 %	4 %	14 %	33 %
Sone III	8 949	23 %	26 %	8 %	10 %	33 %
Sone IV	6 111	24 %	27 %	8 %	10 %	31 %
Klasse 1	4 110	22 %	29 %	9 %	9 %	31 %
Klasse 2	4 921	22 %	27 %	7 %	12 %	32 %
Klasse 3	3 553	26 %	20 %	6 %	12 %	36 %
Klasse 4	3 788	24 %	25 %	8 %	12 %	32 %
Klasse 5	6 846	27 %	20 %	3 %	17 %	34 %
Klasse 6	974	30 %	17 %	6 %	13 %	35 %
Klasse 7	1 796	28 %	16 %	2 %	24 %	30 %

Kilde: SSB. Landbrukstellingen 2010. Foreløpige tall.

Leiekjøring er vanlig i alle virkeområder, og er ellers jevnt fordelt mellom kommuneklassene. Utleie av driftsbygning og våningshus er vanligst i sone I, og i kommuneklasse 5 og 7. Utleie av jakt og fiskerett er vanligst i mindre sentrale områder (sone III og IV) og i landbrukskommuner (klasse 1 og 2). Camping, hytteutleie og gardsturisme er mest utbredt i sone III og IV, og i kommuneklasse 1 og 4.

Driftsgranskingene registrerer driftsoverskudd for næringsvirksomhet og deler denne i jordbruk, skogbruk, tilleggsnæringer og annen næring. Driftsgranskingene inneholder jordbruksbedrifter «der en vesentlig del av inntektene kommer fra bruket» uten at de er rekruttert spesielt med tanke på tilleggsnæringer. For de 848 jordbruksbedriftene som inngikk i denne undersøkelsen i 2009, ga tilleggsnæringer et driftsoverskudd på 47 200 kr i

gjennomsnitt per bedrift. Det er nesten det fem dobbelte av skogbrukets bidrag, og nesten 17 prosent av jordbrukets driftsoverskudd. Tabell 5.24 viser at tilleggsnæringene er en betydelig inntektskilde i alle bruksstørrelser i driftsgranskingsmaterialet.

**Tabell 5.204 Driftsoverskudd i jordbruk, skogbruk, tilleggsnæring og annen næring.
2009. 1000 kr**

Arealgruppe, dekar	Jordbruk	Skogbruk	Tilleggsnæring	Annen næring
0–49	344,5	13,3	32,8	10,6
50–99	179,2	9,9	23,7	52,1
100–199	188,7	8,7	47,4	31,3
200–299	271,6	7,6	39,0	30,7
300–499	330,9	9,9	51,2	22,3
> 500	434,4	16,1	66,3	48,2
Alle jordbr.bedrifter	285,5	9,9	47,2	31,5

Kilde: NILF. Driftsgranskingene 2009.

Driftsgranskingene ble fra og med regnskapsåret 2005 videreutviklet i forhold til tidligere, og det ble fra da av gjort grundigere undersøkelser av tilleggsnæring. Alle inntekter, kostnader, eiendeler og arbeidsforbruk får nå en kode som sier hvilken aktivitet det drives med.

På 672 av de 848 jordbruksbedriftene er det registrert driftsoverskudd på tilleggsnæring, noe som utgjør 79 prosent av alle jordbruksbedrifter. Dette er en liten nedgang fra 2008. Mange jordbruksbedrifter har registrert driftsoverskudd på flere tilleggsnæringsaktiviteter. 54 prosent (455 bruk) av brukene hadde omsetning over kr 20 000 i tilleggsnæring.

Tabell 5.25 viser gjennomsnittlig driftsoverskudd, omsetning, arbeidstimer og investeringer i ulike tilleggsnæringsaktiviteter og i gjennomsnitt per jordbruksbedrift. Kolonnene merket n viser hvor mange observasjoner som ligger til grunn for tilhørende gjennomsnitt.

Tabell 5.215 Gjennomsnittlig driftsoverskudd, omsetning, arbeidstimer og investeringer i ulike tilleggsnæringsaktiviteter og i gjennomsnitt per jordbruksbedrift. 2009

	Driftsoverskudd		Omsetning		Arbeidstimer	
	n	Gj.snitt	n	Gj.snitt	n	Gj.snitt
Utleie	394	26 900	473	37 000	212	41
Maskinkjøring	379	28 000	440	63 000	358	149
Vareproduksjon	217	15 300	205	84 500	179	229
Utmarksnæring	231	42 100	250	47 200	82	29
Turisme	21	68 100	19	158 000	17	518
Annen tjenesteyting	64	63 700	58	145 500	55	421
Gj.snitt per jordbr.bedr.	688	57 800	672	127 700	597	230

Kilde: NILF. Driftsgranskingene 2009.

Driftsoverskudd i tilleggsnæringen er i gjennomsnitt 57 800 kr på disse jordbruksbedriftene, og dette utgjør 6,4 prosent av den totale inntekten i bedriften. I forhold til 2008-tallene er dette en nedgang på 5 600 kr per jordbruksbedrift. Det var registrert omsetning på noen færre jordbruksbedrifter enn de som har beregnet driftsoverskudd. Dette kommer av at flere jordbruksbedrifter kun har kostnader på tilleggsnæring eller kun balanseverdier og derav avskrivninger, noe som medfører at de får beregnet negativt driftsresultat uten å ha omsetning.

Det er brukerne selv som oppgir arbeidsforbruket og for en del er det vanskelig å skille helt nøyaktig mellom timer i jordbruket og timer på tilleggsnæring. Det er derfor knyttet noe mer usikkerhet til registreringene av arbeidstimer enn til de økonomiske tallene.

Vi ser at det er maskinkjøring og utleie som er de tilleggsnæringsaktivitetene som er mest utbredt, mens det er turisme og annen tjenesteyting som gir høyest gjennomsnittlig driftsoverskudd. Annen tjenesteyting omfatter blant annet Inn på tunet, landbruksverksted, klauvskjæring med mer. Turisme er den mest arbeidskrevende tilleggsnæringen, med gjennomsnittlig 520 timer per jordbruksbedrift.

6 Miljø- og ressursvern

St.meld. nr. 19 (1999–2000) trekker opp retningslinjer for miljøpolitikken i landbruket. Det heter:

«Regjeringen mener miljøutfordringene for landbruket i tida framover vil være knyttet til å oppnå bærekraftig forvaltning av naturressursene, å øke vekten på produksjon, forvaltning og synliggjøring av jordbrukets miljøgoder»

og videre

«Tilpassning til mer kretsløpsbasert produksjon er en sentral strategi i dette arbeidet. Kretsløpsbasert produksjon innebærer at tap av næringsstoffer fra jordbruksproduksjonen skal reduseres, og at tilførsel av miljøskadelige stoffer til produksjonskjeden skal minimeres.»

For å systematisere og styrke miljøarbeidet i landbruket presenterte Landbruks- og Matdepartementet i 2008 en miljøstrategi for perioden 2008-2015. Der heter det blant annet:

Miljøstrategien baserer seg på et levende landbruk som opprettholdes i hele landet for å sikre at de positive miljøeffektene blir ivaretatt

Mål, strategier og tiltak er inndelt i fire hovedkapitler:

- Bevaring av naturens mangfold og friluftsliv
- Bevaring og bruk av kulturminner
- Rent hav og et giftfritt samfunn
- Et stabilt klima og rent luft

Resultatene fra LMDs miljøarbeid dokumenteres i en årlig rapport fra Statistisk sentralbyrå. Budsjettnemndas resultatkontroll for miljø- og ressursvern bygger på denne rapporten og omtale av følgende punkter.

- kulturlandskap
- jordarbeiding/erosjon
- forurensing fra landbruket
- gjødselforbruk
- plantevernmidler
- landbruksplast

6.1 Miljøprogram i jordbruket

Langsiktig ressursforvaltning og ivaretagelse av miljøet er viktige hensyn i landbrukspolitikken. Hovedutfordringen er å sikre en bærekraftig ressursforvaltning der miljøhensyn i næringsvirksomheten, vern om areal og ressurser i et langsiktig perspektiv og utvikling av miljøgodene i jordbruket står i fokus.

Den enkelte jordbruksbedrift er pålagt å ha en miljøplan, som er en helhetlig og systematisk gjennomgang og dokumentasjon av miljøtilstanden og miljøarbeidet på gården, fastsatt i Forskrift om miljøplan av 15.01.2003. Miljøplanen vil være et utgangspunkt for å planlegge og gjennomføre tiltak på jordbruksbedriften, der hensikten er å oppnå en mer miljøvennlig jordbruksproduksjon og at positive miljøeffekter kan holdes ved like eller økes. Miljøplan er et system i to trinn der trinn 1 skal inneholde kart over jordbruksarealene og andre areal foretaket disponerer (her skal kulturminner og spesielle arealer av miljømessig betydning kartfestes og beskrives), gjødselplan og sprøytejournal, utfylt sjekkliste som SLF har utarbeidet, plan med frist for nødvendige tiltak og dokumentasjon på gjennomførte tiltak. Trinn 2 er knyttet til spesielle miljøformål i jordbruket, og omfatter målsetting for foretakets miljøinnsats, plan for tiltak og dokumentasjon på gjennomføringen.

Ved jordbruksoppgjøret 2003 ble det derfor bestemt at det skulle innføres miljøprogram i jordbruket. Hovedhensikten var å øke miljøarbeidet i jordbruket, og gjøre miljøordningene og miljøinnsatsen mer synlig.

Miljøprogram i jordbruket er delt på tre nivå:

1. **Nasjonalt miljøprogram** ble innført fra 2004, og skal bidra til økt målretting av midlene som skal sikre mangfoldet i norsk jordbrukslandskap og sikre at særprega landskapstyper (som bla verdifulle biotoper og kulturmiljø) blir ivaretatt. Det skal også medvirke til at jordbruksproduksjonen fører til minst mulig forurensing og tap av næringsstoffer, og ivareta internasjonale plikter. Virkemidlene er areal- og kulturlandskapstilskudd, tilskudd til dyr på beite, tilskudd til bevaringsverdige storferaser og tilskudd til økologisk jordbruk.
2. **Regionale fylkesvise miljøprogram (RMP)** ble innført fra 2005, og skal bidra til økt forankring av miljøarbeidet i landbruket på lokalt og regionalt nivå. Det er fylkesmannen i samarbeid med næringsorganisasjonene som utarbeider RMP, og det enkelte fylke kan prioritere og utforme miljøordninger og tiltak etter lokale behov og miljøutfordringer. RMP omfatter mange ordninger, og disse er ulikt innrettet fra fylke til fylke. Totalt 410 millioner kroner ble satt av over jordbruksavtalen til søknadsomgangen 2010. I tillegg er det tilskudd til miljøvennlig spredning av husdyrgjødsel (2,1 mill kr i 2010). I regionale miljøprogram for perioden 2009-2012 er det en økt harmonisering på tvers av fylkene. For å kunne få tilskudd fra det nasjonale eller det regionale miljøprogrammet må søkeren

oppfylle vilkårene for å ta imot produksjonstilskudd i jordbruket. Beitelag er unntatt fra dette kravet.

- 3. Miljømidler over Landbrukets utviklingsfond (LUF)** omfatter SMIL (spesielle miljøtiltak i jordbruket) og NMSK (nærings- og miljøtiltak i skogbruket som ble innført i 2004. Saksbehandlingen skal bygge på kommunale tiltaksstrategier, men også ta hensyn til prioriteringene i RMP for fylket. Personer, organisasjoner og andre utenom det aktive produksjonsjordbruket kan også søke her. I tillegg finnes det miljørettede tilskudd for bla. investeringsstøtte til organisert beitebruk (11 mill kr i 2011), Det nasjonale beiteprosjekt (6,5 mill kr), Utvalgte kulturlandskap (8 mill kr), Verdensarvområdene (3 mill kr) og Beitearealer for gås (3,5 mill kr) med midler avsatt over Landbrukets Utviklingsfond (LUF). Disse ordningene forvaltes av Fylkesmannen i de ulike fylkene og skal ses i sammenheng med andre miljøtiltak og virkemidler i de aktuelle områdene.

Tabell 6.1 viser hvilke omfang de ulike miljøprogrammene har hatt i ulike år. Tilskudd til avrenningstiltak utgjør den største enkeltposten av de regionale miljøprogrammene, med 43 prosent av summen.

Tabell 6.1 Miljøtilskudd i jordbruket. Millioner kroner

	2005¹⁾	2007	2008	2009*
Nasjonale miljøprogram	3 372,0	3 630,0	3 658,0	3 839,0
Regionale miljøprogram	331,6	385,3	383,3	403,0
Kommunal miljøordn., SMIL ²⁾	225,0	139,3	131,3	137,0
Totalt landet	3 928,6	4 154,6	4 172,6	4 379,0

* Foreløpige tall

1) 2005-tallene er totalt bevilget for årene 2004 og 2005

2) Kommunale miljøordninger omfatter også NMSK (nærings- og miljøtiltak i skogbruket), men her utgjør miljødelen en liten andel av totalen)

Kilde: Statistisk sentralbyrå (Resultatkontroll jordbruk) og Statens landbruksforvaltning

I mars 2008 kom Statens landbruksforvaltning med en rapport om *Evaluerings av regionale miljøprogram*. Rapporten peker på at regionalt miljøprogram har bidratt til gjennomføring av miljøtiltak som neppe ellers ville blitt realisert, og er et godt supplement til andre landbrukspolitiske virkemidler. SLF anbefaler videreføring langs de linjer som nå er etablert. I rapporten framkommer det også at det er rom for forbedringer med sikte på styrket målretting og økt miljøeffekt. Det bør arbeides videre med medvirkning, informasjon og styrking av kunnskapsgrunnlaget for virkemiddelbruken.

I februar 2011 kom Statens landbruksforvaltning med rapporten *Miljøvirkemidlene i landbruket 2011*. I rapporten beskrives status og utvikling på områder der vi har viktige miljømål for landbruks- og matpolitikken. Jordloven er grunnleggende for å sikre de mest verdifulle jordressursene.

Arealtilskuddet og kulturlandskapstilskuddet skal bidra til at arealene holdes i hevd. For å motta fullt produksjonstilskudd må jordbruksforetakene ha miljøplan trinn 1. Regionalt Miljøprogram (RMP) og spesielle miljøtiltak i landbruket (SMIL) utgjør de viktigste målrettede ordningene for å ivareta vassdrag, kulturlandskap og kulturminner, friluftsliv og biologisk mangfold. I tillegg er det særskilte avsetninger til spesielt utvalgte kulturlandskap og verdensarvområdene. Totalt sett utgjør disse spissede ordningene ca 12 prosent av miljøvirkemidlene i landbruket.

Resultatdata på miljøområdet er i begrenset grad dokumentert.

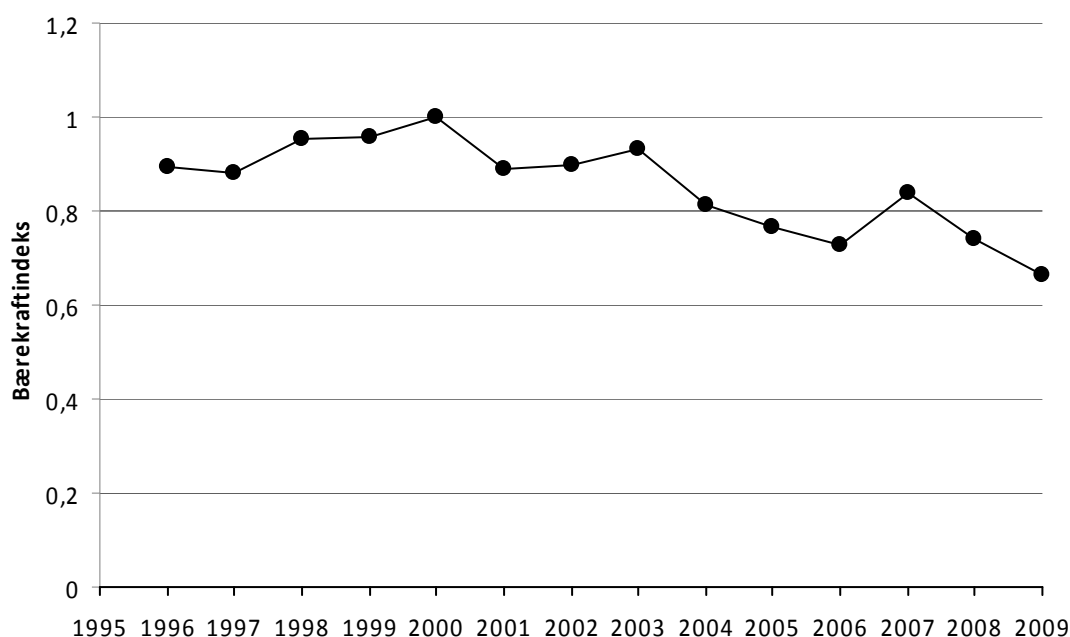
6.2 Kulturlandskapet og bruken av arealene

Jordbrukets kulturlandskap preger en stor del av landskapet utenfor befolkningskonsentrasjonene og industriområdene og utgjør en vesentlig del av våre felles omgivelser. Jordbruket er forskjellig i ulike områder og endrer seg over tid. Det gir sammen med variasjon i naturgitte forhold et kulturlandskap med regionale særpreg og som er i forandring. I St.meld. nr. 26 (2006–2007) Regjeringens miljøvernpolitikk og rikets miljøtilstand, sier regjeringen at den vil:

- *Øke bevisstheten om landskapets betydning i kommunal og regional planlegging og utvikling, i samsvar med forpliktelsene i den europeiske landskapskonvensjonen.*
- *Øke kunnskapen om endringer i landskapet og hva de betyr for miljø, samfunn og enkeltmenneske.*
- *Utvikle bedre metoder og verktøy for sikring og utvikling av landskapsverdier.*
- *Videreutvikle en landbrukspolitikk som bevarer et levende landbruk og et levende jordbrukslandskap i hele landet og sikre verdier knyttet til de historiske jordbruksarealene, dvs. areal som har vært brukt og preget av jordbruksvirksomhet og som har vært ute av drift for kortere eller lengre tid.*
- *Evaluerer og målrette bruken av regionale miljøprogram for å sikre viktige natur- og kulturverdier i landbrukets kulturlandskap.*
- *Legge til rette for å forbedre effekten av kommunenes økonomiske miljøvirkemidler (SMIL-midlene) for å sikre viktige natur- og kulturverdier i landbrukets kulturlandskap.*
- *Starte arbeidet med utvelgelse av spesielt verdifulle kulturlandskap i alle fylker i 2007, samt vurdere om dagens virkemidler for forvaltning og skjøtsel er målrettet nok for disse områdene.*

Det er også etablert et program for overvåking av kulturlandskapet drevet av Norsk institutt for skog og landskap, 3Q-programmet. 3Q er ”Tilstandsovervåking og resultatkontroll i jordbrukets kulturlandskap ved hjelp av utvalgskartlegging”. Programmet rapporterer nasjonale og regionale indikatorer for utviklingstendenser i jordbrukets kulturlandskap. Fugler og karplanter inngår som indikatorer på biologisk mangfold i 3Q-programmet.

Figur 6.1 viser indeks for bestandsutvikling for hekkende fugl i kulturlandskapet i perioden 1995-2009. Bestandsindeksen for kulturlandskap for 1995-2005 er hovedsakelig fra telleruter i Trøndelag og Østlandsområdet. Etter 2005 baseres indeksen på et mer representativt rutenett for hele landet. Indeksen for kulturlandskap inkluderer 8 fuglearter som i Norge er knyttet til naturtyper vi finner på jordbruksarealer og i kulturlandskapet. Dette er artene vipe, storspove, sanglerke, låvesvale, linerle, stær, buskskvett og gulspurv. Indeksen for kulturlandskap viser bestandsnedgang for de inkluderte arealene. Nedgangen er signifikant for 4 av de 8 artene (storspove, sanglerke, stær og gulspurv, dvs både stasjonære og trekkende arter). Nedgangen i kulturlandskapet er i samsvar med tilsvarende trend i Europa. Det er på denne bakgrunnen ikke mulig å anslå eksakt hvor stor påvirkning norsk landbruk har på bestandsutviklingen. Det er likevel viktig at også landbruket følger med på bestandsutviklingen, siden leveområdene for disse artene er så nært knyttet til jordbrukslandskapet. Dette følger av sektoransvaret for miljø. Også mange rødlistearter²⁴ har sine hovedleveområder i kulturlandskapet.



Figur 6.1 Indeks for bestandsutvikling for hekkende fugl i kulturlandskap. 1995-2009. 1995=100

Kilde: Direktoratet for naturforvaltning.

Beitedyr på utmarksbeite er en sentral faktor for å bevare særpreget i jordbrukets kulturlandskap. Statistisk Sentralbyrå har, basert på tall fra Statens landbruksforvaltning, samlet en statistikk over beitedyr på utmarksbeite, som vist i tabell 6.2a. I 2009 og 2010 tyder de foreløpige tallene på en økning i

²⁴ Norsk rødliste for arter 2010 utarbeides av Artsdatabanken, samt miljøforhold og påvirkninger for rødlistearter.

totalt antall beitedyr, etter reduksjon de tre foregående år. Det er særlig økningen i antall sau og lam som gjør at totaltallene øker. I perioden fra 1990 til 2010 er antallet dyr på utmarksbeite totalt redusert med 7 prosent. Det er geit som har største prosentvise reduksjon med 34 prosent færre dyr på utmarksbeite i 2010 sammenlignet med 1990.

Tabell 6.2a Beitedyr på utmarksbeite

	Beitedyr i alt	Storfe	Sau og lam	Geit og kje	Hester > 1 år
1990	2 419 400	276 700	2 048 400	87 300	7 000
1999	2 315 600	236 500	2 000 700	71 900	6 600
2002	2 370 300	224 500	2 073 200	66 400	6 200
2005	2 404 800	238 700	2 091 800	66 500	7 900
2007	2 202 400	218 700	1 914 800	60 300	8 600
2008	2 190 200	223 400	1 900 200	57 500	9 100
2009	2 235 700	225 600	1 943 700	57 400	9 000
2010*	2 247 100	228 000	1 952 400	57 300	9 400

* Foreløpig tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Andel beitedyr i alt har økt siden 2007 selv om antallet gikk ned i samme periode (figur 6.2b). I forhold til 1999-nivå har andelen beitedyr i alt økt med 1,4 prosentpoeng i 2010. Alle gruppene utenom geit og kje hadde høyest andel med beitedyr i 2005. Storfe er den gruppen som har økt mest fra 1999 til 2010. Andelen sau og lam og geit og kje på beite har hatt en nedgang siden 1999. Andelen hester på beite har vært på omtrent samme nivå hele perioden.

Tabell 6.2b Andel beitedyr på utmarksbeite i prosent av totalt antall dyr¹⁾

	Beitedyr i alt	Storfe	Sau og lam	Geit og kje	Hester²⁾
1999	67,3	22,9	86,9	91,9	25,8
2002	68,0	23,4	85,5	89,6	21,1
2005	70,1	25,6	87,2	91,5	27,0
2007	67,7	24,2	85,2	84,4	26,2
2008	67,8	25,1	85,0	82,8	26,5
2009	68,5	25,7	85,1	84,1	25,3
2010*	68,7	26,1	85,0	84,8	26,1

* Foreløpig tall

1) Totale dyretall er etter søknad 31.07, tall beitedyr er etter søknad 31.12

2) Tall på hester i alt er både over og under 1 år, tall hester på beite er over 1 år.

Kilde: Statens landbruksforvaltning og statistisk sentralbyrå.

Seterdrift har vært en tradisjon i store deler av landet, og aktiv seterdrift er fremdeles vanlig i flere områder. Tabell 6.3 nedenfor viser at det de siste årene har vært en reduksjon i antall bruksenheter med seterdrift, men i forhold til det totale antallet jordbruksbedrifter med melkekyr – og geiter, har andelen økt frem til 2008. I 2009 var det en liten nedgang i andelen jordbruksbedrifter med seter fra 2008. Andelen med fellesdrift viser også en reduksjon fra 1999 til 2009. Fra og med 2005 ble tilskudd til seter og setring fjernet som en nasjonal ordning, og overført til de regionale miljøprogrammene. Overføringen til fylkesvise ordninger medfører at fylkene har ulike tilskuddsordninger, og dette gjør at tallene f.o.m. 2005 er noe usikre med tanke på sammenligning med tidligere år.

Tabell 6.3 Antall og andel jordbruksbedrifter med seter, og andel med fellesdrift

	1995	1999	2003	2008	2009*
Totalt antall jordbruksbedrifter med seter ¹⁾	2 608	2 721	2 293	1 768	1 532
Andel jordbruksbedrifter med seter, % ²⁾	10	12	13	14	13
Antall med seterdrift alene	1 618	1 466	1 254	1 070	907
Andel jordbruksbedrifter med seterdrift alene, % ²⁾	6	6	7	8	7
Antall med 2 eller flere sammen om seterdrift	990	1 255	1 039	702	625
Andel med fellesseter av alle med seter, %	38	46	45	40	41

1) Noen har både enkelt- og fellesseter

2) I forhold til alle jordbruksbedrifter med melkekyr og melkegeiter

* Foreløpige tall

Kilde: Statens landbruksforvaltning tom 2003. Statistisk sentralbyrå etterpå.

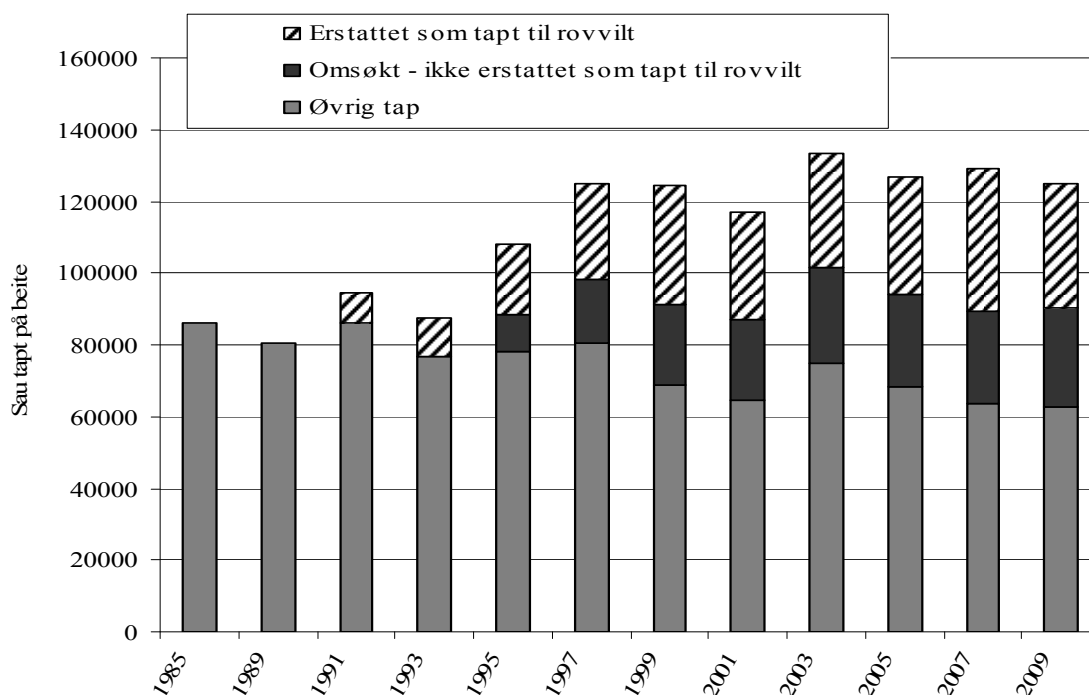
6.3 Rovdyrskader på beitedyr

6.3.1 Erstatninger av sau og lam

De siste årene har omkring 125.000 sau blitt tapt på utmarksbeite årlig. Omkring 30 % av totaltapene blir hvert år erstattet som tapt til fredet rovvilt, mens omkring 45 % blir omsøkt som tapt pga rovvilt. Det er derfor en stor andel av sauen som tapes på beite som ikke kan tilskrives rovvilt (figur 6.2). Årsaker til tap av sau på utmarksbeite av andre årsaker enn rovvilt registreres ikke systematisk, men på grunnlag av særskilte tapsundersøkelser kan tapet tilskrives ulike sykdommer, snyltere og ulykker. Flåttbårne sykdommer har en økende tendens både i antall tap og geografisk utbredelse, og følges opp med eget forskningsprosjekt finansiert av Norges Forskningsråd. Det har i en årrekke vært områdevis utfordringer med alveld og det er større oppmerksomhet på fluemark.

Frem til 1990-tallet var gjennomsnittstapet for sauebruk tilsluttet organisert beitebruk omkring 4 %. Senere har tapene økt. De siste årene har gjennomsnittstapet ligget rundt 6,4 %.

Fra 1980 til tidlig på 1990-tallet ble ca 80 000 dyr årlig rapportert tapt på utmarksbeite etter beitesesongen, i denne perioden var rovvilttapene begrenset (figur 6.2). Etter 1996 ser vi en nedgang i antall dyr som blir rapportert tapt av ukjente årsaker, og fra 2000 rapporteres gjennomsnittlig i overkant av 70.000 dyr som tapt til ukjente årsaker.



Figur 6.2 Alt tap av sau på beite, herav omsøkt – ikke erstattet som tapt til rovvilt, og erstattet som tapt til rovvilt. Tall for sauebruk som ikke er medlem i Organisert beitebruk er estimert (0,6 % høyere tapsprosent enn sauebruk som er medlem av Organisert beitebruk). Kilde: Landbruks- og matdepartementet, Skog og Landskap, Rovbasen.

Rovviltforvaltningen ble behandlet i Stortinget gjennom et bredt forlik i 2004, der det blant annet ble fastslått nasjonale bestandsmål for de ulike rovdyrartene. Det nasjonale bestandsmålet for gaupe er 65 årlige ynglinger, for jerv 39 årlige ynglinger, for bjørn 15 årlige ynglinger, og for ulv er målet 3 helnorske årlige ynglinger innenfor den nærmere avgrensede forvaltningssonen for ulv. Etter rovviltforliket i 2004 ble landet delt i åtte forvaltningsregioner. I hver region har en rovviltneemd hovedansvaret for forvaltningen av rovviltartene så lenge bestandstallene er oppfylt. Hvis bestandstallet ikke er oppfylt går forvaltningen over til Direktoratet. Rovviltneemden skal gjennomføre vedtatt rovviltpolitikk innenfor sin region, og skal ha nær kontakt med berørte kommuner og organisasjoner.

Det er sauenæringa, i tillegg til reindriftsnæringa, som i størst grad kommer i konflikt med rovdyr og blir utsatt for predasjon. Tabell 6.4 viser antall sau og lam det ble gitt erstatning for som tapt til rovvilt fra 1995 til 2010. Det er jerv og gaupe som gir opphav til flest rovdyrerstatninger av bufe, og det er fylkesmennene som betaler ut slike erstatninger. Erstatning ble første år utbetalt i 1990. Utbetalingene er også vist i tabellen nedenfor, og gjelder alt bufe.

Tabell 6.4 Antall erstattede sau og lam tatt av ulike rovdyr, og utbetalte erstatninger for rovdyrskader på bufe

	1995	1999	2001	2007	2009	2010
Gaupe	7 943	9 300	7 425	9 763	10 096	8 665
Jerv	5 928	12 991	13 624	14 842	9 818	9 323
Bjørn	1 821	3 125	3 060	6 597	7 010	4 678
Ulv	56	622	828	2 380	1 715	1 498
Kongeørn	412	1 076	894	1 344	1 362	1 471
Uspesifisert rovvilt	3 375	5 995	4 293	4 789	4 465	6 936
Totalt antall sau og lam erstattet	19 535	33 109	30 124	39 715	34 466	32 571
Erstatning alt bufe, 1000 kr	27 069	48 206	43 065	77 496	75 376	72 226

Kilde: Direktoratet for naturforvaltning.

Tabell 6.5 viser den geografiske fordelingen av sau drept av fredet rovvilt i beitesesongen og erstatningene fordelt fylkesvis. Andre dyr enn sau utgjør mindre enn 1 prosent og er ikke med i oversikten.

Totalt gikk 75 prosent av erstatningen i 2010 til Hedmark, trøndelagsfylkene, Nordland og Oppland. Fylkene Rogaland, Oppland og Nordland var i 2010 de fylkene som slapp flest sau og lam på utmarksbeite.

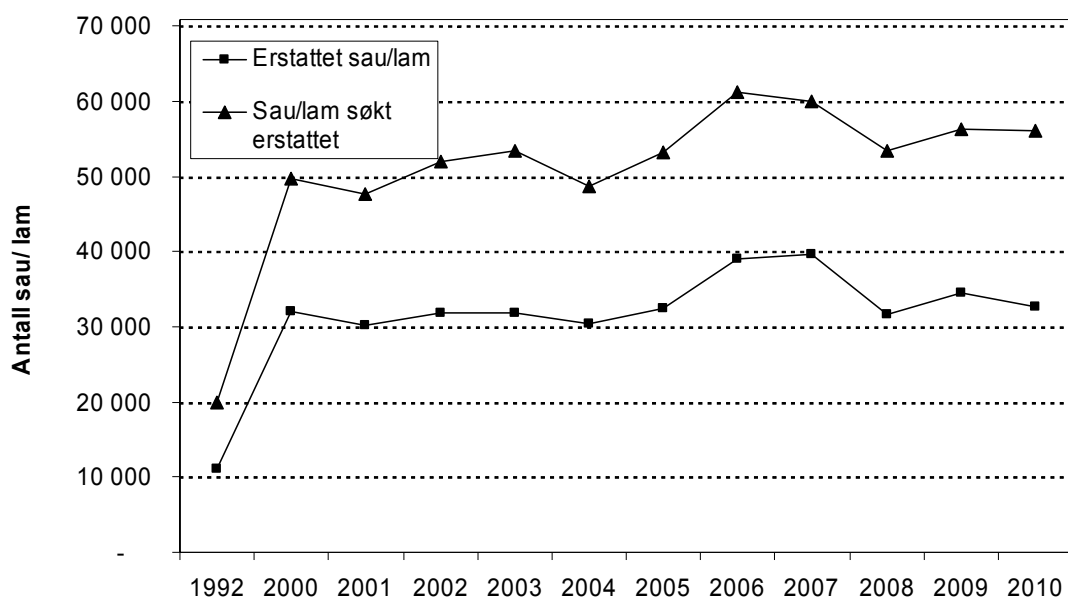
Tabell 6.5 Fylkesvis oversikt over totalt antall dyr på utmarksbeite, erstattede sau og lam, og erstatningsbeløpet

	Tot. ant. sau og lam sluppet på utm.beite. 2010*	Erstattet ant. sau og lam		Erstattet i % av totalt ant. Sluppet	Erstatning i 1000 kroner	
		2009	2010	2010	2009	2010
Østfold	5 209	21	11	0,2	10	57
Akershus/Oslo	16 207	271	289	1,8	702	572
Hedmark	116 257	6 845	6 452	5,5	15 081	16 542
Oppland	238 571	4 288	4 604	1,9	9 072	8 921
Buskerud	92 190	1 433	1 754	1,9	2 267	2 618
Vestfold	6 595	51	68	1,0	221	99
Østlandet	475 029	12 909	13 178	2,8	27 352	28 809
Telemark	52 239	1 411	1 162	2,2	2 583	2 657
Aust-Agder	24 664	337	510	2,1	431	659
Vest-Agder	44 190	3	627	1,4	212	7
Agder og Telem.	121 093	1 751	2 299	1,9	3 227	3 323
Rogaland	281 411	126	78	0,0	456	230
Hordaland	196 251	13	20	0,0	26	22
Sogn og Fj. Møre og Romsd.	190 506	934	301	0,2	1 289	1 801
Vestlandet	114 630	1 479	1 267	1,1	2 846	2 932
Sør-Trøndelag	501 387	2 426	1 588	0,3	4 160	4 754
Nord-Trøndelag	135 760	4 456	4 113	3,0	5 665	10 446
Trøndelag	78 605	5 050	4 077	5,2	9 357	11 482
Nordland	214 365	9 506	8 190	3,8	15 023	21 928
Troms	209 615	4 340	4 480	2,1	8 246	9 179
Finnmark	120 792	2 229	2 151	1,8	5 847	4 421
Nord-Norge	23 870	1 179	607	2,5	2 446	2 822
Hele landet	354 277	7 748	7 238	2,0	16 538	16 422
	1 947 562	34 466	32 571	1,7	66 756	75 467

* Foreløpige tall

Kilde: SLF og Direktoratet for naturforvaltning.

Figur 6.3 viser antall sau/lam som det er søkt erstatning for på grunn av rovviltskader og hvor mange sau/lam som er blitt erstattet i perioden 1992–2009. Antall sau/lam det er søkt erstatning for har ligget mellom 47 700 og 61 200 i perioden 2000 til 2009, hvor året 2006 hadde det største antallet. Det har de siste 10 årene blitt utbetalt erstatning for mellom 59 og 66 prosent av disse dyrene.



Figur 6.3 Antall erstattet og søkt erstattet sau/ lam pga rovviltskader, 1992–2010

Kilde: Direktoratet for naturforvaltning.

6.4 Forurensing fra landbruket

Kapittel 6.4 tar for seg forurensning fra landbruket til luft og vann.

6.4.1 Klimagasser i landbruket

Landbruket er den viktigste kilden til utslipp av metan (CH_4) og lystgass (N_2O). I tillegg bidrar også forbruk av mineralsk gjødsel indirekte med CO_2 og N_2O -utslipp. Det meste av metanutslippene kommer fra dyrenes fordøyelse, resten kommer fra gjødselhåndtering. Lystgass dannes ved nedbryting av nitrogenforbindelser i jord og lagret husdyrgjødsel under oksygenfattige forhold. Økt tilførsel av nitrogenforbindelser, for eksempel ved gjødsling, øker dannelse og utslipp av lystgass. Utslipp av CO_2 stammer fra bruk av traktorer, maskiner og oppvarming, men utgjør en liten andel av landbrukets utslipp av klimagasser.

Fra planteproduksjonen kommer det betydelige klimagassutslipp, både direkte og indirekte. Direkte gjennom produksjon av N_2O relatert til fremstillingen av mineralgjødsel, og som resultat av gjødselbruk, arealbruksendringer og avrenning. Indirekte gjennom utslipp av CH_4 i produksjon av husdyrgjødsel og CO_2 -utslipp fra diesel ved bruk av maskiner.

Tabell 6.6 viser status for klimagassregnskap fra landbrukssektoren omregnet til CO_2 -ekvivalenter. Landbrukets utslipp var i 2009 på totalt 4,7 millioner CO_2 -ekvivalenter, og omkring 9 % av utslippet av drivhusgassene målt i Norge skrives seg fra landbrukssektoren. Landbrukssektoren er den viktigste kilden til utslipp av metan og lystgass, med henholdsvis 48 og 46 % av landets samlede utslipp av disse klimagassene.

Tabell 6.6 Klimagasser fra planteproduksjon og husdyrbruk i Norge, omregnet til CO₂-ekvivalenter 1000 tonn

Omregningsfaktor	1990			2006			2009		
	1	21	310	1	21	310	1	21	310
	CO ₂	CH ₄	N ₂ O	CO ₂	CH ₄	N ₂ O	CO ₂	CH ₄	N ₂ O
Annet prosessutslipp	5			7			6		
Avløpsslam			4			9			11
Avrenning			346			329			322
Biologisk nitrogenfiksering			49			49			49
Dyrking av myr			332			294			287
Fossilt brennstoff, mobil	422	1	50	379	0,8	46	369	1	44
Fossilt brennstoff, stasjonær	149			110			90		
Halmbrenning		23	9		4	2		3	1
Handelsgjødse			665			627			595
Husdyr og husdyrgjødse		2290	597		2189	556		2211	564
Nedfall av NH ₃			71			77			82
Restavlinger			106			82			78
Totalt	576	2314	2229	496	2195	2068	465	2215	2033

Kilde: SSB

Utslipp av CO₂ og N₂O fra produksjon av handelsgjødse defineres som utslipp fra industri og inngår ikke i utslippene fra jordbrukssektoren i sektorregnskapet fra SSB. Utslippene til produksjon av handelsgjødse som forbrukes i jordbruket i Norge (ca 105 000 tonn N per år) kan beregnes til ca 640 000 tonn CO₂-ekvivalenter²⁵ (tabell 6.7). I samsvar med kriterier for internasjonal rapportering er ikke kalking inkludert i regnskapet. Det samme gjelder tap av CO₂ fra dyrket jord som globalt utgjør ca 20 % av de totale menneskeskapte klimagassutslippene. I Norge er dette tapet hovedsakelig knyttet til dyrket myr og åkerdyrking. Bioforsk har estimert det årlige tapet fra dyrket myr til ca 3 tonn CO₂ per dekar og totalt mellom 1,8 og 2,0 millioner tonn CO₂. Det totale tapet fra åkerdyrking kan anslås til ca 0,5 millioner tonn CO₂ per år. Dersom en regner med tap av karbon fra dyrket jord er landbrukets utslipp nærmere 8 millioner tonn CO₂ som utgjør ca 13 % av totalutslippene i Norge.

²⁵ Trømborg, E. m.fl. Universitetet for miljø- biovitenskap, Institutt for naturforvaltning. *Klimagasser og bioenergi fra landbruket – kunnskapsstatus og forskningsbehov*.

Tabell 6.7 Korrigerte tall for utslipp av klimagasser fra jord- og husdyrbruk i Norge. 2006

	CO ₂ -ekvivalenter 1000 tonn			
	CO ₂	CH ₄	N ₂ O	Sum
Offisielle utslipp	496	2 195	2 068	4 759
Utslipp fra gjødselprod.	316		326	642
C-tap fra åkerdyrking	500			500
C-tap fra dyrket myr	1900			1900
Sum totalt	3 212	2 195	2 394	7 801

I Norge i 2004 ble det bundet 28,5 millioner tonn CO₂ i Norges skoger (inklusive humus, jordbunn, røtter, stamme og greiner). Til sammenligning var Norges samlede menneskeskapte utslipp av CO₂ da 44 millioner tonn, og av klimagasser totalt 54 millioner tonn CO₂-ekvivalenter. Bindingen i skog tilsvarer dermed 53 % av totale norske klimagassutslipp det året, og skog kan derfor sies å være den viktigste enkeltsektoren i det norske klimagassregnskapet.

6.4.2 Avrenning til vann

Avrenning av næringsstoffer og plantevernmidler, samt erosjon av partikler fra jordbruket er med på å påvirke vannkvaliteten i vassdrag og hav.

Norge har gjennom EØS-avtalen tatt inn EUs Rammedirektiv for vann i norsk lov gjennom forskrift for vannforekomster (vannforskriften). Den har som mål at *alle vannforekomster innen 2015 og 2021 skal oppnå eller opprettholde minst god økologisk tilstand.*

I 2010 ble de første forvaltningsplanene etter vannforskriften godkjent. De omfatter ca 20 % av alle vannområdene. Tiltakene for disse områdene skal gjennomføres fram til 2015. For øvrige vannområder skal forvaltningsplanene foreligge i 2015, og gjennomføres fram til 2021.

Karakteriseringen av vannforekomstene i Norge viser at 25 % av norske vannforekomster har stor risiko for ikke å oppnå god økologisk status innen 2015 og at 22 % har mulig risiko.

Helhetlig forvaltning av vannet der det renner fra fjell til fjord forutsetter samarbeid i vannområdene som ofte går på tvers av kommune- og fylkesgrenser. Alle sektorer som bruker og påvirker vann må delta med sin kunnskap, målformuleringer og løsninger. Ved prioritering av tiltak ses effekt opp mot kostnad ved at de mest kostnadseffektive tiltakene prioriteres.

NIVA har beregnet utslipp av fosfor (tabell 6.8) og nitrogen (tabell 6.9) til kysten for ulike regioner og utslippskilder. Totalt utgjør jordbrukets andel 6,6 % av samlet fosforutslipp. For regionene Glomma, Vest-Viken og Sør-Vest utgjør jordbrukets andel 24 %. For Glomma og Vest-Viken er jordbruket største utslippskilde.

Tabell 6.8 Utslipp av fosfor i tonn til vannregionene. 2007

	Jordbruk	Komm. avløp	Industri	Akvakultur	Sum
Glomma	168	120	54	7	349
Vest-Viken	83	60	21	0	164
Sør-Vest	112	148	42	694	996
Vest-Landet	74	269	25	2 361	2 729
Møre og Romsdal	56	120	21	1 133	1 330
Trøndelag	142	145	27	1 601	1 915
Nordland	33	131	33	1 483	1 680
Troms	16	70	0	777	863
Finnmark	2	35	0	326	363
Sum	686	1 098	223	8 382	10 389

Kilde: NIVA og SSB

Jordbruket andel av totale utslipp av nitrogen er 29 % (tabell 6.9). Andelen varierer mye fra region til region. For Glomma er jordbrukets andel 60 %. Også for regionene Vest-Viken og Sør-Vest er jordbruket største utslippskilde.

Tabell 6.9 Utslipp av nitrogen i tonn til vannregionene. 2007

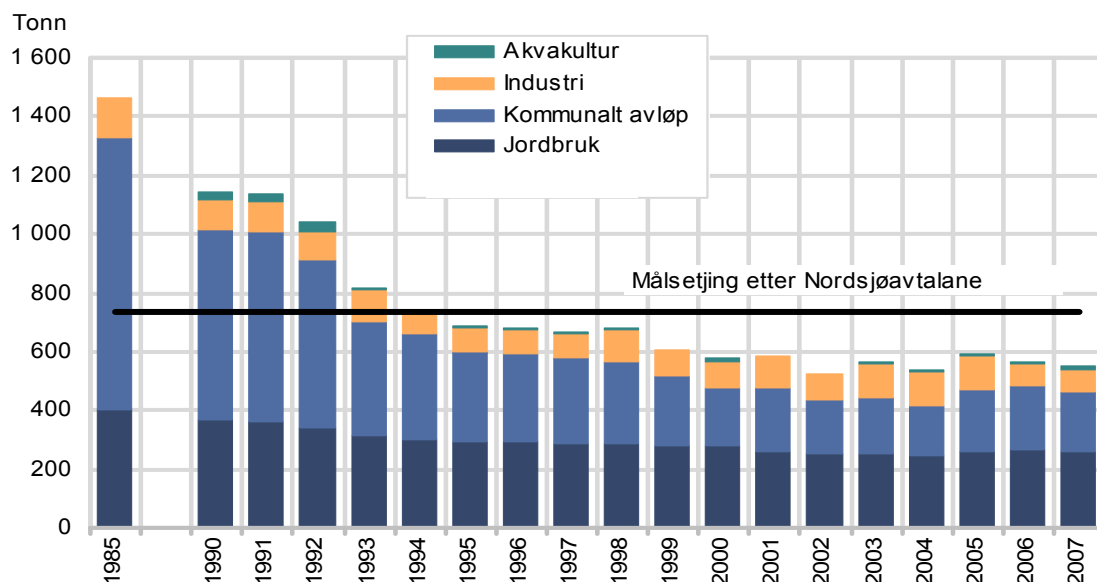
	Jordbruk	Komm. avløp	Industri	Akvakultur	Sum
Glomma	7 182	4 369	388	37	11 976
Vest-Viken	3 408	2 509	851	0	6 768
Sør-Vest	3 863	2 489	365	3 284	10 001
Vest-Landet	2 198	2 135	75	11 179	15 587
Møre og Romsdal	1 806	995	42	5 362	8 205
Trøndelag	4 713	1 330	248	7 575	13 866
Nordland	451	1 019	566	7 018	9 054
Troms	327	497	0	3 679	4 503
Finnmark	81	295	0	1 543	1 919
Sum	24 029	15 638	2 535	39 677	81 879

Kilde: NIVA og SSB

En viktig del av Norges innsats for å bedre miljøforholdene i norske kystfarvatn har vært styrt av Nordsjødeklarasjonen (Nordsjøavtalen) hvor Norge har forpliktet seg til å redusere utslipp av fosfor og nitrogen til Nordsjøen og Skagerak med 50 % fra nivået i 1985. For fosfor (figur 6.4)

nådde vi målet i 1995, mens utslippene av nitrogen (figur 6.5) fremdeles er høyere enn målsettingen.

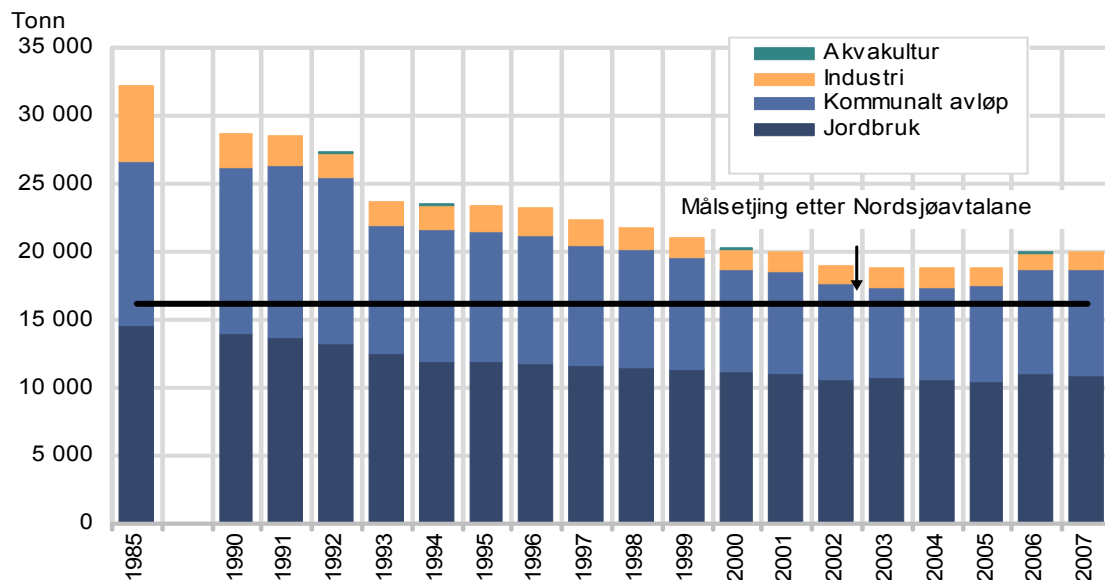
Utslipet av fosfor er blitt redusert med 62 % fra 1 465 tonn i 1985 til 554 tonn i 2007. Reduksjonen var særlig sterk de første årene. Jordbrukets andel er i samme periode redusert fra 401 tonn til 259 tonn, en reduksjon på 35 %. I 2007 utgjør jordbrukets andel 47 % av de menneskeskapte tilførslene av fosfor til dette havområdet.



Figur 6.4 Tilførsel av fosfor (tot-P) til området Svenskegrensa-Lindesnes i tonn.

Kilde: NIVA

Selv om målsettingen for Nordsjøavtalen ikke er nådd, har det vært en betydelig reduksjon i tilførselen av nitrogen (figur 6.5). En nedgang fra 32 231 tonn i 1985 til 20 034 tonn i 2007 tilsvarer 38 %. Jordbrukets utslipp er redusert med 25 % fra 14 631 til 10 932 tonn. I 2007 kom 55 % av totalt nitrogenutslipp i dette havområdet fra jordbruket. Jordbrukets relative andel av totalt nitrogenutslipp har økt fra 45 % i 1985.



Figur 6.5 Tilførsel av nitrogen (tot-N) i tonn til samme område for samme periode som forrige figur

Kilde: NIVA

De viktigste økonomiske virkemidlene med hensyn til avrenning fra jordbruket er særlig tilskudd gjennom de regionale miljøprogrammene (RMP), tilskudd til spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL) og sentrale og lokale/regionale krav i forskriftene til produksjonstillegg.

RMP til tiltak mot avrenning har vært særlig konsentrert til fylkene på Østlandet og Trøndelag. Størrelsen har variert litt fra år til år. I 2010 ble det til sammen gitt 166,7 millioner i tilskudd. Dette er 15 millioner mer enn i 2005, men 4 millioner mindre enn i 2009. Samlet tilskudd i seksårsperioden 2005 til 2010 er 979 millioner kr. Arealet som er berørt av tilskuddene har økt fra 1 936 tusen dekar i 2005 til 3 178 tusen dekar i 2010.

I rapporten *Miljøvirkemidlene i landbruket 2011* fra Statens landbruksforvaltning ble det pekt på at det vil være behov for sterkere målretting framover, og at RMP modellen er godt tilpasset en slik utvikling. Det ble pekt på at de mest effektive tiltakene burde prioriteres, og at i noen områder er det behov for mange tiltak og kombinert bruk av virkemidler (økonomiske, juridiske, veiledning med mer).

Tilskudd til spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL) har særlig vært nyttet til hydrotekniske tiltak (55 %) og fangdammer og våtmarker (26 %). Fylkene rundt Oslofjorden, Rogaland og Nord-Trøndelag har fått mest tilskudd. I 2010 ble det til sammen gitt 25,4 millioner kr. Dette er 8,6 millioner mer enn i 2005, men 3,5 millioner mindre enn i 2009.

Konklusjonen av evalueringen SMIL-ordningen i 2007 var også her at midlene bør gis en sterkere målretting. Blant annet ble det satt fokus på utbedring av gamle hydrotekniske anlegg, herunder også dimensjonering av disse til en situasjon med økt nedbør og mer intensive nedbørsperioder som et resultat av ventede klimaendringer framover.

I tillegg finnes ulike juridiske virkemidler, og en betydelig innsats ved FoU-tiltak og informasjon/rådgivning innenfor vannområdet.

Resultatene fra Program for jord- og vannovervåking (JOVA) ved Bioforsk har gitt nyttig informasjon for arbeidet med å redusere utslipp til vann. JOVA programmet overvåker 12 nedbørsfelt som representerer viktige jordbruksområder i landet. Ved noen av feltene har det vært gjort registreringer av partikler, plantenæringsstoffer og rester av plantevernmidler helt siden 1992. Ved å registrere utslippene til vassdrag i områder hvor en også har oversikt over all jordbruksaktivitet i nedbørfeltene, har en mulighet for å analysere mulige sammenhenger mellom drift og utslipp. Virkningen av tiltak i jordbruksdrifta for å redusere utslippene vil da også kunne dokumenteres. Eksempel på tiltak er overgang til mindre høstpløying i kornområdene, og redusert gjødsling i områder med mye husdyr. Men resultatene preges også av hvordan værforholdene er det enkelte år. Erosjon fra åpen åker i vinterperioden er en viktig bidragsyter til fosforavrenning til vassdragene, mens det fra områder med mye eng og beitearealer er betydelig mindre erosjon. På den andre siden bidrar stor husdyrtetthet til økt risiko for avrenning av både fosfor og nitrogen pga økt gjødsling. I flere felt er det registrert overgjødsling, særlig med fosfor.

Det er registrert rester av de fleste plantevernmidler som brukes i dag i vassdragene som er med i JOVA programmet. Plantevernmidler blir transportert og vaskes ut gjennom alle typer jord, men mest på lette jordarter. Det er også registrert plantevernmidler som har vært forbudt i Norge i mange år, som for eksempel DDT. Dette er tungt nedbrytbare stoffer som fremdeles finnes i jorda.

6.4.3 Jordarbeiding, erosjon og intensitet

Sentralt for å redusere avrenning og erosjon fra jordbruksarealene, er å nytte en praksis ved jordarbeiding som minsker risikoen for avrenning/erosjon fra arealene og til vassdrag. Det er åpenåkerarealet som er særlig utsatt for avrenning/erosjon. Andelen åpenåkerareal (inkludert hage) økte fram til 1990-tallet, men har siden gått noe ned, slik det går fram av tabell 6.10 og figur 6.6.

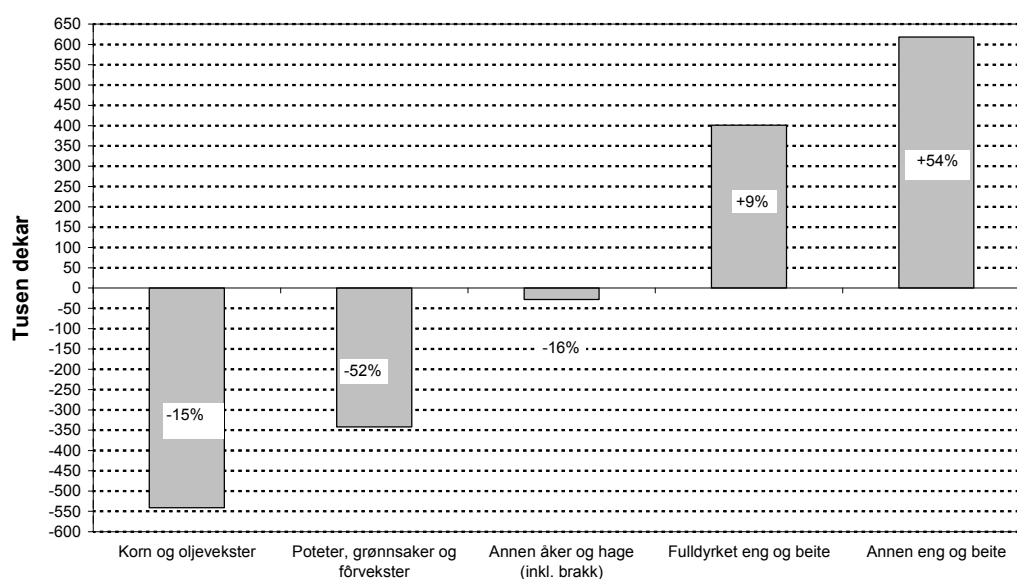
Tabell 6.10 Utviklingen i åpenåker- og kornarealet 1960–10

	1960	1970	1980	1990	2006	2009	2010*
Åpenåkerareal i % av fulldyrket areal	42,0	45,5	49,0	50,5	43,2	42,5	42,7
Kornareal i % av åpenåkerareal		70,5	78,6	81,3	87,0	87,0	86,9

* Foreløpige tall

Kilde: BFJ. Totalkalkylen for jordbruket 2010 og Statistisk Sentralbyrå.

Nedgangen i andelen av åpenåkerareal av fulldyrket areal fra 1990 henger sammen med at kornarealet har blitt redusert mer enn det fulldyrkede arealet. Økningen i fulldyrket areal skyldes økt engareal.



Figur 6.6 Endring i arealbruken fra 1990–2010

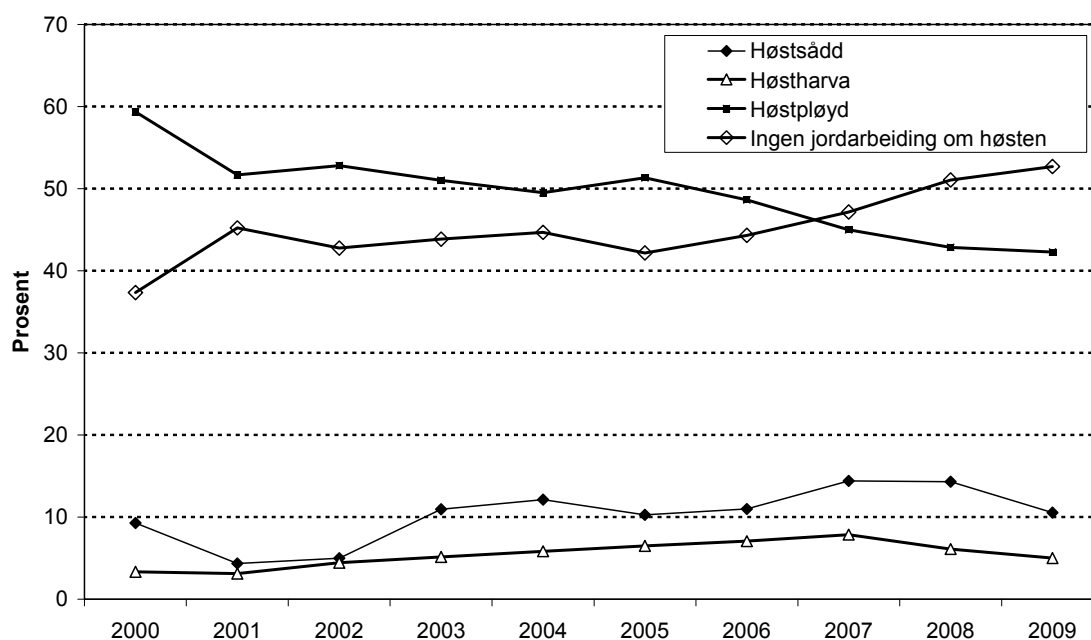
Jordarbeiding som utføres om høsten, for eksempel pløying, eksponerer erosjonsutsatte arealer for avrenning. Et viktig tiltak for å redusere avrenning/erosjon til vassdrag er derfor å få utført mer av jordarbeidingen i åpenåkerarealet, hovedsakelig korn, om våren istedenfor om høsten. Økt andel av jordarbeiding om våren vil imidlertid kunne forskyve såtidspunktet, og dermed ha avlingsmessige konsekvenser. For å kompensere for de økonomiske konsekvensene av en avlingsnedgang og stimulere til redusert jordarbeiding om høsten, er det innført tilskudd til brukere som ikke høstarbeider erosjonsutsatte arealer.

Til og med 2004 var disse tilskuddene en del av den nasjonale ordningen med tilskudd til endret jordarbeiding, men ble fra 2005 ført videre i regionale miljøprogram. I 2009 søkte ca 13 000 jordbruksbedrifter om tilskudd til avrenningstiltak, og Hedmark var det fylket med flest søkere (ca. 2 100 søkere). I alt ble det i 2009 utbetalt 174,2 mill. kr til avrenningstiltak på totalt 2 050 000 dekar jordbruksareal. Tilsvarende tall for 2005 var 156,4 mill. kr i tilskudd på 1 869 000 dekar.

Fra høsten 1991 har det blitt gitt tilskudd til tilsåing med fangvekster og til grasdekte vannveier på åpenåkerareal, og ved innføring av Regionale miljøprogram ble det også gitt tilskudd til vegetasjonssoner. Kornareal med fangvekster nådde en topp i 2002 med totalt 350 000 dekar tilsådd, og med et tilskudd på i alt 37,7 mill. kroner. I 2002 var 10,6 prosent av kornarealet tilsådd med fangvekster, mens tilsvarende tall for 2009 var 2,1 prosent.

Figur 6.7 viser utviklingen i korn- og oljevekstareal i landet fordelt etter jordarbeidingsmetode. Andelen av kornarealet som pløyes om høsten har blitt

betydelig redusert etter år 2000. Vi ser av figur 6.7 at reduksjonen har vært jevn, bortsett fra i 2005 hvor det var en liten økning. I 2000 ble over 59 prosent av kornarealet pløyd om høsten, mens andelen i 2009 var ca. 42 prosent. Tilsvarende har andelen av arealet hvor det ikke foretas noen jordarbeiding om høsten økt. I 2000 gjaldt dette for 37 prosent av kornarealet, mens det i 2009 omfattet nærmere 53 prosent av arealet. Åkerareal i stubb regnes å ha en reduserende, det vil si positiv effekt på arealavrenningen. Dyrking av høstkorn (som blir sådd om høsten) regnes for å være mer positivt med hensyn til arealavrenningen enn høstpløying. Andelen kornareal som blir høstsaadd har økt jevnt etter 2001, og utgjorde 14 prosent av kornarealet i 2008, men gikk ned igjen til ca 11 prosent av arealet i 2009. Andelen av korn- og oljevekstareal som blir høstharva har i hele perioden ligget mellom 3 og 8 prosent av totalt kornareal.



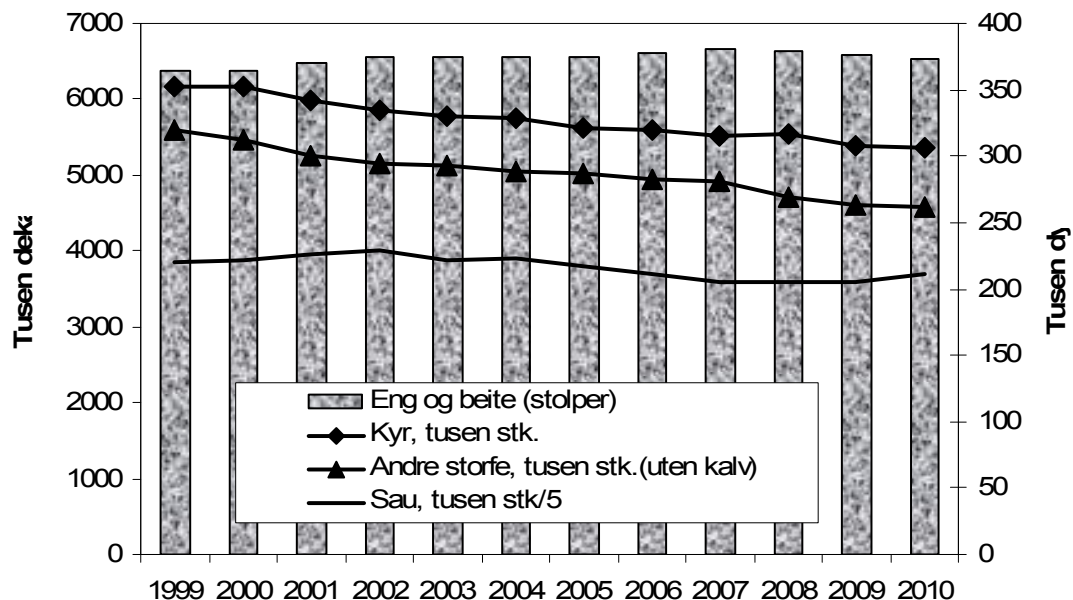
Figur 6.7 Metode for jordarbeiding på korn- og oljevekstareal

Kilde: Statistisk sentralbyrå

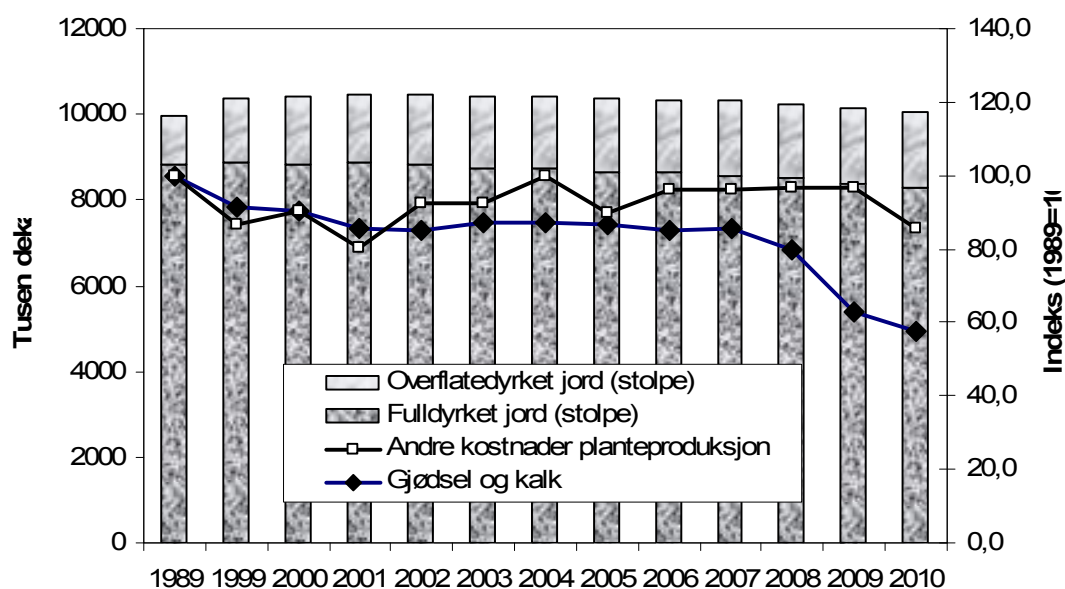
Norge har ifølge Nordsjøavtalen forpliktet seg til å redusere utslippene av fosfor og nitrogen til sårbart område i Nordsjøen (og Skagerrak), dette for å forbedre miljøforholdene i norske kystfarvatn. Ifølge Nordsjøavtalen skal Norge redusere utslippene av fosfor og nitrogen med 50 prosent i forhold til 1985-nivået. Av arealet som det ikke ble gjort noe høstarbeid på i 2008, var over 82 prosent i såkalt «sårbart område for fosfor» og nesten 57 prosent i «sårbart område for nitrogen». Disse andelenene har vært ganske stabile etter 2003. «Sårbart område for fosfor» dekker alt landareal som drenerer til kyststrekningen svenskegrensa - Lindesnes, mens området for nitrogen

omfatter landarealet som drenerer til kyststrekningen Hvaler - Singlefjorden (nedbørsfeltet til Glomma) og Indre Oslofjord.

Figur 6.8 viser utviklingen i antall grovfôrdyr sammen med utviklingen i grovfôrareal og figur 6.9 viser volumendring av innsatsfaktorer sammen med arealutviklingen. Figurene indikerer at det de siste årene er en tendens til ekstensivering av arealbruken.



Figur 6.8 Utviklingen i eng- og beiteareal og grovfôrdyr



Figur 6.9 Utvikling i areal og volumendringer av innsatsfaktorer

6.4.1 Gjødselforbruk

Riktig gjødsling, det vil si samsvar mellom næringstilførsel og næringsopptak, er viktig for å unngå avrenning av næringssalter. Riktigere gjødsling skjer ved forbedrede gjødseltyper, gjødselplanlegging og rett valg av spredetidspunkt. Som ett ledd i obligatorisk miljøplan, som er knyttet til produksjonstilskuddsforskriften, er det krav om gjødselplan.

Tabell 6.11 viser at forbruket av kunstgjødsel per dekar var 37 prosent lavere i 2010 enn i 1985. Dette skyldes redusert fosforgjødsling og at det gjennomgående brukes gjødseltyper med større nitrogeninnhold. Bortfallet av miljøavgift på nitrogen og fosfor fra og med gjødselåret 2000/01 ser ikke ut til å ha ført til økt omsetning. N-forbindelsen i de fleste gjødselslag har en forsurende virkning på jordsmonnet.

Grovt regnet trengs 1 kg kalk, tilsvarende 2 kg kalksteinsmel, for å nøytralisere virkningen av 1 kg N i fullgjødsel. Tilførselen av kalk, gjennomsnittet av alle kalkslag, var ca. 17 kg/ dekar i 2010, jfr. tabell 6.11. For å opprettholde pH-nivået i vanlig jord trengs imidlertid 50–100 kg kalksteinsmel per dekar. Dette skyldes effekten av den generelle forsuringen. Kalkingsbehovet varierer ellers mye landet over og er foruten selve gjødslingen avhengig av jordart, klima og vekster.

Tabell 6.11 Kunstgjødsel og kalk i millioner kg og kg per dekar jordbruksareal

	1985	1990	1999	2005	2009	2010*
Kunstgjødsel:						
Totalt, mill. kg	590	538	516	511	417	384
Kg/daa jordbruksareal	60,2	53,9	49,4	49,3	41,1	38,2
Kalk:						
Totalt, mill. kg	340	488	275	206	179	168
Kg/daa jordbruksareal	40,8	48,9	26,5	19,9	17,7	16,7

* Foreløpige tall

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket 2011.

Mest mulig spredning av gjødsla i vekstsesongen er viktig for en bedre utnyttelse av næringssaltene. Samtidig reduseres risikoen for avrenning. I kornproduksjonen er våronna det dominerende tidspunkt for gjødsling. Delt gjødsling (gjødsling både i våronn og seinere i vekstperioden) er stort sett aktuelt kun ved dyrking av mat-hvete. Arealet med delt gjødsling i kornproduksjonen er dermed avhengig av omfanget av hvetedyrkingen, hvor delt gjødsling er betinget av økonomien i dyrkingen.

I 2008 startet det et pilotprosjekt med tilskudd til miljøvennlig spredning av husdyrgjødsel. Prosjektet gjelder foreløpig enkelte områder i utvalgte fylker.

6.4.2 Plantevernmidler

Forsvarlig handtering og bruk av plantevernmidler har betydning både for den enkelte bruker, brukernes nærmiljø og for å unngå rester i mat og fôr. Forhold vedrørende plantevernmidler er regulert i Lov om matproduksjon og mattrygghet mv. (av 19.12.2003 nr. 124) med tilhørende forskrifter. Mattilsynet er ansvarlig godkjenningsmyndighet for plantevernmidler i Norge. Før et middel tillates brukt, underlegges det en grundig faglig vurdering i forhold til helse- og miljørisiko. Det kreves også dokumentert at nye midler er like gode eller bedre enn allerede godkjente preparater eller metoder. Dette kravet til dokumentert behov begrenser antall preparater.

Det kreves autorisasjon for omsetning og yrkesmessig bruk av plantevernmidler. Autorisasjon gis for 10 år etter gjennomgått obligatorisk kurs og bestått prøve. Kravet gjelder for bruk av preparater i jordbruket, og beviset må framlegges ved kjøp. Ifølge Forskrift om plantevernmidler av 26.7.2004 er det Mattilsynet som administrerer denne ordningen. Men kommunen eller fylkesmannen har myndighet til å utstede autorisasjon etter instruks fastsatt av Mattilsynet i Forskrift av 5.10.2005 «Instruks for fylkesmann og kommune ved utstedelse av autorisasjon for håndtering og bruk av plantevernmidler.»

Forskrift om plantevernmidler setter krav om at det ved yrkesmessig bruk skal føres sprøytejournal, og at det kun skal brukes spredeutstyr som er godkjent av en funksjonstest. Funksjonstesten stiller tekniske krav til utstyret, og en slik test er gyldig i 5 år.

Nedenfor er forbruket av plantevernmidler i landbruket angitt i mill. kr sammen med omsatt mengde virksomt stoff av plantevernmidler. Tallene for omsatt mengde gjelder salg fra importør til distributør/forhandler, og gir dermed ikke det faktiske salget av det enkelte preparat fra forhandler hvert år. Noe av dette vil dessuten gå til sektorer utenom jordbruket. Mengden av virksomt stoff er ikke direkte sammenlignbar fra ett år til et annet. Det skyldes at det er stadig utskifting av preparater med ulik konsentrasjon og virkningsgrad. Omsetningsstatistikken de siste årene har vært sterkt preget av endringer i avgiftssystemet. Innføringen av nytt avgiftssystem med avgiftsøkning både i 1999, 2000 og høsten 2004 førte til stor import og hamstring i 1998, 1999 og 2004, med påfølgende lav omsetning årene deretter.

Tabell 6.12 viser forbruk av plantevernmidler i millioner kr, og omsatt mengde av ulike stoffer. Mengden ugrasmidler har gått betydelig ned det siste året, men forbruket i kroner har likevel økt. Årsaken er at prisen på plantevernmidler har økt en god del i 2009. Ugrasmidlet glyfosat ble nesten dobbelt så dyr dette året i forhold til året før. Mengdedataene ikke er direkte sammenliknbare pga. utskiftninger av preparater med ulikt innhold av med ofte mer konsentrerte, aktive stoffer.

Tabell 6.12 Forbruk av plantevernmidler i millioner kr, og omsatt mengde av ulike stoffer

	1985	1990	1999	2006	2008	2009
Millioner kr ¹⁾	336,9	314,5	334,4	298,4	290,2	313,2
<i>Omsatt mengde virksomt stoff, 1000 kg²⁾</i>						
Ugrasmidler	1 236,2	965,1	448,7	549,7	624,8	416,1
Soppmidler	138,4	1 53,0	219,9	103,7	117,8	76,0
Skadedyrmidler	38,7	19,0	23,8	8,3	8,7	7,6
Andre midler	116,1	46,4	103,9	60,7	69,6	81,2
<i>Totalt, 1000 kg²⁾</i>	<i>1 529,3</i>	<i>1 183,5</i>	<i>796,3</i>	<i>719,9</i>	<i>820,9</i>	<i>580,9</i>

1) Verdi av plantevernmidler brukt i jordbruket omregnet til 2009-kroner

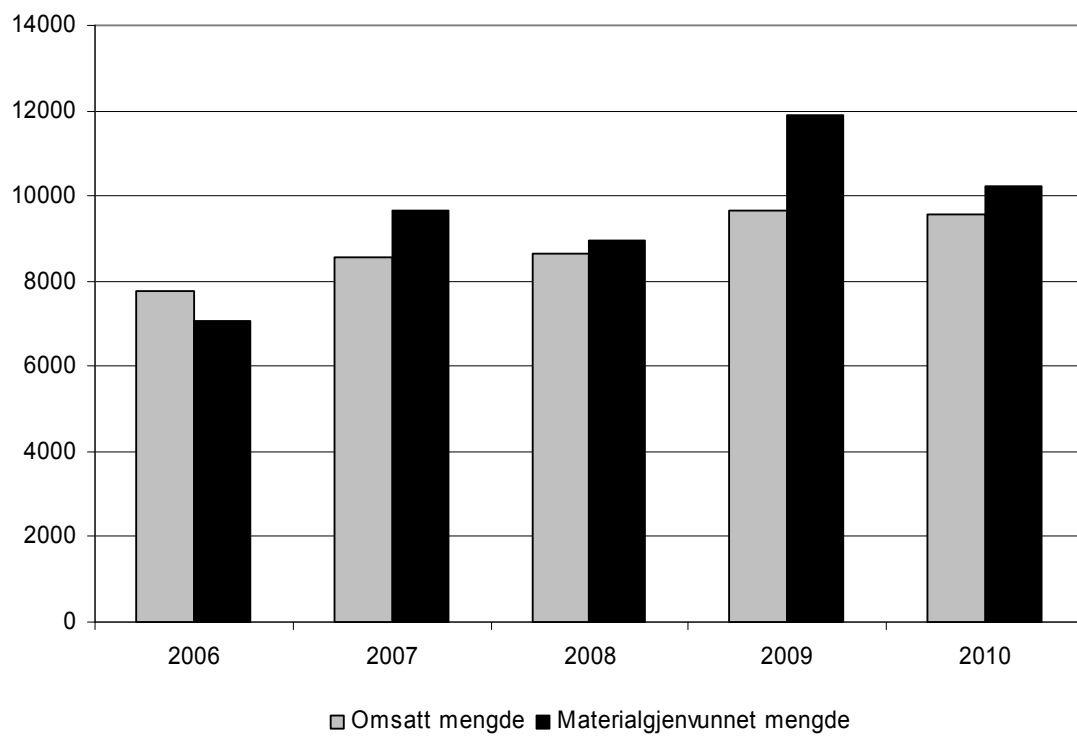
2) Total grossistomsetning

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket 2010 og Mattilsynet.

6.4.3 Innsamling av landbruksplast

Landbruket er en stor forbruker av ulike plastprodukter, først og fremst i form av emballasje – og da spesielt rundballeplast og storsekker. Fra og med 2003 er alle gårdbrukere pålagt å ha en miljøplan for gården, hvor det blant annet stilles krav om at landbruksplasten skal leveres til godkjent mottak. Systemet med returordning av plast finansieres ved at importører og produsenter av plast betaler et emballasjevederlag, og Grønt Punkt Norge AS står for innkreving av dette vederlaget. Emballasjeretur A/S har oppgaven med å organisere innsamling og gjenvinning av plastemballasje i Norge.

Figur 6.10 viser omsatt og gjenvunnet jordbruksfolie de siste 5 år i følge Grønt Punkt. I 2010 ble det omsatt 9 557 tonn jordbruksfolie, og materialgjenvunnet 10 228 tonn. Det er forholdsvis liten forskjell mellom omsatt og gjenvunnet mengde det enkelte år. Forskjellene skyldes i hovedsak lagerendringer på gårdene. Over tid vil mengdene som gjenvinnes nærme seg omsatt mengde. Differansen vil skyldes at plast som ikke egner seg til gjenvinning brukes til produksjon av energi, og at noe plast blir behandlet ulovlig. Den markerte økningen i gjenvunnet folie i 2009 skyldes i følge Grønt Punkt tømning av lager av landbruksplast som hadde bygd seg opp i løpet av finanskrisa.



Figur 6.10 Omsatt og materialgjenvunnet jordbruksfolie 2006-2010. Tonn

7 Inntekter, økonomiske forhold og levekår

7.1 Utvikling i vederlag til arbeid og egenkapital for Totalkalkylens normaliserte regnskaper

I tabell 7.1 er utviklingen i vederlag til arbeid og egenkapital ifølge totalkalkylens normaliserte regnskaper angitt. I disse er det forutsatt normalårsavlinger. Samtidig er også de registrerte regnskapstallene tatt med. Det er normaliserte regnskaper som legges til grunn i jordbruksforhandlingene.

Tabell 7.1 Vederlag til arbeid og egenkapital ifølge normaliserte og registrerte regnskaper. Kr/årsverk. Løpende kroner, avrundet

	1989	1999	2004	2005	2009	2010*
Normaliserte regnskaper:						
Nivå	102 000 ¹⁾	139 400	148 000	144 900	193 700	225 600
Endring fra foregående år	7 600 ¹⁾	-8 200	4 400	- 3 100	27 300	31 900
Registrerte regnskaper:						
Nivå	101 500	136 500	145 600	146 300	186 500	222 300
Endring fra foregående år	12 700	-11 800	3 100	700	4 500	35 800

* Foreløpige tall

1) Normaliserte regnskaper oppdateres ikke mer enn 14 år bakover i tid.

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket 2011.

Hovedårsaker til forskjeller mellom normaliserte og registrerte regnskaper er:

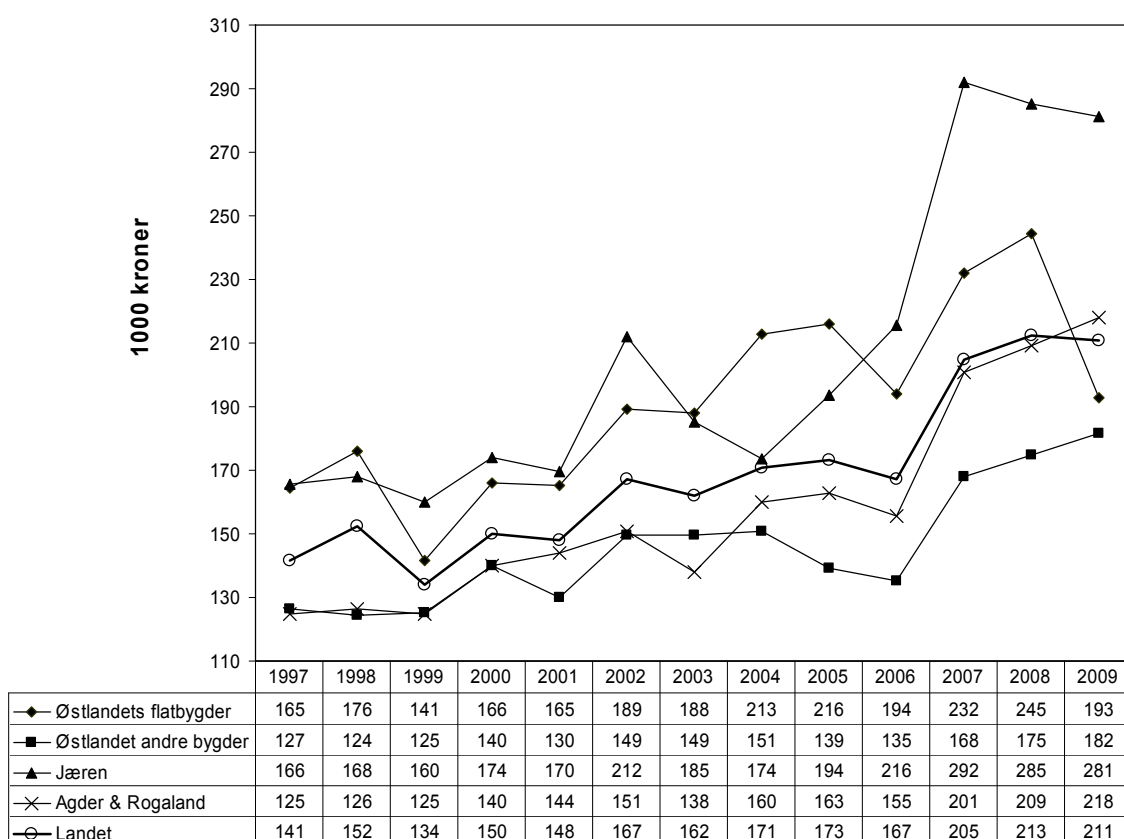
- Forskjellige inntekter for planteproduksjoner, da registrerte regnskaper bygger på registrerte avlingstall, mens normalårsavlingstall legges til grunn for normaliserte regnskaper.
- For grøntsektoren normaliseres dessuten arealer og priser (3 års glidende gjennomsnitt) i normaliserte regnskaper, mens det er de registrerte tallene for de enkelte år som nyttes i registrerte regnskaper.

7.2 Utvikling i vederlag til arbeid og egenkapital for de enkelte områdene, driftsformene og størrelsesgruppene

Dette kapitlet bygger på Driftsgranskingene som er en regnskapsundersøkelse for ca. 900 jordbruksbedrifter «der en vesentlig del av inntektene kommer fra bruket». Driftsgranskingene dekker hele landet og grupperer jordbruksbedriftene etter område, produksjon og størrelsesgrupper.

7.2.1 Inntekt etter område

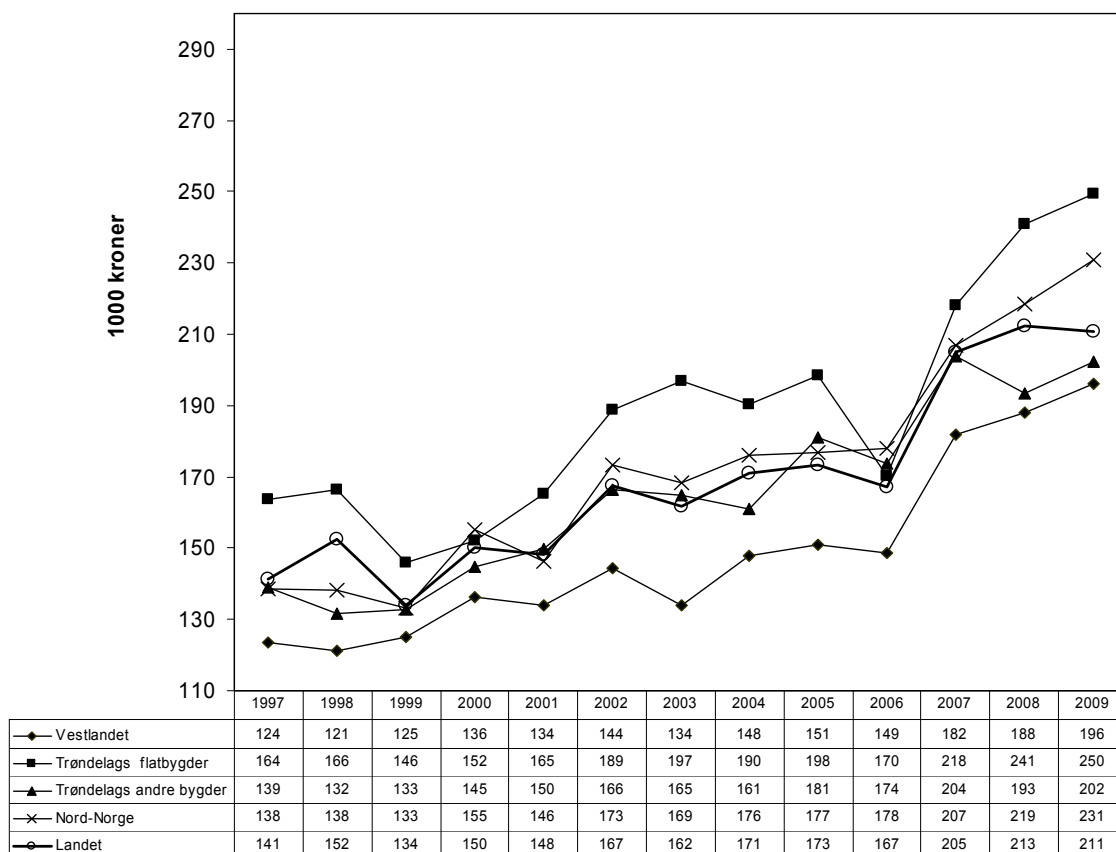
Figur 7.1a viser utviklingen i vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk for jordbruksbedrifter i de sørlige og østlige delene av landet slik det går fram av Driftsgranskingene. I figuren ligger det også inne en linje for hele landet. Jordbruksbedrifter på Jæren har i mange år hatt resultat som ligger over de andre landsdelene, men i gode kornår har jordbruksbedrifter på Østlandets flatbygder hatt bedre resultat enn jordbruksbedriftene på Jæren. Resultatet for jordbruksbedrifter i Østlandets «andre bygder» ligger ofte lavest i undersøkelsen.



Figur 7.1a Vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk for områder i det østlige og sørlige Norge. Nominelle 1000-kroner

Kilde: NILF. Driftsgranskingene.

Figur 7.1b viser utviklingen i vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk for jordbruksbedrifter i det vestlig, midtre og nordlige Norge. I likhet med figur 7.1a har også denne med linje for hele landet. I disse landsdelene dominerer grovfôrbaserte produksjoner, og variasjonene mellom år er ikke så store. De aller fleste år har jordbruksbedrifter i Trøndelags flatbygder et resultat som ligger godt over landsgjennomsnittet, mens jordbruksbedrifter på Vestlandet hvert år har av de svakeste resultatene i undersøkelsen.

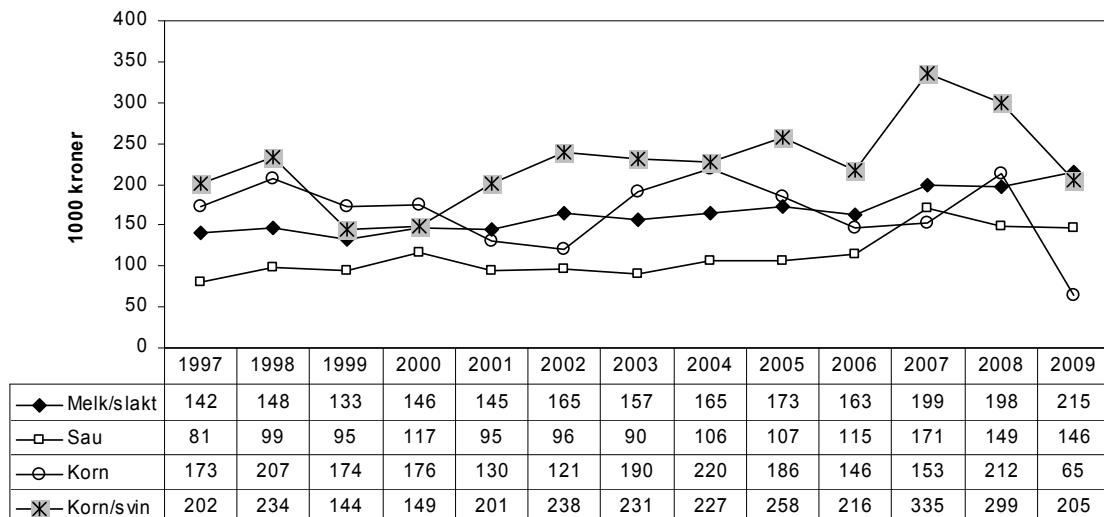


Figur 7.1b Vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk for områder i Vest-Norge, Midt-Norge og Nord-Norge. Nominelle 1000-kroner

Kilde: NILF. Driftsgranskingene

7.2.2 Inntekt etter produksjon

Figur 7.2 viser utvikling i vederlag til arbeid og egenkapital siste 13 år for en del utvalgte driftsformer i Driftsgranskingene. Driftsformer med korn varierer mye med de meteorologiske forholdene, mens grovfôrbaserte produksjoner har mye mindre variasjoner.



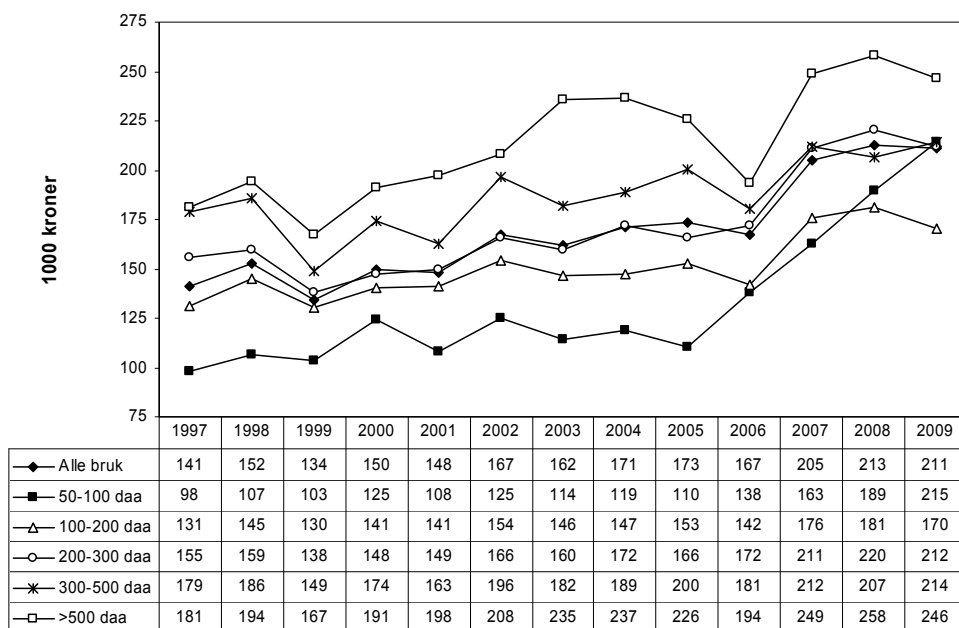
Figur 7.2 Vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk for utvalgte produksjoner.
Nominelle 1000- kroner

Kilde: NILF. Driftsgranskingene.

7.2.3 Inntekt etter bruksstørrelse

Figur 7.3 viser endringen fra år til år i vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk for forskjellige arealgrupper i Driftsgranskingene.

Gruppene over 300 dekar har større årlig variasjon enn de mindre brukene, noe som bland annet skyldes at store bruk i gjennomsnitt har stort kornareal. Årsvariasjonen på inntektskurven for gruppene over 300 dekar har ganske godt samsvar med årsvariasjonen i kornavlingene. De minste brukene har i alle år i perioden 1996 til 2008 oppnådd det lavest vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk. Man kan se at de par siste årene har den minste gruppen, 50 – 100 daa, overgått gruppen 100 – 200 daa i vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk.



Figur 7.3 Vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk for arealgrupper. Nominelle 1000-kroner

Kilde: NILF. Driftsgranskingene.

7.3 Personinntekt fra jordbruk, skogbruk og fiske

Personinntekt, eller pensjonsgivende inntekt, er den del av næringsinntekten som er igjen etter at den innsatte kapitalen har fått dekning. Det er personinntekt som er grunnlag for beregning av pensjon og sykepenges. Skatten som beregnes av personinntekt, vil være høyere enn av en like stor kapitalinntekt. Fra 1992 til og med 2005 ble delingsmodellen benyttet for å beregne pensjonsgivende inntekt. Kapitalavkastningsraten var 16 prosent de to første årene, men ble seinere gradvis redusert. Etter 1997 var det valgfri kapitalavkastningsrate mellom 0 prosent og en maksimal prosent. Denne maksimale prosenten har blitt redusert med årene, og var i 2005 på 7 prosent. I 2006 ble delingsmodellen erstattet med skjermingsmodellen, der hensikten er å skjerme risikofri avkastning av den investerte kapitalen mot å bli beskattet som personinntekt. Modellen innebærer at avkastningen utover et skjermingsfradrag skattlegges som personinntekt.

Tabellene 7.2 til 7.8 viser utvikling i personinntekt fra jordbruk, skogbruk og fiske fordelt etter fylke, jordbruksareal i drift, kornareal, antall melkekyr, antall sauer og brukers alder. Tallene gjelder for bruker + eventuell ektefelle/samboer. I kystområdene kan noe av personinntekt stamme fra fiske, men selv her har inntekter fra fisk liten betydning.

Den fylkesvise fordelingen av personinntekt fra jordbruk, skogbruk og fiske er vist i tabell 7.2. I 2009 var det brukere og ektefelle/samboer i Rogaland, Nord-Trøndelag, Nordland og Finnmark som hadde den høyeste personinntekten, mens personinntekta var lavest i Hordaland og Telemark. Hele landet sett under ett var det en nedgang i personinntekta på 6,7 prosent

fra 2008 til 2009. Det siste året var det nedgang i alle fylker unntatt i Buskerud, Vestfold, Hordaland og Troms. Størst oppgang var det i Troms med 4 200 kr (2,7 %), mens Nord - Trøndelag hadde en nedgang på 19 300 kr (10 %).

Tabell 7.2 Personinntekt fra jordbruk, skogbruk og fiske for bruker og eventuell ektefelle/samboer, fordelt på fylker¹⁾. 1000 kr

	1992	1995	1999	2007	2008	2009
Østfold	45,3	66,7	66,4	115,3	119,8	100,9
Akershus	47	61,9	70,6	96,0	111,1	105,8
Hedmark	48,8	62,5	72,6	135,8	137,7	128,9
Oppland	62	75	90,8	142,4	146,7	128,9
Buskerud	34,6	42,8	59,2	94,7	96,7	98,0
Vestfold	39,9	65,1	74,8	111,8	122,5	125,9
Telemark	32,7	35,4	43,1	69,0	86,9	72,2
Aust-Agder	42,4	46,3	58	100,1	109,9	105,8
Vest-Agder	43,8	48,6	58,3	92,3	99,6	90,4
Rogaland	104,2	113,2	121,2	194,4	197,1	184,1
Hordaland	48,2	48,5	57,8	84,4	85,8	87,2
Sogn og Fjordane	65,5	65,8	69,9	106,0	113,4	111,6
Møre og Romsdal	71,6	71	84,3	149,2	150,4	141,6
Sør-Trøndelag	79,6	86,4	94,3	157,0	157,7	147,8
Nord-Trøndelag	88,4	98,4	110,5	189,2	192,5	173,2
Nordland	80,4	84,7	99,1	174,6	177,5	175,0
Troms	78,2	84	85,5	149,9	153,7	157,9
Finnmark	65,4	74,1	88,6	181,6	177,8	166,9
Hele landet	62,2	70,7	81,4	135,6	140,1	131,3

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bøndernes inntekt og formue.

Tabell 7.3 viser personinntekt for ulike størrelsesgrupper. I hovedsak øker personinntekt fra jordbruk, skogbruk og fiske frem til år 2008. Fra 2008 til 2009 var det en nedgang i alle størrelsesgrupper. Størst reduksjon var det i gruppen over 500 dekar, både når det gjelder økning i kroner og prosent. Personinntekta gikk da ned med 46 400 kr, noe som utgjorde 14 prosent.

Tabell 7.3 Personinntekt fra jordbruk, skogbruk og fiske for bruker og eventuell ektefelle/samboer, fordelt etter jordbruksareal. 1000 kr

Arealgruppe, dekar	1992	1995	1999	2007	2008	2009
0–99 ¹⁾	28,7	28,1	28,1	57,1	60,1	54,7
100–199	98,1	103,5	96,7	102,1	101,0	99,5
200–299	128,4	139,2	144,1	182,8	184,2	173,6
300–499	122,4	148,3	164,9	239,7	248,1	228,6
> 500	130,1	173,2	208,5	305,4	332,1	285,7
Alle	62,2	70,7	81,4	135,6	140,1	131,3

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bøndernes inntekt og formue.

Tabell 7.4 viser personinntekt for bruker pluss ektefelle/samboer fra annen næring og lønnsarbeid for de ulike arealgruppene. Hovedtendensen er at de med minst areal har større personinntekt fra annen næring og lønnsarbeid enn brukene med større areal, og at bidraget fra annen næring og lønnsinntekt er fallende med økende areal. Den aller største arealgruppen er i mange år et unntak her, etter som de har høyere personinntekt fra annen næring og lønnsinntekt enn arealgruppen 300–499 dekar. Fra 2008 til 2009 var det arealgruppa > 500 dekar som økte personinntekta fra annen næring og lønnsarbeid mest i både kroner og prosent, med 22 100 kroner (6,1 %).

Tabell 7.4 Personinntekt fra annen næring og lønnsarbeid for bruker og eventuell ektefelle/samboer, fordelt etter jordbruksareal. 1000 kr

Arealgruppe, dekar	1992	1995	1999	2007	2008	2009
0–99 ¹⁾	171,6	191,9	260,6	427,1	460,1	480,9
100–199	116,3	134,2	200,8	396,0	431,3	451,7
200–299	107,9	121,2	172,9	349,0	377,4	393,6
300–499	114,1	133,6	178,0	324,4	354,5	373,3
> 500	110,6	142,4	180,0	332,9	361,7	383,8
Alle	147,2	163,4	220,6	382,2	414,1	433,4

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bøndernes inntekt og formue.

Tabell 7.5 viser personinntekt fra primærnæringene etter størrelsen på kornarealet. I alle år er det en klar sammenheng mellom økende kornareal og økende personinntekt fra jordbruk, skogbruk og fiske. Både i denne tabellen og i tabell 7.6 og 7.7 med husdyrproduksjon kan det være flere produksjoner på jordbruksbedriften.

Tabell 7.5 Personinntekt fra jordbruk, skogbruk og fiske for bruker og eventuell ektefelle/samboer, fordelt etter kornareal¹⁾. 1000 kr

Kornareal, dekar	1992	1995	1999	2007	2008	2009
1–99 ¹⁾	38,0	47,2	57,0	93,8	90,6	89,7
100–199	54,4	69,8	70,3	91,7	95,5	96,2
200–299	75,6	97,7	109,5	143,6	148,4	135,6
300–499	100,3	130,9	144,7	194,5	220,4	190,3
> 500	118,5	170,3	192,5	275,9	309,9	250,3

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bøndernes inntekt og formue.

Tabell 7.6 Personinntekt fra jordbruk, skogbruk og fiske for bruker og eventuell ektefelle/samboer, fordelt etter antall melkekyr¹⁾. 1000 kr

Besetningsstørrelse	1992	1995	1999	2007	2008	2009
1–10	95,1	96,1	110,3	136,3	138,6	149,4
10–19	150,1	157,0	166,7	224,5	226,1	237,1
20–39	183,0	187,9	211,6	314,3	316,1	318,3
> 40	149,1	169,5	236,9	394,8	386,2	350,8

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bøndernes inntekt og formue.

For melkeprodusenter er det positiv sammenheng mellom antall melkekyr og personinntekt i næring (tabell 7.6) i alle år, bortsett fra den aller største størrelsesgruppen i 1992 og 1995. Sum personinntekt for bruker og ektefelle/samboer har økt for alle størrelsesgrupper hvert år, med unntak for gruppa over 40 kyr det siste par årene. Fra 2007 til 2008 ble personinntekten for den største gruppen redusert med 8 600 kr, og fra 2008 til 2009 ble personinntekten redusert med 35 400 kr. De med 10 - 19 kyr opplevde størst økning, på 11 000 kr, fra 2008 til 2009.

For brukere med sau (tabell 7.7) var det en økning i personinntekt fra 2008 til 2009 i alle størrelsesgrupper bortsett fra de med 50 - 99 sauer. På disse brukene ble personinntekten redusert med 2 200 kr det siste året. Gruppen med >200 sauer opplevde størst inntektsøkning det siste året, på 14 900 kr (6,2 %). I alle år er det gruppen med færrest sau som har hatt den laveste inntekten, og inntekten øker med økende sauetall.

Tabell 7.7 Personinntekt fra jordbruk, skogbruk og fiske for bruker og eventuell ektefelle/samboer, fordelt etter antall sauer ¹⁾. 1000 kr

Besetningsstørrelse	1992	1995	1999	2007	2008	2009
1– 49	47,1	48,5	53,3	83,7	85,1	87,9
50– 99	61,9	62,0	69,6	105,3	107,3	105,1
100–199	80,2	92,6	97,7	148,7	162,8	163,8
> 200	159,5	154,5	153,9	240,9	240,5	255,4

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bøndernes inntekt og formue.

Tabell 7.8 viser personinntekt for bruker og ektefelle/samboer fordelt etter brukers alder. Alle årene er det gruppen der brukeren er i alderen 50 til 59 år som har den høyeste personinntekten fra drifta. Vi ser at i alle årene så øker personinntekten med økende alder opp til 59 år, men reduseres igjen etter det.

Tabell 7.8 Personinntekt fra jordbruk, skogbruk og fiske for bruker og eventuell ektefelle/samboer, fordelt etter brukers alder¹⁾. 1000 kr

Aldersgruppe	1992	1995	1999	2007	2008	2009
< 39	54,6	66,0	71,2	124,4	125,1	111,5
40–49	71,6	78,3	87,8	145,0	151,5	139,9
50–59	75,5	83,6	93,3	147,5	153,8	144,1
60–65	67,5	73,4	91,5	134,7	140,1	143,0
66–69	36,2	38,8	49,6	88,5	90,6	88,5
> 70	15,8	16,7	17,2	42,3	41,3	48,6

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bøndernes inntekt og formue.

7.4 Alminnelig inntekt

Alminnelig inntekt er et videre begrep enn personinntekt i kapittel 7.3. Alminnelig inntekt omfatter alle skattepliktige inntekter, der de viktigste er lønn, pensjoner, overskudd fra næringsvirksomhet, renteinntekter og andre kapitalinntekter. Inntektsmålet alminnelig inntekt ble innført i forbindelse med skattereformen og finnes fra og med inntektsåret 1992. Fra summen av inntekter trekkes alle fradrag, blant annet minstefradrag (kun i lønnsinntekt), fagforeningskontingent, premie til egen pensjonsforsikring, renteutgifter og jordbruksfradrag.

Tabellene 7.9 til 7.13 viser utviklingen i alminnelig inntekt fordelt etter jordbruksareal, brukers alder, kornareal, antall melkekyr og antall sauer. Tabellene 7.9 og 7.10 inneholder to tabeller, en med tall kun for bruker og en med tall for bruker med eventuell ektefelle/samboer. F.o.m. 2005 er samboere uten felles barn også med i tallene på lik linje med ektefeller/samboer med felles barn.

Tabellene 7.11 til 7.13 (som viser alminnelig inntekt inndelt etter kornareal, antall melkekyr og antall sauer) viser totaltall for bruker og eventuell ektefelle/samboer.

Før 1999 ble *bruker* bestemt i utvalgstellinga som den det var angitt fødselsnummer på. Der det var angitt to fødselsnummer, ble den eldste valgt. I 1999 var det egne felt for referansebruker og medbruker, dvs. at det ble ikke foretatt valg. Fra og med 2000 er totalpopulasjonen utgangspunkt for fordelingen etter kjønn og personlig/upersonlig bruker. I all hovedsak er det da søker av produksjonstilskudd som er bruker. Fra og med 2002 er det også der ført opp kun én person - innehaver av enkeltpersonforetak. Før 2002 var det søker og eventuell ektefelle/medeier.

Det var 73 prosent av brukerne som hadde ektefelle/samboer i 1995 og 77 prosent i 2008 og 2009. Det blir derfor inntektene for ektefellene/samboerne til denne andelen som regnes med i statistikken sammen med inntektene til det totale antall brukere. Det er ikke tatt hensyn til hvorfra ektefellene henter sin inntekt. Fylkesvis fordeling av alminnelig inntekt vises på <http://www.nilf.no/PolitikkOkonomi/Bm/BFJmateriale.shtml>.

Legg merke til at det kan være flere produksjoner på samme jordbruksbedrift i grupperingene i tabellene. Tabellene 7.9a og b viser at til og med 1999, så øker alminnelig inntekt med økende areal. I 2006 hadde de med 100–199 dekar lavere alminnelig inntekt enn de med under 100 dekar, men f.o.m. 200 dekar økte inntekten med økende areal. De to siste årene har imidlertid alminnelig inntekt blitt redusert med økende areal for alle størrelsesgrupper. Brukene i den største arealgruppa har hele tiden hatt størst alminnelig inntekt.

Tabell 7.9a Alminnelig inntekt for bruker fordelt etter jordbruksareal. 1000 kr

Arealgruppe, dekar	1992	1995	1999	2007	2008	2009
0– 99	136,7	155,0	195,2	265,5	277,4	272,7
100–199	166,1	176,8	208,8	255,2	255,5	255,2
200–299	190,1	205,4	222,0	245,6	248,3	241,3
300–499	209,0	249,3	259,4	267,2	270,9	253,8
> 500	274,9	348,1	473,2	362,4	352,6	308,0
Alle	154,2	174,3	214,5	264,0	268,5	261,0

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Tabell 7.9b Alminnelig inntekt for bruker og eventuell ektefelle/samboer fordelt etter jordbruksareal. 1000 kr

Arealgruppe, dekar	1992	1995	1999	2007	2008	2009
0– 99	195,8	222,4	291,9	420,0	442,2	443,6
100–199	240,8	259,2	314,0	409,7	419,9	425,0
200–299	281,8	303,5	337,7	407,9	419,2	415,6
300–499	303,1	357,9	396,4	442,1	453,7	439,8
> 500	385,8	488,7	628,6	569,5	573,0	519,7
Alle	222,6	252,6	321,0	425,9	440,3	437,0

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bøndernes inntekt og formue.

Tabell 7.10 viser alminnelig inntekt etter brukers alder. For både bruker og bruker med ektefelle/samboer er hovedtendensen at de over 70 år har lavest alminnelig inntekt. En generell trend i begge tabellene er at alminnelig inntekt øker opp til brukeren er 59 år, for deretter å reduseres med økende alder. For alle aldersgrupper har den alminnelige inntekten blitt redusert fra 2008 til 2009, utenom for de under 39 år for bruker og eventuelt ektefelle/samboer.

Tabell 7.10a Alminnelig inntekt for bruker fordelt etter brukers alder¹⁾. 1000 kr

Aldersgruppe	1992	1995	1999	2007	2008	2009
< 39	144,1	164,9	190,6	221,0	227,0	224,6
40–49	171,6	195,1	235,6	290,1	286,9	280,4
50–59	164,6	187,8	234,1	281,5	291,7	281,9
60–65	153,6	159,8	203,9	252,2	257,6	250,8
66–69	130,7	130,9	164,7	224,7	236,6	219,1
> 70	101,2	112,7	147,0	222,7	218,8	201,6

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Tabell 7.10b Alminnelig inntekt for bruker og eventuell ektefelle/samboer fordelt etter brukers alder¹⁾. 1000 kr

Aldersgruppe	1992	1995	1999	2007	2008	2009
< 39	195,4	220,0	272,2	353,3	364,3	367,8
40–49	263,7	294,8	359,5	463,2	472,7	472,5
50–59	243,1	284,5	357,8	462,9	484,9	478,2
60–65	216,7	229,8	306,9	410,1	424,9	419,7
66–69	176,1	181,3	246,8	363,8	381,9	366,9
> 70	127,3	145,4	189,5	309,1	310,4	296,7

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bøndernes inntekt og formue.

Tabell 7.11 viser alminnelig inntekt for bruker med eventuell ektefelle/samboer i forhold til kornareal. Også her ser vi at trenden er økt alminnelig inntekt med økt areal. Alle størrelsesgrupper hadde nedgang i alminnelig inntekt fra 2008 til 2009. Arealgruppa over 500 dekar hadde størst reduksjon på 82 900 kr (12 %).

Tabell 7.11 Alminnelig inntekt for bruker og eventuell ektefelle/samboer fordelt etter kornareal¹⁾. 1000 kr

Arealgruppe, dekar	1992	1995	1999	2007	2008	2009
1–99	219,3	255,1	338,1	459,3	476,2	473,0
100–199	239,5	297,5	379,6	490,4	509,1	497,3
200–299	282,5	337,5	453,9	521,6	556,8	518,0
300–499	312,4	402,4	485,6	566,4	600,4	547,2
> 500	407,4	574,9	561,4	702,1	687,0	604,1

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bøndernes inntekt og formue.

Tabell 7.12 viser hvordan alminnelig inntekt varierer med antall melkekyr. I hele perioden øker alminnelig inntekt for bruker og ektefelle/samboer med antall kyr. Fra 2008 til 2009 gikk den alminnelige inntekten ned for alle størrelsesgrupper. Den største nedgangen var for gruppen med > 40 melkekyr, med 45 300 kr (9 %).

Tabell 7.12 Alminnelig inntekt for bruker og eventuell ektefelle/samboer fordelt etter antall melkekyr¹⁾. 1000 kr

Besetningsstørrelse	1992	1995	1999	2007	2008	2009
1– 9	218,7	228,8	279,2	324,2	321,2	311,8
10–19	271,3	275,6	307,4	339,0	348,5	347,9
20–39	330,4	350,3	366,2	410,3	406,6	396,4
> 40	380,7	399,3	424,0	484,2	500,1	454,8

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bøndernes inntekt og formue.

Tabell 7.13 viser alminnelig inntekt for bruker med eventuell ektefelle/samboer på bruk med sau, gruppert etter besetningsstørrelse. Frem til 2007 var det brukene med over 200 sauer som hadde høyest alminnelig inntekt. På sauebrukene ser vi ikke en så klar tendens til at økende besetningsstørrelse gir økende alminnelig inntekt, i og med at alminnelig inntekt har variert en del mellom størrelsesgruppene det enkelte år. I 2008 var alminnelig inntekt størst i den minste gruppa, men generelt nokså lik i de ulike gruppene. I 2009 var inntekten størst gruppen med > 200 sauer, for de andre

gruppene sank inntekten med økende antall sauer i 2009. Alle gruppene hadde en økning i inntekten fra 2008.

Tabell 7.13 Alminnelig inntekt for bruker og eventuell ektefelle/samboer fordelt etter antall sauer per 1. juni¹⁾. 1000 kr

Besetningsstørrelse	1992	1995	1999	2007	2008	2009
1– 49	200,9	217,1	283,7	386,6	406,8	414,2
50– 99	224,2	231,9	291,1	385,9	398,5	407,5
100–199	212,7	231,6	288,9	393,8	394,5	399,5
> 200	237,5	241,2	342,5	390,4	396,5	478,3

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bøndernes inntekt og formue.

I tabell 7.14 har vi delt den alminnelig inntekten i intervaller. Tabellen viser hvor stor andel av henholdsvis bruker og bruker pluss eventuell ektefelle/samboer som ut fra skatteligningen 2009 havnet i de ulike intervallene. Brukere som har alminnelig inntekt mellom 100 000 og 400 000 kr utgjør 61,1 prosent. For bruker og ektefelle/samboer samlet er alminnelig inntekt høyere, og 42,8 prosent havner i samme gruppe.

I 2009 hadde til sammen 31,4 prosent av brukerne alminnelig inntekt over 300 000 kr mot 28,5 prosent i 2008.

Tabell 7.14 Andel brukere og brukere pluss evt. ektefelle/samboer fordelt etter alminnelig inntekt. prosent, 2009

Alminnelig inntekt i 1000 kroner	Uten eller negativ	1– 100	100– 200	200– 300	300– 400	400– 500	500– 750	Over 750
Kun bruker	6,3	16,3	23,5	22,6	15,0	7,1	6,3	3,0
Bruker og evt. ektefelle/samboer	3,0	6,7	11,0	15,3	16,5	14,8	22,2	10,6

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bøndernes inntekt og formue. Levekår.

7.5 Levekår

7.5.1 Levekår og økonomi

St.meld. nr. 19 (1999–2000) ser inntektsmuligheter og levekår i sammenheng, og formulerer det slik: Regjeringen vil «tilby næringen inntektsmuligheter og sosiale vilkår som sikrer rekruttering til næringen og som gjør det mulig for utøverne i jordbruket å ta del i inntekts- og velferdsutviklingen i samfunnet på lik linje med andre grupper.»

St.meld. nr. 19 (1999–2000) har som uttalt mål å «over tid styrke driftsenheter med ressursgrunnlag til å være et hovedyrke.» Tabell 7.15 nedenfor viser den relative betydningen av inntekt fra jordbruket. Grunnlaget er selvangivelsesdata og post 2.7.7 i selvangivelsen: Næringsinntekter ifølge næringsoppgave i jordbruk, gartneri mv. Tabell 7.15 til tabell 7.19 inkluderer også jordbruksbedrifter under 5 dekar.

Av bruk med selvangivelsesdata var 25,6 prosent uten positiv næringsinntekt fra jordbruket i selvangivelsen i 2009. Totalt for landet henter 21,3 prosent av alle brukere over halvparten av bruttoinntekta fra næringsinntekt i jordbruket. I 1999 var tilsvarende andel 35 prosent. Andelen brukere med minst halvparten av inntekten fra landbruket var størst i Nordland og Nord-Trøndelag, hvor over 30 prosent av brukerne får over halvparten av bruttoinntekta fra jordbruket.

Tabell 7.15 Andel næringsinntekt fra jordbruk av bruttoinntekt. Tall for bruker og ektefelle/samboer. prosentandel fylkesvis 2009, og landstall 2002 og 1999

	Antall brukere	Andel næringsinntekt av bruttoinntekt, prosent					
		Uten	< 10	10–49	50–89	> 90	> 50
Østfold	2 421	33,6	24,3	26,6	12,5	3,0	15,5
Akershus/Oslo	2 366	36,3	26,1	27,6	8,3	1,7	10,0
Hedmark	3 669	29,2	18,8	32,5	15,1	4,4	19,5
Oppland	4 814	23,3	18,0	35,3	18,2	5,1	23,3
Buskerud	2 306	32,9	23,2	30,7	10,7	2,6	13,3
Vestfold	1 593	33,3	24,0	27,1	12,4	3,2	15,6
Telemark	1 569	40,2	24,0	25,2	8,7	1,9	10,6
Aust-Agder	687	29,7	22,9	32,6	11,6	3,2	14,8
Vest-Agder	1 123	32,1	23,0	30,7	11,2	2,9	14,1
Rogaland	4 422	16,8	17,3	36,5	22,2	7,2	29,4
Hordaland	3 192	31,9	24,7	29,8	10,3	3,3	13,6
Sogn og Fjordane	3 182	20,5	19,8	41,9	13,8	4,0	17,8
Møre og Romsdal	2 853	22,3	17,5	35,9	18,2	6,1	24,3
Sør-Trøndelag	3 055	23,1	15,5	35,5	20,1	5,9	26,0
Nord-Trøndelag	3 349	16,6	17,0	35,8	23,7	6,9	30,6
Nordland	2 418	18,5	13,4	36,1	23,0	9,1	32,1
Troms	1 130	19,5	14,4	37,5	19,9	8,7	28,6
Finnmark	338	21,9	13,9	37,0	16,6	10,7	27,3
<i>Hele landet, 2009</i>	<i>44 487</i>	<i>25,6</i>	<i>19,6</i>	<i>33,5</i>	<i>16,3</i>	<i>5,0</i>	<i>21,3</i>
<i>Hele landet, 2002</i>	<i>60 010</i>	<i>20,4</i>	<i>20,0</i>	<i>32,8</i>	<i>21,0</i>	<i>5,9</i>	<i>26,9</i>
<i>Hele landet, 1999</i>	<i>69 910</i>	<i>26,4</i>	<i>14,2</i>	<i>24,3</i>	<i>20,9</i>	<i>14,1</i>	<i>35,0</i>

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Selvangivelsesdata 2009.

Tabell 7.16 viser tilsvarende fordeling ut i fra jordbruksareal i drift. I størrelsesgruppen fra 5 til 49 dekar er 49,7 prosent av brukerne uten næringsinntekt, og bare 5,7 prosent av brukerne henter mer enn 50 prosent av bruttoinntekten fra jordbruket. Andelen brukere som henter mer enn

50 prosent av bruttoinntekten fra jordbruket, øker med økende bruksstørrelse og er 44,7 prosent for brukene med over 500 dekar. Det er relativt flest brukere i arealgruppa > 500 dekar som henter mer enn 90 prosent av bruttoinntekta fra jordbruket. For alle bruk har denne andelen gått ned fra 14,0 til 5,0 prosent fra 1999 til 2009.

Tabell 7.16 Andel næringsinntekt fra jordbruk av bruttoinntekt. Tall for bruker og ektefelle/samboer. prosentandel for ulike arealgrupper. 2009

Arealgruppe, dekar	Antall brukere	Andel næringsinntekt av bruttoinntekt, prosent					
		Uten	< 10	10-49	50-89	> 90	> 50
< 5	1 071	27,4	16,4	31,2	18,9	6,2	25,1
5-49	3 883	49,7	26,3	18,3	4,2	1,5	5,7
50-99	8 152	44,1	27,7	21,3	5,1	1,7	6,8
100-199	13 531	25,4	23,5	35,8	11,6	3,7	15,3
200-299	8 455	14,2	14,2	42,3	22,6	6,7	29,3
300-499	6 515	10,2	10,5	40,3	29,8	9,2	39,0
> 500	2 880	9,8	7,3	38,1	35,4	9,3	44,7
<i>Alle</i>	<i>44 487</i>	<i>25,6</i>	<i>19,6</i>	<i>33,5</i>	<i>16,3</i>	<i>5,0</i>	<i>21,3</i>

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Selvangivelsesdata 2009.

Tabell 7.17 viser en tilsvarende fordeling etter alder på bruker. Det er relativt sett flest brukere under 30 år og over 70 år som ikke har positiv næringsinntekt. Med unntak av de over 70 år, hvor bare 3,6 prosent henter mer enn 50 prosent av inntekten fra jordbruket, er det ikke store forskjeller mellom aldersgruppene. Vedlikehold og avskrivninger vil påvirke næringsinntekten. Det er derfor ikke urimelig at de yngste i etableringsfasen og de eldste der en del trappet ned drifta, vil ha flere brukere uten positiv næringsinntekt.

Tabell 7.17 Andel næringsinntekt fra jordbruk av bruttoinntekt. Tall for brukere og ektefelle/ samboer. prosentandel for ulike aldersgrupper. 2009

Aldersgruppe	Antall brukere	Andel næringsinntekt av bruttoinntekt, prosent					
		Uten	0–10	10–49	50–90	> 90	> 50
< 30	1 501	34,1	13,7	27,4	15,7	9,2	24,9
30–39	6 889	28,3	18,3	31,9	16,1	5,5	21,6
40–49	13 077	24,8	19,5	33,6	16,7	5,4	22,1
50–59	13 229	23,4	20,5	34,1	17,1	4,9	22,0
60–69	8 600	24,6	20,2	35,0	16,3	3,9	20,2
> 70	1 191	40,2	22,3	33,9	3,6	-	3,6
<i>Alle</i>	<i>44 487</i>	<i>25,6</i>	<i>19,6</i>	<i>33,5</i>	<i>16,3</i>	<i>5,0</i>	<i>21,3</i>

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Selvangivelsesdata 2009.

St.meld. nr. 19 (1999–2000) gikk inn for å «bruke skatt i inntektspolitikken i jordbruket, innføre fradrag i positiv næringsinntekt i jordbruket som kompensasjon for reduserte målpriser.» Fra og med skatteåret 2000 ble det innført et jordsbruksfradrag i alminnelig inntekt for skatteyttere med positiv næringsinntekt fra jordbruket. Dette fradraget i positiv næringsinntekt ble fastlagt til 36 000 kr per jordsbruksbedrift 2001, med halv virkning i 2000; 18 000 kr. Fra og med skatteåret 2002 ble jordsbruksfradraget økt med et inntektsavhengig tillegg ut over bunnfradraget, og maksimalt mulig jordsbruksfradrag har også blitt økt flere ganger. I 2007 var bunnfradraget på 45 000 kr, som økte til 54 200 kr i 2008 og 2009, mens det maksimale fradraget var uendret på 142 000 kr. Det prosentvise fradraget var 32 prosent. For å oppnå fullt fradrag i 2008 og 2009, måtte jordsbruksinntekten være minst 328 575 kr. Fradraget gjelder for beregning av alminnelig inntekt og har ingen virkning på personinntekten. Tabell 7.18 viser omfanget av brukere som vil kunne benytte fradraget. Grunnlaget for fradraget vil i tillegg til det som føres i næringsoppgaven, også inkludere sykepenger fra jordbruket. Det blir et tillegg til næringsinntekten i tabellen, men forskjellen blir liten.

Tabell 7.18 Inntektsposisjon i forhold til jordbruksfradraget. Tall for bruker og ektefelle/ samboer inndelt etter inntektsnivå fra jordbruket og fylke, 2009

	Antall brukere	Næringsinntekt per jordbruksbedrift, andel i gruppa. %				
		Uten	1 – 54 200	54 201 – 199 999	200 000 – 328 574	328 575 og mer
Østfold	2 421	33,6	19,5	23,4	8,1	15,4
Akershus/Oslo	2 366	36,3	20,9	23,2	8,2	11,4
Hedmark	3 669	29,2	16,9	24,4	10,8	18,7
Oppland	4 814	23,3	15,9	28,8	15,4	16,5
Buskerud	2 306	32,9	19,6	25,6	10,8	11,2
Vestfold	1 593	33,3	18,3	22,5	8,3	17,6
Telemark	1 569	40,2	21,9	22,4	8,5	7,0
Aust-Agder	687	29,7	21,3	25,6	11,5	11,9
Vest-Agder	1 123	32,1	19,9	25,6	11,0	11,2
Rogaland	4 422	16,8	13,6	26,0	14,2	29,4
Hordaland	3 192	31,9	21,9	26,4	10,7	9,1
Sogn og Fjordane	3 182	20,5	18,2	33,9	16,1	11,4
Møre og Romsdal	2 853	22,3	14,9	27,7	14,6	20,5
Sør-Trøndelag	3 055	23,1	13,4	26,1	16,9	20,6
Nord-Trøndelag	3 349	16,6	13,5	26,1	16,4	27,4
Nordland	2 418	18,5	14,0	25,8	16,0	25,7
Troms	1 130	19,5	14,1	28,8	16,5	21,2
Finnmark	338	21,9	13,0	26,3	15,1	23,7
<i>Hele landet, 2009</i>	<i>44 487</i>	25,6	16,9	26,4	13,1	18,0
<i>Antall</i>		11 402	7 519	11 733	5 828	8 005

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Selvangivelsesdata 2009.

Av tabell 7.18 går det fram at 18 prosent av jordbruksbedriftene hadde inntekt på mer enn 328 575 kr fra jordbruket i næringsoppgaven i 2009, og dermed ville ligge an til å utnytte jordbruksfradraget maksimalt etter reglene for 2009. Lavest andel som ville kunne benytte maksimalt fradrag var i Telemark og Hordaland, mens høyest andel var i Rogaland, Nord-Trøndelag og Nordland.

Tabell 7.19 nedenfor viser tilsvarende etter størrelsesgrupper. Vi ser at andelen som vil kunne utnytte maksimalt fradraget (dvs. at de har inntekt på minimum 328 575 kr) øker med økende bruksstørrelse over 50 dekar.

Tabell 7.19 Inntektsposisjon i forhold til jordbruksfradraget. Tall for bruker og ektefelle/ samboer inndelt etter inntektsnivå fra jordbruket og arealgruppe. 2009

Arealgruppe, dekar	Antall brukere	Næringsinntekt per jordbruksbedrift, andel i gruppa. %				
		Uten	1-54 200	54 201- 199 999	200 000- 328 574	328 575 og over
< 5	1 071	27,4	14,6	20,7	11,5	25,9
5- 49	3 883	49,7	26,3	15,2	4,4	4,4
50- 99	8 152	44,1	26,8	21,3	4,2	3,5
100-199	13 531	25,4	19,8	33,2	12,7	8,8
200-299	8 455	14,2	10,6	30,1	20,8	24,3
300-499	6 515	10,2	6,8	25,1	19,1	38,8
> 500	2 880	9,8	4,6	17,6	16,3	51,7
<i>Alle</i>	<i>45 507</i>	25,6	16,9	26,4	13,1	18,0

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Selvangivelsesdata 2009.

7.5.2 Helse og arbeidsmiljø

Landbrukets HMS-tjeneste (tidligere Landbrukshelsen) er en stiftelse som eies av Norges Bondelag og Norsk Bonde- og Småbrukarlag. I 2009 hadde de 5 681 virksomheter som medlemmer, og 7 958 personmedlemmer. Dette er 224 flere virksomheter og 412 flere personmedlemmer enn i 2008. Medlemstallet må vurderes ut i fra nedgangen i antall landbruksforetak, og at det ikke er krav om bedriftshelsetjeneste i landbruket. Landbrukets HMS-tjeneste foretar hvert år en helseregistrering blant sine medlemmer, og i 2009 var det 2 501 innsendte skjema. Dette er 629 flere enn året før og utgjør ca. 31 prosent av medlemmene. Blant deltakerne i helseundersøkelsen i 2009 er ca. 86 prosent husdyrprodusenter og 74 prosent er heltidsbønder.

Ca 50 prosent av deltakerne i helseundersøkelsen har støyskadet hørsel. Dette er 3 prosentpoeng mer enn i 2008. 20 prosent har de siste 12 månedene søkt behandling for plager i nakke / skulder. Dette er på samme nivå som i 2008. Langtidsfraværet (over 8 uker) har økt jevnt fra 0 prosent i 1996 til 15 prosent i 2006, men er redusert til ca. 14 prosent både i 2007 og 2008 og ca.13 prosent i 2009.

Bøndene opplever sin egen arbeidssituasjon som positiv. 98,6 prosent oppgir at de har et variert og interessant arbeid. Det gjøres også i stadig større grad tiltak for å bedre arbeidsmiljøet.

På den andre siden ligger flere negative faktorer. 57,9 prosent savner ferie og fritid, mens 44,2 prosent melder om ensomhet i yrket. 64,5 prosent synes at papirer og formaliteter dreper arbeidslysten, samtidig som 78,1 prosent mener at skriftlig dokumentasjon er nødvendig for å forbedre og kvalitetssikre drifta.

Tabell 7.20 viser resultatene om hvordan bøndene opplever hverdagen sin de fem siste årene. I 2007 er tallene hentet fra figurer og ikke like presise som årene før og etter.

Tabell 7.20 Utsagn om egen arbeidssituasjon. Helt eller delvis enig i følgende utsagn.
Prosent

Påstand	2005	2006	2007	2008	2009
Jeg har et variert og interessant arbeid	98,5	97,9	98	98,5	98,6
Å være min egen herre betyr mye for meg	94,8	93,7	94	94,1	93,0
Arbeidet gir meg liten eller ingen utfordring/utvikling	17,8	17,4	15	16,0	12,8
Skriftlig dokumentasjon er nødvendig for forbedring og kvalitetssikring	79,6	81,3	79	76,4	78,1
Papir og formaliteter dreper arbeidslysten	68,2	66,0	66	65,4	64,5
Jeg savner ferie og fritid	63,6	60,8	62	62,7	57,9
Jeg har god tilgang til avløsning for ferie og fritid	71,0	69,4	66	62,4	68,8
Dagens rammebetingelser gjør videre drift her umulig	32,6	28,4	31	28,5	26,7
Jer ser positivt på muligheter for videre drift og utvikling av denne gården	79,2	81,3	82	84,4	85,3
Arbeidet som bonde gjør meg ensom	50,2	47,9	47	43,4	44,2
Det betyr mer at <u>noen</u> , og ikke <u>hvem</u> , overtar	66,6	70,2	70	68,2	70,0
Jeg er i tvil om noen av barna/i familien vil overta	48,9	49,6	49	43,7	47,2

Kilde: Landbrukets HMS-tjeneste

Arbeidstilsynet har registrert 8 dødsulykker i jordbruk og skogbruk i 2010. Dette er 1 mer enn det som var registrert i 2009. Jord- og skogbruk har vært en svært ulykkesbelastede næringen, med i gjennomsnitt 10 dødsulykker per år de siste 10 årene.

Tallet på rapporterte skader er ifølge Arbeidstilsynet derimot lavt i forhold til andre næringer. Men varierende innrapporteringsrutiner er en usikkerhetsfaktor her. Arbeidstilsynet opplyser også om et betydelig etterslep på halvannet år fra når skaden oppstår til den er registrert hos arbeidstilsynet. For 2008 er det rapportert om 337 skader i jordbruk og skogbruk. Dette utgjør 5 skader per 1000 sysselsatt. Gjennomsnittlig skadeomfang for alle næringer var 8 per 1000 sysselsatt. Tilsvarende tall for 2000 var 6,1 for jordbruk og skogbruk, mot 14,1 totalt. Utviklingen med redusert skadeforekomst har dermed vært den samme i jordbruket som i andre næringer.

7.5.3 Velferd og avløsning

Undersøkelsen fra Landbrukshelsen viste at svært mange savnet ferie og fritid. Avløsertilskudd skal sikre husdyr-, plante- og honningprodusenter avløsning ved sykdom, svangerskap, fødsel med videre²⁶. Husdyrprodusenter kan gis tilskudd hele året, mens plante- og honningprodusenter kan få tilskudd for perioden 15. april til 1. oktober etter nærmere regler. Det kan også gis tilskudd til avløsning ved ferie og fritid. Formålet er å hjelpe husdyrbrukere til

²⁶ Forskrift om tilskott til avløsning av 23.11.1998, endret ved forskrift av 15.11.1999

ferie, ordnet fritid og avlastning i onnetider ved å bidra til finansiering av leid arbeid.

Landbruksvikarordningen skal avløse bøndene ved sykdom og krisesituasjoner. Til og med 2007 var dette en kommunal ordning, men fra og med 2008 ble ansvaret overføres til avløserlagene. Året 2008 ble et overgangså med en gradvis overgang fra kommunal landbruksvikarordning til virksomhet i avløserlagene. Hensikten med denne omleggingen var å gi bedre tilgang på landbruksvikarer. I 2007 hadde ca. 150 kommuner landbruksvikar, mens fra 2008 kan alle kommuner ha tilgang på slik hjelp. I 2010 var det 38 kommuner som var uten landbruksvikar, men de fleste av disse har ingen eller svært få foretak med husdyrproduksjon. Det er derfor mindre behov for landbruksvikar i disse kommunene. Statens landbruksforvaltning har fordelt 240 årsverk til landbruksvikarstillinger på fylkene, og videre har fylkene fordelt disse videre på de ulike avløserlagene. I 2010 betalte SLF ut 270 200 kr i tilskudd per årsverk, og det var totalt ca. 230 årsverk. Tabell 7.21 viser utbredelse og omfang av landbruksvikarordningen.

Tabell 7.21 Landbruksvikarordningen, omfang og finansiering

	1999	2006	2008 ¹⁾	2009	2010*
Antall med i ordningen:					
Kommuner	284	151	298	398	392
Jordbruksbedrifter	5 655	2 195	1 331	2 494	2 484
Finansiering mill. kroner:					
Stat	18	14	40	60	60
Kommuner	36	23	0	0	0
Brukere:	41	27			
Betaling for sykdomsavløsning	17		38		41
Betaling for annen avløsning	8		14		15
Finansiering i alt	97	63	65	112	116

1) Dette var et overgangså, og tallene omfatter kun virksomhet i avløserlag.

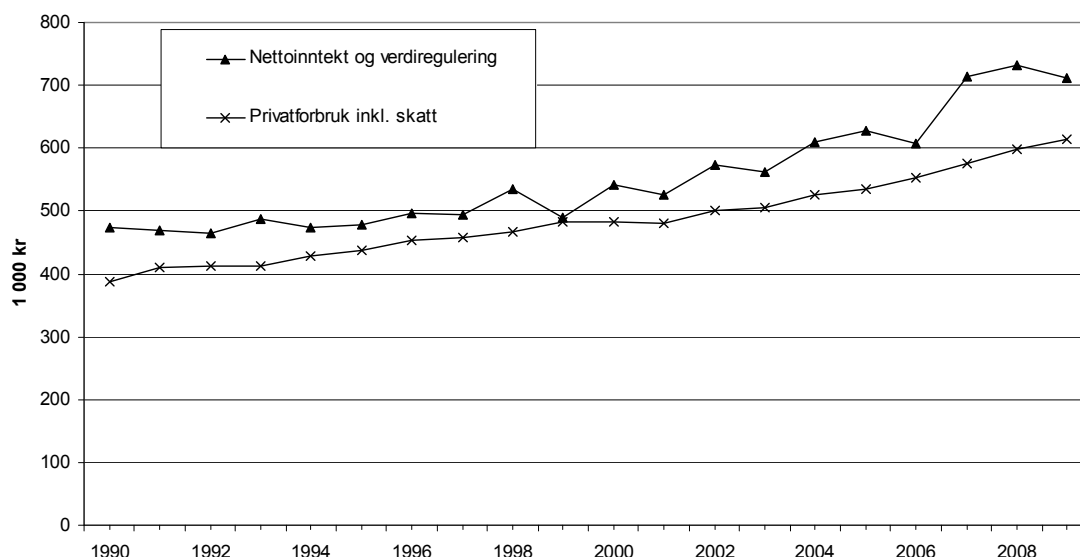
* Foreløpige tall. SLF mangler opplysninger fra 6 fylker, men her er 2009-tall satt inn.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabellen viser at antall kommuner med landbruksvikarordning har økt betydelig etter at ny ordning ble innført i 2008. Antall jordbruksbedrifter som brukte landbruksvikaren er også økt fra 2006 til 2010. Statens bidrag til finansieringen er betydelig økt etter at ny ordning ble innført, mens kommunene ikke lenger er involvert i landbruksvikarordningen.

7.6 Utvikling i egenkapital, gjeld, inntekt og forbruk

Figur 7.4 nedenfor viser endring i jordbruksfamiliens samlede inntekt, privatforbruk, gjeld og egenkapital. Tallene er hentet fra Driftsgranskingene og er representative bare for hushold «der en vesentlig del av inntektene kommer fra bruket». Driftsgranskingene har ikke tall for hele husholdet, men for «familien», det vil si bruker og eventuell partner og deres barn under 17 år.



Figur 7.4 Utvikling i nettoinntekt og privatforbruk i gjennomsnitt for brukerfamilien. 2009-kroner. 1000 kr

Kilde: NILF. Driftsgranskingene

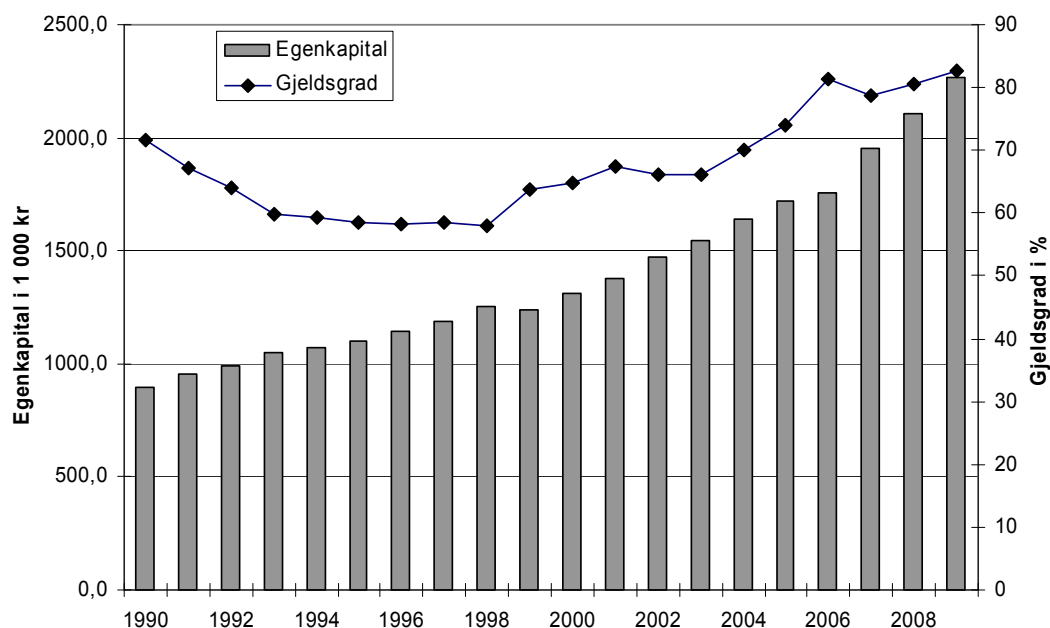
«Nettoinntekt og verdiregulering» er nettoinntekt og skattefrie inntekter, dvs. driftsoverskudd fra jordbruk, skogbruk og eventuelle andre næringer, lønnsinntekter, aksjeutbytte, sykepenger, pensjoner, renter og en innsatt verdi for familiens arbeid på nyanlegg. Fra dette trekkes gjeldsrenter og kårytelser. Skattefrie inntekter kan være barnetrygd og andre skattefrie trygdeytelser, mottatt arv eller gave, pengegevinster, visse former for forsikringsutbetalinger og noen erstatninger.

«Privatforbruket inklusiv skatt» er vanlig forbruk, avskrivninger på private eiendeler (inkludert bolig) og skatt betalt i året (forskuddsskatt, forskuddstrekk og restskatt minus tilbakebetalt skatt).

Figur 7.5 viser utvikling i gjeldsgrad og egenkapital i jordbruket. «Gjeldsgrad» er all gjeld, både langsiktig og kortsiktig (til bruker og ektefelle og eventuelle mindreårige barn) i forhold til egenkapitalen. Tallene inkluderer gjeld til landbruk eller annen næring, boliglån, studielån og forbruksgjeld.

«Egenkapitalen» viser differansen mellom bokført verdi av familiens samlede eiendeler og familiens totale gjeld. Over 82 prosent av gjelda er langsiktig.

Utviklingen over 19 år, viser at egenkapitalen på driftsgranskingsbrukene har økt, også i verdifaste kroner. Gjelda har økt noe mer. Privatforbruket er hele tiden lavere enn inntektene. Høye inntekter i gode avlingsår vil ofte bli brukt til å styrke egenkapitalen. Utskifting av bruk i driftsgranskingsene vil bidra til variasjon i slike serier. (Utskiftningene er på ca. 10 % per år.) Lånt kapital og rentekostnader er også behandlet i kapittel 8.4 og utviklingen i en del innsatsfaktorer inklusive rentekostnader på lånt kapital og i produksjonsinntektene er vist i figur 8.4 i kapittel 8.7.



Figur 7.5 Utvikling i gjeldsgrad og egenkapital i 1000 kr. 2009-kroner.

Kilde: NILF. Driftsgranskingsene

7.7 Lønnsutvikling etter næring

Tabell 7.22 viser prosentvis lønnsvekst fra året før og lønnsnivå for 2009 og 2010 for enkelte inntektsgrupper. Det er også vist lønnsøkning i de to siste femårsperiodene. Tallene er hentet fra Det tekniske beregningsutvalg for inntektsoppgjørene.

Tabell 7.22 Beregnet lønnsvekst i prosent for noen store forhandlingsområder de siste 10 år, og deres årslønn i kr i 2009 og 2010

	1993– 1994	2000– 2001	2008– 2009 ⁹⁾	2009– 2010	2000– 2005	Gj.sn. per år 00–05	2005– 2010	Gj.sn. per år 05–10	Årslønn 2009	Årslønn 2010
Industriarbeidere ¹⁾	2,9	4,9	3,9	3,6	22,1	4,1	24,4	4,5	367 400	378 600
Sum industrien ²⁾	3,1	5,1	4,2	4,1	24,6	4,5	26,4	4,8	445 100	466 700
Offentl. forvaltning ^{3,7)}	2,2	4,5	4,6	3,8	-	-	26,5	4,8	400 700	417 700
Statsansatte ³⁾	2,2	4,2	4,4	4,5 ¹⁰⁾	23,4	4,3	27,8	5,0	428 700	450 300
Kommuneansatte ^{3,8)}	2,4	3,5	4,6	3,7	22,9	4,2	26,0	4,7	382 400	398 500
Varehandel ⁴⁾	3,3	4,8	3,0	2,9	23,4	4,3	21,0	3,9	381 500	392 000
Forretn.- & sp.banker ^{5,6)}	-	4,7	0,4	5,9	29,3	5,3	29,0	5,2	524 900	556 000
<i>Alle grupper³⁾</i>	<i>2,7</i>	<i>4,8</i>	<i>4,1</i>	<i>3,5</i>			<i>25,8</i>	<i>4,7</i>	<i>418 800</i>	<i>434 900</i>
<i>Alle grupper⁵⁾</i>									<i>433 400</i>	<i>451 400</i>

1) Heltids og deltidsansatte industriarbeidere i NHO-bedrifter, per årsverk

2) Omfatter arbeidere og funksjonærer i NHO-bedrifter per årsverk

3) Heltids- og deltidsansatte per årsverk. Deltidsansatte er regnet om til heltidsekvivalenter.

4) Omfatter varehandelsbedrifter som er medlemmer i Handels- og Servicenæringens Hovedorganisasjon

5) Kun heltidsansatte

6) Omfatter forretnings- og sparebanker og forsikringsvirksomhet. Høye bonusutbetalinger trakk opp lønnsveksten i årene 2005-2008.

7) Omfatter det kommunale og det statlige tariffområdet

8) Omfatter ansatte i kommunene, fylkeskommunene og andre virksomheter som er medlemmer i KS

9) Lønnsveksten fra 2008 til 2009 er etter ny næringsstandard, så vi har her et brudd i tidsserien

10) Inkluderer virkningen av ny arbeidstidsavtale for politi- og lensmannsetaten med et bidrag på 0,6 prosentpoeng og 0,3 prosentpoeng som skyldes endret beregningsmetode.

Kilde: Det tekniske beregningsutvalg for inntektsoppgjørene og SSB.

8 Bruken av innsatsfaktorer i jordbruket – kostnadsutviklingen

I St.meld. nr. 19 (1999–2000) blir det pekt på at «*Rasjonelle løsninger og kostnadsreduksjoner vil derfor fortsatt være en viktig forutsetning for en bedre inntektsutvikling i landbruket.*» Gjennom landbrukspolitikken skal det legges til rette for at det potensiale landbruket har for en økt produktivitet og effektiv ressursbruk blir utnyttet.

Nedenfor er det gitt en oversikt over utviklingen i bruken av innsatsfaktorer i jordbruket. I tillegg er renter på lånt kapital tatt med. Innsatsfaktorene er inndelt i kategoriene varige og ikke-varige.

8.1 Ikke - varige innsatsfaktorer

8.1.1 Verdier og indekser

I tabellene 8.1 og 8.2 er kostnader til de to tunge postene kraftfôr og handelsgjødsel/kalk spesifisert. I tillegg vises de totale kostnadene for ikke-varige produksjonsmidler.

Tabell 8.1 Bruken av noen ikke-varige innsatsfaktorer i jordbruket, målt i løpende mill. kroner

	1985	1989	1999	2009	2010*
Kraftfôr	4 464	5 614	4 539	5 772	5 889
Handelsgjødsel og kalk	1 170	1 232	1 142	1 669	1 146
Sum ikke-varige produksjonsmidler ¹⁾	10 509	12 830	11 769	16 313	16 369

* Foreløpige tall

1) Summen av kostnadspostene handelsgjødsel og kalk, innkjøpt kraftfôr, innkjøpte melkeprodukter til fôr, annet innkjøpt fôr, såfrø og planter, andre kostnader og vedlikehold

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket 2011.

Kraftfôrkostnadene økte betydelig mellom 1985 og 1989, for deretter å avta til 1999. Etter 1999 har kraftfôrkostnaden igjen økt, og i 2009 passerte den 1989-nivået. Kostnadene til handelsgjødsel og kalk har økt etter 1999. Summen av kostnader til ikke-varige produksjonsmidler økte med 41 prosent fra 1999 til 2009. I tabell 8.2 er utviklingen uttrykt i form av volum- og prisindekser.

Tabell 8.2 Bruken av ikke-varige innsatsfaktorer i jordbruket, landet. Volum- og prisutvikling. 1985 = 100

	1985	1989	1999	2009	2010*
Kraftfôr					
Volumindeks	100	109,6	120,1	124,6	127,1
Prisindeks	100	114,8	84,7	103,7	103,8
Handelsgjødsel og kalk					
Volumindeks	100	95,7	87,3	60,1	55,3
Prisindeks	100	110,1	111,8	237,5	177,3
Sum ikke-varige produksjonsmidler					
Volumindeks	100	103,9	100,9	95,4	98,9
Prisindeks	100	117,5	111,0	162,3	131,3

* Foreløpige tall

1) Summen av kostnadspostene handelsgjødsel og kalk, innkjøpt kraftfôr, innkjøpte melkeprodukter til fôr, annet innkjøpt fôr, såfrø og planter, andre kostnader og vedlikehold

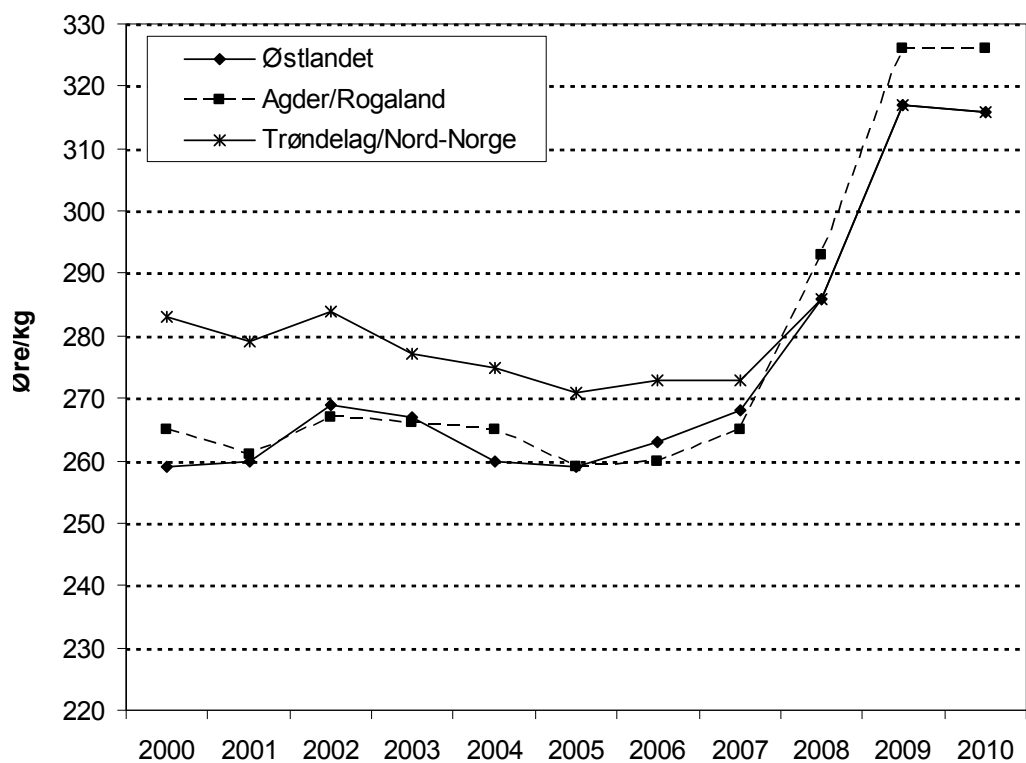
Kilde: Totalkalkylen for jordbruket 2011.

Ifølge tabell 8.2 hadde volumindeksen for kraftfôr en økning fra 1999 til 2010, mens handelsgjødsel og kalk har blitt redusert hele perioden. Sum ikke-varige produksjonsmidler var lite endret fra 1999 til 2008, men hadde en nedgang til 2009. Prisindeksen for kraftfôr har økt med 23 prosent fra 1999 til 2010, mens prisindeksen for handelsgjødsel og kalk økte med hele 116 prosent fram til 2009, men den hadde en nedgang igjen det siste året.

8.1.2 Kraftfôrpriser

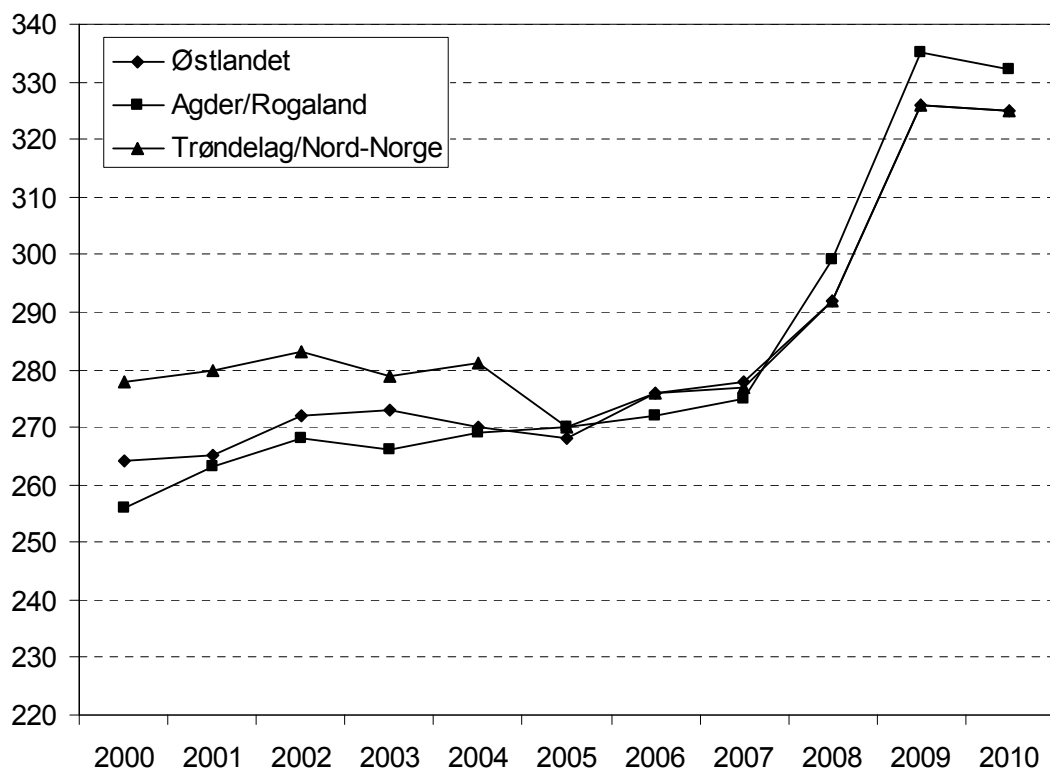
Figurene 8.1–8.3 viser utviklingen i de regionale kraftfôrprisene fra 2000 til 2010 for hhv. kraftfôr til storfe, svin- og fjørfe. De fire regionene har hatt en ulik prisutvikling de enkelte år. Fra og med 2000 ble Felleskjøpet Østlandet og Vestlandet slått sammen, slik at grafen kalt «Østlandet» da representerer begge landsdelene. Fra 2008 er FK Trondheim slått sammen med FKØV. Derfor er det fra 2008 kun to regioner med ulik kraftfôrpris, Agder/Rogaland og resten av landet.

Figur 8.1 viser at prisene på kraftfôr til storfe i 2010 ligger omtrent på samme nivå som i 2009. Prisene er høyere i Agder/Rogaland enn i resten av landet. For svinefôr viser figur 8.2 omtrent den samme situasjonen som for drøvtyggerfôr. Prisene er vel 1 øre/kg lavere enn i 2009 da de var på sitt høyeste nivå siden 2000 og kraftfôret er dyrest i Rogaland/Agder. Derimot er fjørfefôret billigere i Agder/Rogaland. Noe av dette skyldes at en større andel av fjørfefôret i Agder/Rogaland er fôr til verpehøner, og dette er billigere enn fôr til slaktekylling.



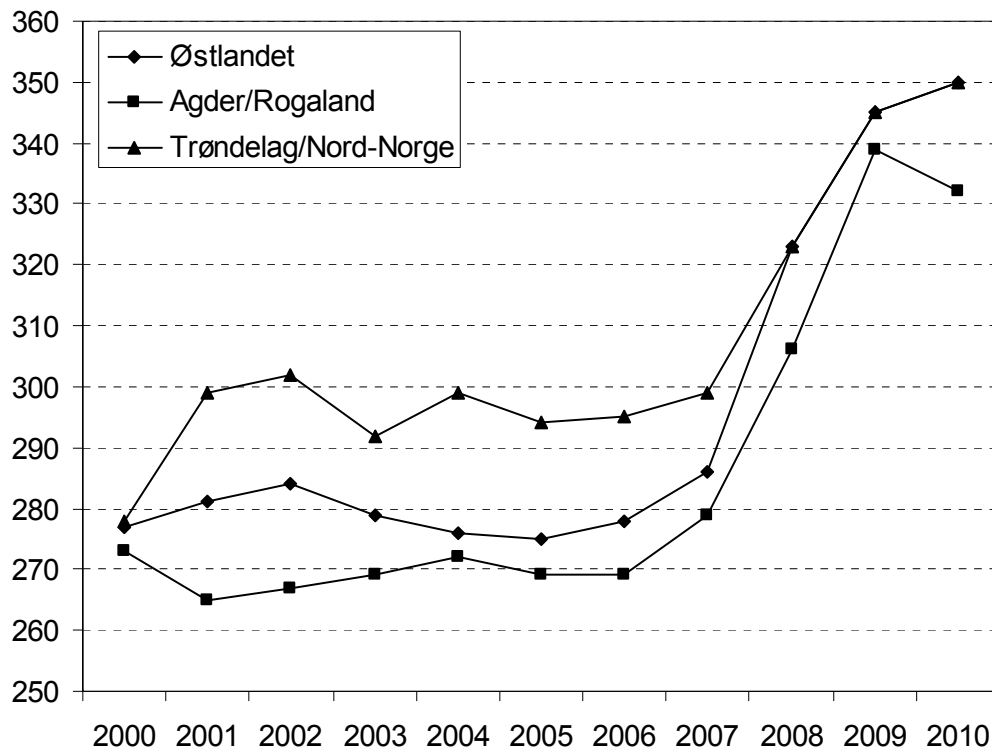
Figur 8.1 Utvikling i priser på drøvtyggerfôr i alt for ulike distrikter. Øre per kg

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket.



Figur 8.2 Utvikling i priser på svinefôr for ulike distrikter. Øre per kg

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket.



Figur 8.3 Utviklingen i priser for fjørfôr i ulike distrikter. Øre per kg

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket.

Prisforskjellene mellom regionene i 2010 varierer. For drøvtyggerfôr og svinefôr er det henholdsvis 10 og 7 øre/kg i prisforskjell mellom billigste (resten av landet) og dyreste region (Agder/Rogaland). For fjørfôr er det 18 øre/kg i forskjell mellom dyreste (resten av landet) og billigste region (Rogaland/Agder).

8.2 Varige innsatsfaktorer

Kapitalslitet viser de årlige beregnede kostnadene (avskrivninger) til varige driftsmidler. Investeringer er de årlige utleggene som gjøres for å anskaffe eller utbedre varige driftsmidler. Fra og med Resultatkontrollen 2005 tar vi i denne sammenheng også med oversikt over kostnadene til leasing i jordbruket. Dette er leie av maskiner gjennom finansieringsselskaper, og det har blitt mer og mer vanlig.

I faste priser var bygningsinvesteringene høyere i 1989 enn i de øvrige årene som omfattes av tabell 8.3. De årlige investeringene i maskiner og redskaper hadde det høyeste nivået i 1985 når vi ser på faste 2009-kroner.

Investeringsavgiften var på 7 prosent fra og med 1990. Men fra og med 1.1.1999 ble den tatt bort for driftsmidler hovedsaklig brukt i egen jord- og skogbruksvirksomhet, og fra 1.4.2002 falt den bort for alle virksomheter. Investeringsavgiften på kapitalvarer ble beregnet til 334 mill. kr i 1998 og 18 mill. kr i 1999 i Totalkalkylen for jordbruket for 2001.

Tabell 8.3 Totale investeringer i bygninger og maskiner/redskaper, traktorinvesteringer og leasingkostnad. Løpende og faste priser, millioner kroner

	1985	1989	1999	2009	2010*
Bygninger:					
Løpende priser	1 356	2 125	1 617	3 590	3 710
Faste 2009-priser	3 673	4 157	2 347	3 590	3 593
Maskiner/redskaper:					
Løpende priser	2 653	2 067	2 800	2 353	3 286
Faste 2009-priser	5 620	3 246	3 427	2 353	3 327
Herav traktorer (4 hjulstrekk):					
Antall traktorer	7 910	2 672	2 987	1 717	3 075
Løpende priser	1 052	495	904	1 124	1 649
Faste 2009-priser	1 791	648	1 004	1 124	1 659
Leasing av maskiner¹:					
Løpende priser		14	90	889	916
Faste 2009-priser		22	110	889	928

* Foreløpige tall

¹ Normalisert regnskap

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket 2011.

For å vise utviklingen av kostnadene ved det faste produksjonsutstyret i jordbruket er det i tabell 8.4 satt opp tall for kapitalslit på bygninger og maskiner/redskaper. Totalt kapitalslit er også beregnet.

Tabell 8.4 Kapitalslit, løpende priser. Millioner kroner

	1985	1989	1999	2009	2010*
Bygninger	1 270	1 682	1 821	2 221	2 313
Maskiner og redskaper	2 286	2 811	2 919	2 968	3 044
Sum kapitalslit	3 886	4 899	5 150	5 595	5 769

* Foreløpige tall

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket 2011.

Volum- og prisindeksene for kapitalslit i tabell 8.5 presenterer utviklingen sett fra en annen synsvinkel: Volumindeksen for kapitalslit på bygninger var høyere i 1989 enn i 1985, mens volumindeksene for maskiner og redskaper og sum kapitalslit ble redusert i samme periode. Tabellen viser en liten økning i volumindeksen for bygninger fra 2009 til 2010, mens volumindeksen både for maskiner og redskaper og for sum kapitalslit ble litt redusert.

Prisindeksen er felles for alt kapitalslit, den har hatt en kraftig øking etter 1989 og fram til 2010.

Tabell 8.5 Kapitalslit. Volum- og prisutvikling. 1985 = 100

	1985	1989	1999	2009	2010*
Prisindeks	100	130,0	165,5	203,3	208,3
Volumindeks:					
Bygninger	100	101,9	86,7	86,0	87,5
Maskiner og redskaper	100	94,6	77,2	63,9	63,9
Sum kapitalslit	100	96,9	80,1	70,8	71,3

* Foreløpige tall

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket 2011.

Endringer i kapitalslitet vil følge endringer i investeringene og prisutviklingen. Et etterslep vil imidlertid være til stede, og det vil skje en utjevning av svingningene i kapitalslit i forhold til utviklingen i investeringer.

8.3 Priser på jordleie

Hvert år presenterer Statens Landbruksforvaltning tall på jordleiepriser inndelt etter geografi (Østlandet, Telemark/Agder, Rogaland, Vestlandet, Trøndelag og Nord-Norge), jordbruksvekst (gras, korn, grønnsaker, potet og beite) og jordkvalitet (god og dårlig). Tallene i 2010 baserer seg på svar fra ca. 238 kommuner (deriblant de største jordbrukskommunene), og SLF spør kun om laveste og høyeste pris på leie, og ikke noe om hvor mye areal som leies til hvilken pris. Jordleieprisene som presenteres i tabell 8.6 og 8.7 er gjennomsnittet av største og minste leiepris, og siden gratisleie også er registrert, så vil det påvirker gjennomsnittsprisene (i hovedsak gras- og beitearealer).

Tabell 8.6 Gjennomsnittlig jordleiepriser på god jord. Kroner per dekar, 2010

	Gras	Korn	Grønnsaker	Poteter	Kulturbeite
Østlandet	273	325	740	570	89
Telemark/Agder	148	230	370	313	30
Rogaland	354	505	904	643	115
Vestlandet	162	150	413	425	36
Trøndelag	168	254	792	550	64
Nord-Norge	66	-	183	145	25
Landet	197	294	588	446	61

Kilde: Statens Landbruksforvaltning

Tabell 8.6 viser at Rogaland er den landsdelen som har høyest jordleiepriser på god jord i 2010, og at Østlandet følger deretter. Dette gjelder alle leiepriser, uansett jordbruksvekst. Nord-Norge har lavest jordleie til gras, grønnsaker, beite og poteter, mens Vestlandet har billigst leie av kornareal. For landet som helhet er leie av god jord til grønnsaksproduksjon dyrest, mens leie av kulturbeite er billigst.

Tabell 8.7 viser prisene for leie av jord med dårlig kvalitet. Rogaland har høyest leiepris på jord til grasdyrking, mens Østlandet har høyeste pris når det gjelder korn, grønnsaker og poteter. Trøndelag har høyest pris på leie av beite. For landet som helhet utgjør leieprisene på dårlig jord mellom 40 og 52 prosent av prisen på god jord.

Tabell 8.7 Gjennomsnittlig jordleiepriser på dårlig jord. Kroner per dekar, 2010

	Gras	Korn	Grønnsaker	Poteter	Kulturbeite
Østlandet	125	169	511	361	15
Telemark/Agder	53	109	200	125	2
Rogaland	171	-	-	100	20
Vestlandet	82	-	-	140	2
Trøndelag	86	139	225	190	27
Nord-Norge	21	-	7	21	1
Landet	92	151	297	205	-

Kilde: Statens Landbruksforvaltning

Tabell 8.8 viser utviklingen i indeks for jordleiepris for landet som helhet fra 2000 til 2010, hvor leieprisen i år 2000 er satt lik 100. Denne indeksen er basert på leieprisen på god jord, og gratis leie av jord inngår ikke i beregningen. Tabellen viser at frem til 2004 var alle leiepriser lavere enn 2000-nivå, men at de etterpå har økt igjen. Etter 2006 har prisen på leie av jord til kulturbeite og grønnsaksdyrking blitt redusert, mens alle andre leiepriser har økt. I 2008 var leieprisen på jord til grønnsaksdyrking omtrent den samme som i år 2000, mens leie av jord til dyrking av korn ligger på 2006 nivå og potet har økt med 10 prosent. I 2010 hadde leieprisen på både korn og grønnsaksdyrking økt fra 2008, mens leieprisen på jord til potetdyrking har gått ned med 5 %. Leieprisen på jord til kulturbeite har gått ned fra 2006 med 24%.

Tabell 8.8 Indeks jordleie på god jord, 2000–2010

	2000	2002	2004	2006	2008	2010
Grasdyrking	100	81	86	95	92	92
Korndyrking	100	96	95	105	105	112
Grønnsaksdyrking	100	85	91	103	99	103
Potetdyrking	100	91	87	106	117	112
Kulturbeite	100	92	87	104	92	79

Kilde: Statens Landbruksforvaltning

8.4 Renter

For å vise utviklingen av samla rentekostnader for lånt kapital i jordbruket, er gjennomsnittlig rentesats og rentekostnadene i nominelle beløp tatt med.

Tabell 8.9 Nominell rentekostnader for lånt kapital. Løpende kroner

	1985	1989	1999	2009	2010*
Gjennomsnittlig rentesats, %	10,56	11,57	6,44	4,30	3,98
Lånt kapital i jordbruket. Mill. kr	15 992	22 481	24 513	42 515	44 569
Nominell rentekostnad for næringsgjeld. Mill. kr	1 689	2 600	1 578	1 830	1 775

* Foreløpige tall

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket 2011.

Av tabell 8.9 går det fram at rentekostnader på lånt kapital i jordbruket gikk opp fra 1985 til 1989 og ned fra 1989 til 1999. Nedgangen var særlig kraftig i perioden 1990–1995 noe som i stor grad skyldes nedgang i rentefoten. Fra 1999 til 2009 gikk rentesatsen ned, men økt lånevolum førte til økte rentekostnader. Rentesatsen ble videre redusert fra 2009 til 2010, og på tross av økt lånevolum ble rentekostnadene redusert med 55 mill. kr det siste året. Lånekapitalen i næringa har økt jevnt etter 1999, og fra 2009 til 2010 økte den med 2 054 mill. kr.

Tabell 8.10 viser at i faste 2009-kroner, deflatert med konsumprisindeksen, var nedgangen i næringsgjeld fra 1989 til 1999 på 5,0 mrd. kr. Fra 1999 til 2009 økte den med 12,4 mrd. kr, og det siste året var økningen 1,0 mrd. kr.

Tabell 8.10 Lånt kapital i jordbruket, deflatert med konsumprisindeksen til faste 2008-kroner. Millioner kroner

	1985	1989	1999	2009	2010*
Lånt kapital i jordbruket	32 512	35 148	30 120	42 515	43 497

* Foreløpige tall

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket 2011.

8.5 Tap på utlån i landbruket

I tabell 8.11 presenteres tap på utlån til landbruket fra Landkreditt og Innovasjon Norge. Det er konstaterte tap, og ikke avsetninger til påregnelig tap, som er med i tabellen.

Tabell 8.11 Konstaterte tap på utlån fra Landkreditt og Innovasjon Norge

	1985	1990	1999	2002	2008	2009	2010
<i>Innovasjon Norge</i>							
Utlån, mill. kr	7 445	8 151	4 371	4 241	3 686	3 822	3 956
Tap på utlån, mill. kr	1,4	15,4	6,9	3,1	11,3	1,1	1,6
Tap på utlån, % av utestående	0,02	0,19	0,16	0,07	0,31	0,03	0,04
<i>Landkreditt</i>							
Utlån, mill. kr	2 760	4 538	5 677	5 974	8 876	9 427	9 885
Tap på utlån, mill. kr	0	0	0,2	0,2	0,0	0,0	0,0
Tap på utlån, % av utestående			0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Tap på utlån, % av utestående	0,01	0,12	0,07	0,03	0,09	0,01	0,01

Kilde: Landkreditt og Landbruksbanken/SND/Innovasjon Norge.

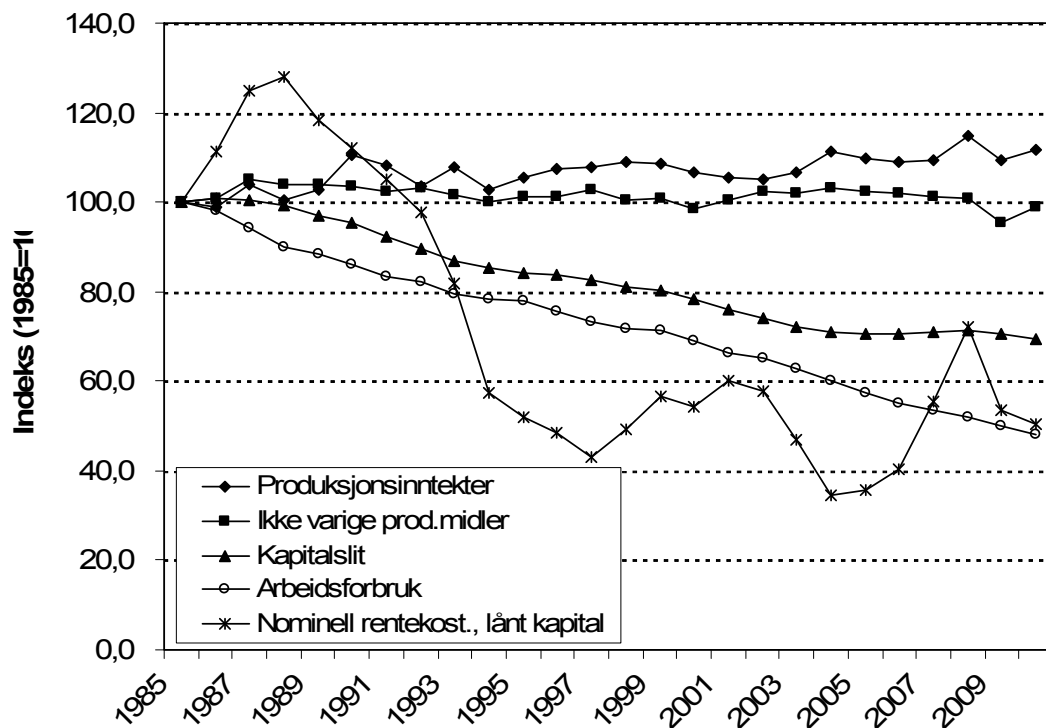
Innovasjon Norge sine tall gjelder rentebærende lån. Disse lånene er i all hovedsak gitt innenfor 90 prosent av landbrukstakst. Innovasjon Norge har i tillegg investeringslån (BU-lån) til landbruket, men disse er ikke med i tabellen over. BU-lån var i 2010 på totalt 821 mill. kr, og tap på disse er heller ikke med i tabell 8.11. Men dette er bare en del av det totalt tapsbildet, siden tapene først blir konstatert når saken endelig er avsluttet, og pantsikkerheten realisert. Tapene er da som oftest avsatt, og også bokført, flere år tidligere. Konstatert tap i 2010 utgjorde 1,9 mill kroner.

Landkreditt Bank AS startet sin virksomhet 2. september 2002. De er en forretningsbank eid 100 prosent av kredittforeningen (og morselskapet) Landkreditt, og yter alle typer banktjenester til alle slags kunder. I utlånstallene fra Landkreditt Bank ligger også utlån til samvirkebedriftene.

En må være oppmerksom på at det er de bankene som stiller de strengeste krav til sikkerhet som er representert her. Det er vanskelig å få spesifiserte data for utlån til landbruket hos andre banker.

8.6 Innsatsfaktorer sett i relasjon til produksjon

I figur 8.4 er volumindeksene for fem ulike kostnads- og inntektsposter i totalalkylen presentert samlet. Indeksen for rentekostnader på lånt kapital er fremkommet ved først å deflatere nominelle rentekostnadene til 1985-kroner, og deretter regne om disse verdiene til indekstall.



Figur 8.4 Produksjon og innsatsfaktorer i jordbruket. Volumutvikling. Indeks

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket 2011.

Arbeidsforbruket og kapitalslitet synker fortsatt, som det har gjort gjennom hele perioden fra 1985, mens ikke-varige produksjonsmidler har vært tilnærmet stabilt. Kurvene viser at samlet produksjon er ganske stabilt i perioden etter 1985. Figur 8.4 antyder en økende produktivitet i jordbruket, med et nokså stabilt produksjonsvolum og et avtagende kostnadsvolum over flere år.

8.7 Kostnadsutviklingen i omsetningsleddene

Ved jordbruksoppgjøret i 1993 ble BFJ av avtalepartene bedt om å utarbeide et materiale om kostnadsutviklingen i omsetningsleddene, jfr. St.prp. 82 (1992-93). Et kapittel med dette materialet har siden vært tatt inn i utredning nr. 1.

Problemstillingen er avgrenset til endringen i kostnadene, ikke til nivå. Materialet en har til rådighet gir ikke mulighet for å få et mål for produktivitets-/effektivitetsutviklingen. Det gir heller ikke innsikt i kostnadsendringer som resultat av produktutvikling og høyere foredlingsgrad. Ved å sammenholde og sammenstille ulikt tallmateriale, søkes det likevel å belyse ulike sider ved kostnadsutviklingen.

8.7.1 Organisasjonenes totale kostnader

Omsetningsorganisasjonenes totale kostnader er et resultat av priser på og mengder av innsatsfaktorer som er brukt i produksjonen. Mengdene av innsatsfaktorene, bestemmes av den totale virksomheten og av produktiviteten. Organisasjonenes totale virksomhet består av mottak og behandling av råvarer samt omfanget av den videreforedlende industridelen, produktutvikling, markedsføring og distribusjon. Videreforedling har en stor og økende betydning for den totale verdiskapning i organisasjonene, og kan dels tas som et tegn på at stadig mer av bearbeidingen overføres fra husholdningene til industrien. Økende totalkostnader er også et uttrykk for økt verdiskapning.

Omsetningsorganisasjonenes totale kostnader er satt opp i tabell 8.12. Meierienes kostnader er til og med 2001 hentet fra årsmeldingen til TINE Norske Meierier, og er beregnet som driftsinntekter fratrukket utbetaling til produsent. Kostnadene er basert på det tidligere «grupperegnskapet» som omfattet all virksomhet innenfor 10 meieriselskaper og TINE Norske Meierier. TINE ble omorganisert til konsern i 2002 og fikk dermed andre krav til rapportering. Kostnadene fra og med 2002 er derfor basert på TINEs konsernregnskap og er ikke sammenlignbart med tidligere år. Konsernregnskapet omfatter alle TINEs virksomheter og eierandeler i andre selskaper som ikke var inkludert i det tidligere grupperegnskapet. Kostnaden er beregnet som ”sum driftskostnader” fra konsernregnskapet fratrukket ”kjøp av råvarer fra produsent”.

Gilde Norsk Kjøtt BA og Prior Norge BA fusjonerte i 2006 og Nortura BA ble registrert som selskap 15. november. Fusjonen fikk regnskapsmessig virkning fra 01.01.06. De totale kostnadene ble imidlertid i 2006 fremdeles fordelt på hvert av de tidligere selskapene. Fra og med 2007 oppgis det imidlertid kostnadstall som inkluderer både kjøtt- og eggsektoren samlet. Dette medfører brudd i dataseriene. En ny dataserie er derfor opprettet fra og med 2006. Her er de totale kostnadene beregnet som ”sum driftskostnader” fra konsernregnskapet i Nortura fratrukket råvareutbetalingen til alle produksjoner. Denne beregnes ved hjelp av utbetalingspris til produsenter og kvantum mottatt for de respektive produksjonene.

Tabell 8.12 Totale kostnader i meieri-, slakteri- og eggsmvirket. Mill. kr

	1990	1995	2000	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Meieri ¹	4520	4710	5568	7971	8639	9155	9752	9763	11474	11851	11505
Slakteri og egg ²							9490	9878	10164	10511	10392
Slakteri ³	1789	2183	3040	3407	3832	3747	(3872)				
Egg	364	450	775	1110	1234	1221	(1310)				
Sum	6673	7343	9383	12488	13705	14123	19242	19641	21638	22362	21897

- 1) Gjelder TINE konsern fra og med 2002. Ikke sammenliknbart med tidligere år pga. omlegging av regnskapet. Økning i 2008 skyldes oppkjøp av osteselskaper i Sverige og Storbritannia
- 2) Fra og med 2007 oppgir Nortura utvikling i volum og kostnader som gjelder for hele virksomheten, dvs. både kjøtt- og eggsektoren.
- 3) På grunn av organisasjonsmessige endringer i Nortura, samt endrede rapporteringsrutiner og standardiseringer, er ikke salgs- og markedsføringskostnadene for årene 2004 til 2006 direkte sammenlignbare med tidligere år. Tallene for 2006 er sammenlignbart med tidligere Gilde Norsk Kjøtt.

Fra 1990 til 2001 (sammenlignbare år) økte de totale kostnadene innen meierisamvirket med 30,8 prosent. For meierisamvirket var det en større økning i 1997 som dels skyldes endringer i verdsetting av lagerbeholdninger i forbindelse med overgang til ny markedsordning for melk. Fra 2002 til 2007 (sammenlignbare år) var økningen på 33,6 prosent mens økningen fra 2007 til 2008 var på nær 18 prosent. Mesteparten av den sterke økningen i totalkostnadene i 2008 skyldes oppkjøp av osteselskaper i Sverige på slutten av 2007 og i Storbritannia i 2008 og har således ikke noe med kostnadsøkningen i meieridriften i Norge å gjøre. For perioden 2008 til 2010 var det en økning på 0,3 prosent. For kjøttsmvirket økte totalkostnadene med 90,4 prosent fra 1990 til 2003 (sammenlignbare år). Fra 2004 til 2006 (sammenlignbare år) var økningen på 1 prosent. Fra 1990 til 2006 økte totalkostnadene innen eggsmvirket med 259,9 prosent. Fra 2006 til 2010 (sammenlignbare år) økte de totale kostnadene i kjøtt- og eggsmvirket med 9,5 prosent.

8.7.2 Total aktivitet

Tall for den totale virksomheten i organisasjonene er i tabell 8.13 gitt som tall for tilførte og bearbejdede produkter i tonn/liter.

For melk er det meierileveransen samt totalsalget for hovedgrupper av produkter, dvs. konsummelk og ost som er gjengitt. For smør er det total produksjon. Konsummelk inkluderer blant annet yoghurt. Tallene for ost og smørprodukter er inklusiv eksport. For kjøtt gjelder tallene leveranser av slakt samt nedskåret og videre bearbejdet vare. For eggsmvirket gjelder det total tilførsel av egg, samt tilført og bearbejdet fjørfekjøtt.

Tallene for videreforedling i tabell 8.13 gir ikke noe godt uttrykk for omfanget av videreforedlingen. Tallene gjenspeiler for eksempel ikke antall produktvarianter med ulik bearbejdingsgrad. Eksempel på spekteret innen meieriene er salg av hele oster direkte til butikk og porsjonspakninger av ost til for eksempel cateringmarkedet. Antall produktvarianter med ulike

pakningstyper med derav økende kostnader, har de siste årene vært økende. Antall artikkelnummer, dvs. antallet produktvarianter rettet mot ulike markeder, var ifølge TINE over 500 i 2010. Nortura hadde om lag 1 300 varekoder i 2010, etter å ha redusert antallet med 40 %.

Tabell 8.13 Samvirkets tilførsler og videreforedling av melk, kjøtt og egg. 1000 tonn*

	1990	1995	2000	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Meieri										
Tilførsel kumelk	1837	1712	1545	1470	1454	1437	1479	1464	1437	1436
Tilførsel melk totalt ¹						1458	1498	1483	1457	1456
Salg konsummelk ²	725,8	687,7	582,6	538,7	521,4	513,7	510,4	514	514	510
Salg ost ³	84,5	82,7	77,4	74,4	72,9	71,3	68,5	70,5	70,2	70,7
Produksjon smør ⁴	22,4	17,7	15,5	13,8	14,6	15,4	15,4	16,8	17,2	17,6
Kjøtt og egg										
Tilførsel egg ⁵	36,0	35,1	30,4	31,3	36,8	35,8	35,7	37,9	39,5	39,2
Tilførsel kylling	12,6	16,1	30,4	36,6	38,3	41,5	47,9	55,3	51,5	54,7
Tilførsel fjørfe totalt ⁶					45,8	49,1	51,4	63,1	60,5	62,1
Tilførsel kjøtt totalt	147,7	156,1	163,8	167,8	163,7	164,3	162,6	167,5	165,1	159,9
Slakt 2- og 4-bente										
Slaktetilførsler ⁷	147,7	156,1	163,8	167,8	163,7	164,3	217,0	230,6	224,0	223,6
Skjærevolum ⁸	81,4	99,8	115,3	114,0	120,7	125,0	129,1	128,5	117,1	118,1
Foredlingsvolum ⁹	67,1	90,4	95,3	95,3	96,0	97,6	126,3	132,5	127,8	123,0

*) Mill. liter for meierileveranse og konsummelk. Meierileveranse gjelder kumelk til TINE/NML

- 1) Inkluderer geitemelk
- 2) Omfatter flytende produkter; melk alle typer, fløte, rømme og yoghurt.
- 3) Ekskl. Kesam og Cottage Cheese fra 1997
- 4) Produksjon av smør inkl. smør til smørblandet margarin og lettmargin.
- 5) Inkludert egg fra Norgården fra og med 2005
- 6) Inkluderer kylling, høns, and og kalkun.
- 7) Fra og med 2007 så omfatter slaktetilførselen også fjørfekjøtt, dvs. alle 2- og 4-beinte.
- 8) Gris uten hode og forlabb fra 1.1.2002. Omfatter også fjørfe fra og med 2007.
- 9) Foredlingsvolum inneholder vann, krydder etc. og kan derfor ikke sammenliknes med volum innen slaktning og skjæring. Omfatter også fjørfe fra og med 2007.

Kilde: TINE/NML, Nortura (Norsk Kjøtt, PRIOR)

Det har vært en nedgang i melkeproduksjonen som en tilpasning til forbruksutviklingen, men nedgangen har flatet ut. Meierileveransen i 2010 var 21,8 prosent lavere enn i 1990. Total meierileveranse er gått litt mindre ned grunnet at meierier utenom TINE (samvirket) er kommet til. Kumelkleveransen til Tine gikk ned med 2 prosent fra 2008 til 2010.

Kjøttssamvirkets slaktetilførsler økte fra 1990 fram til 1999 med 16,6 prosent. Fra og med 2000 har tilførslene variert, men på et lavere nivå enn i toppåret. Den kraftige nedgangen fra 2001 til 2002 skyldes at gris nå avregnes uten hode labb. Fra og med 2007 omfatter volumene for slaktetilførsel, nedskjæring og foredlingsvolum både 2- og 4-bente. Volumet av nedskjæring av 2-bente er imidlertid relativt begrenset da dette stort sett inngår i slakt.

Produksjonen av kylling har økt med forbruksøkningen for dette dyreslaget. Økningen i perioden fra 1990 til 2006 var på 229,4 prosent. For første gang på mange år kom det en nedgang i kyllingproduksjonen fra 2008 til 2009. 2010 viser igjen en oppgang på 6,2 prosent.

Prior kjøpte i mars 2005 alle aksjene i Norgården. Dette gjenspeiles i en kraftig økning i tilførsel av egg fra Prior fra og med 2005. Tilførselen av egg er redusert med 0,6 prosent fra 1990 og til 2006. I perioden 1990 til og med 2004 (sammenlignbare år) var det en reduksjon i tilførsel på 14,6 prosent. På grunn av oppkjøpet av Norgården økte tilførselen med 17,6 prosent fra 2004 og til 2005. Salget av egg er stabilt. Det er en tendens til økt forbruk av eggprodukter, men import av disse øker også. Andelen for Norturas salg av foredlet fjørfekjøtt i dagligvare- og storkjøkkenmarkedet økte fra snaue 26 prosent i 1994 til rundt 67 prosent i 2007.

For egg- og kjøttssamvirket (Nortura) så finner vi at tilførselen av egg har gått ned med 0,1 prosent, tilførselen av fjørfekjøtt (2-bente) har økt med 2,6 prosent og tilførselen av kjøtt (4-bente) har gått ned med 3,1 prosent i fra 2009 til 2010.

8.7.3 Antall ansatte

Tall for antall ansatte i meieri-, slakteri- og eggsamvirket er angitt i tabell 8.14. Dette gir ikke et direkte uttrykk for arbeidsforbruket innen organisasjonene (ikke årsverk), men gir likevel et bilde på utviklingen. Etter fusjonen mellom Gilde og Prior til Nortura i 2006, er antallet oppgitt i årsverk.

Tabell 8.14 Antall ansatte i meieri-, slakteri- og eggsamvirket

	1990	1995	2000	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Meieri	6000	5636	5041	5549	5353	5320	5540	5734	5675	5496
Slakteri og egg ¹						6552	6464	6507	6100	5790
Slakteri ²	5415	5518	6133	5832	5494	(5285)				
Egg ²	939	950	1400	1388	1197	(1275)				
Sum	12354	12104	12574	12769	12044	11880	12004	12241	11775	11286

1) Antall årsverk (ikke antall ansatte).

2) Tallene for slakteri (Gilde) og egg (Prior) i 2006 er fra inngangen av året. Dette pga at selskapene nå er fusjonert til ett selskap, Nortura.

Kilde: Landbrukssamvirkets felleskontor: Aktuelle tall i landbruket. Fra og med 2005 hentet fra de respektive selskapers Årsmeldinger

Antall ansatte i organisasjonene varierer en del mellom år. I meieriene har det vært en viss nedgang i perioden under ett, men det skjedde en økning i 2002 etter lave tall for 2000 og 2001. I eggsamvirket var det en økning inntil 2002 og deretter en tilbakegang i 2004 og 2005, før det igjen var en økning i 2006. Økningen i antall ansatte i denne sektoren knyttes spesielt til økningen innen fjørfekjøtt og videreforedling av denne.

Siden 2008 har antallet ansatte både i meierisamvirket og kjøttssamvirket blitt redusert. Reduksjonen i kjøtt- og eggsamvirket var størst med minus 11

prosent i antall årsverk, mens reduksjonen i antall ansatte i meierisamvirket var på minus 4 prosent.

8.7.4 Anleggsstruktur

I tabell 8.15 er det angitt tall for antall anlegg. Dette gir et bilde av strukturutviklingen. Når vi sammenholder antall anlegg med produksjonsutviklingen så ser vi det har vært en økning i størrelse pr. anlegg. Parallelt med reduksjonen i antall anlegg har det også skjedd en rasjonalisering og spesialisering innenfor og mellom anlegg.

Tabell 8.15 Antall anlegg i meieri-, slakteri- og eggsamvirket

	1990	1995	2000	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Meieri ¹	128	95	62	53	52	52	50	50	49	47
Meieranlegg						47	45	45	44	41
Meieriterminaler						5	5	5	5	4
Kjøtt										
Slakting	34		28	24	20	20	20	18	18	15
Skjæring			34	22	21	21	21	20	17	17
Foredling ²			22	17	15	15	13	15	16	13
Egg og fjørfe ¹										
Eggpakkerier	18	13	8	6	5	5	5	5	5	5
Fjorfeslakterier	7	6	5	3	3	3	3	3	3	3

1) Ved årsskiftene.

2) Ikke fullt sammenliknbare tall mellom 2000 og 2003.

Kilde: TINE/NML, Norsk Kjøtt, PRIOR, Nortura

8.7.5 Enhetskostnader

I figur 3 er utviklingen i omsetningsorganisasjonenes totale kostnader pr. kg tilførte mengder av melk, kjøtt og egg sammenholdt med utviklingen for konsumprisindeksen. I tabell 5.5 nedenfor er kostnadene gjengitt i kroner pr. liter og pr. kilo tilførte mengder av melk, kjøtt og egg. Disse tallene danner grunnlaget for figur 3. For melk er data ikke sammenliknbare før og etter 2002 på grunn av omlegging av regnskapet i TINE. Fra og med 2002 er beregningen for melk gjort ved å dele totalkostnaden fra TINEs konsernregnskap (Tabell 8.12) på meierileveransen (Tabell 8.13). Økningen for TINE i 2008 skyldes oppkjøp av osteselskaper utenlands, se også omtale tab. 8.13.

Tabell 8.16 Totale kostnader i kr. per l/kg tilførte mengder av melk, kjøtt og egg

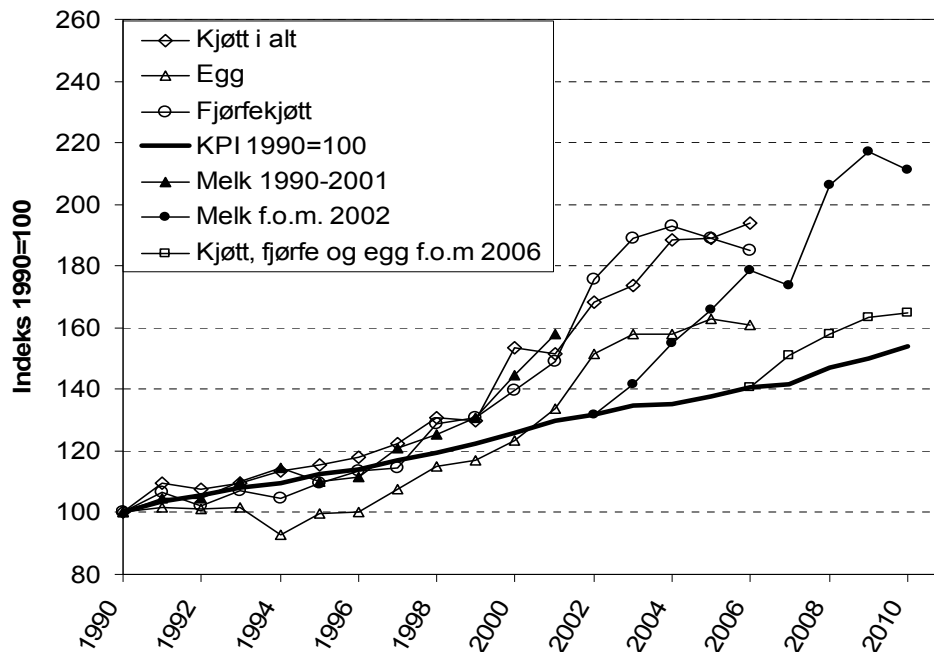
	1990	1995	2000	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Melk totalt ¹	2,46	2,71	3,56	5,88	6,24	6,69	6,52	7,74	8,13	7,90
Kjøtt/fjørfe/egg						21,28	22,83	23,93	24,75	24,96
Kjøtt ²	12,11	13,98	18,56	22,83	22,88	23,51				
Egg ²	4,82	4,80	5,95	7,60	7,85	7,75				
Fjørfe kjøtt ²	11,39	12,50	15,90	22,00	21,55	21,05				

1) Ikke sammenliknbare tall for melk før og etter 2002 pga. omlegging av regnskapet i Tine. Kun kumelk tom. 2005. Ku- og geitmelk fra 2006

2) Slutt på tilgjengelige data etter fusjonen mellom kjøtt- og eggssamvirket i 2006.

Kilde: TINE, Nortura (Norsk Kjøtt, PRIOR)

Figur 8.5 viser at omsetningsorganisasjonenes totale kostnader pr. enhet først i perioden fulgte utviklingen av konsumprisindeksen relativt jevnt, men at enhetskostnadene de senere årene har økt mer enn konsumprisindeksen. Etter alt å dømme skyldes dette økte kostnader på grunn av økt videreforedling og produktutvikling. Mhp. økningen for melk i 2008 vises det til omtale under tab. 8.13. For fjørfe kjøtt hadde enhetskostnadene en topp i 2004 og er siden redusert. Fra og med 2007 er det slutt på tilgjengelige data for kjøtt, egg og fjørfe kjøtt separat. Ny dataserie er opprettet hvor totale kostnader for Nortura er fordelt på samlede tilførte mengder av henholdsvis kjøtt, egg og fjørfe. Fra og med 2007 er beregningen for kjøtt, fjørfe og egg gjort ved å dele totalkostnaden fra Norturas konsernregnskap (Tabell 8.12) på leveransen (Tabell 8.13).



Figur 8.5 Utviklingen i omsetningsorganisasjonenes totale kostnader pr. kg eller liter tilførsler sammenholdt med utviklingen i konsumprisindeksen (KPI). Indeks 1990=100. Fra og med 2002 er det pga. omlegging av regnskapet innført ny serie for melk hvor indeksen er satt lik KPI-indeksen i 2002. Fra og med 2006 er det på grunn av fusjonen mellom kjøtt og eggssamvirket innført ny serie for kjøtt, fjørfe og egg.

8.7.6 Kjøttssamvirkets normerte slaktekostnad

Kjøttssamvirkets normerte slaktekostnad (slaktemarginen) benyttes i grunnlaget for kjøttssamvirkets veiledende noteringspris (avregningspris) til produsent. Kostnaden bygger på analyser av slaktekostnaden samt årlige oppdateringer ut fra erfaringstall, kostnadsutvikling og effektivitetsforbedringer. Siden kostnaden er avgrenset til en identisk prosess over tid, er dette sannsynligvis det nærmeste en kommer et krav til materiale som kan uttrykke produktivitetsutviklingen. De normerte slaktekostnadene pr. dyreslag samt enhetskalkylen, et veid gjennomsnitt for alle dyreslag, er gjengitt i tabell 8.17.

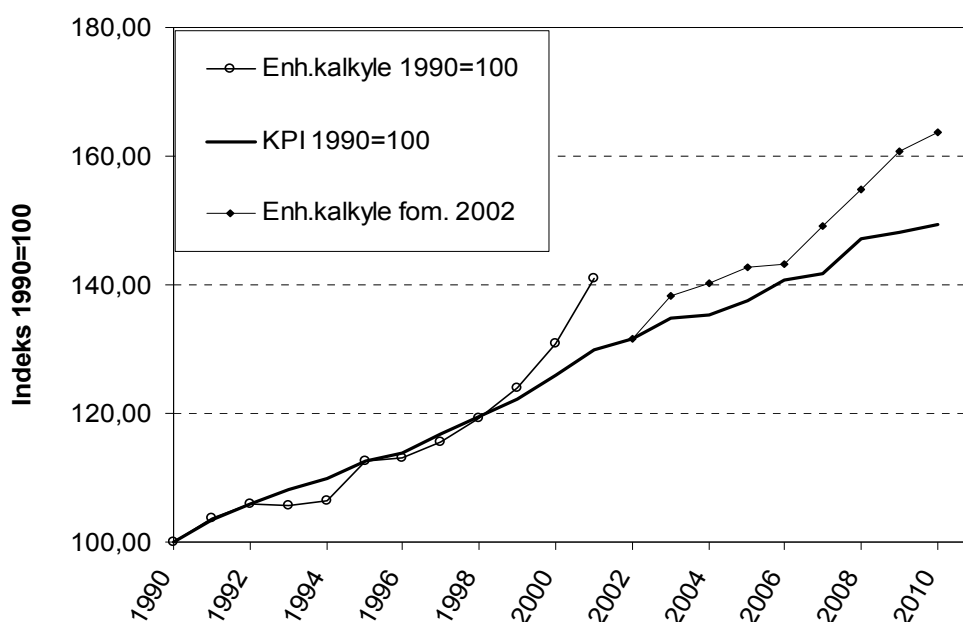
Tallene for gris og enhetskalkylen (alle dyreslag slått sammen) er ikke direkte sammenliknbare før og etter 2002 på grunn av at gris fra da av avregnes uten hode og labb mot tidligere med hode og labb. Volummessig utgjorde dette en reduksjon på 7 prosent, som slår tilsvarende ut på kostnaden.

Tabell 8.17 Normerte slaktekostnader per dyreslag samt enhetskalkyle 1990–2010.
Kr/kg

	1990	1995	2000	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Storfe	3,74	4,12	4,83	5,66	5,74	5,86	6,05	6,31	6,74	7,00	7,12
Slaktegris ¹	2,84	3,11	3,62	5,15	5,23	5,34	5,09	5,30	5,38	5,58	5,69
Lam	5,71	6,31	8,03	9,43	9,59	9,82	10,17	10,59	11,33	11,80	12,03
Enh.kalkyle ¹	3,60	4,05	4,71	5,97	6,06	6,16	6,18	6,44	6,69	6,94	7,07

1) Ikke sammenlignbar før og etter 2002 pga. endret avregning for gris

I figur 8.6 er utviklingen i enhetskalkylen på indeksform sammenholdt med tilsvarende for KPI.



Figur 8.6 Normert slaktekostnad (enhetskalkyle) sammenholdt med KPI i perioden 1990 - 2005. KPI=100 i 1990. Enhetskalkylen er ikke sammenliknbar fra 2001 til 2002 pga. endret avregning for gris. Ny serie fra 2002 er derfor satt lik KPI-indeksen i 2002

9 Priser

I dette kapitlet tar en for seg prisutviklingen for viktige jordbruksprodukter og matvarer. En har også sammenlignet med andre forbruksvarer og tjenester, i tillegg foretatt en prissammenligning med noen andre europeiske land.

Utvikling i konsumprisindeksen for matvarer er vist i tabell 9.1. Figurene 9.1 til 9.11 viser utviklingen i produsent-, engros- og forbrukerpriser i perioden 1996–2010 for noen av de viktigste jordbruksproduktene. For egg har en også lagt inn avtalepris/målpris. Figurene viser utviklingen i enhetspriser for de forskjellige produktene.

Forbrukerprisene er hentet fra Statistisk Sentralbyrå sine registreringer på konsumprisindeksen, mens engrosprisene er hentet fra flere kilder. Når det gjelder konsumprisindeksen til Statistisk Sentralbyrå, så endret de metode fra og med august 2005. Indeksen for matvarer og alkoholfrie drikkevarer blir fra dette tidspunkt basert på strekkodedata fra over 14 000 varer, noe som skal gi en forbedret delindeks. Dette innebærer at prisindeksene for rundt 250 representantvarer ikke lenger blir videreført. For å få sammenlignbare prisindekser før og etter omleggingen har en enten kjedet direkte på gamle representantvarer eller på indeksen for en hel gruppe. Som eksempel på det første kan vi nevne smør, mens svinekjøtt er eksempel på det siste. For grønnsaker er engrosprisene beregnet på grunnlag av Statens Landbruksforvaltning sine registreringer gjennom året. For disse produktene finnes bare engrospriser for salg fra førstehåndsgrossist til distribusjongs-grossist, ikke for salg til detaljist. For melk og melkeprodukter, kjøtt og egg har en hentet engrosprisene fra 1980 og senere fra NILFs løpende prisundersøkelser.

Produsentprisene er hentet fra totalkalkylen for jordbruket. For planteproduktene er dette avlingsårspriser. Dette forklarer en del av avviket i forhold til de registrerte forbrukerprisene. For hagebruksprodukter og poteter kan både produsent- og forbrukerprisene variere mye fra år til år etter størrelsen på produksjon og etterspørsel. Engros- og produsentprisene er eksklusive merverdiavgift, mens forbrukerprisene er inklusive merverdiavgift. I den forbindelse bør det nevnes at merverdiavgiftssatsen på matvarer ble satt ned fra 24 til 12 prosent fra 1.7.2001, videre redusert til 11 prosent fra 01.01.2005, men økt til 13 prosent fra 1.1.2006, og til 14 prosent fra 01.01.2007.

Det tidligere pris- og markedsreguleringssystemet for jordbruksvarer var tilpasset et kvantitativt importvern. Gjennomføringen av WTO-avtalen med overgang til tollvern, medførte endringer i pris- og markedsreguleringssystemene. Jordbruksavtalens priser fikk funksjon av å være målpriser. Samtidig skulle de gi tilstrekkelig fleksibilitet til riktig prisfastsetting avhengig av markedssituasjonen. Fra 1.7.1995 ble det etablert et system med målpriser for melk- og melkeprodukter, kjøtt, egg, frukt,

grønnsaker og poteter, og korn fra 1.7.2001. Målprisene er de priser jordbruket reelt skal kunne oppnå som gjennomsnitt for året, ut fra balanserte markedsforhold og fastsatt importvern. Prisfastsettelsen gjennom målprissystemet er et hovedvirkemiddel for å regulere jordbruksvaremarkedene. Målprisene er knyttet til representantvarer, i hovedsak de samme som tidligere fikk fastsatt avtalepriser. Dersom prisene på representantvarene overstiger målprisen med mer enn 10 prosent to uker på rad (12 % for grøntsektoren), iverksettes tiltak for å bringe prisene ned til målprisnivå. Det kan også iverksettes tiltak dersom det ser ut til at gjennomsnittsprisen for avtaleåret overstiger målprisen. For korn er det en øvre prisgrense på inntil 10 prosent over målpris.

Målprisene er lagt på engrosnivå og er eksklusive merverdiavgift. Mål-/avtaleprisen gjelder for avtaleåret. Siden 1994 har avtaleåret vært fra 1/7 til 30/6 året etter. Engrosprisene i figurene er gjennomsnittspriser for kalenderåret. For at målprisene skal kunne sammenlignes med engrosprisene har en beregnet gjennomsnittlig målpris/avtalepris for kalenderåret.

Tallene som ligger til grunn for figurene, se:

<http://www.nilf.no/PolitikkOekonomi/Bm/BFJmateriale.shtml>

9.1 Prissammenligninger og matvarenes andel av forbruket

Tabell 9.1 viser prisutviklingen for matvarer ved konsumprisutviklingen fra Statistisk sentralbyrå. Tabellen viser at mens matvareprisene økte med 18,0 prosent fra 1999 til 2010, økte konsumprisindeksen med 25,9 prosent i perioden.

Tabell 9.1 Konsumprisindeksen for matvarer og totalt. 1998 = 100

	1999	2001	2003	2008	2009	2010
Kjøtt	102,7	101,8	102,8	111,9	111,6	109,1
Fisk	106,8	113,5	114,6	124,0	128,9	128,9
Melk, ost og egg	101,3	98,3	101,0	123,8	133,3	136,5
Oljer og fett	103,2	103,2	110,7	141,8	150,7	152,9
Brød og kornprodukter	102,5	100,4	102,7	117,7	124,6	127,1
Frukt	103,7	108,7	103,6	107,0	112,7	109,9
Grønnsaker, inkl. poteter	104,4	104,3	112,3	123,1	127,3	127,5
Sukker, sjokolade, andre sukkervarer	104,4	107,1	109,6	117,3	120,1	117,9
Andre matvarer	103,7	102,4	98,5	109,8	115,4	116,5
Kaffe, te og kakao	92,8	87,2	77,8	87,3	87,9	92,4
Mineralvann, leskedrikker og juice	104,2	107,9	112,9	131,2	142,1	146,3
Matvarer i alt	103,2	103,0	104,8	117,3	121,9	121,8
Årlig prosentvis endring		-1,9	+3,5	+4,8	+4,6	-0,08
Konsumpris, indeks total	102,3	108,7	112,8	123,1	125,7	128,8
Årlig prosentvis endring		+3,0	+2,5	+4,5	+2,6	+2,5

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Fra 1999 til 2010 er det olje/fett og mineralvann/leskedrikker/juice som har steget mest med hhv. 48,2 og 40,4 prosentpoeng. Gruppen kaffe, te og kakao er den eneste varegruppen som har hatt prisnedgang etter 1999, men fra 2009 til 2010 har prisen økt med 5 prosent til nesten samme prisnivå som i 1999. Fra 2009 til 2010 var det gruppen kaffe, te og kakao som hadde størst prisøkning, og deretter gruppen mineralvann/leskedrikker/juice med 3 prosentpoeng. Frukt og kjøtt er de gruppene som har hatt mest prisnedgang fra 2009 til 2010, med henholdsvis 2,5 og 2,2 prosent. Fisk og grønnsaker har omtrent uendret prisnivå fra 2009 til 2010.

Tabell 9.2 viser sammensetningen av forbruket i husholdningene i prosent basert på løpende priser. De største postene utgjøres av bolig, lys og brensel foran transport. Matvarenes andel i 2009 utgjorde 11,8 prosent, en liten økning fra 2008.

Tabell 9.2 Utgift per husholdning og år etter vare- og tjenestegruppe. prosent

	1999	2001	2003	2007	2008	2009
Matvarer og alkoholfrie drikkevarer	11,7	11,4	11,5	11,3	11,6	11,8
Alkoholdrikker og tobakk	3,1	2,9	2,9	2,7	2,6	2,6
Klær og skotøy	5,9	5,9	5,3	5,4	5,3	5,3
Bolig, lys og brensel	24,8	25,1	26,7	29,2	30,5	31,2
Møbler og husholdningsartikler	6,2	6,6	7,0	6,3	6,2	5,9
Helsepleie	3,1	2,9	2,8	2,8	2,6	2,5
Transport	19,0	19,5	17,3	18,2	17,3	16,3
Post- og teletjenester	2,5	2,2	2,5	2,1	1,9	1,9
Kultur og fritid	12,3	12,5	12,6	12,0	12,1	12,5
Utdanning	1,1	0,3	0,3	0,3	0,3	0,2
Restaurant- og hotelltjenester	4,1	4,0	3,9	3,6	3,4	3,4
Andre varer og tjenester	6,2	6,6	7,2	6,1	6,2	6,3
I alt	100,0	99,9	100,0	100,0	100,1	100,0
Tallet på husholdninger	1 193	3 368	3 279	3 170	3 257	3 420
Personer per husholdning	2,13	2,21	2,18	2,21	2,21	2,19

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Forbruksundersøkelsen 2009.

Tabell 9.3 nedenfor viser prisnivået i 2009 for diverse matvarer, drikkevarer og tobakk i noen utvalgte europeiske land, målt i indekser. En fullstendig matvareundersøkelse blir gjennomført tredjehvert år, siste gang i 2006. Tallene i årets Resultatkontroll er derfor fremskrevne 2006-tall. Vi ser at prisnivået i Norge på matvarer er 54 prosent høyere enn hva som er gjennomsnittet i EU-27. Norge har et høyere prisnivå enn Sverige, Finland, Island, Tyskland og Polen på alle varer i tabellen. Norge har også et høyere prisnivå enn Danmark for de fleste grupper, men med unntak for varene brød og kornprodukter, gruppen andre matvarer og alkoholfrie drikkevarer.

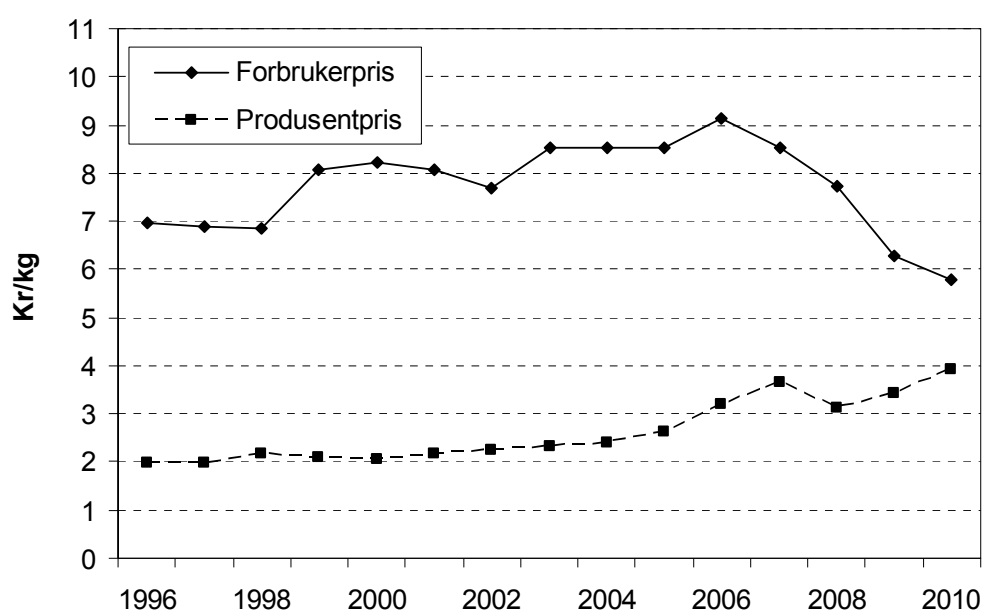
Tabell 9.3 Prisnivåindekser for matvarer, drikkevarer og tobakk i utvalgte land.
2009. EU27 = 100

	Norge	Sverige	Danmark	Finland	Island	Tyskland	Polen
Matvarer	152,4	103,9	133,6	118,1	104,8	111,7	62,6
Brød og kornprodukter	144,7	114,4	145,7	126,5	129,0	110,5	57,8
Kjøtt	162,0	107,6	130,9	120,1	99,4	126,5	56,2
Fisk	122,0	98,8	120,6	102,6	80,0	108,4	68,9
Melk, ost og egg	168,1	89,5	114,4	110,3	90,3	91,2	62,5
Matoljer og – fett	155,1	104,1	139,6	111,9	89,9	97,3	79,7
Frukt, grønnsaker og potet	154,6	119,5	134,0	128,4	117,3	126,4	67,8
Andre matvarer	156,4	95,2	159,9	114,9	119,6	106,0	72,1
Alkoholfrie drikkevarer	168,4	110,1	192,7	131,3	103,0	106,7	75,7
Alkoholholdige drikkevarer	234,2	137,6	134,8	169,8	168,2	90,5	89,0
Tobakk	220,3	130,1	117,5	110,4	115,1	119,4	52,6

Kilde: Eurostat

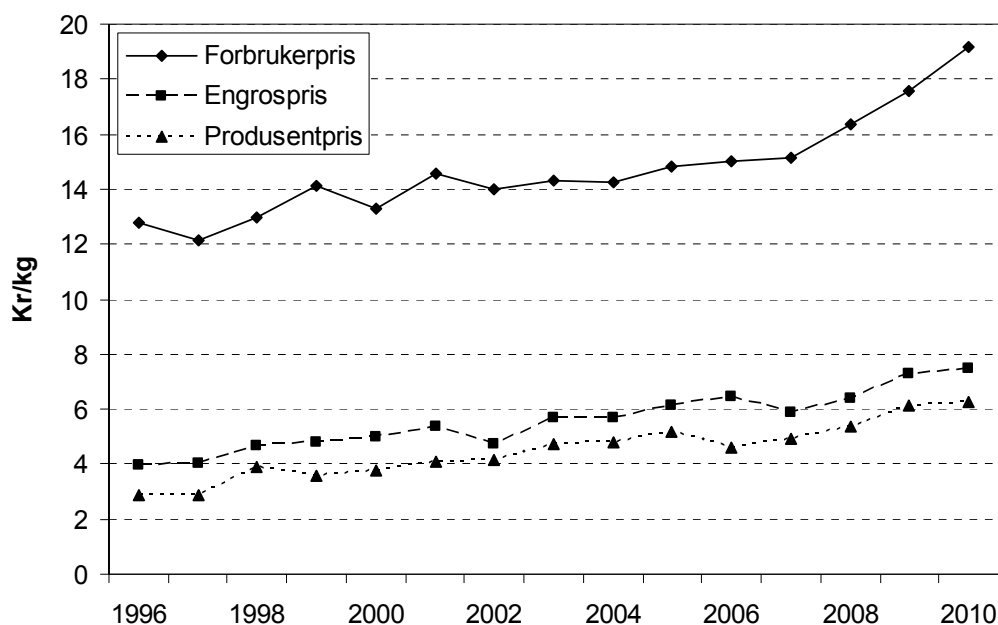
9.2 Poteter og grønnsaker

Forbrukerprisene på kalenderårsnivå blir faseforskjøvet i forhold til produsent- og engrosprisene på avlingsårsnivå, noe som resulterer i at priskurvene vil avvike noe fra hverandre. Engrosprisene, som gjelder prisene fra førstehåndsgrossist til distribusjonsgrossist, samsvarer imidlertid ganske godt med produsentprisene. Figur 9.1 viser at forbrukerprisen på poteter har falt relativt mye siden 2006. Den hadde topp-notering på 9,14 kr/kg i 2006, men har deretter sunket hvert år til 5,78 kr/kg i 2010. I samme tidsrom gikk produsentprisen opp fra 3,19 kr/kg til 3,92 kr/kg.



Figur 9.1 Utvikling i forbruker- og produsentpriser for poteter. Kr/kg

Prisutviklingen på gulrot er vist i figur 9.2. Forbrukerprisene for gulrot har vist en stigende trend siden 2002, og nådde i 2010 sitt høyeste nivå med 19,18 kr/kg. For å beregne forbrukerpris på gulrot har vi fra og med 2005 benyttet konsumprisindeksen for «rotgrønnsaker». Produsentprisen for gulrot falt fra 2005 til 2006, men har deretter økt hvert år til 6,27 kr/kg i 2010. Engrosprisen på gulrot har samme utvikling som produsentprisen, og økte i 2010 med 2,6 prosent.



Figur 9.2 Utvikling i forbruker-, engros- og produsentpriser for gulrot. Kr/ kg

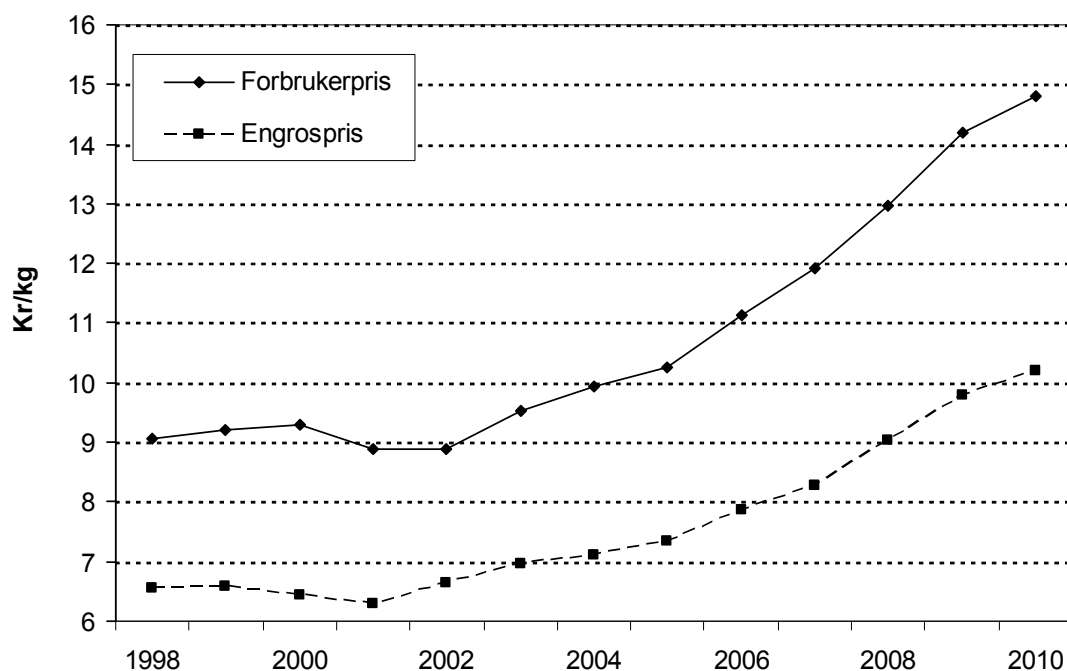
9.3 Melk og melkeprodukter

Prisutviklingen mellom 1996 og 2010 må sees på bakgrunn av flere endringer i merverdiavgiftssatsen for matvarer. Størst endring fant sted fra 1.7.2001 da satsen ble redusert fra 24 prosent til 12 prosent. Den ble redusert med ytterligere ett prosentpoeng til 11 prosent fra 1.1.2005. Deretter har den blitt økt i to omganger, til 13 prosent fra 1.1.2006 og sist fra 1.1.2007 til 14 prosent.

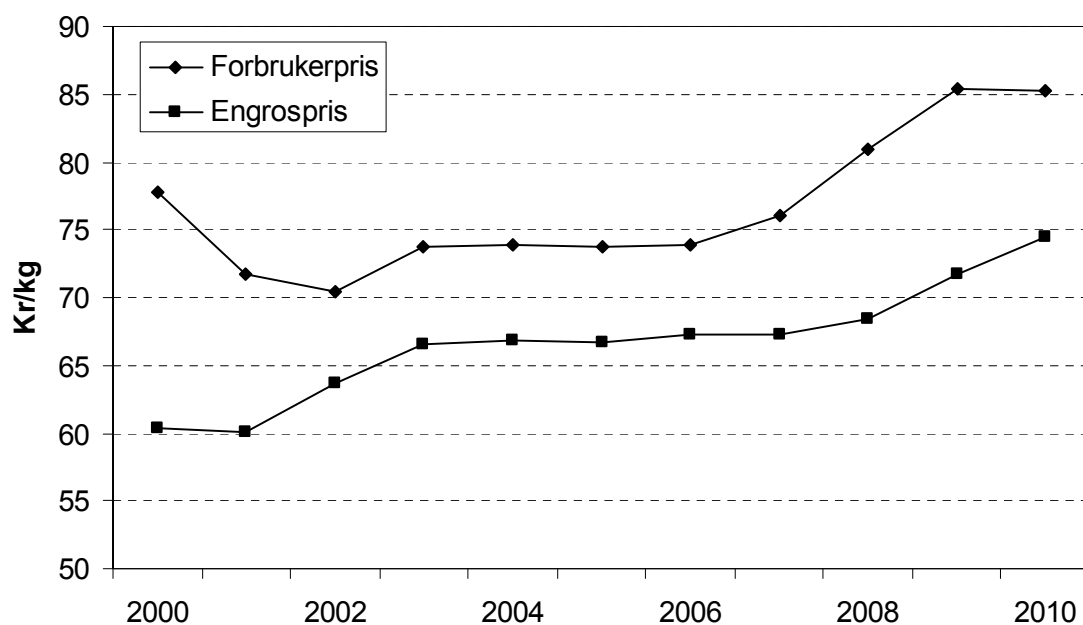
Tidligere undersøkelser ved NILF har vist at det er godt samsvar mellom endringer i subsidiene og virkningen på prisene når det gjelder både engros- og forbrukerprisene for konsummelk. For de andre produktene som var med i undersøkelsen (ost, smør og kjøtt), var det en mer variabel sammenheng mellom endringer i subsidier og priser, selv om det også for disse produktene i hovedtrekk kan påvises en klar samsvarende utvikling.

Figur 9.3 til 9.6 viser utviklingen i forbruker – og engrospriser for lettmelk, Norvegia, Gudbrandsdalsost og smør i perioden 1996 til 2010. Forbrukerprisen på lettmelk og fløte økte med hhv. 4,4 og 4,0 prosent i 2010, mens prisen på ost var praktisk talt uendret. Smør økte med 4,1 prosent. Forbrukerprisen på lettmelk er fra og med 2005 beregnet vha konsum-

prisindeksen for «melk», mens både Norvegia og Gudbrandsdalsost er beregnet vha indeksen for «ost». Referansevaren for smør er ½ kilo meierismør, og forbrukerprisen de tre siste årene er beregnet vha konsumprisindeksen for «smør». Når det gjelder engrosprisene, så var det størst økning på lettmelk med 4,1 prosent. For Norvegia, Gudbrandsdalsost og smør steg engrosprisene hhv. 3,7, 2,7 og 2,7 prosent.

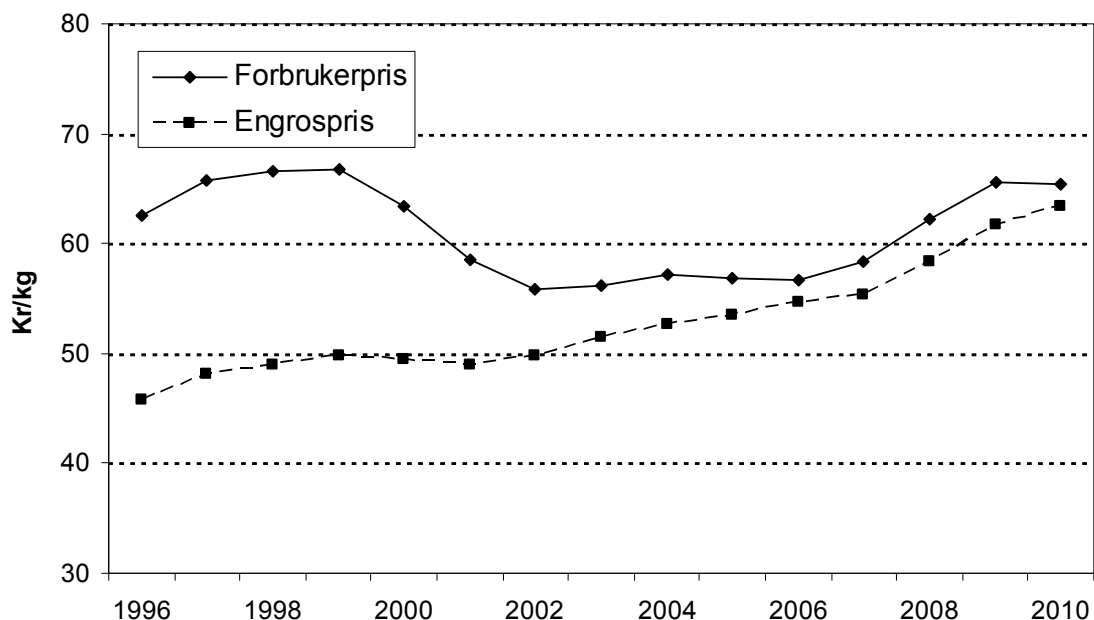


Figur 9.3 Utvikling i forbruker- og engrospriser for lettmelk. Kr/l

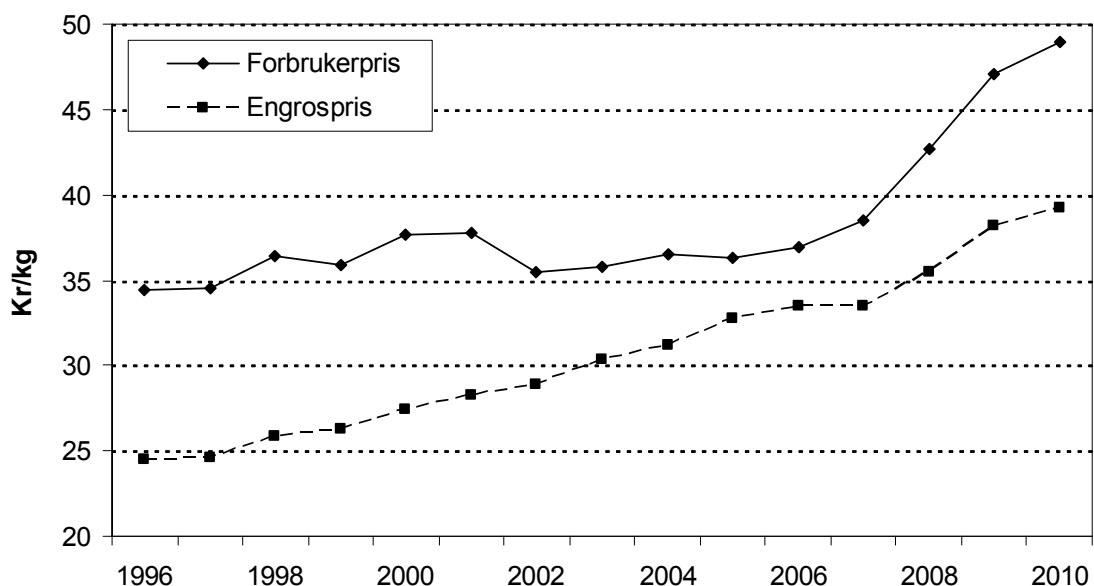


Figur 9.4 Utvikling i forbruker- og engrospris for Norvegia. Kr/kg

Figurene viser at engros- og forbrukerprisene for den enkelte vare har hatt svært lik utvikling, men i 2007 økte forbrukerprisene noe mer blant annet på grunn av økt merverdiavgift. Tidligere har en sett forbrukerprisen på melk og ost bli redusert som følge av redusert merverdiavgift i 2001. Senere har de økt litt igjen dels på grunn av økt merverdiavgift og økning i engrosprisene.



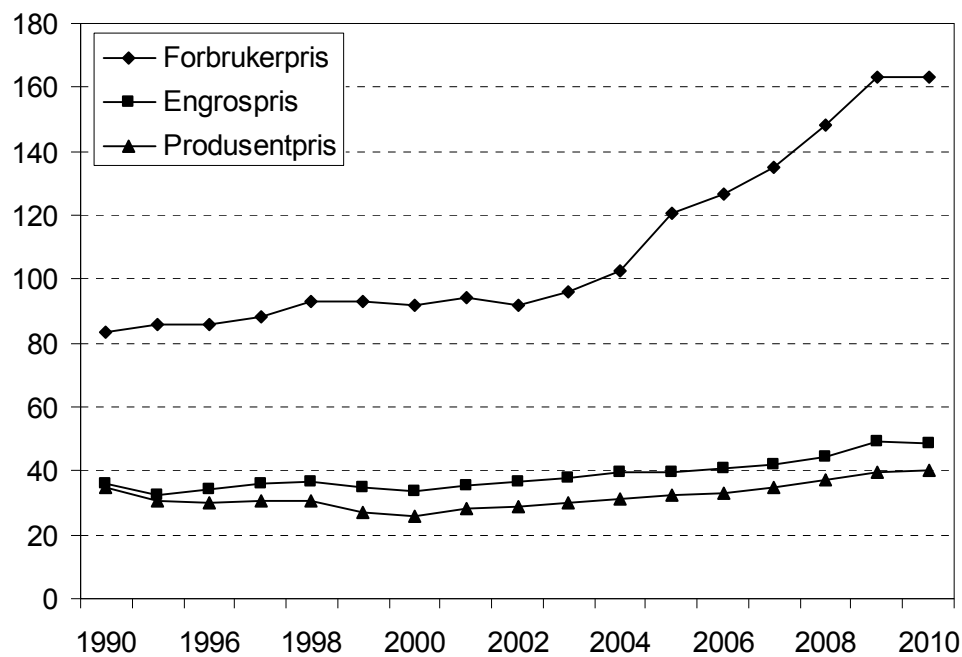
Figur 9.5 Utvikling i forbruker- og engrospris for Gudbrandsdalsost. Kr/kg



Figur 9.6 Utvikling i forbruker- og engrospris for smør. Kr/kg

9.4 Storfekjøtt

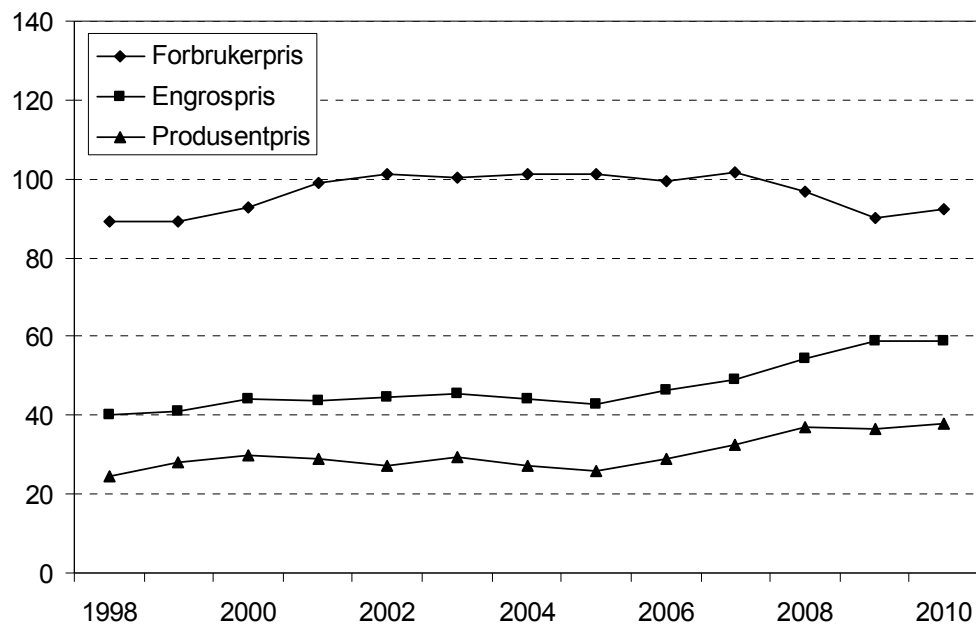
Figur 9.7 viser prisutviklingen for storfekjøtt. Her var referansevaren tidligere gjennomsnittlig pris på mellommørbrad, høyrygg og bibringe av okse. Fra 2005 benyttes konsumprisindeksen for storfe. Forbrukerprisene var uendret fra 2009 til 2010, mens engrosprisene falt 0,7 prosent. Produsentprisene økte 1,1 prosent. For varegruppen kjøttdeig, kjøttkaker og karbonadekaker falt forbrukerprisene 3,9 prosent fra 2009 til 2010.



Figur 9.7 Utvikling i forbruker-, engros- og produsentpriser for storfekjøtt. Kr/kg

9.5 Sau- og lammekjøtt

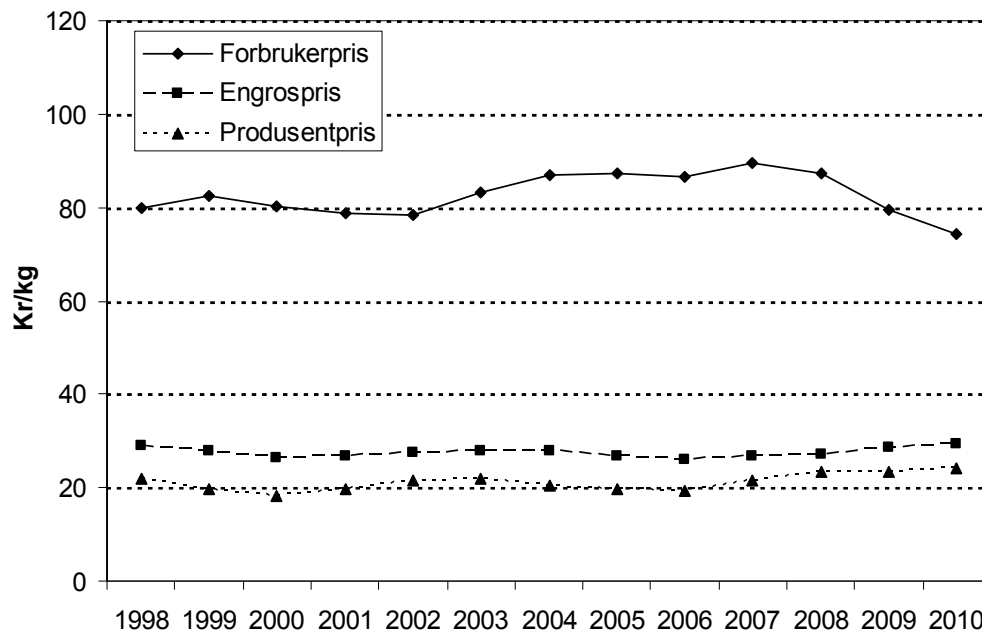
I figur 9.8 ser vi prisutviklingen for sau- og lammekjøtt. Fra 2009 til 2010 økte forbrukerprisene 2,4 prosent, samtidig som engrosprisen økte med 0,1 prosent, mens produsentprisene økte 2,6 prosent. Siden 2007 har forbrukerprisen falt, mens både engros- og produsentpriser har økt.



Figur 9.8 Utvikling i forbruker-, engros- og produsentpriser for sau- og lammekjøtt. Kr/kg

9.6 Svinekjøtt

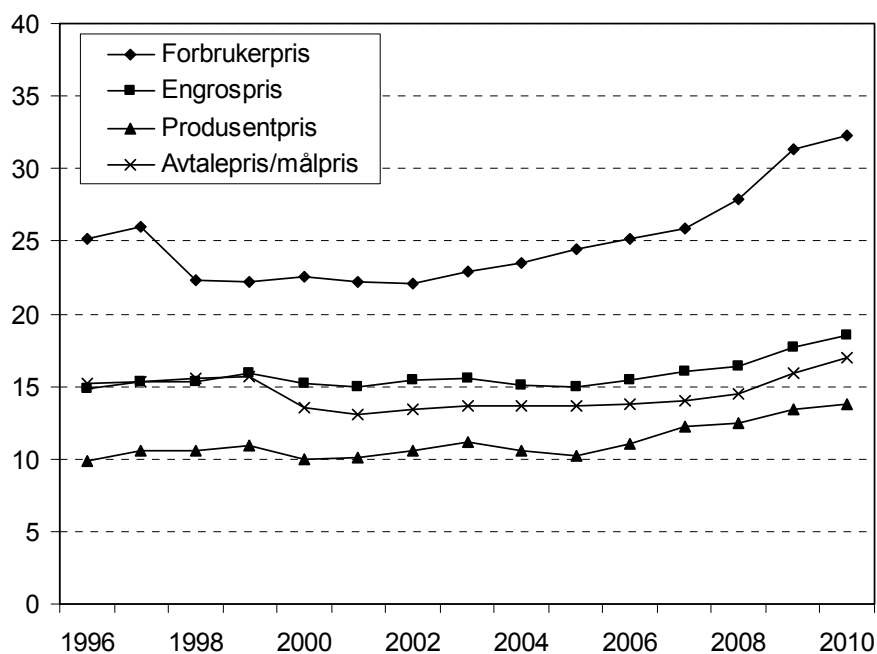
Prisutviklingen for svinekjøtt er vist i figur 9.9. Fra 2009 til 2010 falt forbrukerprisen med 6,7 prosent. Engrosprisene steg derimot 3,4 prosent. Produsentprisene steg 2,9 prosent. Referansevaren er her gjennomsnittlig pris på skinkstek, koteletter og sideflesk, og forbrukerprisen fra og med 2005 er beregnet vha konsumprisindeksen for «svin». Ny og gammel indeksserie ble kjedet på indeksen for ferskt kjøtt og flesk.



Figur 9.9 Utvikling i forbruker-, engros- og produsentpriser for svinekjøtt. Kr/kg

9.7 Egg

Figur 9.10 viser utviklingen i de ulike prisene på egg. Forbrukerprisen økte med 3,0 prosent fra 2009 til 2010. Samtidig økte engrosprisen med 4,6 prosent mens produsentprisen gikk opp med 2,5 prosent. Målprisen økte med 6,6 prosent fra 2009 til 2010.



Figur 9.10 Utvikling i forbruker-, engros- og produsentpriser, samt avtalepriser/ målpriser for egg. Kr/kg

10 Likestilling

Likestilling vil naturlig gå inn i flere emner. Vi viser til kapitlene 5.4 Utviklingen i arbeidsforbruket i jordbruket, 5.6 Eiendomsoverdragelse og rekruttering og 5.7 Bygdeutvikling. I kapitlene 7.4 om alminnelig inntekt og 7.5 om levekår og økonomi tas inntekt til henholdsvis bruker og ektefelle/samboer pluss bruker opp, uten et direkte kjønnsperspektiv. I dette kapitlet går en nærmere inn på brukere, eiere, arbeidsinnsats og inntekt i forhold til kjønn.

10.1 Brukere og sysselsetting i jordbruket etter kjønn

Tabell 10.1 viser utviklingen i antall brukere, både for menn og kvinner. Andelen kvinnelige brukere har stort sett vært økende fra 1979 til 2010, selv om kvinneandelen har vært lavere i enkelte år.

Tabell 10.1 Personlige brukere på jordbruksbedrifter, fordelt etter kjønn

	1979	1989	1999	2003	2009	2010*
Menn	115 375	89 267	60 914	48 980	38 318	37 216
%	92,7	90,5	87,1	87,0	85,8	85,6
Kvinner	9 033	9 343	9 045	7 328	6 334	6 241
%	7,3	9,5	12,9	13,0	14,2	14,4
<i>I alt</i>	<i>124 408</i>	<i>98 610</i>	<i>69 959</i>	<i>56 308</i>	<i>44 652</i>	<i>43 457</i>

* Foreløpige tall.

For fylkesvis fordeling se <http://www.nilf.no/PolitikkOekonomi/Bm/BFJmateriale.shtml>

Kilde: Statistisk sentralbyrå. De fullstendige landbrukstellingene i 1979, 1989 og 1999, den beregna totalpopulasjonen i 2003, 2009 og 2010.

Tabell 10.2 viser at kvinneandelen av personlige brukere økte for alle fylker fra 1979 til 1999. Fra 1999 til 2010 har fylkene hatt litt ulik utvikling, men i de fleste fylker har kvinneandelen økt.

Tabell 10.2 Andelen personlige brukere som er kvinner, i hvert fylke. prosent

	1979	1989	1999	2009	2010*
Østfold	6,2	8,6	11,9	13,0	13,5
Akershus og Oslo	7,3	10,2	11,7	13,8	14,3
Hedmark	8,4	12,3	14,1	13,7	14,0
Oppland	6,8	8,9	12,3	12,7	12,5
Buskerud	8,5	11,0	13,7	14,8	14,7
Vestfold	5,2	7,3	10,5	10,8	10,8
Telemark	9,2	12,9	16,4	14,9	15,0
Aust-Agder	7,7	9,3	14,2	14,5	14,5
Vest-Agder	9,1	9,4	12,2	14,6	15,6
Rogaland	3,6	5,5	11,0	14,3	14,4
Hordaland	7,4	8,3	13,3	15,1	15,3
Sogn og Fjordane	7,7	9,9	14,5	15,3	15,1
Møre og Romsdal	6,8	8,6	13,6	15,6	15,7
Sør-Trøndelag	5,7	8,3	9,8	12,3	12,9
Nord-Trøndelag	5,2	7,6	9,8	13,2	13,2
Nordland	7,6	10,7	15,7	16,1	16,6
Troms	11,2	13,1	17,9	19,8	19,2
Finnmark	15,3	18,7	21,1	22,1	23,4
<i>Landet</i>	<i>7,3</i>	<i>9,5</i>	<i>12,9</i>	<i>14,2</i>	<i>14,4</i>

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. De fullstendige landbrukstellingene i 1979, 1989 og 1999, og den beregna totalpopulasjonen i 2009 og 2010.

Tabell 10.3 viser at kvinner generelt driver mindre jordbruksbedrifter enn menn. For alle år er hovedregelen at kvinneandelen er synkende med økende arealgrupper. Fra 1999 til 2010 har kvinneandelen økt for alle størrelsesgrupper unntatt de med over 800 dekar.

Tabell 10.3 Andelen personlige brukere som er kvinner, etter arealgrupper. prosent

Arealgruppe, dekar	1979	1989	1999	2009	2010*
< 100 ¹⁾	8,6	11,4	16,2	17,5	18,0
100–199	3,2	6,3	11,8	15,0	15,1
200–299	3,2	6,3	9,3	12,8	12,9
300–499	2,6	5,5	8,1	10,6	10,4
500–799	4,1	6,5	6,0	8,6	9,4
≥ 800	2,8	6,7	6,3	4,7	4,5
<i>Alle brukere</i>	<i>7,3</i>	<i>8,5</i>	<i>12,9</i>	<i>14,2</i>	<i>14,4</i>

* Foreløpige tall

1) Til og med 1999 gjeldet tallene størrelsesgruppen 5–100 dekar

Kilde: Statistisk sentralbyrå. De fullstendige landbrukstellingene 1979, 1989 og 1999, og den beregna totalpopulasjonen i 2009 og 2010.

For fylkesvis fordeling, se <http://www.nilf.no/PolitikkOekonomi/Bm/BFJmateriale.shtml>

Tabell 10.4 nedenfor viser prosentvis aldersfordeling på kvinner og menn som er aktive bønder. Kvinner som driver jordbruksbedrifter, er gjennomgående litt yngre enn menn. Det gjelder både for store og små enheter og i de fleste fylker. Gjennomsnittsalderen for menn er to år høyere enn for kvinner i 2009.

Tabell 10.4 Aldersfordeling for brukere 2010*

Aldersgruppe	≤ 39	40–49	50–59	60–65	66–69	≥ 70	Gj.snittsalder, år
Menn	6 356	10 629	11 542	5 568	1 973	1 148	50,6
Kvinner	1 558	2 034	1 430	688	300	231	48,1

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Den beregna totalpopulasjonen 2010.

10.2 Eiere etter kjønn og eiendomsoverdragelser

Eier av en landbrukseiendom kan bruke eiendommen selv eller leie den ut til en annen som driver eiendommen. På den annen side kan én og samme bruker drive flere landbrukseiendommer, både egne og andres, sammen som én jordbruksbedrift. Det er langt flere landbrukseiendommer enn jordbruksbedrifter og brukere.

Tabell 10.5 nedenfor viser gardsoverdragelser i 2009. Den gjelder alle typer overdragelser, både av odelseiendommer og andre. Av de som overdro eiendom i denne perioden var 62 prosent av eierne menn og 34,6 prosent kvinner. Av de som overtok var 59,6 prosent menn og 37,3 prosent kvinner. Av de tidligere eierne var 3,4 prosent upersonlige, og 3,1 prosent av de som overtok var upersonlige.

Blant de gamle eierne var kvinneandelen lavest i Rogaland og Sør-Trøndelag med 28,3 prosent. Den høyeste kvinneandelen var i Troms, med 43,4 prosent. Blant nye eiere var andelen kvinner høyest Finnmark med 45,6 prosent, mens Vestfold hadde den laveste andelen med 30,1 prosent.

Sammenlignet med 2008 er det en økning på 0,1 prosentpoeng blant kvinnelige selgere av landbrukseiendommer. Andelen nye kvinnelige eiere har gått ned med 0,1 prosentpoeng fra i 2008. Når det gjelder upersonlige eiere var 3,4 prosent av selgerne og 3,9 prosent av kjøperne upersonlige i 2008.

Tabell 10.5 Eiendomsoverdragelser i 2009. Andelen eiere som er menn, kvinner og upersonlige før og etter overdragelsen. prosent

	Forrige eier			Ny eier		
	Mann	Kvinne	Upersonlig	Mann	Kvinne	Upersonlig
Østfold	65,1	33,0	1,9	59,7	37,4	2,8
Akershus og Oslo	60,3	32,6	7,1	58,2	33,8	8,0
Hedmark	60,0	36,5	3,6	61,7	35,3	3,0
Oppland	61,3	34,5	4,2	58,8	39,0	2,2
Buskerud	65,9	30,4	3,8	61,6	35,2	3,2
Vestfold	65,3	30,1	4,7	64,4	30,1	5,5
Telemark	66,0	31,6	2,4	59,6	37,7	2,7
Aust-Agder	61,2	35,9	2,9	63,7	33,7	2,6
Vest-Agder	63,7	33,1	3,1	59,5	38,0	2,5
Rogaland	69,5	28,3	2,2	61,3	34,1	4,5
Hordaland	62,8	35,3	1,9	56,9	39,7	3,4
Sogn og Fjordane	69,9	28,4	1,7	60,6	37,7	1,7
Møre og Romsdal	62,9	34,2	2,8	56,6	40,2	3,2
Sør-Trøndelag	67,8	28,3	3,9	63,1	33,4	3,5
Nord-Trøndelag	65,1	31,9	3,0	61,9	34,7	3,5
Nordland	53,0	41,9	5,1	55,8	41,1	3,1
Troms	54,8	43,4	1,8	59,3	39,4	1,3
Finnmark	50,5	43,2	6,3	53,9	45,6	0,5
Landet	62,0	34,6	3,4	59,6	37,3	3,1

Kilde: Statistisk Sentralbyrå. Landbrukseiendommer 2009. Tinglyste omsetninger, alle omsetninger.

Tabell 10.6 viser aldersfordeling for nye eiere på landbrukseiendommer i 2009. For menn var det vanligst å overta gård mellom 30–49 år, og 47,2 prosent av de nye mannlige eierne var i denne aldersgruppa. For nye kvinnelige eiere var det en relativt jevn fordeling mellom alle aldersgrupper, med unntak av den yngste gruppen, hvor det var bare 6,5 prosent av de nye eierne. Det var færre kvinner enn menn som var under 50 år ved overtakelse, og hele 24,6 prosent av kvinnene var over 70 år når de overtok eiendommen i 2009. Dette gav en gjennomsnittsalder for kvinnelige nye eiere på 56,1 år, noe som er nesten 9 år mer enn for mennene. Det er i mange sammenhenger påpekt at gardsoverdragelser til kvinner ofte gjelder enker som eier garden i en overgangsperiode.

Tabell 10.6 viser at gjennomsnittsalderen for mannlige eiere var 3,6 år mindre enn for kvinner som eide jordbruksbedrifter i 2009. For menn er gjennomsnittsalderen for *brukerne* (jfr. tab 10.4) 5,4 år lavere enn for alle mannlige *eiere*. Kvinnelige brukere (jfr. tab 10.4) er i gjennomsnitt 11,5 år yngre enn alle kvinnelige eiere. Det synes derfor som kvinner i mindre grad overtar jordbruksbedrifter for selv å drive jordbruk over tid. De eldre kvinnene som overtar gard, dominerer derved ikke statistikken over brukere i særlig grad.

Tabell 10.6 Aldersfordeling for nye eiere i 2009 og for alle eiere i 2009. Prosentandeler

		Aldersgruppe						Gjennom-
		< 30	30–39	40–49	50–59	60–69	> 70	snittsalder, år
Nye eiere	Menn	10,9	23,1	24,1	20,5	14,1	7,2	47,3
	Kvinner	6,5	15,5	16,7	19,0	17,7	24,6	56,1
Alle eiere	Menn	2,0	9,8	21,1	26,8	24,1	16,3	56,0
	Kvinner	1,9	9,1	17,5	20,9	23,0	27,5	59,6

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Landbrukseiendommer desember 2009, alle omsetninger 2009.

Tabell 10.7 viser omsetning av landbrukseiendom etter type omsetning, sett i sammenheng med kjønn og alder på kjøper i 2009. Vi ser at 59,6 prosent av de som kjøpte landbrukseiendom i 2009 var menn og 37,3 prosent var kvinner, og at gjennomsnittsalderen var 51 år.

Tabellen viser at det er kun ved overdragelse i form av uskifte-/skifteoppgjør at det er større andel kvinner enn menn som overtar landbrukseiendommer. Kun 40,6 prosent av de som overtar eiendom gjennom uskifte-/skifteoppgjør er menn, mens 58,4 prosent er kvinner. Det er også ved denne overdragelsesformen kjøperen er eldst – i gjennomsnitt 63 år gammel. Ved overdragelse i form av fritt salg og gave er alderen på kjøper lavest, mellom 40 og 45 år i gjennomsnitt. Størst andel upersonlige kjøpere finner vi når eiendommene overdras i form av tvangsauksjon eller annet.

Tabell 10.7 Type omsetning av landbrukseiendom, type og alder på kjøper. 2009

Omsetningstype	Antall omsetninger	Andel kjøper som er			Gjennom-snittsalder, år
		mann	kvinne	upers.	
Fritt salg	2 475	72,9	21,5	5,6	45
Gave	1 940	68,5	30,9	0,6	41
Uskifte- /skifteoppgjør	2 901	40,6	58,4	1,0	63
Tvangsauksjon	52	65,4	26,9	7,7	48
Annet	1 075	63,4	29,2	7,3	48
Totalt	8 443	59,6	37,3	3,1	51

10.3 Driftsformer

10.3.1 Inndeling

Som følge av at Norge er tilsluttet EØS-avtalen, er vi forpliktet til å følge EUs bestemmelser for strukturstatistikk i jordbruket. Fra og med 2003 har Norge rapportert strukturstatistikk til Eurostat i henhold til driftsforminndelingen vist nedenfor. Standard dekningsbidrag er det sentrale størrelsesmålet i inndelingen. Inndelingen av jordbruksbedrifter etter driftsform er nærmere beskrevet i Statistisk Sentralbyrå-rapport 2003/23. Ifølge rapporten skal det ved vanlig publisering bruke følgende inndeling:

Driftsform

Korn og oljevekster
Øvrige jordbruksvekster
Hagebruksvekster
Storfe mjølkeproduksjon
Storfe kjøttproduksjon
Storfe mjølk- og kjøttproduksjon i kombinasjon
Sau
Øvrige grovfôretende dyr
Svin og fjørfe
Blandet planteproduksjon
Blandet husdyrproduksjon
Plante- og husdyrproduksjon i kombinasjon
Ikke klassifisert

En grundigere inndeling eksisterer, men vi har valgt å bruke denne hovedinndelingen i det følgende. For å tilhøre en spesiell driftsform må mer enn 2/3 av det totale dekningsbidraget komme fra vedkommende produksjon. For å tilhøre en av de blandede/kombinerte driftsformene må vedkommende produksjon utgjøre mer enn 1/3 og mindre enn eller lik 2/3 av totalt standard dekningsbidrag.

10.3.2 Driftsform og produksjon

Tabell 10.8 viser ulike driftsformer fordelt etter kjønn og andelen kvinner i de ulike produksjoner. Kvinneandelen er høyest blant bønder med driftsform «øvrige grovfôretende dyr», med en andel på 19,8 prosent. Andelen for sau er over 18 prosent. Andelen er lavest blant produsenter som driver med storfe, både melk/kjøtt og kun melk. Samdriftene gir høy andel upersonlige brukere i melkeproduksjon.

Tabell 10.8 Jordbruksbedrifter fordelt etter driftsform og brukertype. Antall og andel. 2009

	Antall				Kvinner, prosent	Prosent		
	Totalt	Menn	Kvinner	Uper-sonlig		Menn	Kvinner	Uper-sonlig
Korn og oljevekster	8 150	7 067	949	134	11,6	18,4	15,0	4,4
Øvrige jordbr.vekster	6 414	5 446	814	154	12,7	14,2	12,9	5,1
Hagebruksvekster	1 682	1 204	222	256	13,2	3,1	3,5	8,4
Storfe, melk	10 589	7 752	976	1 861	9,2	20,2	15,4	61,3
Storfe, kjøtt	3 932	3 304	529	99	13,5	8,6	8,4	3,3
Storfe, melk og kjøtt	520	406	47	67	9,0	1,1	0,7	2,2
Sau	8 543	6 815	1 550	178	18,1	17,8	24,5	5,9
Øvrig grovfôretende dyr	2 342	1 785	464	93	19,8	4,7	7,3	3,1
Svin og fjørfe	1 664	1 369	231	64	13,9	3,6	3,6	2,1
Blandet planteprod.	506	427	67	12	13,2	1,1	1,1	0,4
Blandet husdyrprod.	739	616	82	41	11,1	1,6	1,3	1,4
Komb. plante og husdyr	2 607	2 127	403	77	15,5	5,6	6,4	2,5
Sum	47 688	38 318	6 334	3 036	13,3	100,0	100,0	100,0

Kilde: Statistisk Sentralbyrå. Den beregna totalpopulasjon 2009.

Tabell 10.8 viser også produksjonene fordelt mellom menn og kvinner som grupper. Over 20 prosent av de mannlige brukerne driver melkeproduksjon, mens det er 15 prosent av kvinnene. Over 24 prosent av kvinnene har sau, mot nesten 18 prosent av mennene. Ca. 8 prosent av både menn og kvinner har driftsform storfe, kjøtt. Korn i kombinasjon med husdyr har 5 prosent av mennene og 6 prosent av kvinnene. Over 18 prosent av mennene og 15 prosent av kvinnene har ren kornproduksjon.

10.4 Arbeidsforbruk og utdanning

Tabell 10.9 nedenfor viser utviklingen i arbeidsforbruk. Arbeidsforbruket i jordbruket går ned både for kvinner og menn, men reduksjonen er sterkere for kvinner. Kvinner utførte i 2009–2010 23,7 prosent av arbeidet, mens andelen kvinnelige brukere i 2010 var 14,4 prosent. Kvinner utfører arbeid både som brukere, ektefelle eller samboer til brukerne, familiemedlemmer og som annen hjelp.

Tabell 10.9 Timeverk i jordbruket. Andel utført av kvinner

År	Totalt mill. timeverk	Prosentandel utført av kvinner			
		I alt	Brukere og ektefelle/samboer	Familiehjelp	Annen hjelp
1968/69	403	31	32		24
1979/80	262	26	27	23	20
1989/90	195	25	25	27	22
1996/97	169	24	24	25	24
1998/99	166	24	24	26	26
2000/01	140	24	24	27	27
2002/03	132	24	24	27	26
2004/05	120	24	24	27	24
2006/07	112	25	24	26	25
2009/10	100	24	23	26	25

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Jordbruksstatistikken og Budsjettnemnda for jordbruket.

Tabell 10.10 viser lengste utdanning for nye eiere av landbrukseiendommer, og utdanningsnivået er også sammenlignet med fordelingen i den totale befolkningen. For en del personer er høyeste utdanning ikke oppgitt eller ikke fullført, og disse personene inngår i tallene for grunnskole. Høy utdanning blant nye eiere er vanligere blant kvinner enn blant menn, og det er størst andel kvinner med lang utdanning blant de yngste. Blant kvinnene i den yngste aldersgruppen har 51,7 prosent utdanning på universitets- og høgsolenivå, en økning fra 45,2 prosent for to år tilbake. Hos unge menn har 22,8 prosent i den yngste aldersgruppen høyere utdanning, noe som er en svak nedgang fra året før. Ser vi på den eldste aldersgruppa som overtar gård, så har 20,4 prosent av mennene høyere utdanning, mot kun 10 prosent av kvinnene.

Sammenligner vi utdanningen til nye mannlige eiere med tilsvarende for hele befolkningen, så ser vi at en større andel av de som overtar landbrukseiendommer har fullført videregående skole. Blant menn generelt er det flere som avslutter utdanningen etter grunnskole, mens andelen som går universitet og høyskole er ganske lik. Blant kvinner er det litt mer vanlig med universitets-/høgskoleutdanning blant de som overtar landbrukseiendommer enn blant kvinner generelt, men her er ikke forskjellene særlig store.

Tabell 10.10 Nye eieres utdanning etter aldersgrupper, og tall for hele befolkningen.

Aldersgruppe	Prosentandel menn med minst:			Prosentandel kvinner med minst:		
	Grunnskole	Videre- gående	Universitet og høyskole	Grunnskole	Videre- gående	Universitet og høyskole
< 39 år	15,5	61,7	22,8	14,1	34,1	51,7
40–59 år	19,9	56,0	24,1	19,4	44,6	36,0
> 60 år	33,0	46,6	20,4	47,2	42,8	10,0
<i>Totalt nye eiere</i>	21,2	55,9	22,9	30,0	41,5	28,5
<i>Hele befolkningen</i>	33,2	42,9	23,9	33,6	38,5	27,8

Kilde: Statistisk Sentralbyrå, Landbruksregistret desember 2009, Utdanningsstatistikken.

Tabell 10.11 tar for seg nye eiere som har landbruksutdanning som høyeste utdanning. Vi ser at når landbruksutdanning er høyeste utdanning er menn i overtall i alle aldersgrupper. Andelen av unge kvinner med høyt utdanningsnivå som overtar gard er høyere enn tilsvarende for menn (jfr. tabell 10.10), men unge kvinner velger sjeldnere landbruksutdanning som høyeste utdanning. Kvinner legger mer vekt på en utdanning utenfor landbruket. Det samme gjelder også de unge kvinner som er brukere.

Tabell 10.11 Nye eiere med landbruksutdanning som høyeste utdanning

Aldersgruppe	Menn	Kvinner
< 39 år	12,1	5,0
40–59 år	10,5	3,1
> 60 år	7,0	0,0
<i>Totalt</i>	<i>10,3</i>	<i>2,2</i>

Kilde: Statistisk Sentralbyrå, Landbruksregistret, desember 2009.

10.5 Personinntekt fra jordbruket og andre næringer

Kapittel 7.3 behandler personinntekt, og i hovedsak blir jordbrukets bidrag presentert. Tabell 10.12 nedenfor viser gjennomsnittlig personinntekt for næringsdrivende med tilknytning til jordbruk, skogbruk og fiske. (Tallene inkluderer lønnsinntekt i tillegg til næringsinntekt fra jord/skog/fiske og annen næring. Pensjoner, kår og livrente er holdt utenfor). Det er satt opp gjennomsnittsverdier fra primærnæringene og fra lønnsinntekt og annen næring. Det siste kan også være næring med tilknytning til gården.

Etter skattereformen i 1992 blir kapitalinntekter trukket ut av personinntekt med varierende kapitalavkastningsrate (se kapittel 7.3).

Tabell 10.12 viser at mannlige brukere pluss ektefelle/samboer har høyere personinntekt enn kvinnelige brukere pluss ektefeller/samboere. Denne forskjellen gjelder særlig for personinntekt fra primærnæring og annen næring, mens kvinnelige brukere pluss ektefelle/samboer har høyere lønnsinntekt enn

mannlige brukere pluss ektefelle/samboer. Personinntekten til kvinnelige brukere pluss ektefelle/samboer har de siste 10 årene økt fra 89 til 96 prosent av personinntekten for mannlige brukere.

Tabell 10.12 Gjennomsnittlig personinntekt¹⁾ for bruker og evt. ektefelle/ samboer med tilknytning til landbruket, landet²⁾. 1000 kroner

	1992	1995	1999	2007	2008	2009
Bruker og ektefelle:						
Primærnæringer (landbruk/fiske)	62,2	70,7	81,4	135,6	140,1	131,3
Annen næring	15,1	17,7	23,8	48,3	49,6	50,9
Lønnsinntekt	132,1	145,7	196,8	334,0	364,5	382,6
Personinntekt i alt	209,4	234,1	302,0	517,8	554,2	564,8
Mannlige brukere + ektefelle/samboer:						
Primærnæringer (landbruk/fiske)	64,8	73,5	86,1	142,7	147,6	137,8
Annen næring	15,4	17,9	24,1	49,7	51,0	52,1
Lønnsinntekt	131,0	144,6	196,0	330,5	360,6	377,7
Personinntekt i alt	211,2	236,0	306,2	522,9	559,2	567,6
Kvinnelige brukere + ektefelle/samboere:						
Primærnæringer (landbruk/fiske)	37,5	46,8	50,0	91,5	94,1	91,8
Annen næring	12,4	16,4	21,5	39,5	41,1	43,3
Lønnsinntekt	142,7	154,6	202,2	355,5	388,4	412,2
Personinntekt i alt	192,6	217,8	273,7	486,5	523,6	547,3

1) Inntekt før og etter skattereformen av 1992 er ikke uten videre sammenlignbar

2) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bødenes inntekt og formue.

For fylkesvis fordeling av personinntekt for bruker, se tabell 7.2.

Tabell 10.13 gir den prosentvise fordeling av tallene i tabell 10.12. Det går fram at kvinnelige brukere pluss ektefelle/samboer i 2009 hentet i overkant av 75 prosent av personinntekta fra lønnsinntekter, mens hos mannlige brukere utgjør andelen lønnsinntekt om lag 66 prosent. Kvinnelig brukere pluss ektefeller/samboere fikk i 2009 nesten 8 prosent av sum personinntekt fra annen næring. For både mannlig og kvinnelig brukere utgjør primærnæringen mindre andel av personinntekten i 2009 enn i 1999. Lønnsinntekt har motsatt utvikling med større andel i 2009 enn i 1999.

Tabell 10.13 Gjennomsnittlig personinntekt¹⁾ for bruker og evt. ektefelle/ samboer med tilknytning til landbruket, prosentvis fordeling, landet²⁾

	1992	1995	1999	2007	2008	2009
Bruker og ektefelle:						
Primærnæringer (landbruk/fiske)	29,7	30,2	27,0	26,2	25,3	23,3
Annen næring	7,2	7,6	7,9	9,3	8,9	9,0
Lønnsinntekt	63,1	62,2	65,2	64,5	65,8	67,7
Mannlige brukere + ektefelle/samboer:						
Primærnæringer (landbruk/fiske)	30,7	31,1	28,1	27,3	26,4	24,3
Annen næring	7,3	7,6	7,9	9,5	9,1	9,2
Lønnsinntekt	62,0	61,3	64,0	63,2	64,5	66,5
Kvinnelige brukere + ektefelle/samboere:						
Primærnæringer (landbruk/fiske)	19,5	21,5	18,3	18,8	18,0	16,8
Annen næring	6,4	7,5	7,9	8,1	7,8	7,9
Lønnsinntekt	74,1	71,0	73,9	73,1	74,2	75,3

1) Inntekt før og etter skattereformen av 1992 er ikke uten videre sammenlignbar

2) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Bøndernes inntekt og formue.

Tabell 10.14 nedenfor er tilsvarende tabellene 7.15–7.17, og viser mann og kvinne etter hvilken andel næringsinntekta utgjør av bruttoinntekta. Det er en høyere andel av kvinner enn menn som er uten positiv næringsinntekt, 36 prosent kvinner mot 27 prosent menn. Relativt er det også langt færre kvinner enn menn som henter halvparten eller mer av bruttoinntekta fra næringsinntekta.

Tabell 10.14 Personlige brukere med selvangivelsesdata og andeler av næringsinntekt fra jordbruket i forhold til bruttoinntekt. prosentandeler. 2009

Referanseperson	Antall brukere	Andel næringsinntekt av bruttoinntekt					
		Uten	1–9 %	10–49	50–89 %	> 90 %	> 50 %
Mann	38 24	27	14	26	18	15	33
Kvinne	6 239	36	12	29	14	10	24
Alle	44 48	28	14	26	17	14	31

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Selvangivelsesdata 2009.

Tabell 10.15 nedenfor er tilsvarende tabell 7.18 og 7.19, men viser andelen menn og kvinner i de ulike inntektsgruppene i forhold til jordbruksfradraget. Tabellen viser at det er en større andel av kvinnene enn av mennene som havner i de laveste inntektsgruppene. Og det er en langt større andel av mennene som har inntekt over 200 000 enn tilsvarende andel kvinner. Det er de med inntekt over 328 575 kr som i 2009 kunne utnyttet et maksimalt inntektsfradrag fullt ut.

Tabell 10.15 Personlige brukere med selvangivelsesdata og andelen med næringsinntekt fra jordbruket etter inntektsnivå. 2009

	Antall brukere	Næringsinntekt per jordbruksbedrift, andel i gruppa. %				
		Uten	1–54 200	54 20– 199 999	200 000– 328 574	> 328 575
Mann	38 248	24,8	16,4	26,1	13,5	19,2
Kvinne	6 239	30,8	19,8	28,1	10,7	10,6
<i>Alle</i>	<i>44 487</i>	<i>25,6</i>	<i>16,9</i>	<i>26,4</i>	<i>13,1</i>	<i>18,0</i>

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Selvangivelsesdata 2009.

11 Internasjonale rammevilkår

I St.meld. nr. 19 (1999–2000) sies det at «... *Internasjonale forhold har økende betydning for landbruk og handel med matvare*». Videre sies det at «... *For jordbruksvarer medfører landbruksavtalen i WTO fra 1995 at vi for første gang fikk internasjonale forpliktelser og rettigheter på et bredt spekter av områder som omfatter tollbasert importvern, internstøtte, eksportsubsidier*». Dette kapitlet viser OECD's (organisasjonen for økonomisk samarbeid og utvikling) beregninger over støtten, eller overføringene, som ytes jordbrukssektoren i de enkelte medlemsland. Videre gjengis Norges oppfølging av WTO-forpliktelsene.

11.1 OECDs støtteberegninger for jordbruket

OECD, organisasjonen for økonomisk samarbeid og utvikling, foretar beregninger over støtten, eller overføringene, som ytes jordbrukssektoren i de enkelte medlemsland. Beregningene, også kalt PSE-beregningene, måler hvor mye næringsstøtten, - overføringene, utgjør av produksjonsverdien

Nærmere om beregningene

De beregnede totaloverføringer til jordbrukssektoren som helhet, som benevnes *Total Support Estimate (TSE)*, utgjøres av summen av overføringene til produsentene, benevnt *Producer Support Estimate (PSE)*, samt budsjettutgiftene til tjenesteproduserende institusjoner som er rettet mot jordbrukssektoren (forskning og utvikling, utdanning, tilsyn, veterinærtjenester osv.), benevnt *General Services Support Estimate (GSSE)*. «Annet», som eksempelvis forbrukersubsidier, inngår også.

Videre beregnes finansieringen av overføringene, av henholdsvis konsumentene av landbruksvarene, benevnt *Consumer Support Estimate (CSE)*, og skattebetalerne.

I tillegg til de relativt lett målbare størrelsene som støtte via importbegrensninger og tilskudd bevilget over budsjettene, er beregningene lagt opp til å gi et totalmål for støtte hvor også mer indirekte støtteformer tas med. I prinsippet skal for eksempel skatte- og avgiftslettelser tas med. Slike (indirekte) støtteformer kan bety relativt mye i enkelte land, selv om de kan være vanskeligere målbare. For Norge tas virkningen av skattefradraget i positiv næringsinntekt fra jordbruket med mens verdien av avgiftsfritak på diesel er et eksempel på avgiftslettelser som inkluderes i beregningene. Avgifter på kunstgjødsel (opphevet fra 2000) og plantevernmidler trekkes imidlertid ikke ifra. Bakgrunnen for det er at dette er avgifter rettet mot bruken, – ikke brukeren, av slike midler. Avgifter på innsatsfaktorer knyttet til importbestemmelser trekkes heller ikke ifra. Avgifter (toll) på importerte fôrstoffer til kraftfôr trekkes derfor ikke ifra.

Hva beregningene måler

TSE/PSE er definert som verdien av alle overføringer fra skattebetalerne og konsumentene som følger av politiske tiltak for landbruket, i forhold til en situasjon hvor landbruket kun var underlagt generelle politiske rammevilkår.

TSE/PSE oppgis gjerne i prosent av den totale produksjonsverdien i jordbruket.

PSE gir altså et mål for støtte ved dagens situasjon på verdensmarkedet og forteller ikke noe om støttenivået for hvert produkt eller totalt ved en situasjon med endrede politiske rammevilkår internasjonalt for jordbrukssektoren.

Hva beregningene omfatter

De produktene som det gjøres særskilte beregninger for er hvete, fôrkorn, ris, soyabønner, andre oljevekster, sukker, melk, storfekjøtt, svinekjøtt, sauekjøtt, fjørfekjøtt, ull og egg. Det gjøres et beregningsmessig tillegg for verdien av ikke PSE-beregnete produkter, hovedsakelig produkter innen grøntsektoren, dvs. poteter, frukt, bær og grønnsaker.

Oppbygging av beregningene

Skjematisk er beregningene av PSE og TSE oppbygd slik:

- Skjermingsstøtte (fratrullet fôravgifter og omsetningsavgift)
- + budsjettstøtte
- = PSE (Producer Support Estimate)
- + GSSE (General Services Support Estimate)
- + «annet» (f.eks. forbrukersubsidier)
- = TSE (Total Support Estimate)

Skjermingsstøtte

Skjermingsstøtten er definert som forskjellen mellom innenlandsk produsentpris og referanseprisen multiplisert med produsert mengde. Produsentpris er fratrullet eventuelle pristilskudd. Referanseprisen skal gi uttrykk for aktuell importpris og være konsistent til referanseprisen som er nyttet for andre land. Skjermingsstøtten er fratrullet omsetningsavgifter og fôravgifter. Skjermingsstøtten beregnes for hvert aktuelt produkt og summeres opp til en total skjermingsstøtte.

I beregningene for Norge benyttes EU-priser for hvete, bygg og havre, utbetalingsprisen for melk på New Zealand og EUs eksportpriser for storfe, svin, sau og fjørfeprodukter. Når det gjelder prisen på melk er denne felles for alle land. Referanseprisene er oppgitt i utenlandske valutaer men omregnet til norske kroner i beregningen.

For hvert beregningsår nyttes referansepriser tilhørende beregningsåret. Referanseprisene varierer over tid og endringer i (fallende/økt) referansepris vil gi endringer i (økt/fallende) skjermingsstøtte, og dermed PSE/TSE, ved uendret virkemiddelbruk innenlands. Tilsvarende gjelder for valuta-

kurssvingninger. Økt produksjon gitt uendrede priser vil gi økt skjermingsstøtte (økt PSE/TSE) og motsatt.

Den totale PSE/TSE, slik den framkommer i OECD beregningene, vil dermed kunne variere fra år til år, også ved uendret virkemiddelbruk. Slike forhold kan forklare en del av de årlige endringene i PSE/TSE.

Fratrekk for avgifter

Fôravgifter og trukket omsetningsavgift på husdyrprodukter trekkes i fra skjermingsstøtten ved beregning av PSE. Fôravgiftene som trekkes ifra er avgifter på innenlandsk produsert korn til fôr. Avgiftene for norskprodusert korn, dvs. forskjellen mellom norsk og verdensmarkedets pris, kan betraktes som en overføring fra husdyrproduksjon til kornproduksjonen. Denne delen er «belastet» kornproduksjonen i form av skjermingsstøtte tidligere i beregningen. Avgiften trekkes altså fra for å unngå en dobbelføring. Tidligere ble også avgiftene/tollen på importerte fôrstoffer og andre innenlandske fôrstoffer, hovedsakelig basert på fiskeråstoffer, trukket ifra.

Budsjettstøtte

Budsjettstøtten, dvs. ulike typer tilskudd som stort sett bevilges over kapittel 1150 i Landbruks- og matdepartementets budsjett til gjennomføring av jordbruksavtalene, inntektsføres under PSE-delen.

Det er kun tilskudd som anses å omfatte jordbruket som blir inntektsført. For Landbrukets Utviklingsfond (LUF) er det for eksempel kun bevilgninger til tradisjonelt landbruk som inntektsføres, bevilgninger til skogformål og bygdeutvikling holdes utenom. Visse inntektsførte tilskudd vil dermed ikke samsvare med tilsvarende tilskuddsposter i budsjettproposisjonen.

GSSE, generelle tjenester rettet mot jordbruket

General Services Support Estimate (GSSE) omfatter bevilgninger som ikke vurderes å ha inntektseffekt på produsentnivå, dvs. PSE-delen av beregningene, men som er en del av den mer generelle tjenesteproduksjonen rettet mot landbruksnæringen og som derfor inngår i beregningen av totaloverføringene til landbrukssektoren (TSE). Elementer som omfattes av denne delen er forskning og utvikling, utdanning (landbruksskoler), diverse tilsyns- og kontrollvirksomheter, jordskifteverk og jordkartlegging. Midler til markedsregulering og beredskapslagre inngår også.

Annen støtte

Eventuell rentestøtte og forbrukersubsidier tillegges beregningene. Rentestøtten, som beregnes som differansen mellom den gjennomsnittlige rentesatsen (rentebeløpet) jordbrukerne betaler på den lånte kapital og markedsrenten, tillegges PSE-delen av beregningene. Rentestøtten består for tiden hovedsakelig av det rentefrie investeringslånet gjennom LUF.

Eventuelle forbrukersubsidier legges til ved beregning av jordbrukets totalstøtte, TSE. Etter 1.7.1993 har det ikke vært gitt forbrukersubsidier på

landbruksprodukter. Momskompensasjonen på en del matvarer, som ble innført fra samme tidspunkt, men opphevet f.o.m. 1.7.1996, har ikke vært inkludert i beregningene.

OECDs beregning for Norge

I tabell 11.1 er hovedtallene for OECDs beregninger for Norge gjengitt per 2009.

Tabell 11.1 OECDs beregninger for overføringer til jordbruket i Norge. Mill. kroner

	1986–88	2008	2009	2010
Total produksjonsverdi	27 256	34 210	35 207	
PSE				
–skjermingsstøtte	9 495	8 693	11 076	
–budsjettstøtte ¹	9 902	11 924	12 269	
Sum	19 396	20 617	23 345	
<i>PSE i prosent</i>	71	60	66	
 + GSSE	848	2 001	2 262	
+ «annet»	1 522	456	463	
 = Sum TSE	21 766	23 074	26 069	

1) Budsjettstøtten i OECDs beregninger avviker noe fra tilskuddsoversikten i tabell 8.1. Dette skyldes bl.a. at prisnedskrivningstilskuddet til korn inngår i skjermingsstøttedelen og ikke i budsjettstøtten i OECDs beregning. Videre benyttes det noe ulikt kildemateriale

Utviklingen i ulike OECD medlemsland

I tabell 10.2 er utviklingen i PSE målt i prosent vist for en del av OECDs medlemsland. PSE-prosentene uttrykker støtten i prosent av produksjonsverdien i det enkelte land.

Tabell 11.2 Utviklingen i prosent PSE for noen land

Land	1986–88	2007–09	2007	2008	2009*
Australia	10	4	5	4	3
Canada	36	17	19	13	20
EU ¹⁾	39	23	24	22	24
Island	77	53	58	53	48
Japan	64	47	46	48	48
Mexico	28	12	13	12	13
New Zealand	10	1	1	1	0
Norge	70	61	57	60	66
Sveits	76	58	54	57	63
Tyrkia	20	34	30	36	37
USA	22	9	10	8	10
OECD	37	22	22	21	22

1) Foreløpige tall

2) EU₁₂ til og med 1994, EU₁₅ etter 1995, EU₂₅ etter 2004

Kilde: OECD

11.2 Norges oppfølging av WTO-forpliktelsene

GATT/WTO-avtalen, eller mer presist Uruguayrundens (UR) landbruksavtale fra 1994, innebar forpliktelser på tre hovedområder: (1) markedsadgang, (2) eksportstøtte og (3) intern støtte. Forpliktelsene skulle gjennomføres i løpet av perioden 1995–2000. De enkelte medlemsland notifiserer hvert år overfor WTO hvordan de oppfyller forpliktelsene på de ulike områdene²⁷.

I dette dokumentet vil en kort redegjøre for de viktigste elementene i forbindelse med Norges oppfølging av den gjeldende GATT/WTO-avtalen.

Markedsadgang

Spørsmålet om markedsadgang er grovt sett knyttet til toll og kvoter.

Tollvernet

En viktig del av landbruksavtalen besto i at det kvantitative importvernet skulle erstattes med et tollbasert importvern. Det måtte derfor etableres et sett av tollsatser på landbruksområdet (tariffisering), noe Norge presenterte i de såkalte bindings- eller landlistene. Tollsatsen ble utregnet som differansen mellom verdensmarkedspris og administrerte, interne pris i basisperioden 1986–88 og varierer (for Norge) fra 0 til over 500 prosent.

I avtalen forpliktet landene seg til å redusere disse tollsatsene med minimum 15 prosent, men der et *aritmetisk gjennomsnitt* av alle tollposisjonene skulle gi en reduksjon på 36 prosent. Selv om gjennomføringsperioden var 1995–2000, valgte Norge å redusere sine tollsatser med en gang, dvs. i 1995. Tollreduksjonen var 15 prosent for de fleste «viktige» produkter, mens den var langt høyere for «ubetydelige» produkter og/eller på produkter som i utgangspunktet har svakt tollvern. Tabell 11.3 viser hovedelementene av tollreduksjonen.

Tabell 11.3 Tollreduksjoner iht. Norges bindingsliste – URs landbruksavtale

Prosentvis reduksjon	Produktgrupper (utvalg)
15	Kjøtt, melk og meierivarer, poteter, epler, pærer, konservergrønnsaker, en del RÅK-varer
20	Egg, grønnsaker, moreller, jordbær
25	Havre
30	Korn ellers, mel
36	Frø
70–100	En rekke produkter som har lav toll i utgangspunktet/ingen/liten norsk produksjon

²⁷ Disse notifikasjonene blir også lagt ut på WTOs internettsider

Kvoter

GATT/WTO-avtalen innebar videre at det enkelte land forpliktet seg til å sørge for at eksisterende importmuligheter ble opprettholdt. Der en hadde liten eller ingen import måtte det i tillegg opprettes minimums importkvoter på minst 5 prosent ved slutten av avtaleperioden (2000), målt i forhold til konsumet i basisperioden («*minimum access*»-kvoter med om lag 1/3 av ordinær tollsats). Norge har bl.a. minsteimportkvoter for smør, storfekjøtt, svinekjøtt, sauekjøtt, fjørfekjøtt og egg.

Det er likevel ikke noe krav om fysisk å importere disse minsteimportkvotene, bare at det skal legges til rette for slik import. Norske myndigheter har innført en auksjonsordning der potensielle importører byr på minsteimportkvotene. Det er Statens landbruksforvaltning som administrerer auksjonene.

Tabell 11.4 Minsteadgangskvoter (WTO) og tildelt auksjonert kvantum (tonn)

	1995	1999	2001	2003	2005	2007	2009
Storfekjøtt, fryst:							
- kvote	181	903	1084	1084	1084	1084	
- tildelt (som % av kvote)	83 (8)	244 (23)	1084 (100)	1084 (100)	1084 (100)	1084 (100)	
Svinekjøtt, fryst:							
- kvote	230	1151	1381	1381	1381	1381	
- tildelt (som % av kvote)	34 (2)	1150 (83)	1381 (100)	1381 (100)	1381 (100)	1381 (100)	
Sau/lam:							
- kvote	34	172	206	206	206	206	
- tildelt (som % av kvote)	0	166 (81)	206 (100)	206 (100)	206 (100)	206 (100)	
Kjøtt av høns							
- kvote	116	200	221	221	221	221	
- tildelt (som % av kvote)	0 (0)	6 (3)	221 (100)	221 (100)	221 (100)	221 (100)	
Kjøtt av kalkun							
- kvote	116	200	221	221	221	221	
- tildelt (som % av kvote)	0 (0)	0 (0)	221 (100)	221 (100)	221 (100)	153 (69)	
Kjøtt av ender							
- kvote	116	200	221	221	221	221	
- tildelt (som % av kvote)	0 (0)	37 (17)	221 (100)	221 (100)	221 (100)	221 (100)	
Smør							
- kvote	366	533	575	575	575	575	
- tildelt (som % av kvote)	0 (0)	181 (31)	575 (100)	575 (100)	575 (100)	167 (29)	
Hønseegg							
- kvote	626	1161	1295	1295	1295	1295	
- tildelt (som % av kvote)	0 (0)	77 (6)	1295 (100)	1295 (100)	1295 (100)	1295 (100)	
Hvitkål							
- kvote		112	134	134	134	134	
- tildelt (som % av kvote)		11 (8)	10 (7)	0 (0)	134 (100)	134 (100)	
Rødkål							
- kvote		112	134	134	134	134	
- tildelt (som % av kvote)		11 (8)	10 (7)	0 (0)	82 (61)	134 (100)	

Kilde: www.slf.dep.no

Fra tabellen ovenfor ser vi at om lag hele kvoten er auksjonert ut for kjøttvarer og egg og stort sett også smør i 2001–2007, mens kvoten for hvit- og rødkål ikke er fylt opp alle år. Kvoter som er tildelt gjennom auksjon blir ikke nødvendigvis faktisk importert. Tallene for faktisk import i perioden vil dermed kunne ligge under auksjonert kvantum.

Nedenfor er det gjengitt kvotepriser, delvis i intervall, på de kvotene som kjøpes for å importere til Norge.

Tabell 11.5 Kvotepriser for 2001–2009. Kroner per kg

Kr/kg	2001	2002	2003	2005	2007	2009
Storfe kjøtt, fryst	0,62–1,25	1,13–1,16	6,20–6,22	23,01	50,74	
Svine kjøtt, fryst	0,15–0,30	0,01–0,10	0,01	0,02	1,02	
Sau/lam, fryst	5,35	0,61–0,66	2,00–2,05	0,59	26,52	
Kjøtt av høns	0,07–0,10	0,01	0,01	0,41	1,10	
Kjøtt av kalkun	0,02–0,03	0,01	0,01	0,03	0,02	
Kjøtt av ender	0,42–0,45	0,01	0,01–0,02	1,34	0,13	
Smør	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	
Hønseegg	0,02–0,04	0,01–0,02	0,01–0,02	0,01	0,01	
Hvitkål	0,01	0,01	-	0,01	0,01	
Rødkål	0,01	0,01	-	0,01	0,01	
Kalkunrullade	0,10–1,00	0,02–0,03	0,55–0,70	0,56	0,01	

Kilde: www.slf.dep.no

Eksportstøtte

Dersom et produkt blir eksportert til lavere pris enn den innenlandske engrosprisen, er dette å regne som eksportstøtte ifølge GATT/WTO-avtalen.

GATT/WTO-avtalen krever at subsidiert eksport skal reduseres med 21 prosent i volum, og at eksportsubsidiene skal reduseres med 36 prosent i verdi i løpet av 6 år fra 1995.

Tabell 11.6 Mengde av faktisk subsidiert eksport (1000 kg)

	1995	2000	2001	2002	2003	2004	Forpliktelse
Storfe kjøtt	638	1 119	441	103	108	45	1 497
Svine kjøtt	508	1 418	763	420	244	3 597	3 791
Sau/lam	122	30	208	654	648	583	681
Fjorfe kjøtt	59	-	-	-	-	-	22
Egg	1 448	1 165	1 433	1 105	776	980	1 578
Smør	4 382	3 678	1 244	810	985	607	5 873
Ost	18 894	16 154	15 990	14 819	16 141	16 095	16 208
Mysepulver	92	-	-	-	-	-	24
Frukt og grønt	-	-	-	-	-	-	664
Honning	-	-	-	-	-	-	14

Kilde: Norges notifikasjon til WTO

Tabell 11.7 Verdi av faktisk subsidiert eksport (mill. kroner)

	1995	2000	2001	2002	2003	2004	Forpliktelse
Storfe kjøtt	18	33	13	4	5	2	35
Svine kjøtt	8	26	13	10	7	68	87
Sau/lam	2	1	5	12	11	16	18
Fjorfe kjøtt	2	-	-	-	9	-	1
Egg	19	17	17	11	7	17	17
Smør	51	52	16	11	13	7	53
Ost	400	237	199	183	246	235	246
Mysepulver	3	-	-	-	-	-	-
Frukt og grønt	-	-	-	-	-	-	1
Honning	-	-	-	-	-	-	-
Bearb. landbr. varer	25	27	27	31	31	26	36
Sum	528	393	290	261	329	370	494

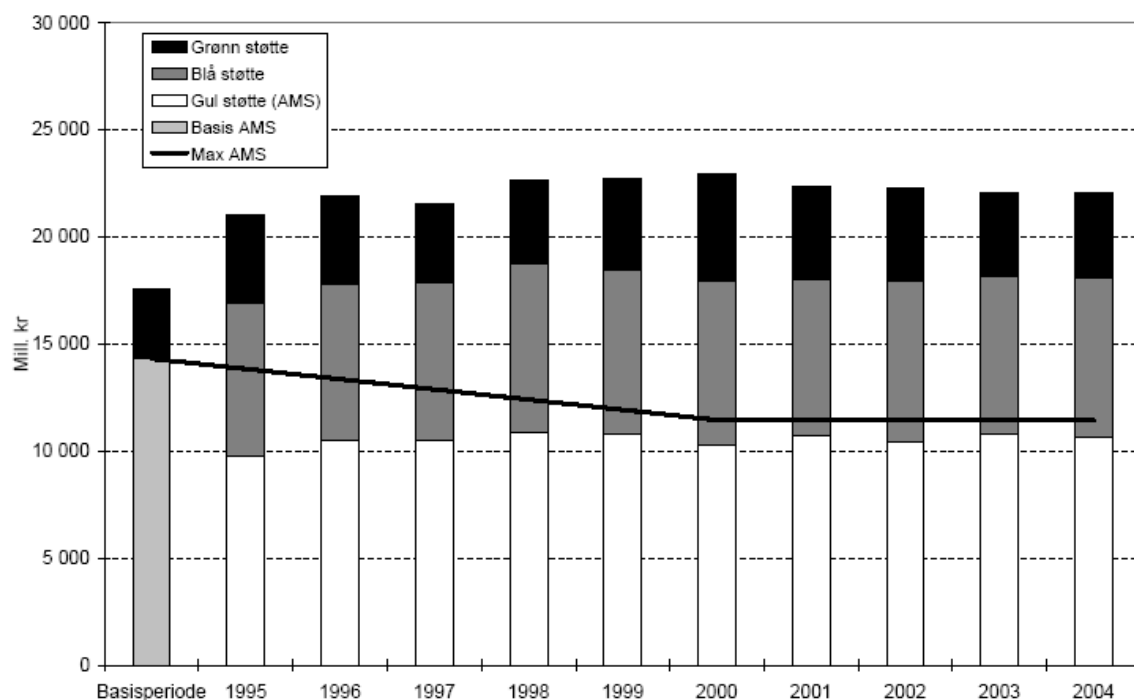
Kilde: Norges notifikasjon til WTO

Tabell 11.6 og tabell 11.7 viser Norges subsidierte eksport med hensyn på hhv. mengde og verdi. Norge har benyttet seg av muligheten for å overføre «ubenyttet eksportstøtte» fra et år til senere år. 2000-forpliktelsen gjelder imidlertid absolutt, og en ser at denne gir reelle begrensninger (for eksempel ost), sett i forhold til den subsidierte eksporten gjennom hele perioden. Opplysningene her er hentet fra Norges notifikasjoner til WTO, der 2004 er siste året det foreløpig er notifisert for.

Internstøtte

Uruguay-runden forpliktet medlemslandene til å redusere den nasjonale, eller interne støtten til landbruket, beregnet ved hjelp av AMS, med 20 prosent i løpet av 6-års perioden (1995–2000). AMS, Aggregate Measurement of Support, er summen av den direkte støtten over statsbudsjettet og en beregnet markedsprisstøtte («skjermingsstøtte»).

«Skjermingsstøtten» i AMS beregnes som differansen mellom innenlandske *målpriser* (dvs. ikke markedsprisene) og en fast verdensmarkedspris, beregnet som gjennomsnittet av tre-årsperioden 1986–88. Dette avviker således en del fra metoden skjermingsstøtten beregnes på i OECDs PSE-beregninger, der en nytter løpende markedspriser, både norske og internasjonale.



Figur 11.1 Utvikling i nasjonal støtte til norsk jordbruk, sammenholdt med reduksjonsforpliktelsene iht. GATT/WTO-avtalen (Kilde: Norges notifikasjoner til WTO)

Ved beregningen av budsjettstøtten i AMS, holdes to deler av støtten utenfor; «grønn» og «blå» støtte. Den «grønne» støtten er klassifisert som «lovlig» og er unntatt reduksjonsforpliktelser. Den «blå» støtten inngikk i beregningen av den opprinnelige «Basis AMS», dvs. det som skulle være utgangspunktet for reduksjonsforpliktelsene, men kunne i gjennomføringsperioden tas ut av AMS.

Det som for Norge del gjenstår som «gul støtte», dvs. reduksjonspliktig AMS, er således den tidligere omtalte «skjermingsstøtten», samt annen direkte produksjonsrelatert støtte, i hovedsak grunntilskudd og frakttilskudd. «Skjermingsstøtten» utgjør det alt vesentligste av norsk AMS. Den «grønne» støtten skal være produksjonsnøytral og er unntatt fra reduksjonsforpliktelser. Norge har for 2004 notifisert i underkant av 4 mrd. kr som «grønn» støtte overfor WTO. Blant disse er avløserordningen, utbetalinger fra Landbrukets Utviklingsfond og andre bygdeutviklingstiltak og støtte til prisnedskrivning av norsk korn viktigst.

Hovedkriteriet for «blå» støtte er at det er knyttet produksjonsbegrensninger til støtten. For 2004 har Norge notifisert «blå» støtte på 7,4 mrd. kr. Norge har notifisert AK-tillegget, driftstillegget i melkeproduksjonen, produksjonstillegget i husdyrproduksjonen og distriktstillegg for melk og kjøtt som «blå» støtte.

Figuren over viser Norges oppfølging av reduksjonsforpliktelsene mhp. nasjonal støtte. «Basis AMS» ble beregnet på grunnlag av gjennomsnittet av årene 1986–1988. En skilte ikke her mellom «gul» og «blå» støtte. Tallene er basert på de norske notifikasjonene, der 2004 er det siste året en har notifikasjoner for.

Som en ser av figuren over, har en fram til nå oppfylt kravet til reduksjonsforpliktelser, dvs. en ligger under maksimalt tillatt støttenivå. Samtidig ser en at AMS legger viktige føringer for utformingen av virkemidlene i norsk jordbruk. Det har alt blitt gjennomført både «tekniske» og reelle tilpasninger for å sørge for at notifisert AMS ligger under tillatt støttenivå på 11,4 mrd. kr.

Ser en nærmere på tallene, er det en klar tendens at det er markedsprisstøtten («skjermingsstøtten») som har økt, mens den direkte prisstøtten er redusert. Det er først og fremst innenfor husdyrproduksjonene at en har hatt økning, dels som følge av økte målpriser, dels som følge av økt produksjon.